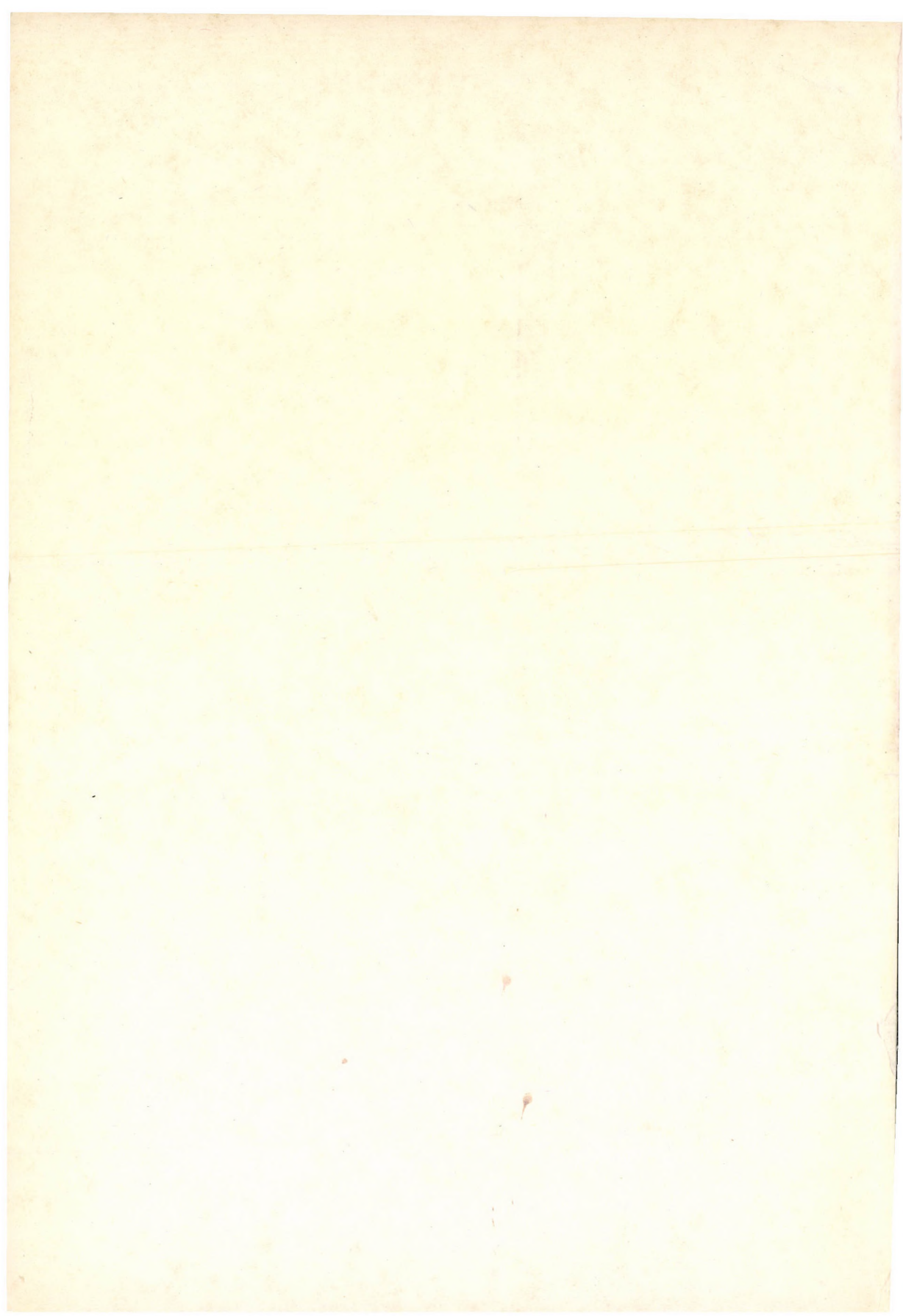

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI AKADÉMIAI
BIZOTTSÁGÁNAK ÉRTESÍTŐJE

VEAB ÉRTESÍTŐ 1983. IV.
(Előadások)

**A Magyar Tudományos Akadémia
Veszprémi Akadémiai Bizottságának
értesítője**

1983. IV.

**VESZPRÉM
1983.**

Összeállították: Bakács Tiborné
Czingráber János
Kovács István műszaki szerkesztő

ISSN 0236-5782

Kiadja: Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága
Felelős kiadó: Nemez Ernő, a VEAB elnöke
Készült: 1500 példányban a NEVIKI Sokszorosító üzemében
Engedélyszám: 44425

TARTALOM:

Oldal

I. A VEAB ESEMÉNYNAPTÁRA	7
II. SZEMELVÉNYEK AZ ÜLÉSEKEN ELHANGZOTT ELŐADÁSOKBÓL.	
1. Az agrártudományi szakbizottság növénytermesz- tési munkabizottságának 1982. június 30-án Moson- magyaróváron megtartott ülése.....	19
2. A bányászati- földtudományi és energetikai szak- bizottság alakuló ülése 1983. II. 25-én Vesz- prémben.....	23
3. XXIV. Tihanyi hidrobiológus napok 1982. X. 6-8.	26
4. A biológiai szakbizottság élettani és toxikoló- giai munkabizottságának 1982. IX. 15-én "A vízi toxikológia" témakörben megrendezett ülése Ti- hanyban.....	27
5. A biológiai szakbizottság élettani, entomoló- giai és mikrobiológiai munkabizottságainak együttes ülése 1982. XI. 2-án Veszprémben.....	30
6. Az erdészeti szakbizottság erdőgazdálkodási munkabizottságának munkaülése 1982. X. 18-án Devecserben.....	39
7. Az erdészeti szakbizottság erdőgazdálkodási munkabizottságának 1983. V. 24-én megtartott ülése az EFE tanulmányi erdőgazdálkodásának te- rületén.....	55
8. Az erdészeti szakbizottság vadgazdálkodási mun- kabizottságának 1982. X. 27-én megtartott ülése Mosonmagyaróváron.....	61
9. A jogtudományi szakbizottság 1982. XII. 17-én megtartott ülése Veszprémben.....	62
10. A jogtudományi szakbizottság államjogi és ál- lamigazgatási jogi munkabizottságának X. 21-én megtartott ülése Tatabányán.....	106

11. A jogtudományi szakbizottság államjogi és államigazgatási jogi munkabizottságának 1983. VI. 15-én megtartott ülése Veszprémben.....	121
12. A jogtudományi szakbizottság büntetőjogi munkabizottságának 1982. IX. 22-i ülése Veszprémben.....	124
13. A jogtudományi szakbizottság polgári jogi és gazdasági jogi munkabizottságának 1983. IV. 29-i ülése Veszprémben.....	151
14. A kémiai szakbizottság és az MTA analitikai bizottság szerves- és gyógyszeranalitikai munkabizottságának együttes ülése 1983. V. 13-án Füzfőn.....	164
15. A kémiai szakbizottság kőolaj és gázipari munkabizottságának ülése 1983. III. 9-én Veszprémben.....	183
16. A műszaki szakbizottság alumíniumipari és műszaki fizikai munkabizottságainak együttes ülése 1982. X. 6-án Ajkán.....	186
17. Az orvostudományi szakbizottság 1983. IX. 29-i ülése Szombathelyen.....	198
18. Az orvostudományi szakbizottság haematológiai és onkológiai munkabizottságának 1983. V. 14-i tudományos ülése Szombathelyen...	203
19. Az orvostudományi szakbizottság stomato-onkológiai szimpozionja 1983. V. 19-20. Szombathelyen.....	203
20. Az orvostudományi szakbizottság XII. mozgásbiológiai szimpozionja 1983. május 31-junius 3. Balatonfüreden.....	206
21. Az orvostudományi szakbizottság sport és mozgásbiológiai munkabizottságának ülése 1983. VI. 29-én Szombathelyen.....	207
22. A társadalomtudományi szakbizottság filozófia-szociológia és marxista propaganda módszertani munkabizottságainak 1983. III. 25-én megtartott "Marx emlékülése" Veszprémben.....	244
23. A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának 1983. II. 25-én megtartott ülése Veszprémben.....	278

24. A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának 1983. IV. 22-én megtartott ülése Veszprémben.....	285
25. II. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém, 1982. VIII. 21-26.....	295
III. SZEMÉLYI HIREK.....	300

I.

A VEAB ESEMÉNYNAPTÁRA

1983. I. 1. - VI. 30.

- I. 11. A Magyar Higiénikusok Társasága és a Higiénikus Szakdolgozók észak-dunántúli szakcsoportjának kazuisztikai napja Veszprémben, a VEAB székházban.
- I. 11. Klubest.
Marc és Eric Franceris francia gitárestje.
- I. 18. A történelmi szakbizottság plenáris ülése Budapesten, az MTA Zenetudományi Intézetében.
- I. 19. A környezetvédelmi és tájhasznosítási koordinációs tanács ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- I. 19-21. A VEAB és az OOK közös rendezésében a "Képmagnetofon alkalmazása a pedagógusképzésben és továbbképzésben" témájú konferencia Veszprémben, a VEAB székházban.
- I. 20. A történelmi szakbizottság archaeometriai munkabizottságának alakuló ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- I. 21. Az orvostudományi szakbizottság haematológiai-onkológiai munkabizottságának ülése Szombathelyen, a vértranszfúziós állomáson.
- II. 1. A történelmi szakbizottság kézművesipartörténeti munkabizottságának ülése Budapesten a Központi Muzéumi Igazgatóságnál.
- II. 8. A Magyarhoni Földtani Társulat Közép- és Észak-dunántúli Szervezetének ülése Veszprémben, a VEAB székházban.

- II. 10. A jogtudományi szakbizottság államjogi és államigazgatási munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadások: Dr. Mikolasek Sándor: "A községi közös tanácsokról".
Dr. Varga Józsefné: "Az ügyészség kapcsolata a tanácsi és egyéb szervezetekkel".
- II. 15. A Nemzeti Galéria, a Veszprém megyei Muzeumi Igazgatóság és a Veszprém megyei Tanács Művelődési Osztályának Egry József emlékestje, a festőművész születésének 100. évfordulóján Veszprémben, a VEAB székházban.
- II. 17. Megjelent a VEAB Értesítő 1982. III. /Előadások/ száma.
- II. 18. A társadalomtudományi szakbizottság filozófia-szociológia munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- II. 21-26. ICOM-CIDOC /Mesterségnév szótár/ meeting Veszprémben, a VEAB székházban.
- II. 25. A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartott László József: "A történelmi tudat alakításának, a történelem-szemlélet formálásának néhány problémája a propaganda munkában" címmel.
- II. 25. A bányászati-földtudományi és energetikai szakbizottság alakuló ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- II. 28. A társadalomtudományi szakbizottság könyvtártudományi munkabizottságának ülése Sopronban, az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárában.
Előadást tartott Dr. Hiller István: "Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának szerepe a magyar könyvtári információrendszerben" címmel.
- III. 3. A VEAB ülése Székesfehérváron, a VIDEOTON Elektronikai Vállalatnál.
Napirend:
1. Kázmér János: Tájékoztatás a VIDEOTON-ról.
2. Nemezc Ernő: A VEAB 1983. évi munkaterve.
3. Salánki János: A VEAB 1983. évi pályázati kiírása.
- III. 4. A történelmi szakbizottság zenetörténeti munkabizottságának alakuló ülése Veszprémben, a VEAB székházban.

- III. 9. A kémiai szakbizottság kőolaj- és gázipari munkabizottságának előadói ülése Veszprémben, a VEAB székházban. Előadást tartott: Dr. Boross Zoltán: "Gazdaságpolitika- tudománypolitika- oktatás-politika" címmel.
- III. 12. A társadalomtudományi szakbizottság alkalmazott nyelvészeti munkabizottságának alakuló ülése Győrött, a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán.
- III. 15. Az orvostudományi szakbizottság kardiológiai munkabizottságának tudományos ülése Szombathelyen, a Vas megyei Tanács Markusovszky Kórházában.
Előadások: Szontágh Csaba: "Klinikai epidemiológiai tapasztalatok 1000 hypertóniával felvett beteg esetét elemezve".
Kovács Árpád: "Vas megyében végzett hypertónia szűrés".
Pintér István, Böszörményi Ernő, Buzási György: "A kérekpár ergometriás terhelés jelentősége a hypertónia megítélésében és kezelésében".
Kocsis Zsuzsanna, Berenner Éva: "Tobanummal szerzett tapasztalataink a hypertónia kezelése kapcsán".
Morvay Frigyes: "A hypertónia kérdéséről a körzeti orvos munkaterületén".
Radnai Endre: "A hypertonia gondozottak összehasonlító vizsgálata Szeleste körzetében".
- III. 15. Megjelent a VEAB FELOLVASÓ ÜLÉSEI sorozatban az F/3 szám.
Méhes: Ujszülöttkori szűrővizsgálatok.
Salamon: A korszerű baleseti sebészet a specializálódás, a tudományos és technikai fejlődés tükrében.
- III. 17. Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának "A biológiai eredetű anyagok /biomassza/ hasznosításának távlati lehetőségei" című tanácskozása Veszprémben, a VEAB székházban.
Vitaindítót tartott: dr. Holló János
Korreferátorok voltak: Izinger Pál és dr. Márton Géza.
- III. 18. Az orvostudományi szakbizottság haematológiai- onkológiai munkabizottságának a myeloproliferatív kórképek patológiájáról és klinikumáról rendezett szimpóziuma Veszprémben, a VEAB székházban.
- III. 21. A jogtudományi szakbizottság büntetőjogi munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- III. 22. Klubest
"Magyar történelem, magyar irodalom, magyarság-tudat" címmel.
Előadást tartott: Nemeskürty István.

- III. 24. Az agrártudományi szakbizottság kertészeti munkabizottságának ülése Badacsonyörsön az Állami Gazdaságnál.
Előadást tartott Kulka Gábor: "A szőlészeti kutatás helyzete Veszprém megyében" címmel.
- III. 25. A társadalomtudományi szakbizottság neveléstudományi munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartott: dr. Nagy Sándor: "A pedagógiai technológia időszerű kérdései" címmel.
- III. 25. A társadalomtudományi szakbizottság filozófia- szociológia és marxista propaganda módszertani munkabizottságainak Marx emlékülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadások: dr. Sztankó János: "Marx száz év távlatából".
Gelle Lászlóné: "A szabadság eszméje Marx ifjúkori műveiben".
Dr. Kövesdi László: "A termelési eszközök hasznosításának társadalmi feltételei Marx gazdasági elméletében".
Pozsgai Vidáné: "A szocialista pedagógia alapjegyei Marx társadalomelemző tevékenységében".
Dr. Krajnik József: "Marx a mai teológiai gondolkodásban".
Dr. Jáger Ida: "A marxi érintésemélet aktualitása".
- III. 28. A társadalomtudományi szakbizottság szocialista vállalat munkabizottságának ülése Dunaujvárosban, a Dunai Vasműnél.
Előadást tartott dr. Mudra László: "A vállalati tervezés, érdekeltség és ösztönzés kölcsönhatása, mint a vállalati belső mechanizmus önszabályozó rendszeré" címmel.
- III. 29. Az orvostudományi szakbizottság sport- és mozgásbiológiai munkabizottságának alakuló ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- IV. 5. Az orvostudományi szakbizottság tudományos ülése Szombathelyen a vértranszfúziós állomásnál.
Előadást tartottak dr. István Lajos: "A haemophilias eredetű szájüregi vérzések ellátásának mai lehetőségei és problémái".
dr. Wepner Friedrich: "Fibrinkleber alkalmazása a szájsebészetben" címmel.
- IV. 6-10. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének "Spätrenaissance-manierismus-frühbarock" című nemzetközi konferenciája Veszprémben, a VEAB székházban.

- IV. 11. Megjelent a VEAB FELOLVASÓ ÜLÉSEI sorozatban az F/4 szám.
Kuroli: Az innováció hatása a tudományos kutatómunkára.
Horváth: A növényi géncentrumok és a genetikai bázis.
- IV. 14. Az MTA Automatikus Elemzés Munkabizottsága a VEAB Kémiai Szakbizottsága és az MKE Analitikai Kémiai Szakosztályának közös előadó ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartottak: Szalontai Gábor: "A molekuláris mechanika és alkalmazása a szerves kémiában".
Paál Tamás: "Szerves borátkomplexek analitikai alkalmazása" címmel.
- IV. 19. A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának ülése Kaposváron, az MSZMP Oktatási Igazgatóságán.
- IV. 21. A társadalomtudományi szakbizottság pályaválasztási és pályorientációs munkabizottságának ülése Szombathelyen, a TIT székházban.
Előadást tartott Halmi György: "Prepubertás korúak pályamotivációs strukturája" címmel.
Korreferátor volt Hesztera Aladárné: "Motivációs vizsgálatok felhasználása a pályaválasztási döntés előkészítésében és a pályára nevelésben" címmel.
- IV. 21. Klubest.
Előadást tartottak: Dragonits Tamás: "Magyarországi kastély és kuria állomány helyzete".
Ráday Mihály: "Unokáink sem fogják látni?" címmel.
- IV. 25-27. A számítástechnikai és rendszerelméleti szakbizottság és a MÜKKI közös rendezésében "Műszaki Kémiai Rendszerek 83" konferencia Csupakon, az Állami Gazdaságok Üdülőjében.
- IV. 26. A biológiai szakbizottság és a MAE Növényvédelmi Társaságának együttes ülése Tihanyban, az MTA Kutató Intézetében.
Előadást tartottak: dr. Salánki János: "Örömünk és gondunk a Balaton".
dr. Nagy Bálint: "Balatonvédelem-agrokemizálása".
Korreferátorok voltak; dr. Máté Ferenc és dr. Herodek Sándor.
- IV. 26. Az urbanisztikai munkabizottság ülése Mosonmagyaróváron, a városi tanácsnál.
Előadások: Börtetics Sándor: "Dunakiliti térségében az épülő víztározó régészeti, műemléki, természetrajzi kutatásokat befolyásoló szerepe, az adottságok mint idegenforgalmi vonzástényezők értékelése".
Makkos Antalné: Mosonmagyaróvár város fejlődése".

- IV. 28. A MTESZ Környezetvédelmi Bizottsága és a VEAB közös rendezésében "Várpalota általános rendezési tervéhez kapcsolódó környezetvédelmi felmérés" című összeállítás megvitatása.
A vitát vezette: dr. Madas András.
- IV. 29. A jogtudományi szakbizottság polgári és gazdasági jogi munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartottak dr. Kotz László: "Gazdálkodó szervezetek-jogi rendezési elvek".
Prugberger Tamás: "Szövetkezeti szakcsoportok és ön-elszámoló egységek jogi kérdései" címmel.
- IV. 29. A földtudományi-bányászati és energetikai szakbizottság energetikai munkabizottságának "Aktuális energiagazdálkodási ankét"-ja Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadások: Wiegand Győző: "Az energiagazdálkodási kormányprogram végrehajtása".
Géczi Jenő: "Veszprém megye energiagazdálkodási helyzete, a gazdálkodás korszerűsítésének szükségessége és lehetőségei".
Oszwald Károly: "Az új Villamos Közszolgáltatási Szabályzat".
Kovács József: "Ipari és kommunális létesítmények gázellátása".
- V. 4. A Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Veszprém megyei Szervezetének tisztújító ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- V. 5. A történelmi szakbizottság kézművesipartörténeti munkabizottságának ülése Budapesten, a Központi Muzeumi Igazgatóságnál.
- V. 6. A történelmi szakbizottság zenetörténeti munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartott Barsi Ernő: "Ruzitska Ignác a musicus domonalis" címmel.
- V. 6. A műszaki szakbizottság gépészeti munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadások: Bakos Tamás: "Fluidágyas vízkezelés gépészeti kérdései"
Békési Zoltán: "Présszalagszűrő fejlesztése az ÁVF-nél".
Komáromi Zsigmond: "Magasan ötvöztött acélokból készült földgázbontó csövek üzemeltetési tapasztalatai"
Szalay Gábor: "Mezőgazdasági erőgép-futóművek fejlesztése".
Gőz Zsigmond: "A gyújtógyertya hőérték elve, ennek mérési módszere".

- V. 9-12. A VEAB és a Bányász-Kohász Egyesületek közös rendezésében NDK-magyar kohászati analitikai együttműködés című nemzetközi konferencia Veszprémben, a VEAB székházban.
- V. 10. Az erdészeti szakbizottság vadgazdálkodási munkabizottságának ülése Szombathelyen, a Vadászok Házában. Előadást tartottak: dr. Köhalmy Tamás: "A vadgazdálkodási üzemtervekkel kapcsolatos gazdálkodói tapasztalatok".
Porubszky János: "Bérelt vadászterületek hasznosításának időszerű szervezeti és ökonómiai problémái".
- V. 12. Klubest.
"Az ősi és a mai Egyiptom" címmel.
Előadó: dr. Tamás Ferenc.
- V. 12. Megjelent a "Hazai természetes zeolitok kutatása és felhasználása" című konferenciakiadvány.
- V. 13. A környezetvédelmi és tájhasznosítási koordinációs tanács "A Balaton kutatás újabb eredményei V." című előadói ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
1. téma: "A Balaton vízminősége és a nagyüzemi állattartás".
Vitaindító előadást tartott Kiss István.
Korreferátorok voltak: Kamarás Miklós, Szidl Fidél, Kovács Árpád, Csernátoni Lajosné, Wederit János.
2. téma: MFM intézkedések a Balaton vízgyűjtő területén lévő állattartó telepek károsító hatásának megszüntetésére".
Vitaindító előadást tartott: Müller László.
Korreferátorok voltak: Tamáska János, Benesocky Józsefné.
3. téma: "A trágya környezetkimélő kezelése és felhasználása a Balaton vízgyűjtő területén".
Vitaindító előadást tartott: dr. Tóth András.
Korreferátorok voltak: dr. Velez Dezső, dr. Sántha Attila, Németh Sándor.
4. téma: "A Balaton vízgyűjtő állattartó telepei környezetre gyakorolt hatásának közegészségügyi elemzése".
Vitaindító előadást tartott: dr. Virág Zoltán.
Korreferátorok voltak: dr. Herczeg Tibor, dr. Udvari Györgyi, dr. Szakolczai József.
- V. 14. Az orvostudományi szakbizottság haematológiai- onkológiai munkabizottságának "A haemoblastosisok kezelésének időszerű kérdései" témájú ülése Szombathelyen, a vértranszfúziós állomásnál. Az ülésen a bécsi L. Boltzmann Haematológiai Intézet vezető szakemberei tartottak előadást.
- V. 15-22. Az MTA és a Művelődési Minisztérium közös rendezésében magyar NSZK kerekasztalbeszélgetés Veszprémben, a VEAB székházban.

- V. 17. A Magyarhoni Földtani Társulat ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- V. 19. Klubest.
Rakos Miklós tartott előadást Auer Lipótról a veszprémi születésű, világhírű hegedűművészről és pedagógusról. Majd Galina Danyilova szovjet hegedűművész adott koncertet.
- V. 19-20. Az orvostudományi szakbizottság haematológiai és onkológiai munkabizottságának "A stomato-onkológia időszakos kérdéseiről" című szimpóziuma Szombathelyen, a Markusovszky Kórházban.
- V. 20. A társadalomtudományi szakbizottság filozófia- szociológia munkabizottságának ülése Győrött, a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán.
- V. 24. Az erdészeti szakbizottság erdőgazdálkodási munkabizottságának az "Erdei fenyvesek különböző nevelőágasainak értékelése" témakörű ülése az Erdészeti és Faipari Egyetem tanulmányi erdőgazdaságának területén.
- V. 26. A jogtudományi szakbizottság környezetvédelmi jogi munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- V. 26. A jogtudományi szakbizottság felolvasó ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Dr. Kotz László: "Tulajdonelmélet- gazdaságszervezés".
Dr. Lőrincz Lajos: "Az államigazgatás fejlesztésének irányai".
- V. 26. Klubest.
"Társadalmi anomáliák" címmel. Előadó: Hankiss Elemér.
- V. 27. Az orvostudományi szakbizottság felolvasó ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Dr. Illei György: "A szülészeti feladatainak, módszereinek és lehetőségeinek változása napjainkban".
Dr. Szántó András: "A radiológiai tevékenység információtartalma".
- V. 31. Az orvostudományi szakbizottság genetikai munkabizottságának az iker-regiszter témájú ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Referensek voltak: Czeizel Endre, Papp Zoltán és Cholnoky Péter.
- V. 31. A kémiai, a biológiai és az orvosi szakbizottságok agrokémiai, élettani, toxikológiai és munkaegészségügyi munkabizottságainak közös előadói ülése Veszprémben, a VEAB székházban.

Nádasy Miklós: Kolinerg mechanizmusokat befolyásoló vegyületek felhasználási területei és kutatásuk gyakorlati jelentősége".

Kása Péter: "Az acetilkolin szint szabályozási mechanizmusai és a posztzinaptikus receptorok, mint a neurotoxikus vegyületnek támadáspontjai".

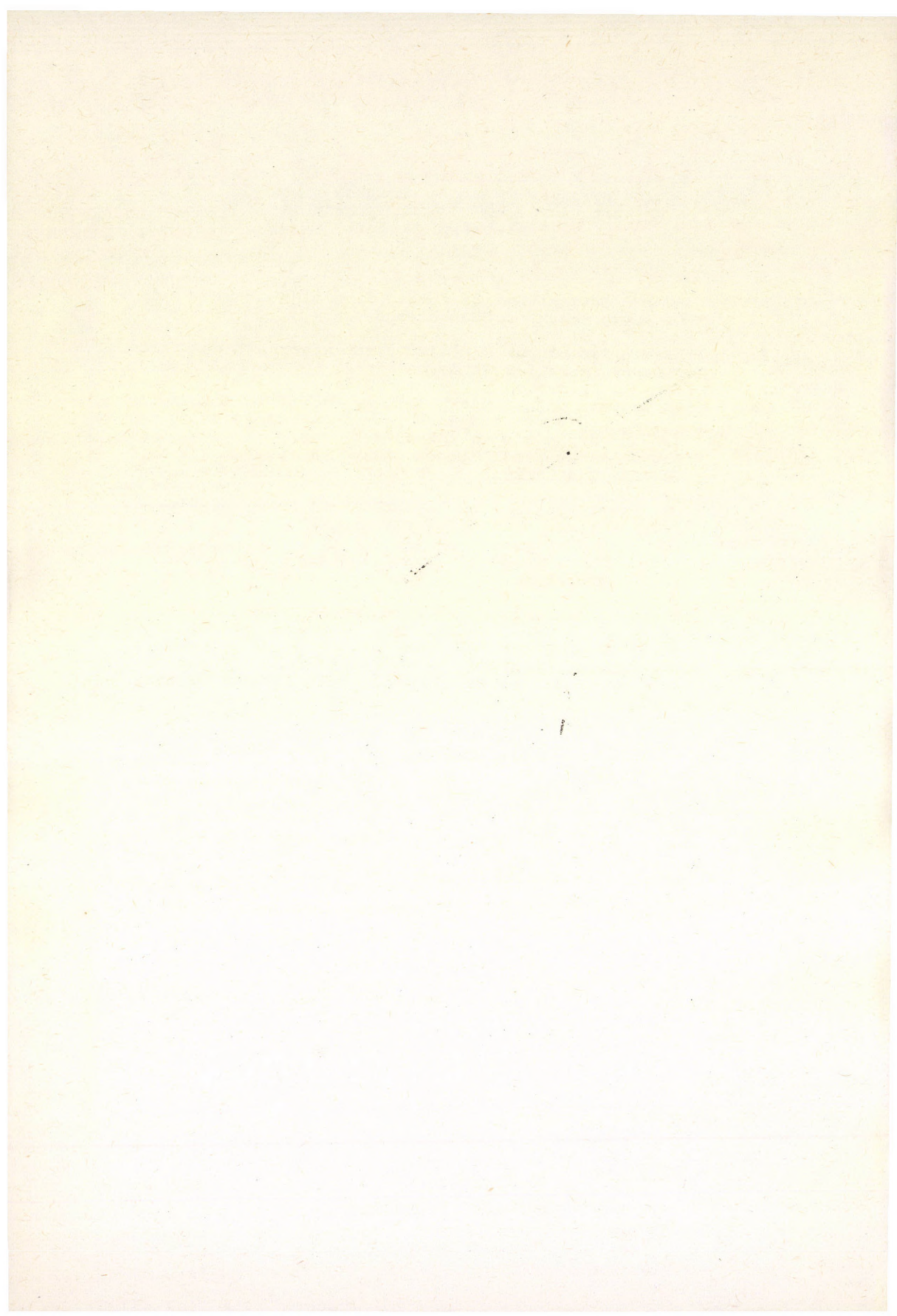
Mészáros István: "A szérumkolineszteráz-aktivitás mérésének klinikai jelentősége".

Nemcsók János: "Toxikus vegyületek halakra gyakorolt hatásának néhány speciális problémája".

- V.31-VI.3. A Magyar Biológiai Társaság az Országos Testnevelési és Sporthivatal és a Veszprémi Akadémiai Bizottság közös rendezésében XII. Mozgásbiológiai szimpozium Balatonfüreden, a SZOT Oktatási Központban.
- VI. 1. A Magyar Népművelők Egyesülete, a Veszprém megyei Tanács Művelődési Osztálya és a Dimitrov Művelődési Központ közös rendezésében veszprémi párbeszéd a kulturális demokráciáról Veszprémben, a VEAB székházban. Vitaindító előadást tartott: Hidy Péter.
- VI. 2. Klubest.
"Magyarország a második világháboruban" címmel.
Előadó: Dr. Juhász Gyula.
- VI. 6-7. Az MTA és az Ipari Minisztérium közös rendezésében az emberiség gazdasági erőforrásainak további kiaknázási lehetőségeiről, tartalékairól, az energiagazdálkodás jövőjének, fejlesztésének kérdéseiről témájú nemzetközi szimpózium Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartottak: dr. Armand Hammer, Aurelio Peccei, dr. Ernst Winkler, Michael Kaser, Georges Valbon, Hermann Franssen, L.J. Gramotejeva, John F. O'Leary, dr. Árpád von Lazar, dr. Glastimil Ehrenberg, dr. Miroslav Priklyr, Jean Limido, Carl Thamm, dr. Leopold Weber, Michael Toromanoff, Paul Marer, Robert Sadove, dr. Ed. A. Hewtt, John V. Krutilla.
- VI. 7. A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztályának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- VI. 9. A kémiai szakbizottság és az MKE Veszprém megyei Csoportjának együttes emlékülése "In memoriam László Antal" címmel.
Az emlékülésen dr. Benedek Pál, +dr. László Antal, dr. Németh András, dr. Váczi Pál: "Kémiai reakciómechanizmusok számítógépes kezelése" című előadás hangzott el.
- VI. 14. Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal és az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság munkamegbeszélése Veszprémben, a VEAB székházban.

- VI. 15. A jogtudományi szakbizottság államjogi és államigazgatási jogi munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Előadást tartott dr. Szabó Lajos: "A tanácsi igazgatás megyei szervezete" címmel.
- VI. 15. A számítástechnikai és rendszerelméleti szakbizottság, az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézet és a BTA Kémiai Technológia Elméleti Alapjai Központi Laboratóriumának közös mikroszimpóziuma a legújabb modellezési eredményekről Veszprémben, az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézetében.
- VI. 16. A Magyarhoni Földtani Társulat és a VEAB Földtani Munkabizottságának közös beszámoló ülése a Közép- és Észak-dunántúlon működő földtani szervezetekről Veszprémben, a VEAB székházban.
- VI. 16. A biológiai szakbizottság gyombiológiai és entomológiai munkabizottságainak közös előadói ülése Martonvásáron "A herbicidek mellékhatása" és a "Szántóföldi gyomirtási kísérletek" témakörben.
Dr. Fischl Géza: "Herbicidek mellékhatása a fitopatogén mikoszkopikus gombákra".
Dr. Nádasy Miklós Antal: "Különböző herbicidekkel kezelt lucerna, mint táplálék hatása a Sitona humeralis Step-ra."
Dr. Németh Tamás-dr. Hunyadi Károly: "Néhány herbicid hatása a gyomnövények beltartalmára".
- VI. 17. Megjelent az OOK-VEAB közös kiadásában Fercsik János: Pedagogometria című nomográfia.
- VI. 17. A bányászati- földtudományi- és energetikai szakbizottság környezetvédelmi munkabizottságának ülése Tatabányán, a Tatabányai Szénbányák központjában.
- VI. 20. A műszaki szakbizottság műszaki fizikai munkabizottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
- VI. 20-24. Az MTA Nyelvtudományi Intézete, a Magyar UNESCO Bizottság és az Országos Oktatástechnikai Központ közös rendezésében "Nyelvi és kommunikációs nevelés és oktatástechnológia, különös tekintettel az általános iskola alsó tagozatában folyó anyanyelvi nevelésre" című nemzetközi szakértői tanácskozás Veszprémben, a VEAB székházban.
- VI. 21. A környezetvédelmi és tájhasznosítási koordinációs tanács urbanisztikai munkabizottságának ülése Dunaujvárosban.
Előadások: dr. Reményi Péter: "A kísérleti település-környezeti minősítő rendszer megvitatása, az eddigi tapasztalatok értékelése".
Sárosi József: "A szocialista városépítés urbanisztikai kérdései Dunaujváros fejlődése alapján".

- VI. 23. Kamaraest a Zenélő Udvarban
Kubina Barnabás Maruzsa Tibor
kürt kürt
Szelecsényi Norbert
zongora
hangversenye.
- VI. 27-28. Az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézet munkaértekezle-
te Veszprémben, a VEAB székházban.
- VI. 29. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának ülése Vesz-
prémben, a VEAB székházban.
- VI. 29. Az orvostudományi szakbizottság sport- és mozgásbio-
lógiai munkabizottságának tudományos ülése Szombat-
helyen, a tanárképző főiskolán.
Előadást tartottak: Dancs János: "A testnevelés és
sportkutatás helyzete, jövőbeni feladatok Vas megyé-
ben.
Dr. Iglói László: "Az egyedfejlődés és az alkalmaz-
kodás élettani folyamata a sportban".
- VI. 30. A Magyarhoni Földtani Társulat ülése Veszprémben, a
VEAB székházban.
- VI. 30. A műszaki szakbizottság közlekedéstudományi munkabi-
zottságának ülése Veszprémben, a VEAB székházban.
Vita indító előadást tartottak: dr. Jankó Domokos,
dr. Bárdosi Ferenc és Szepesbélai Árpád: "A magyar
közuti, légi, valamint vasuti közlekedés biztonsága,
a biztonság növelésével kapcsolatos feladatok" cim-
mel.

Az agrártudományi szakbizottság növénytermesztési munkabizottság 1982. június 30-án Mosonmagyaróváron a Fajtakisérleti Állomáson megtartott ülése

A FAJTAKISÉRLETI ÁLLOMÁSOK TEVÉKENYSÉGÉNEK SZEREPE A NÖVÉNYTERMESZTÉS FEJLESZTÉSÉBEN

Összeállította: Sárdi Jenő

1. Nyéki Jenő, a munkabizottság elnöke üdvözli a megjelenteket és megnyitja az ülést. Bejelenti, hogy a VEAB 10 éves fennállásának időszakában a munkabizottság a mai napon a 23. ülését tartja.

2. Szerafin Jenő, OMFÍ főosztályvezető előljáróban örömet fejezi ki, hogy egész napos ülést szánunk a fajtakisérleti állomások tevékenységének megismerésére.

Éppen Magyaróváron indul meg először a fajtakisérleti munka Cserháti vezetésével. A mai formában 1951 óta, illetve a gépek, eszközök valamint személyi feltételek teljes megteremtésével 1961 óta működnek az állomások.

Jelenleg 28 földrajzi egységen folyik a fajtakisérleti munka. Ez a 28 állomásból álló hálózat igen nagy szellemi és anyagi értéket képvisel. A fajták kipróbálása, tesztelése mellett számos információt nyújt. Például bérkisérleteket végeznek a nemesítők részére. Ez utóbbit 10 éve végzik ebben a formában. Ez nagyobb nemesítési bázis kialakítását tette lehetővé. Mindezek mellett valamennyi termelési rendszer számára is végeznek - szerződéses megbízás formájában - különböző megfigyeléseket és adatszolgáltatást.

Az állomások területnagysága 23 és 121 hektár között ingadozik. Kitöltő, kiegyenlítő termelés az állomások együttes területének mintegy háromnegyed részén, és a konkrét kísérlet hozzávetőleg 200 hektáron folyik az összes állomáson együttesen. Ez átlagosan 1200 körüli kísérletet, 2000 körüli vizsgált fajtát, 75-80 ezer parcellát jelent. 5,5-6 millió adat feldolgozása történik meg évente. Ez 150-160 faj mintegy 2000 fajtájára vonatkozik, ennyi növénynek kell a gazdasági értékét megállapítani.

A 28 állomás nem mindenben elégíti ki az igényt, például a rozs számára nincs 6 olyan állomás, amely megfelelő homoktalajon működne.

Az állomások fő feladatai:

1. Új fajták kipróbálása, gazdasági értékük megállapítása.
2. Régi fajták folyamatos vizsgálata /meddig érdemes termelésben tartani/.
3. Termelési rendszerek részére végzett fajtavizsgálatok.
4. Külföldi fajták kipróbálása.
5. Nyugati megbízásra saját fajtáik magyarországi kipróbálása, tesztelése /ez jelentős valutabevételt is jelent!/.
6. Nemesítők törzseinek vizsgálata.
7. Fajtákkal összefüggő agrotechnikai vizsgálatok.
8. Ipari üzemek készítményeinek /például gyomirtószerek, stb./ fajtákkal összefüggő vizsgálatai.

Feladatok:

Többre is képes lenne a 28 állomásból álló hálózat. Ennek feltételei: jobb felszereltség, a szervezés finomítása és várják a megbízóktól a többletigényt. Így a mintegy 500 főből álló apparátus még jobban szolgálhatná a magyar növénytermesztés fejlesztését.

Sok gondot fordítanak az eredmények ismertetésére. Évi 50-60 bemutatón mintegy 6-7 ezer szakember sok szakmai tapasztalatot szerez.

3. Beke Ferenc, tudományos osztályvezető az alkalmazkodó képességről és a fajták szerepéről elmondja, hogy felmérések szerint legalább 5-12 % közötti részarányt számíthatunk a több termésből a fajta javára, a többit a különböző termesztéstechnikai tényezők /trágyázás, növényápolás, stb./ adják.

A búzák közül a Bezosztája mutatta a legnagyobb alkalmazkodást az ökológiai tényezőkhöz. Az utóbbi 10 évben 14 búzafajtát iktattunk ki a termelésből /ugyis mondhatjuk: ezek "kimentek a divatból"/. Ilyen volt az Etoile de Choisy, a Moisson, a Libellula és egy sor szovjet buza. Ez a jelenség elgondolkodtató, és nem biztos, hogy megokolt. Az agronómus gyakran még meg sem ismert egy adott fajtát, s már váltja, esetleg még kevésbé ismert fajtára.

A következőkben Beke professzor ismerteti a 9 búzafajtával, 3 különböző fajtakísérleti állomás csoportnál /legrosszabb, közepes és legjobb talaj- és klíma adottságúak/ beállított kísérletek eredményét. A terméseredményekből igen jól lehet következtetni az egyes fajták alkalmazkodó képességére a szélsőséges talajviszonyokhoz, erős téli fagyokhoz és egyéb ökológiai körülményekhez.

A továbbiakban a szegedi hibridkukoricákat jellemzi néhány megjegyzéssel. Véleménye szerint 6-8 egészen kiváló hibridjük van, s az országos kukorica vetésterületnek máris körülbelül kétharmadát foglalják el.

Végezetül javasolja, hogy ne országos eredményeket közöljön az OMFI, hanem helyes lenne tájanként más fajtát ajánlani.

Egyik állomáson kedvező ökológiai viszonyok között kiváló termést kapunk, míg másutt, gyenge talajon s más kedvezőtlen körülmények hatására ugyanaz a fajta igen gyenge termést ad.

4. Kovács István, tudományos osztályvezető a fajtakísérletek jelentőségét ismerteti a kukorica termésátlagok növelésében. Előljáróban a szabadelvirágzásu és a fajtahibrid kukoricákról nyújt rövid visszapillantást. A beltenyésztéses hibridek hazánkban 1957-től 1964-ig terjedő 7 év alatt 100 %-os tért hódítottak.

A következőkben bemutatja a kukoricahibrideket vonalszám szerint. Ezeknek a nagyhozamu hibrideknek és a fejlődő agrotechnikának tulajdoníthatjuk a korábbi termésátlagok megháromszorozását. A további termésmnövekedést évi 70-80 kg-ra becsüli, s így az ezredfordulóra 7-7,5 tonna hektáronkénti hozammal számolhatnak.

Bemutatja a hibridkukoricákat a FAO számok /tenyészidő/ szerint is. Megerősíti az ismert megállapítást, hogy hazánkban 600-as FAO számon felüli, tehát hosszú tenyészidejű kukoricát, a bizonytalan beérés, korai fagyvesztély miatt, nem szabad termelni. Befejezésül ismerteti a hazai kedvező kukoricatíjakat.

5. Bodor Ferenc, állomásvezető ismerteti a Mosonmagyaróvári Fajtakísérleti Állomás körülményeit és tevékenységét. Az 52 hektár szántóterületen működő állomáson 4-5 hektáron folyik az effektív kísérleti munka. Lápi eredetű a réti talaj, 7 körüli pH értékkel. 25-40 cm-es sekély a termőréteg, így elengedhetetlen az öntözés. Buza, lóbab, olajlen, takarmánykáposzta, vöröshere a főbb szántóföldi kísérleti növények, s ez mintegy 1500 parcellát foglal el. Ezenkívül 800-1000 parcellányi kertészeti kísérleti növényük is van, főként zöldbab, hagyma és káposzta. Gépesítettségük és az öntözőberendezés kielégítő. Meglehetősen fejlesztett termelési tervük is van, évente 22 ezer forint hektáronként.

6. Kérdések, válaszadás

Az előadások után 6 felszólaló különféle kérdést illetve felvetést tett. Ennek során részben az előadások anyagának kiegészítése, részben további növénynevelési, illetve fajtakísérleti kérdések tisztázódtak.

7. Ebéd után dr. Szerafin Jenő főosztályvezető és Bodor Ferenc állomásvezető bemutatták az állomás tenyészterületét. Az ülés résztvevői elismeréssel nyilatkoztak a jól kezelt, kitűnő kulturállapotban lévő telepen látottakról.

8. A bemutató után fehérasztal mellett, kötetlen eszmecsere formájában vitattuk meg az ülésen elhangzottakat és a bemutatót látottakat.

A mindvégig nagy érdeklődéssel kísért, jó hangulatu ülés elérte kitűzött célját. A jelenlévők átfogó képet kaptak a fajtakísérleti tevékenység országos eredményeiről, gondjairól és várható feladatairól. Az a szilárd meggyőződés alakult ki - tények-

kel és számadatokkal alátámasztva - hogy hazánk növénytermesztése a fajtakisérleti hálózat nélkül nem juthatott volna el mai színvonaláig. A fajtakisérleti munka a jövőben is egyik nélkülözhetetlen eleme marad a kitűzött fejlesztés megvalósításának.

Az ülés sikeréhez jelentősen hozzájárult a Mosonmagyaróvári Fajtakisérleti Állomás vezetőinek és dolgozóinak vendégszerető házigazdai tevékenysége.

Az ülésen 24 fő vett részt.

A bányászati- földtudományi és energetikai szakbizottság alakuló ülése 1983. II. 25-én Veszprémben

MEGNYITÓ

Nemecz Ernő

A VEAB nevében köszöntöm a 11.-ként megalakuló Bányászati- Földtani és Energetikai szakbizottságunk és munkabizottságai megjelent vezetőit és tagjait. Igaz, hogy e fontos tudományos és gyakorlati területet lefedő szakbizottságunk létrejötté nincs előzmények nélkül. 1978. óta működött ugyanis a műszaki szakbizottság keretei között a földtudományi munkabizottság, tevékenységéből azonban csaknem teljesen hiányzott a bányászati tudományok művelése és gyakorlatának éltető háttere. Nyilvánvalóvá vált az idők folyamán, hogy manapság a tudományok integrálódásának vagy legalábbis együttműködésének korszakában a szorosan egymásra utalt diszciplínák szervezeti szétválasztása hátrányosan érinti az e téren is kívánatos fejlődést.

Ezért hosszabb érlelődés után kialakult az érdekeltekben a föld- és bányászati tudományok szakbizottsági szinten történő megszervezésének gondolata a VEAB keretében. Az elhatározás kétszeresen is indokoltnak látszik. Először azért, mert a tudományterületnek a régióban kellő számú és minőségű képviselője van ahhoz, hogy szakbizottsági szintű tevékenység folyjék, másodszor pedig azért, mert a régióban a bányászatnak mint gazdasági ágazatnak kétségtelenül jelentős szerepe van és szeretnék, ha a jövőben még nagyobb lenne.

A földtudományi kutatások összefoglaló célkitűzése az ember /társadalom/ és a természeti környezet összefüggésének teljeskörű megvilágítása. Az általunk hozzáférhető földkéreg az élet lejátszódásának színtere, nyersanyagainak forrása, és egy távolabbi nézőpontból maga az emberi társadalom is a geológiai evolúció egyik láncszeme, amely a Föld 4.5 milliárd éves fejlődésének mondhatnánk utolsó perceiben jelent meg a színen, és fennmaradása is csak a földtani fejlődés törvényeivel összhangban lehetséges. Ez az alapja annak is, hogy egyensúlyban maradjunk környezetünkkel, de ezen felül minél jobban értjük ezt a kapcsolatot, annál jobban tudjuk felhasználni természeti erőforrásainkat, és annál eredményesebben vehetjük ki részünket a nemzetközi munkamegosztásból is.

Hazánkban a korszerű földtani modell megalkotásának, központi medence helyzetünk miatt, határainkon túlterjedő jelentősége van. Ezzel a helyzettel függ össze ugyanis a mélyszerkezet változatossága és az ország területéhez képest viszonylag jelentős nyersanyagadó képessége. E viszonyok nagyszabású feladatot jelentenek ki a földtudományok számára, amelyből nem kis rész esik a VEAB régió kutatóira. Ebben a régióban találjuk meg csaknem megszakítatlan sorozatban hazánk felszinközeli legidősebb és legfiatalabb földtani képződményeit, s ehhez kapcsolódóan nagy változatosságot szerkezetben és anyagban, felszíni formákban és mélyszinten rejtett nyersanyagkincsekben is. A kőszén, bauxit, mangánérc, üveggyártási homok, bentonitok, mészkövek, építőanyagok, széndioxid, hőforrások és nem utolsósorban a karsztviz hazánk e táját az ipar továbbfejlődésére sarkallják.

Kétségtelen központi szerepet visznek ezek körében az itteni ipart annakidején megalapozó széntelepek, amelyek további kutatása és feltárása a magyar energiamérleg szempontjából nagy horderejű. E telepeket korábbi nemzedékek részben már leművelték, s így energiacentrikus világunkban a kezünk ügyében levő lehetőségek kutatása az élet sürgető parancsává vált. Így került sor a Tatabányai Szénbányák szakembereinek előrelátó és áldozatkész munkája nyomán új telepek feltárására az un. eocén program számára és annak megvalósítására. Hasonlóan nagy jelentősége volna az ajkai ismert medence kimerülésével egyidőben egy reménybeli új szénmedence széleskörű felkutatásának és feltárásának. A szén felhasználásában azonban még tovább kellene lépniük előre, tekintettel arra, hogy ebben a programban már az ezredfordulót érintő időre és annak szükségleteire kell gondolni.

E lehetőségek, amelyeket csak futólag érintettem, nagy feladatokat rónak az újonnan megalakult szakbizottságunk széles szakmai területet átfogó és képviselő kutatóira, a sztratigráfustól a geofizikuson át a bányászat és feldolgozás szakembereire.

Tapasztalataink szerint helyes, ha a munkabizottságok maguk alakítják ki programjukat és minden eszközzel előmozdítják az önkéntes szabad kutatás és hozzájárulás elvét és gyakorlatát. Számtalanszor meggyőződöttünk róla, hogy ez a működési forma a VEAB éltetője és hajtóereje. A szakbizottság vezetői ne feledjék egy pillanatra sem, hogy a VEAB-ban társadalmi munka folyik, és a cél is éppen az, hogy lehetőséget adjunk az egyes emberek véleményének, kezdeményezéseinek kifejtésére, hiszen intézet, vállalat elegendő van, ahol szigorúan meghatározott programon kell dolgozniuk. Ilymódon a program összeállítása a sikeres munka előfeltétele s egyben záloga. Természetesen szerencsés, ha a munkabizottságok maguk elé tűzött feladatai egy szerves, nagyobb program részeivé válnak már csak azért is, mert az együttes munka megtöbbszörözi az eredményt. De mindennek adminisztratív kényszer nélkül kell kialakulnia, inkább a kutatás tárgyában és belső szervezettségében rejlő ésszerűség és célszerűség alapján. Még ezen kívül is lehetnek az egyes tudományok számára olyan feladatok, amelyek egy ilyen szélesebb programba nem építhetők

be, ugyanakkor mégis fontosak a szűkebb tudomány fejlődése számára. Ezeknek is okvetlenül biztosítani kell mozgásteret annál is inkább, mert a tudomány fejlődése sokszor igazolta, hogy látványos perifériás problémák hirtelen az érdeklődés középpontjába tudnak kerülni. Mindezeket azért mondom el a szakbizottság alakuló ülésén, mert mindezt a VEAB 10 éves működési múltja kelően igazolta. Ezzel a gyakorlattal eljutottunk oda, hogy a VEAB működését mindenütt megbecsüléssel fogadják, tevékenységünk minőségben és mennyiségben az alapítás óta szakadatlanul fejlődik és növekszik. Most az kívánjuk tehát, hogy a megalakult új szakbizottságunk újabb és nagy lépéssel vigye előre a VEAB munkáját, s rajta keresztül népünk, s nemzetünk szolgálatának ügyét.

XXIV. Tihanyi hidrobiológus napok 1982. október
6-8.-án Tihanyban

A VIZFENÉK ÉS ÉLŐBEVONAT KUTATÁSÁNAK EREDMÉNYEI
HAZÁNKBAN

Az előadáskivonatok a konferencia programfüzetében
megjelentek.

A biológiai szakbizottság élettani és toxikológiai munkabizottságának 1982. IX. 15-én "A vizi toxikológia" témakörben megrendezett ülése Tihanyban

VIZSZENNYEZŐDÉSEK, HALAKAT KÁROSÍTÓ HATÁSÁNAK MÉRÉSE
BIOKÉMIAI MÓDSZEREKKEL

Nemcsók János
JATE, Biokémiai Tanszék, Szeged

A CuSO_4 , paraquat /1,1'-dimetil-4,4'-bipiridilium-diklorid/ és az Ultracid 40 WP /O,O-dimetil-s/2-metoxi-1,3,4-tia-diazol-5/4H/-onil-4-metil l/ditiofoszfát/ nevű vegyületeket széles körben használják hazánkban gombák, gyomnövények illetve rovarkártevők elleni védekezés céljából.

Mint ahogy a felhasználás során és azt követően az esőzések révén bemosódhatnak természetes vizeinkbe, vizsgáltuk hatásukat az igen elterjedt taviponty /Cyprinus carpio L./ szervezetére.

A szövetkárosító hatás mértéket a szérum transzamináz /GOT; GPT/ aktivitás mérésével határoztuk meg. Az idegrendszerre kifejtett károsító hatást az acetilklineszteráz és a katecholamin szint egyes szervekben történő meghatározásával mértük. 0,5 és 10 ppm közötti koncentráció tartományban mindhárom vegyület jelentős szérum transzamináz növekedést okozott, amely súlyos szöveti károsodásra utal.

Az Ultracid 40 WP már alacsony koncentrációban is jelentős mértékben acetilkolineszteráz bénító hatással rendelkezett. Egyes szervek esetében 24 ill. 48 órás kezelés során az aktivitás mintegy felére csökkent a kontroll halakhoz viszonyítva.

Az egyes szervek katecholaminszintje jól tükrözi az Ultracid által okozott stresszhatást. 1,0 ppm koncentrációtól kezdődően számos szerv CA szintje jelentős mértékben növekedett, néhány esetben megháromszorozódott. Ugyanakkor kimérhető - különösen a 48 órás kezelést követően - hogy a mellékveséből fokozatosan kiürülnek a katecholaminok.

VEGYÜLETEK CARCINOGÉN HATÁSÁNAK VIZSGÁLATA GUPPIKON

Simon Károly

I. sz. Kórbonctani és Kísérleti Rákkutató Intézet,
Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Budapest

Az emberi környezetbe kerülő kémiai anyagok potenciális rákkel-
tő hatásának - a jelenleg elfogadott módon, tehát rágcslók két
speciesén történő - kivizsgálása nagyon pénz-, idő- és munkaigé-
nyes feladat. E hagyományos longterm kísérletek mellett töreked-
nek új, rövidebb uton felvilágosítást nyújtó modellek kialakítá-
sára. Az ilyen short-term vizsgálatok általában in vitro mutage-
nesis vizsgálatok. A halakon végzett carcinogenesis vizsgálatok
kifejlesztése ugyancsak új, rövid uton felvilágosítást nyújtó
modell kialakítását célozza, és a mutagenesis tesztekkel szem-
ben in vivo carcinogenesis modell.

A Semmelweis OTE I. sz. Kórbonctani és Kísérleti Rákkutató In-
tézetben az akváriumi halak alkalmazásának lehetőségeit vizsgál-
tuk potenciális carcinogén anyagok tesztelésére. E célból a ki-
sérletekben guppi /Lebistes reticulatus/ használtunk, és mor-
phologiaailag vizsgáltuk néhány vízben oldódó vegyület hatását.
Pozitív kontrollként az N-nitrosodiethylamint /NDEA/ alkalmaztuk.
Vizsgálatra került néhány, az emberi környezetbe jutó vegyület.
Ezek közül bizonyítást nyert az N-dinitrosopiperazin /DNP/ ha-
lakra kifejtett carcinogen hatása. A vegyület a Triforine pesti-
cid lehetséges származéka. E mellett tiz, a későbbiekben gyógy-
szernek szánt vegyület közül, a kísérletek alapján, kettő bizo-
nyult potenciális carcinogénnek.

A kísérletek olcsósága, összehasonlítva a rágcslókon vég-
zett kísérletekkel, a vizöldékony anyagok esetében a viszonylag
rövid tesztperiódus az alkalmazott modell előnyeként értékelen-
dő.

FOTOSZINTÉZISGÁTLÓ GYOMIRTÓSZEREK HATÁSA LABORATÓRIUMI ALGATENYÉSZETEKRE ÉS A BALATON-VIZ FITOPLANKTONJÁRA

Ördög Vince

MÉM Növényvédelmi Központ, Vízélettani Laboratórium,
Százhalombatta

A MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központ Vízélettani Laborató-
riumában részint környezetvédelmi okok miatt, részint pedig tudó-
mányos érdeklődésből több éven át vizsgáltuk fotoszintézisgátló
gyomirtószerek és algák kölcsönhatását.

Célul tüztük ki - alapvető módszertani kérdések megoldása mellett - a vizsgált herbicidek vízi élővilágra hatástalan koncentrációjának a meghatározását.

Három alapvetően különböző módszerrel dolgoztunk:

- 1/ 4-5 napos tenyésztéses kísérlettel választottuk ki több, tesztelésre alkalmas algatörzs közül a legérzékenyebbet.
- 2/ Rövidtartamu O_2 -méréssel értékeltük a hatást baktériummentes algatenyészetekre.
- 3/ A laboratóriumban hatásosnak bizonyult koncentrációkban mértük balatoni fitoplankton minták ^{14}C felvételét.

Megállapítottuk, hogy a tenyésztéses kísérleti módszer a legalkalmasabb összehasonlító toxikológiai vizsgálatok végzésére. Az O_2 -mérés fontos kiegészítő adatokat szolgáltat a szerek néhány perces/órás kezelést követő hatásáról, valamint az esetleges akkumulációról. A balatoni fitoplankton ^{14}C felvétele a szerkoncentráció növekedésével lényegesen lassabban csökkent, mint a laboratóriumi tenyészetek szaporódást jellemző értékei. Az eredmények birtokában ezért javasoljuk, hogy az eddigi gyakorlattal szemben ne az EC_{50} , hanem az EC_{10} érték huszad részét /legfeljebb tizedrészét/ tekintsük hatástalan koncentrációnak.

A kísérletek eredményei a vizsgált herbicidek algákra hatástalan koncentrációi a következők:

diuron	0,2 ug/l	linuron	0,5 ug/l
aktinit PK	6,4 ug/l	prometrin	0,1 ug/l
lenacil	1,5 ug/l	propanil	1,6 ug/l
fenmedifam	2,5 ug/l	pirazon	16,3 ug/l.

A biológiai szakbizottság élettani entomológiai és mikrobiológiai munkabizottságainak együttes ülése 1982.XI. 2-án Veszprémben

A NYUGALMI ÁLLAPOTOK JELENTŐSÉGE A ROVAROK FOLYAMATOS TENYÉSZTÉSÉBEN

Sáringer Gyula
Agrártudományi Egyetem, Növényvédelmi Intézet, Keszthely

Bevezetés

A második világháborút követő évtizedben példátlan méretű kutatás indult meg új inszekticidek előállítására céljából. Negyedszázadon át rendkívül látványos sikerek születtek ezen a területen. A 70-es évek elején azonban a megtorpanás jelei mutatkoztak. Mi volt az oka ennek a hirtelen megtorpanásnak? Azt hiszem, mindannyiunk előtt ismeretes, hogy az addig empirikus úton mindig újabb és újabb vegyületekkel végzett hatástani vizsgálatok, - ha szabad ezt a triviális szót használnom - "kifulladtak", más szóval a kipróbálásra alkalmas vegyületek mintha elfogytak volna. Felmerül a kérdés, hogy előre megtervezhetően kellene a további kutatásokat végezni. Ahhoz azonban, hogy a cél elérése érdekében gyorsabban lehessen új inszekticideket előállítani, a rovarok fiziológiájának az eddiginél részletesebb ismeretére van szükség. Világszerte megindultak az ilyen irányú kutatások. Sajnos hazánkban - annak ellenére, hogy már a 40-es években, a Tihanyi Biológiai Kutató Intézetben végeztek rovarfiziológiai vizsgálatokat /dr. Wolsky Sándor professzor és Dr. Tóth László tudományos kutató/, - hosszú időre megszűnt e tudomány művelése. Kb. 10-15 éve ismét kezdünk rovarfiziológiával foglalkozni, de mind a mai napig egyik egyetemünkön sincs rovarfiziológiai tanszék, ami egyben azt is jelenti, hogy szervezett rovarfiziológus képzés hazánkban nem folyik. Ez annál is szomorubb, mert pl. a szomszédos Csehszlovákiában a rovarfiziológia közel fél évszázados multra tekinthet vissza, mind oktatási, mind kutatási vonalon.

A rovarfiziológiai ismeretek és az új inszekticidek előállítása közötti szoros kapcsolat jelentőségét azt hiszem ma már senki sem vonja kétségbe. Célraorientált, eredményes inszekticid kutatás rovarfiziológiai ismeretek nélkül el sem képzelhető. Még mielőtt azonban komolyabb rovarfiziológiai kutatáshoz akar valaki fogni, a rovarok ökológiájával kell behatóbban megismerked-

nie. Ezen a területen az ötvenes évek eleje óta rendkívül intenzív kutatás folyik hazánkban, amely alapjául szolgálhat a fiziológiai kutatásoknak, amelyeknek sine qua non-ja a rovarok tömeges tenyésztése. Ökológus lévén, engedtessek meg, hogy a tömegtenyésztések folyamatos fenntartását akadályozó nyugalmi állapotok jelenlegi helyzetéről nyújtsak egy rövid áttekintést.

A különböző típusú nyugalmi állapotok

A mérsékelt égövi országokban a különböző rovarfajok fejlődése szezonhoz kötött, ami azt jelenti, hogy a természetben csak bizonyos időszakokban fordulnak elő. Mivel az új inszekticidek kutatása és azok biológiai hatásának megállapítása egész évben történik, ezért meg kellett oldani a rovarok folyamatos laboratóriumi tömegtenyésztését. Az egyes rovarfajok folyamatos tenyésztésének legfőbb akadálya azok fejlődése közben fellépő nyugalmi állapot, amelyet a szakirodalomban diapauzának vagy magyarul nyugvásnak, az angolszász irodalomban pedig dormancy-nak - ami tágabb értelemben a nyugalmi állapot minden típusát jelöli - nevezünk.

A nyugalmi állapot a törzsfajlás során kialakult adaptív tulajdonsága az egyes rovarfajoknak, amely lehetővé teszi számukra a kedvezőtlen évszakok vagy rövidebb kedvezőtlen időszakok átvészelését.

A rovarok nyugalmi állapotának ismerete nem újkeletű, mert már a nagy görög bölcselő, Arisztotelész /i.e. 384-322/ is megfigyelte és leírta. Természetesen kísérleteket csak a múlt század második felében végeztek ilyen vonatkozásban. Ezek a kísérletek sem a nyugalmi állapot mibenlétének tanulmányozása céljából folytak, hanem egy egyenesszárnyú /Orthoptera/ rendbe tartozó Xiphidium ensiferum L. nevű rovar embriogenezisének tanulmányozása közben figyelték meg, hogy a blasztokinézis két aktív fázisa, az ana- és a katatrepszisz között nyugalmi szakasz lép fel. Ezt a szakaszt jelölte Wheeler /1893/ diapauza szóval. 1904-ben Henne-guy, francia kutató azt javasolta, hogy a diapauza szó használatát terjesszék ki az embrionális és posztembrionális fejlődés idején tapasztalható mindenféle fejlődés szünetelésére. Henne-guy figyelte meg, hogy a nyugalmi állapot egy rovarfaj valamennyi fejlődési stádiumában előfordulhat. Eszerint beszélünk embrionális, lárvakori /larvalis/, előbáb /praepupalis/ és báb /pupalis/ állapotban, valamint imágókorban /imaginalis/ jelentkező nyugalmi állapotról.

Itt kell megemlíteni, hogy a rovarok téli nyugalmi állapotát egyik régi magyar szerző Földi /1801/ is leírta. Csaknem 100 évvel később a világhírű magyar entomológus Sajó /1896, 1900/ egyes levélbogár /Chrysomelidae/ kártevő fajok nyári és téli alvására /Sommer- und Winterschlaf/ irt német nyelvű szaklapokban. Sajnálatos azonban, hogy a rovarok nyugalmi állapotaival foglalkozó nemzetközi irodalom sehol sem hivatkozik rá.

E század első felében csak egy-két esetben találkozhat a szakember a rovarok nyugalmi állapotáról szóló írásokkal. A harmincas évek elejétől megindult ilyen irányú kutatások eredményei-

ből az ausztráliai Andrewartha /1952/ állított össze nagyobb tanulmányt, amelyben kísérletet tett a különféle nyugalmi állapotok osztályozására. Andrewartha a nyugalmi állapotnak két típusát különbözteti meg,ugymint a kvieszcencia /merevség/ és a diapauza /nyugvás/.

Azok az esetek sorolhatók a kvieszcencia kategóriába, amelyekben bizonyos kedvezőtlen külső tényezők hatására, a hatásoknak kitett fejlődési alak szinte azonnal nyugalmi állapotba kerül. Ha a tényezők ismét optimálisra fordulnak, a nyugalmi állapot megszűnik, és a fejlődési alak folytatja fejlődését. A kiváltó tényezők alapján beszélhetünk hő- és hidegmerevségről, légnedveségből, valamint táplálékhiányból eredő merevségről, azaz kvieszcenciáról.

A diapauza /nyugvás/ pedig a nyugalmi állapotnak az az esete, ami akkor is fellép, ha a környezeti tényezők esetleg optimálisak. Az állat szervezetében a nyugalmi állapot idején olyan mélyreható fiziológiai átalakulás zajlik le, aminek megszűntéhez fajonként hosszabb-rövidebb időre van szükség - optimális viszonyok között is -, hogy a fejlődés ismét meginduljon. Steinberg és Kamensky /1936/ szerint a diapauza két féle lehet, ugymint valódi /obligat/ és feltételes /fakultatív/.

Valódi vagy obligát diapauzáról akkor van szó, ha a nyugvás a környezeti viszonyok alakulásától függetlenül lép fel, és örökletes determinált. E nyugalmi állapot az egyedfejlődésnek a fajra jellemző fejlődési szakaszában és minden nemzedék valamennyi egyedénél jelentkezik. Az évi egy nemzedékes vagy az ökológiában szakasos elnevezéssel uni- voltin vagy homodinám fajoknál fordul elő. Pl. repceszár-ormányos /*Ceuthorrhynchus quadridens* Panz., repcebecő-ormányos /*C. assimilis* Pay./, a máktok-ormányos /*C. macula-alba* Herbst/.

Feltételes vagy fakultatív diapauzát a környezeti tényezők közül elsősorban a fotoperiódus váltja ki. Fakultatív diapauza esetén egy vagy több egymás után következő nemzedék minden egyes egyede vagy az egyedek túlnyomó többsége nyugalmi szakasz közbejötte nélkül fejezi be fejlődését, és csak ezután következik egy olyan nemzedék, amelynél diapauzáló fejlődési alak jelentkezik. E nyugalmi állapotra jellemző, hogy a diapauzáló fejlődési alak mindig más, mint a diapauzát meghatározó, fotoperiódusra érzékeny fejlődési alak. Főként az évi többnemzedékes, ugynevezett multi-voltin vagy heterodinám fajoknak van fakultatív diapauzájuk. Pl. az amerikai fehér szövőlepke /*Hyphantria cunea* Drury/, a burgonyabogár /*Leptinotarsa decemlineata* Say/, a repcedarázs /*Athalia rosae* L./, az almamoly /*Cydia pomonella* L./, a szilvamoly /*Grapholitha funebrana* Tr./ stb.

Hosszu ideig, az előbb ismertetett Andrewartha-féle osztályozást fogadták el a szakemberek szerte a világon. Ahogy egyre több rovarfaj nyugalmi állapotát tanulmányozták, rájöttek arra, hogy a nyugalmi állapotok sokfélébbek, mintsem hogy az Andrewartha-féle osztályozás elégségesnek bizonyulna. Így született meg a Német Demokratikus Köztársaság-beli Müller /1965/ osztályo-

zása, aki még mindig a különböző ökológiai tényezőkre adott válaszok alapján alkotta meg osztályozását. Anélkül, hogy a Müller-féle osztályozással részletesebben foglalkoznánk, megemlítjük, hogy ő beszél: kvieszcenciáról, oligopauzáról, parapauzáról és diapauzáról.

A nyugalmi állapotok ökológiai tanulmányozásával párhuzamosan folytak szerte a világon fiziológiai vizsgálatok is, amelyek a rovarokban a nyugalmi állapot alatt lezajlott fiziológiai folyamatokat tették vizsgálat tárgyává. Ezeknek az eredményeknek a birtokában született meg a kanadai Mansingh /1971/ osztályozása, amelyet a szovjet Usatinszkaja /1973/ osztályozása követett.

Mindketten felhasználták Andrewartha és Müller terminológiáját. Mansingh és Usatinszkaja egységes álláspontot foglalnak el két alapvető jelenséget illetően. Nevezetesen két nagy fiziológiailag elkülönülő típusa van a nyugalmi állapotoknak: az egyiket Usatinszkaja konzekutív nyugalmi állapotnak nevezi, amely az Andrewartha és Müller-féle kvieszcenciával azonos, tehát az optimálistól eltérő kedvezőtlen külső környezeti feltételek fellépésekor közvetlenül jelentkezik, és megszűnik abban a pillanatban, amikor ismét optimálissá válnak a külső feltételek /hőmérséklet, fény, táplálék stb./. A másik típusu nyugalmi állapotot Usatinszkaja proszpektív nyugalmi állapotnak nevezi, amely a kedvezőtlen külső körülmények hatására lassu fiziológia adaptáció formájában alakul ki, és hosszú ideig tart.

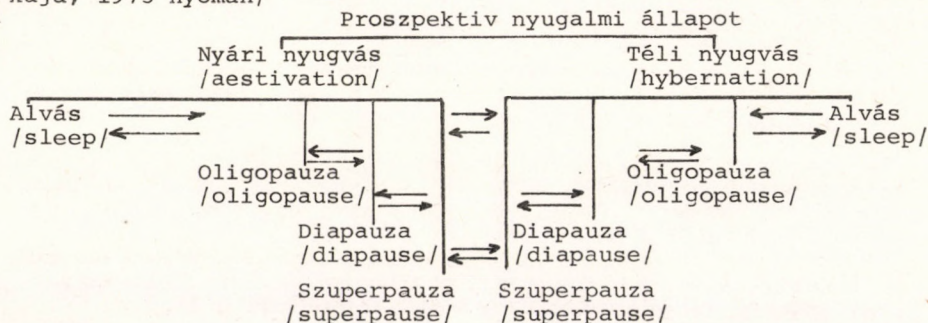
A másik megegyezés Mansingh és Usatinszkaja osztályozása között az, hogy mindketten egyformán elkülönítik a nyári és téli nyugalmi állapotokat. A nyárit esztivációnak, a télit hibernációnak hívják.

Nagyszámu esztiváló és hibernáló rovarral végzett fiziológiai vizsgálatok eredményeiből Usatinszkaja arra a megállapításra jutott, hogy ezeken belül tapasztalt nyugalmi állapotok egységes fiziológiai mutatókkal jellemezhetők.

Usatinszkaja proszpektív nyugalmi állapot felosztását az 1. ábrán mutatjuk be.

1. ábra

A fiziológiai nyugalmi állapot-típusok kölcsönhatásai /Usatinszkaja, 1973 nyomán/

Mint az 1. ábrán látható, mind a nyári, mind a téli nyugalmi állapotban négy fiziológiai nyugalmi szakasz különíthető el aszerint, hogy milyen mélységű, talán így is mondhatnánk: intenzitása a nyugalmi állapot.

Az alvás /sleep/ az élıszervezetre legjellemzıbb, feszült-ség levezetésre irányuló folyamat.

Az oligopauza /oligopause//Müller-tıl származó elnevezés/ viszonylag nem mélyreható fiziológiai állapotot jelez. Az alvás és a diapauza közötti közbeesı állapot.

A diapauza /diapause/ mélyreható fiziológia nyugalmat jelöl, ami csak akkor ér véget, ha a kedvezı évszak ismét megkezdıdik.

A szuperpauza /superpause/ olyan nyugalmi állapot, ami meghalad egy naptári évet. Pl. a burgonyabogár imágók 0,4 %-a hazánkban egy évnél hosszabb ideig nyugalmi állapotban marad. Fiziológiai szempontból közel áll a rendszeres téli diapauzához, de az anyagcsere depressziót mutató értékek sokkal nagyobbak.

Az esztivációs nyugalmi állapotok elsısorban a száraz, trópusokon élı rovarok körében terjedtek el, különösen olyan monofág fajok esetében, amelyeknek tápnövénye éppen a szárazság következtében csak nagyon rövid ideig diszlik.

A hibernációs nyugalmi állapotok pedig a kontinentális klíma alatt élı rovarfajoknál fordulnak elı.

Az esztiváló és hibernáló rovarok fiziológiai mutatói nagyon közel állanak egymáshoz. Jó példa erre a nálunk is közönséges lucernaormányos /Phytonomus /Hypera/ variabilis Herbst/. Tombes /1964, 1966/ amerikai kutató kimutatta, hogy e faj nyári diapauzája elıtt éppen úgy, mint a téli diapauzája elıtt, zsirtartalékai felhalmozódnak, testének víztartalma csökken, a gázcsere /oxigén/ intenzitása növekszik.

A rovarok tömeges laboratóriumi tenyésztése

A nyugalmi állapotok osztályozásának rövid áttekintése után ezeknek az ismereteknek a birtokában foglalkozzunk röviden a rovarok tömeges laboratóriumi tenyésztésével.

Ha egy vegyület szkrineléséhez rovarfajt akarok laboratóriumban tenyészteni, akkor a következı szempontokat kell figyelembe venni:

1. A faj évi több nemzedékes legyen.
2. Ismerjem az optimális fejlődési sebességéhez szükséges hőmérsékleti, fotoperiódikus, tápnövény stb. egyszóval a faj legfontosabb ökológiai viszonyait.
3. A faj etológiájával is tisztában kell lenni. Nevezetesen tudni kell, hogy X-nagyságu térben hány pár imágót helyezhetek el, hogy a termékenység /fekunditás/ optimális legyen.

4. A lerakott peték könnyen összegyűjthetők legyenek.
5. Az imágók, lárvák és bábok mortalitása a tenyésztés folyamán lehetőleg kicsi legyen.
6. Az egyes fejlődési alakok jól bírják a csipesszel vagy ecsettel való átrakást.
7. A lárvák és bábok lehetőleg olyan nagyok legyenek, amelyeken a mérgezés következtében beálló állapotokra: paralitikus, praetergális, tergalis, premortális és mortális jellemző tünetek szabad szemmel jól láthatók.
8. A tenyésztéshez szükséges higiénés viszonyokat biztosítani lehessen.

Ha sikerült találnunk olyan fajokat, amelyek a fenti követelményeknek megfelelnek, akkor hozzáfoghatunk a tömeges tenyésztéshez. Leggyakrabban a több nemzedékes rovarok tenyésztése során, azok fotoperiódikus viszonyainak pontos ismeretére van szükségünk azért, hogy a tenyésztés során fellépő nyugalmi szakaszokat megszüntethessük, tehát a tenyésztés folyamatosan fenntartható legyen.

Már több mint negyedszázada tudjuk, hogy az évi többnemzedékes rovarok nyugalmi állapotát a fotoperiódus és a hőmérséklet együttes hatása szabja meg. Ebben az együttes hatásban a fotoperiódusnak van nagyobb szerepe.

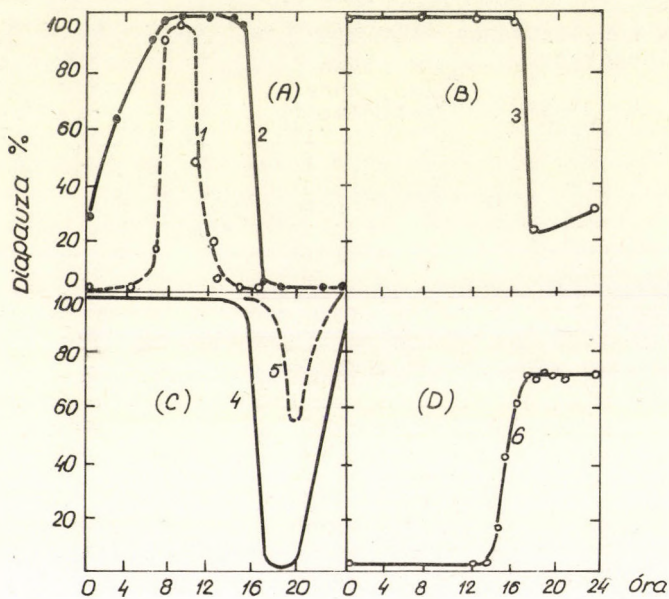
A fotoperiódusnak a rovarok életében játszott szerepét Marchovitch /1923, 1924/ fedezte fel az Aphid forbesi Weed. levéltetűvel végzett kísérleteiben. Azonban ezeknek a kísérleteknek vajmi kevés közük volt a rovarok tömeges és folyamatos tenyésztéséhez. Csak a második világháborút követő években a szovjet Danilevszkij /1961/ és iskolája, valamint hazai kutatásaink /Dr. Jermy Tibor és Dr. Sáringer G yula/ tárták fel részletesebben ezeket az összefüggéseket.

A kutatások nyomán beigazolódtott, hogy a rovarok esetében is, - miként a növényeknél már a század eleje óta tudták-, hogy vannak hosszú- és rövidnappalos, valamint átmeneti /intermedier/ fajok.

A hosszunappalosság azt jelenti, hogy az illető faj lárvái csak hosszunappalon - ami a mi körülményeink között 14-15 óránál hosszabb napi megvilágítást jelent - fejlődnek nyugalmi állapot közbejötte nélkül. Néhány hosszunappalos fajra jellemző diapauza görbét a 2. ábrán /A, B/ mutatunk be.

A hosszunappalos fajok görbéin végigtekintve láthatunk egy rendkívül meredek szakaszt. Ez az időszak jellemző a fajra, amelyet a kritikus fotoperiódusnak, illetve kritikus megvilágítási időnek, vagy szakasznak nevezünk.

A hosszunappalos reakciókat nemcsak a rovarok osztályába tartozó fajokon mutatták ki, hanem az atkák rendjében is, pl. Tetranychus urticae Koch, Metatetranychus ulmi Koch stb. A rovarok tömeges tenyésztésével foglalkozó laboratóriumokban leggyakrabban a hosszunappalos típusba tartozó fajokkal dolgoznak.

2. ábra

Különböző típusu diapauza görbék. /A/, /B/ - hosszunappalos fajok: 1. *Laspeyresia molesta* 24 °C-on; 2. *Acronycta rumicis* 26 °C-on; 3. *Acronycta rumicis* 15 °C-on; /C/ - intermedier fajok: 4. *Leptinotarsa decemlineata* 25 °C-on, 5. *Leucoma salicis*; /D/ - rövidnappalos fajok: 6. *Bombyx mori*.

A rövidnappalos fajok diapauza görbáját a 2. ábrán /D/ láthatjuk. Itt fordított a görbe menete. A rövidnappalos fajok azért rövidnappalosak, mert fejlődésük nyugalmi állapot közbejötté nélkül csak rövidnappalon folyamatos. Ezek a fajok hosszunappalon nevelve mennek nyugalmi állapotba. A rövidnappalos fajok száma lényegesen kevesebb mint a hosszunappalosoké. Egyetlen példát említek a *Bombyx mori* L. /selyemlepke/ ilyen rövidnappalos faj.

Az átmeneti, vagy más néven intermidier fajok diapauza görbáját a 2. ábra /C/ mutatja. Ehhez a tipushoz tartozó fajok nyugalmi állapot nélküli fejlődése csak egy szűk fotoperiódus intervallumon belül mehet végbe /18/6-20/4 órai fotoperiódus/. Mint az ábrából látható, ezek a fajok rövidnappalon 100 %-ban diapauzálnak. Az ide tartozó fajokat nem célszerű szkrineléssel foglalkozó laboratóriumban tenyészteni.

A három fő csoportba nem lehet minden több nemzedékes fajt besorolni, ezért számos olyan faj van, amely átmenetet képvisel az említett csoportok között.

Ha végigtekintünk a bemutatott görbék menetén, azok világosan mutatják, hogy egy faj populációját hiába nevezzük hosszunappalosnak, akkor is az egyedek bizonyos %-a nyugalmi állapotban marad, ha mindvégig hosszunappalon nevelkedtek is. Ez azt mutatja, hogy igazán jó laboratóriumi tenyészetet akkor tudunk előállítani, ha populáció-szelekciót végzünk. Más szóval kiszelektáljuk azokat az egyedeket a populációból, amelyeknek utódai között nagyon kis %-ban fordulnak elő hosszunappalon is nyugalmi állapotba kerülő egyedek, továbbá olyan nőstényeket válogatunk ki, amelyeknek termékenysége a legnagyobb, tehát a legtöbb petét rakják. A lerakott peteszámot illetően egy fajon belül is rendkívül nagy különbségek vannak. Pl. repcedarázs nőstények között akadnak 70-80, de 300-400 petét lerakó egyedek is.

Szólni kell még néhány szót az évi egynemzedékes fajok tenyésztési lehetőségéről. Mivel az évi egynemzedékűség örökletesen determinált tulajdonsága a fajnak, amelyet csak nagyon nehezen lehet feloldani, ezért ilyen fajokat szkrinelésre nem szoktak használni. Legegyszerűbben, nyugalmi állapotukat feloldani, úgynevezett hidegkezeléssel lehet, ami gyakorlatban azt jelenti, hogy 1-1 1/2 hónapon át 0- +5 °C hőmérsékletre helyezzük az állatokat. Ha kevesnek bizonyul a hőmérséklet akkor fokozatos lehűtéssel minusz 5-10 °C-ig is hűthetők hosszabb-rövidebb ideig. A hidegstresszek időtartama, és maga az alacsony hőmérséklet értéke is fajonként változik, amelyet külön kísérletek alapján lehet megállapítani. Több nemzedéken keresztül végezze a hidegkezelést, esetleg el lehet jutni olyan populációhoz, amely folyamatosan tenyészthető. Ilyen folyamatosan tenyészthető, eredetileg egynemzedékes faj a cseresznyelég, amelynek tenyésztését német és svájci kutatóknak sikerült folyamatossá tenni.

Befejezésül, röviden még a mesterséges táptalajon való rovarnevelésről kell néhány szóban megemlékezni.

Régi vágya volt a kutatóknak, hogy olyan populációkkal dolgozhassanak, amelyek fiziológiailag viszonylag homogénnek tekinthetők. A homogenitást biztosító egyik fontos tényező a kísérletbe vont fejlődési alakok egykorusága, amelyet viszonylag könnyűszerrel biztosítani lehet. A fiziológiai inhomogenitást legfőképpen a táplálék minőségbeli különbözősége idézi elő. Ezt kiküszöbölendő, születtek meg a mesterséges táptalajok, amelyek elvileg minden alkalommal ugyanolyan összetételű tápanyagot tartalmaznak. Ma már több mint 500 rovarfajt lehet mesterséges táptalajon tenyészteni. Az egyes fajok táptalajának receptjét az 1974-ben kiadott Singh, P.: Artificial Diets for Insects, Uj Zélandban megjelent kiadvány tartalmazza.

Saját tapasztalataim szerint a mesterséges táptalajon való nevelés legnagyobb hátránya, hogy a lárvanevelés során sokkal nagyobb mortalitás lép fel, mint természetes táplálékon nevelt lárvák esetében. Pl. kukoricamolynál a mortalitás eléri a 65-75 %-ot is. Nem kisebb hátránya, hogy a több generáción át nevelt lárvákból kelt imágók kisebbek lesznek, külső méreteiket és test-súlyukat illetően is. Ebből adódik aztán a kisebb peteszám is. Ezeknek a kiküszöbölésére célszerű néhány generáció után a természetből származó populációval leváltani a laboratóriumi tenyészetet.

Kétségtelen tény viszont, hogy mesterséges táptalajok feleslegessé teszik, a tápnövény tenyészidőszakának befejezése után, annak üvegházi termesztését. Tehát a mesterséges táptalajon való rovarnevelés évszaktól függetlenül végezhető.

Más kérdés, hogy a mesterséges táptalajon nevelt populációval kapott hatástani értékek mennyiben térnek el a természetes táplálékon nevelt populációval kapott értékektől. Ezért szükséges az első szkrin után félszabadföldi, majd kisparcellás, végül nagyparcellás szabadföldi hatástani kísérleteket végezni az ígéretes vegyületekkel.

Az előbb előadottakban kívántam vázlatosan áttekinteni a laboratóriumi rovarnevelés néhány elméleti problémáját ökológiai nézőpontból. Több mint harminc éves tapasztalat alapján azonban nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy rovarnevelést könyvből megtanulni szinte lehetetlen. Azt mindenkinek magának kell gyakorlatban csinálni, hogy a nevelés minden csinját-binját elsajátíthassa. Rendkívül jó megfigyelő képességre, kezűgyességre és nem utolsósorban fantáziára van szükség ahhoz, hogy valaki jó rovarnevelővé váljék.

A jó rovaranyag biztosítása a szkrinelés számára már fél siker. Ezt kell, hogy kövesse a jó értékelési módszer /vizuális és matematikai/, amelynek témája azonban egy újabb előadást igényelne.

Az erdészeti szakbizottság erdőgazdálkodási munkabizottságának munkaülése a Balatonfelvidéki EFAG Devecseri Erdészeténél 1982. X. 18-án

A rendezvény a devecseri erdészet klubtermében a kivonatosan közölt következő előadásokkal, illetve korreferátumokkal kezdődött:

Czebei S.: Hulladékszegény fakitermelési technológiák bevezetése a Balatonfelvidéki EFAG-nál

Farkas I.: Tapasztalataink a hulladékszegény fakitermelési technológiákkal

Dr. Csesznák E.: A hulladékszegény fakitermelés fatermesztési vonatkozásai

Dr. Marosvölgyi B.: Az apritéktermelés energiagazdálkodási kérdései

Szendrődi L.: Rövid vágásfordulóju apritéktermelő nyárültetvények

A 12 munkahelyet képviselő 24 résztvevő a Széki-erdőn, a Dobai-erdőn és a Sárosfői csemetekertben szervezett tanulságos bemutató után megvitatta a cser termesztés és apritéktermelő eljárás módszereit és az alábbi javaslatot hozta.

1. Elismerésre méltó az az uttörő munka, amelyet a Balatonfelvidéki EFAG és devecseri erdészet az új vég- és előhasználati fakitermelés technikája során alkalmaz.
2. Közismert, hogy a cser hagyományos fafeldolgozásra, fagylécessége és gombásodása miatt alkalmatlan. Telejesen új és megnyugtató lehetőséget kínál az apritéktermelés.
3. Hulladékmentes fakitermelés helyett a látottak alapján egyelőre helyesebb még hulladékszegény fakitermelésről beszélni.
4. A rövid vágásfordulóju sarjerdő cser esetén mint ipari faerdő kezelhető. Erre az új fatermesztési módszerre az "ipari erdő" fogalma használható inkább, mint a "tömegfa-erdő". Kerülni kell azonban egy megfelelőbb elnevezést.
5. A gyéritések során a BOB-CAT gép - bár három év alatt óriási a fejlődés - ma még nem tudja megoldani a válogató gyéritést;

inkább csak soros, sematikus nevelővágásra alkalmazható. Keresni kell a megfelelő gépet.

6. A bemutatott erdőekben általában helyeselni lehet a csernek kocsányos tölgyre váltását. Ott azonban, ahol a cser természetes felújítására lehetőség kínálkozik, ökonómiai szempontból meg kell gondolni a fafajcserét.

A munkautalás 1983-ra a következő programot fogadta el:

- Májusban Sopronkövesden az erdei fenyő nevelővágása,
- októberben Zalaegerszegen vitaülés az új üzemtervezési utasításról.

1983. évre a munkabizottság két pályamű kiírását javasolta:

1. A VEAB régió sebzett tájainak, kopárjainak és bányaműveléssel rombolt területeinek rekultiválása.
2. A munkaszervezés fejlesztésének lehetőségei a fahasználatban a VEAB régió területén.

HULLADÉKSZEGÉNY FAKITERMELÉSI TECHNOLOGIÁK BEVEZETÉSE A BALATONFELVIDÉKI EFAG-nál.

Czebei Sándor
Balatonfelvidéki EFAG, Keszthely

Vállalatunk az 1970-es évek elején - az érvényes üzemtervek adatai alapján - jelentős mennyiségű fatömeg tartalékkal rendelkezett, döntően cser fafajból. Az akkori piaci viszonyok között a cser fafaj értékesítése egyre nehezebbé vált:

- a háztartásokban tömegessé lett a propán-bután gáz felhasználása,
- a bányászat visszaesett,
- az export gazdaságtalanná vált.

Ilyen körülmények között jött létre a furfurool termelési koncepció, mint a vegyiparral való együttműködés. Az első variáció szerint 40 ezer to/év lett volna /hulladék, ágfa, tűzifa összetételben/.

A második, megvalósult változat szerint 50 ezer to/év, amely 85 %-ban vastag faanyagból előállított speciális méretű és minőségű aprítékot, célforgácsot igényelt. Ebből mindössze 15 %, azaz 20-25 ezer tonna lett volna az erdei apríték.

Az erdei apríték termelésére az 1976. évi műszaki napokon bemutatott

MORBARK aprítógépek és
BOB-CAT döntő-rakásoló gépek megfelelőnek látszottak.

A gépek 1977. év végén megérkeztek, mégpedig 2 db MORBARK 12-es
aprító és 2 db BOB-CAT döntő rakásoló.

A péti aprító telep beruházásának elhuzódása ellenére a
furfurol gyár 1978. dec.-re igényelte az aprítékot. Ezért 1979.
januárjában azonnali döntést hoztunk újabb nagyobb-teljesítmé-
nyű aprítógép, M-22-es behozatalára, amely júniusban már meg is
kezdte a munkát.

Ettől kezdve az M-12-esek az erdőn dolgoztak. A termelési
technológia vizsgálatába az ERTI, majd később az Erdészeti és
Faipari Egyetem is bekapcsolódott. 1980. évben az M-22-es gép
kiszolgálására vásároltunk egy 380 GS TIMBERJACK markolós von-
szolót és egy 2000-es TIMBERJACK döntő rakásolót, MORBARK döntő-
fejjel. Ezzel mintegy 35-40 cm átmérőjű állományokat lehet kiter-
melni.

Az erdei aprítás számai:

1980-ban 50 ezer m ³	az éves fakitermelés	15 %-a
1981-ben 55 ezer m ³	" "	16 %-a
1982-ben 65 ezer m ³	/terv/ "	18 %:

Az eddigi tapasztalatok: Véghasználatban: teljesfa aprítás
és korona aprítás. A jövőben utóbbi lesz az uralkodó.

Gyéritésekben: Törzskiválasztó
gyéritésben teljesfa, Növedékfokozó gyéritésekben teljesfa vagy
korona aprítás.

A korona aprításhoz az M-12-es aprítógép kicsi, az M 22-es nagy.
Ezért 1981-ben vásároltunk egy M 550-es aprítógépet.

Az aprítógépek munkája nyomán vállalati szinten kb. 2 %-kal
csökkent a termelési apadék, és javult az erdőfelújítási lehetőség.
Szervezetileg önálló aprítéktermelő üzemegységet hoztunk létre,
amely a péti felkészítő és stabil aprító telepből és a devecse-
ri javító, termelésirányító és szállító részlegből állt.

2 évi tapasztalat alapján az erdei apríték termelő részle-
get és a devecseri javító és szállító részleget a devecseri er-
dészetünkhöz csatoltuk, mivel helyileg együtt vannak és a munkák
50 %-a hosszú távon itt kerül sorra. A másfél év tapasztalatai
igazolták ezt a változtatást. Megemlítem még, hogy 1979-ben apr-
ítéktermelési társulást /egyszerű/ alakítottunk, melynek célja
tapasztalatok átadása, műszaki javító szolgálat szervezése és a
piacok koordinálása volt.

TAPASZTALATAINK A HULLADÉKSZEGÉNY FAKITERMELÉSI TECH- NOLÓGIÁKKAL

Farkas Imre
Devecseri Erdészet

A fa a gazdasági élet egyik elismerten nagyfontosságú nyersanyaga, és egyben nagymultu energiahordozó is. A faanyag kettős jelentősége teszi időszertüvé, hogy annak eddig kialakult termelési, illetve munkafolyamatait tanulmányozva egyre behatóbban vizsgáljuk meg a fő és melléktermékek előállításának, valamint a szükségszerűen keletkező kísérő anyagoknak, az úgynevezett hulladékoknak a helyzetét, értékesülésének lehetőségeit.

Az eddig iparilag nem hasznosított erdőgazdasági választékokkal együtt, a fafeldolgozás ipari hulladékának

- mechanikai /forgácslapgyártás, farostlemezgyártás/,
 - kémiai /furfurol-, takarmányélesztő-, ecetsavgyártás/,
 - cellulózipari /papirgyártás/,
 - gazdaságos hőenergetikai /elgázosítás, lepárlás/,
 - biológiai /komposztálás, gombatermesztés/
- hasznosítását tudnánk biztosítani, mert ehhez a szükséges műszaki berendezések és technológiák ismertek.

A devecseri erdőszet évi fakitermelési keretszáma 62.311 m^3 bruttó fatömeg. Ennek kitermelése során tetemes mennyiségű, eddig nem hasznosított választék keletkezik. Ezen kívül az erdőszet fafajösszetételében a cser fafaj 50 %-ot.

A BEFAG területén az apritéktermelés bevezetése hozta meg az új technikától várt eredményt, s az 1981-ben termelt 55.000 m^3 erdei apriték azt eredményezte, hogy a termelési apadék csökkent.

A hagyományos fakitermelési módszerek alkalmazásával a vékony rudaskorú állományok gyéritése az egyik legnagyobb termelési probléma. Ezért az apritéktermelés bevezetésekor gazdaságunk elsősorban a nagy területarányal rendelkező, élőmunkaigényes és többnyire csak tűzifát adó rudaskorú cseres-gyertyános rontott erdők nevelővágásait és a faanyag jobb hasznosítását kívánta megoldani.

A műszaki fejlesztés sikerrel járt, s rendelkezésünkre áll egy olyan gépsor, amely képes a gyéritések elvégzésére s egy hulladékszegény technológia végtermékeként, emberi kéz érintése nélkül megjelenik az erdei apriték, mint új termék. Az általunk termelt erdei apritékot a vegyipar hasznosítja.

Gyéritési technológiánk elemei:

- döntés, előkészítés, rakásolás BOB-CAT döntő-rakásoló géppel,
- közelítés aprítógépre csörlős, vagy markolós vonszoló traktorral,
- aprítás MORBARK-12 /félstabil/ erdei aprítógéppel.

A rontott állományok sematikus gyéritésének végrehajtásakor az állománynevelési, elegyarány szabályozási, egyéb funkciók csak kis mértékben érvényesülnek; a gyérités közvetlen célja a faanyagnyerés. A mortalitás csökkentése és a záródás-bontásból várható gyorsabb növekedés, vagyis a gyérités távlati, közvetlenül nem realizálható eredményei ma még tisztázatlanok, legalább is ökonómiai szempontból.

A hagyományos és BOBCAT-al végzett gyéritések gazdasági összehasonlítására a technológia bevezetésekor Mogyorósi József fejlesztőmérnök végzett a BEFAG-nál számításokat.

Eszerint hagyományosan egy hektár gyérités /cseres, gyertyános állományokban/ 13 338 Ft-ba került az akkori 9 289 Ft közvetlen árbevétellel szemben. Azaz 4 049 Ft volt a havonkénti ráfizetés. Ugyanaz BOBCAT gyéritéssel és teljesfa hasznosítás keretében a következőképpen alakult: 1 ha összes közvetlen termelési költsége 31 193 Ft és az elérhető árbevétel 32 040 Ft-ra volt kalkulálható. A közvetlen jövedelmezőség tehát 847 Ft volt, a hagyományos munkával elérhető 4 049 Ft ráfizetéssel szemben.

A számításokat a gyakorlat igazolta, s a kitermelt faanyag teljes hasznosításával elérhetővé vált, hogy a rudas állományok gyéritése nem ráfizetéses. Bár a drága és magas üzemköltséggel dolgozó gépek a ráfordításokat megnövelték, de az elért magasabb árbevétel során a költségek megtérültek.

A termelés élőmunka-igényét a BOBCAT-tal végzett gyérités és aprítéktermelés nagyon lecsökkentette. Amíg hagyományos kézimódszerekkel /motorfűrészes/ a termelési érték bérhányada 40 %-nál több, addig az új technológiában mintegy 7,5 %. A felszabaduló munkaerő tehát más munkára csoportosítható át.

Az elmondottak alapján a jelen helyzetet gazdasági szempontból tehát analizálni tudjuk. Ugyanakkor még nem ismerjük a BOBCAT gyéritések későbbi, a fatermesztési ciklusra gyakorolt hatását. Talán ez az oka, hogy szakmai körökben gyakran felmerül a kérdés, van-e egyáltalán értelme a gyéritéseket elvégezni olyan állományokban, ahol a visszahagyott faállomány értéknövedéket nem hoz.

A kérdés tisztázása véleményem szerint egyszerű, csak azt kell tudni, hogy

- először: hogyan alakulnak a költségek és hozamok az adott gyérités folyamán,
- másodsor: mikor, milyen eréllyel gyéritsünk és milyen gyakorisággal, majd mikor véghasználjunk ahhoz, hogy a lehető legnagyobb legyen az értékesíthető fatömeg a teljes fatermesztési ciklus folyamán.

A második kérdésre a válasz csak tudományos módszerekkel, hosszútávú kísérleti adatok alapján adható meg, s ennek érdekében állított be az ERTI 1977-ben a BOBCAT gyéritési technológia bevezetésekor sokrétű elemzésre alkalmas kísérleti parcellákat /Keszthelyi Erdészet/.

Az eredmények előbb-utóbb értékelhetőek lesznek, s reméljük, hogy a gyakorlatban alkalmazott módszerek helyességét fogják igazolni. Hisszük, hogy az általunk alkalmazott gyéritésnek hosszabb távon is van értelme, s helyesebb, mintha gyéritések nélkül, rövidített vágásfordulóval csak véghasználánk.

A közel öt éves termelési tapasztalatok alapján a következőket állapíthatjuk meg:

- a BOBCAT gépsorba állításával sikerült egy kevésbé élőmunka-igényes, aprítéktermelési technológiát megvalósítani,
- a gyéritések körülményes, nehéz kézimunkája teljes egészében gépkezelői munkává változott, és az is elérhetővé vált, hogy a kitermelésre került faanyag teljes mennyisége hasznosítható,
- elérhetővé vált a szóbanforgó állományokban a gyérités közvetlen jövedelmezősége,
- a gyéritések tervezése és kivitelezése során olyan korszerű rendszerszemlélettel gazdagodtunk, amely más területekre is adaptálható.

A közvetlen gyakorlati végrehajtással kapcsolatosan a következőket tartom fontosnak:

- a Clark - BOBCAT a cseres-gyertyános állományokban optimálisan 150-200 m³/ha élőfakészlet mellett foglalkoztatható. Ilyen kedvező állományviszonyoknál napi teljesítménye eléri a 0,7-0,8 hektárt,
- a 0,06 m³-es átlagfa kitermelése a gazdasági küszöb alsó határa /10 cm ϕ /,
- az ösztönző bérezési rendszer a jó minőségű munkavégzésre irányuljon,
- a kitermelt faanyagot a tavaszi léodus időszakban lehetőleg ne közelítsük; a termelési károk nagy része ugyanis a közelítés során keletkezhet.

Néhány gondolat a továbbfejlesztés lehetőségeiről:

- a sematikus gyéritést - ahol arra lehetőséget látunk és az állomány értékes egyedeket is tartalmaz - válogató jelleggel végeztetjük el,
- minőségi erdőkben is előbb-utóbb hasonló döntő-rakásoló gépre alapozott technológiákat kell alkalmazni,
- a korábbi csörlős-vonszolós közelítést, saját fejlesztésű T-150-K traktorra szerkesztett vonszoló-markolóval helyettesítjük, mivel a tőkés importu markolós-vonszolók nagyon drágák, és az alkatrész utánpótlás is egyre bonyolultabb,
- jelenleg 2 db BOB-CAT dolgozik a BEFAG-nál, a technológia kb. 500 ha/év gyéritési feladatra lenne kiterjeszhető, amelyet 4 db gép tud elvégezni.

Véghasználati állományokban kizárólag az ipari célra nem alkalmas koronaapritásnak, és zömmel a tűzifa minőségű anyagot adó cseresek aprításának van jelentősége.

1. Koronaapritás a felkészítőhelyen.

Alkalmazása időös gyéritesekben és véghasználatokban történik. A döntést önálló műveletként motorfűrészsel végezzük. Tő mellett megtörténik a fa hosztolása, az értéksorrendnek megfelelően. A rönköt és egyéb választékot forwarder közelíti ki.

Több koronát gyűjtő kötél és csókeros bekötőkötél segítségével a csörlős traktor összehuz és az aprítógép közelében /30-60 m/ a rakatot leteszi. Ezt a műveletet több csörlős traktor végzi, több fatermelő brigádtól huzatva az anyagot. Az így előkészített korona csomókat egy markolós vonszoló /Timberjack vagy LKT-120-as/ az aprítógéphez vonszolja és leteszi. Ennek a módszernek több előnye van. Nevezetesen:

- több koronát csörlő segítségével, gyűjtő kötéllal könnyebb összehuzatni, mintha azt markolós vonszoló próbálná összeszedni,
- az aprítógép közelében készíthet több traktor is anyagot, így az ellátás biztonságos,
- a markolós vonszoló kis távolságról egymaga ellátja az aprítógépet,
- ha bekötőköteles csörlős traktorral visszük az aprítógépig a koronákat, akkor az anyag leoldásának idejére az aprítást biztonsági okokból szüneteltetni kell, ami a hasznos üzemóra felét is kiteheti,
- a markolós vonszoló vezetője a traktor fülkéjéből veszélyeztetés nélkül, üzem közben is az aprítógép hatósugarába tudja tenni az aprítandó anyagot,
- egy markolós vonszoló elég az aprítógép ellátására, és ez azért nagy előny, mert jelenleg Magyarországon még igen kevés dolgozik belőlük.

A koronából való aprítéktermelés gazdaságosságát nagymértékben fokozza, hogy ilyenkor a vágásterület takarítása rendkívül költséges /vékonyfa összegyűjtés, égetés/ elmarad, mert a vékonyfát felapritjuk.

A vágásterületen termelt vastag apríték alapanyagot gépkocsikkal és vagonban stacionér aprítógéppel rendelkező telepre szállítjuk.

2. Teljesfa aprítás a felkészítő helyen.

Kizárólag olyan állományokban célszerű alkalmazni, ahol a teljes fa fűrészipari feldolgozásra nem alkalmas, tehát a törzsrészből tűzifát kellene termelni /a fatömeg 80 %-t hasogatni is kellene/, A tűzifa felkészítése rendkívül munkaigényes, és a mai munkaerőviszonyok mellett a nagytömegű feldolgozása szinte lehetetlen.

Ebben az esetben is tő mellett le kell választani az egyéb célra /fűrészrönk, bányafa, kivágás stb./ alkalmas ipari fát, amelyet kihordószerelvény szed össze és közelít ki.

Nagyteljesítményű, M-22-es aprítógéppel 50 cm-es átmérőig aprítékká dolgozható fel a törzs is, a koronával együtt. A technológia azonos a korábban ismertetett koronaaprítás technológiájával.

A HULLADÉKSZEGÉNY FAKITERMELÉS FATERMESZTÉSI VONATKOZÁSAI

Csesznák Elemér
Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron

Apríték termelésről van szó, és erre nemcsak a hulladékszegény technológia jellemző, hanem más egyéb is. Éspedig:

1. Speciális és többretű igényt elégít ki
2. Munkaerő takarékos
3. Munkabér takarékos
4. Gyenge minőség is felhasználható és értékesíthető.

Az előnyök közül csupán egynek a kiemelésével jellemezni egy fatermelési eljárást nem szerencsés. Ezért javaslom az aprítéktermelés szót használni ahogy ez a köztudatban is él. A fatermesztőnek figyelembe kell vennie a termesztés biztonságát vagyis a tartamosságot, a termesztési célokat és az ezek elérését szolgáló feladatokat.

Ami a termesztési célt illeti, ma már csak vágnak tekinthető az az egykori elképzelés, hogy helyesen megválasztott faj maximális értéktermelésére kell törekedni és az ipar gondja, feladata, miként hasznosítja azt. Napjainkban egyre világosabban rajzolódik ki a célválasztékos fatermesztés, amely két termesztési irányban valósul meg, nevezetesen a tömegfa és az értékfa termelő erdőkben. Egyre kevésbé érvényesíthető ugyanis az a hagyományos termelési mód, amikor a tűzifát és egyéb rövid, tömegfa jellegű választékot az értékfa kihosztolása után visszamaradó ágakból és a fa koronájából gyűjtögetjük össze. Ez legfeljebb a helyi szükségletek kielégítését /illetményfa, lakossági szükségletek/ szolgálhatja.

A két fatermesztési irány főbb jellemzői az alábbiak:

A tömegfatermelő erdőben:

- Tömegeként /to/ értékesítésre kerülő anyagot termelünk.
- Maximális mennyiségre törekszünk /to/ha/.
- 1-2 méteres rövid választék, vagy apríték végtermék.

Az értékfatermelő erdőben:

- Térfogat /m³/ alapján értékesítjük a faanyagot.
- A legjobb minőségre törekszünk /Ft/ha/.
- Hosszu választék a végtermék.

E termesztési célok az első kategóriában tűzifát, papírfát, furfurol, forgács- és farostlemez, viszkóza, hosszabb távon takarmány és üzemanyag alapanyagot, míg a másik kategóriában lemezipari és fűrészipari rönkanyagot szolgáltatnak. A tömegfatermelő erdőben a tapasztalatok szerint dinamikusan változó igények mellett a sokrétű felhasználási lehetőség adja meg a termesztés biztonságát. Az értékfatermelő erdőben ugyanakkor a furnér és fűrészelt szelvényáru iránti növekvő igény jelenti a biztonságos fatermesztés alapját. Mindkét termesztési ág tehát hosszú távon biztonságosan követhető célkitűzés.

A továbbiakban a napirend szerint az aprítéktermelés kérdéseivel szeretnék részletesebben foglalkozni.

A tömegfatermesztésen belül az aprítéktermelés egy speciális kitermelési módja a tömegfának, amely a fatermesztőt különösebben nem befolyásolja. A fahasználó dönt, hogy számos feltétel függvényében rövidválasztéku /pl. ha processzora van/, vagy aprított tömeggé dolgozza-e fel az erdő élőfakészletét. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a ma termelt apríték mérete és kéregtartalma miatt a furfurol gyártáson kívül csak korlátozottan használható fel, és ha felhasználható is, az iparban újabb beruházást kíván. Emiatt meggondolandó a meglévő aprító kapacitás további bővítése.

A célválasztékos fatermesztés bevezetése jelentősen racionalizálhatja az erdőművelő eddigi tevékenységét, mivel mód nyílik a differenciált erdőnevelésre. Így munkaerő szabadul fel az értékes állományok intenzív kezelésére, főként a törzskiválasztó gyéritések gondos elvégzésére, amiben eddig országosan lemaradás volt. A tömegfa - illetőleg az értékfatermelés folyamatában ugyanis az alábbi alapvető eltérések vannak:

A tömegfatermelő erdőben:

- extenzív erdőnevelés,
- természetes sűrűségű állapot,
- vékonyabb véghasználati méret,
- alacsonyabb a vágásérettségi kor /max. tömegnövedék időszakában/

Az értékfatermelő erdőben:

- intenzív erdőnevelés,
- az értékfák töretlen növekedését biztosító állapot,
- a lehető legvastagabb méret,
- magasabb vágásérettségi kor /max. értéknövedék időszakában/.

Az alacsonyabb vágásérettségi kor bevezetése főként gazdaságossági okokból maga után vonja a sarjról való felujtás szükségességének gondolatát. Ez főként a gyökérsarjról ujluló fafajok

esetében járható ut, de nem kizárt a cser és más tuskóról sarjadzó fafajoknál sem. E kérdésről itt behatóbban szólni nem kívánok annál is kevésbé, mivel e téren további vizsgálatokra van még szükség.

Végül néhány adat különböző koru és természetes sűrűségű cseres élőfakészletéről /Devecser-Széki-erdő/:

év	m ³
30	150
35	165
40	200
60	350

AZ APRITÉKTERMELÉS ENERGIAGAZDÁLKODÁSI KÉRDÉSEI

Marosvölgyi Béla
Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron

Az erdei apritéktermelés hazánkban sajátos módon fejlődött. Alkalmazása igényének megjelenésekor az apriték mint vegyipari alapanyag iránt /furfurologyártás/ nagy volt a kereslet, ezért beszerezték a vegyipari igényeknek /elsősorban cellulózyártás/ megfelelő méretű apritékot előállító gépeket, és jellemzővé vált az amerikai szisztema szerinti teljesfa-apritás.

A vegyipar apriték iránti, a tervezettnél kisebb /az utóbbi időben tovább csökkenő/ igény nehéz helyzetbe hozta az erre berendezkedett üzemeket. Az érdeklődés csökkenése főleg azért jelent gondot, mert az aprító géppark vegyipari igényekre orientáltsága miatt az apriték egyéb célú /pl.: lapgyártás/ hasznosítása az apriték mérete miatt problémákat jelent, a kialakított gépláncok nem teljes volta /hiányzik a mobil apritékosztályozó/ miatt pedig nem lehet homogén, garantált minőségű ipari apritékfajtát előállítani. Részben ennek, részben egyéb, elsősorban a fapiac telítettségével összefüggő kereskedelmi problémáknak tudható be, hogy az apriték iránti kereslet hazánkban is csökkent. E mellett a lombos állományokban folyó, különösen a fakorona apritás számos műszaki és technológiai problémát vet fel.

Az apriték iránti átmenetileg csökkenő ipari kereslet ellenére az üzemeltetők természetes igénye, hogy a nagyértékű termelő gépek és gépláncok megfelelő kihasználtságára az apritéktermelést szintén tartsák. Ehhez új piacokra van szükség.

Napjainkban /hasonlóan a többi európai országokhoz/ az osztályozatlan, teljesfából vagy fakoronából előállított apríték kézenfekvő hasznosítási módja az energianyerés, ami lehetőséget kínál a fűtőolaj és más drága energiahordozó kiváltására.

Ez az aprítékhasznosítási mód csak átmeneti megoldás lehet, mert a dendromassza vegyi összetétele miatt sokkal fejlettebb hasznosítást igényelne, de a felhasználóipari háttér hiánya és a napjainkra jellemző /sajnos tartósan igérkező/ energiválság mellett az energianyerést legalább egy tervidőszakon belül jó lehetőséget jelent az egyébként veszendőbe menő, vagy csak indokolatlanul drágán, nagy élőmunka felhasználással feldolgozható alacsonyértékű faanyag felhasználásához.

Az energia racionalizálással foglalkozók faapríték iránti érdeklődésének magyarázata az, hogy egy kg fűtőolaj jelenleg 3,5-4,4 kg osztályozatlan faaprítékkal helyettesíthető, ami igen nagy költségmegtakarítást jelent. Ez a megtakarítás különösen jelentős lehet olyan ágazatokban, ahol a termék előállításához jelentős mennyiségű energiát használnak fel, melynek jelentős része fűtőolaj és üzemanyag. Néhány jellemző példát az 1. táblázatban mutatunk be.

1. táblázat

TERMÉK	ELSŐDLEGES ENERGIAHORDOZÓ SZÜKSÉGLET /olajegyenértékben/
tej	25 - 40 kg/t
sertéshus	220 - 260 kg/t
baromfihús	400 - 600 kg/t
hengerelt acéláru	2100 kg/t..
buza	20 - 26 kg/t
kukorica	38 - 44 kg/t
lucerna	240 - 265 kg/t
napraforgó	46 - 56 kg/t

A táblázat adatai alapján érthető, hogy miért érdeklődik a faapríték, mint energiahordozó iránt a kohászat és a mezőgazdaság /ezen belül az állattenyésztés/.

A faapríték energianyerésre történő felhasználása indokolja, hogy azt is megvizsgáljuk, milyen energiahordozó-felhasználással állíthatunk elő aprítékot. Osztályozatlan faapríték előállítása hazánkban három eltérő nagyságrendű géplánccal történik. Ezek az M-22 RXL az M-12 és az M-EB típusjelű, sorrendben nagy, közepes és kis teljesítőképességű aprítógépekre, mint vezérgépekre épülnek.

Az M-22 RXL típusu aprítógépre épülő géplánccal véghasználatokban teljesfa aprítása /rontott erdők/ és koronaaprítás folyt. Keménylombos állományokban a technológia műveletei a dön-

tés /D/ előközelítés /Ke/ közelítés /K/ aprítás /A/ rakodás /R/ volt.

Technológiai műveletei: D - Ke - K - A/R/.

A géplánc 17 t/h teljesítés mellett a következők szerinti energetikai mutatókkal dolgozott:

az aprítás fajlagos hajtóanyagigénye	3,5 kg/t,
az aprítás fajlagos hajtómunkaigénye	11,65 kWh/t,
a teljes folyamat hajtóanyagigénye	6,9 kg/t,
a teljes folyamat hajtómunkaigénye	22,9 kWh/t.

Az M-12 típusu aprítógépre épülő géplánccal gyéritésekben teljesfa aprítás folyt. Keménylombos állományokban a technológia műveletei: D - Ke - K - A - /R/.

A géplánc 8,5 t/h teljesítés mellett a következők szerinti energetikai mutatókkal dolgozott:

az aprítás fajlagos hajtóanyagigénye	4,3 kg/t,
az aprítás fajlagos hajtómunkaigénye	14,2 kWh/t,
a teljes folyamat hajtóanyagigénye	9,8 kg/t,
a teljes folyamat hajtómunkaigénye	32,5 kWh/t.

Az M-EB típusu aprítógépre épülő géplánccal tisztítási teljesfa, illetve gallyanyag aprítása folyt kézi etetéssel. Keménylombos állományokban a technológia műveletei: D - K - A - Ka - /R/.

az aprítás fajlagos hajtóanyagigénye	4,6 kg/t,
az aprítás fajlagos hajtómunkaigénye	15,1 kWh/t,
a teljes folyamat hajtóanyagigénye	10,2 kg/t,
a teljes folyamat hajtómunkaigénye	39,0 kWh/t.

A vizsgálatok azt bizonyították, hogy a faapríték dendromasszából történő előállítása kedvező hajtóanyag- és hajtómunkaigényű. Ez, és az igen kedvező élőmunkaigény eredményezi azt, hogy az üzemi körülmények között elérhető hasznosítási arány mellett a faapríték fűtőértékarányos ára szinte valamennyi energiahordozóhoz viszonyítva kedvező, előállítása tehát gazdaságos.

2. táblázat

Az energia ára különböző energiahordozók esetében

Az energiahordozó	Energia ár /Ft/GJ/
szén	85
brikett és koks	180
tüzelőolaj	230
villamos energia /kevert/	390
szalmatüzelés	230 /460-107/
faapríték	140 /200-80/

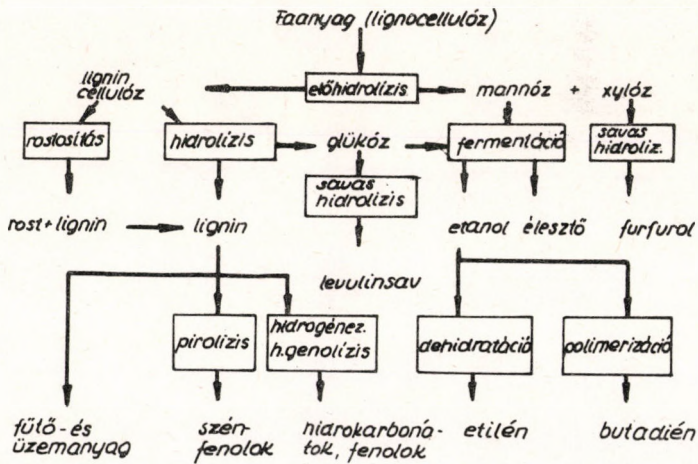
RÖVID VÁGÁSFORDULÓJU APRITÉKTERMELŐ NYÁRÜLTETVÉNYEK

Szendrődi László
Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron

A XV. IUFRO kongresszus /1971. Florida, USA/ óta világszerte ismertté vált az "erdei biomassza" fogalma. A fogalmat egyre inkább gyors növekedésű fafajok rövid vágásfordulóju, intenzív technológiával művelt ültetvényeinek produktumára használják.

Ezeket az ültetvényeket Észak-Amerikában és egyes nyugat-európai tőkés országban kiterjedt kísérletekben vizsgálják, sőt a nemzetközi szakirodalom üzemi alkalmazását is említi: a felhasználó üzemek környékén telepített ültetvények elsősorban az alapanyagellátás folyamatosságát szolgálják.

A felhasználási kísérletek rendkívül sokrétűek. A fakémiai eljárásokkal különböző fűtő- és üzemanyagok, hidrokarbonátok, fenolok, levulinsav, etanol, etilén élesztő, butadién, furfurool stb. nyerhetők. Az 1977-es montreáli biomassza konferencia összefoglaló tanulmánykötetében arról olvashatunk, hogy Vancouver város egyik kerületében a távhőszolgáltatási rendszert erdei apríték felhasználására tervezik kiépíteni.

1. ábra: A faanyag vegyipari felhasználási lehetőségei /Chornet, 1979./

A papiripar, a farost- és a forgácslemezgyártás megfelelő technológia kialakításával fel tudja használni az erdei aprítékot. Érdekességként említem meg, de később még visszatérek rá, hogy Kanadában, Franciaországban és Finnországban nyárültetvények biomasszáját fermentálás után szarvasmarhák takarmányozására használják fel.

A felhasználás vizsgálatával egyenrangú fontosságú a különböző fafajok, ill. klónok teljesítőképességének vizsgálata, azaz az adott területen megtermelhető maximális szervesanyag ismerete. Ennek elemzése a minden élő szervezet szervesanyag termelésére érvényes általános összefüggés alapján lehetséges:

$$P = G + E$$

ahol P: fenotipusos érték,
G: genotipusos érték,
E: környezethatás.

Az összefüggés a genetikai alapok optimális kihasználása mellett a környezethatás /termőhely + termesztési technológia/ fontosságára irányítja a figyelmet.

Ez utóbbi tényező vizsgálatára összefüggésben a genetikai értékkel, 1981. tavaszán a Lajta-Hansági Állami Tangazdaság kivitelenzésében 2 ha-on 3 tényező, kétszeresen osztott parcellás /split-split-plot/ elrendezésű kísérleti nyárültetvényt létesítettünk.

Vizsgálati tényezők:

A/ műtrágyázás	N	:	P	:	K	/kg/ha/
1. kezelés	Ø	:	Ø	:	Ø	
2. kezelés	98	:	31	:	21	
3. kezelés	152	:	62	:	41	
4. kezelés	207	:	93	:	62	

Az N műtrágyázás 1982. tavaszán ugyanilyen adagokkal ismételve.

B/ fajta /klón/

1. 'I-214'OLNY
2. 'OP-229'NNY
3. 'I-45/51'OLNY
4. 'Blanc du Poitou' FRNY

C/ hálózat /növényter/

1. 1 x 0,5 m;	0,5 m ²
2. 1 x 1 m	1,0 m ²
3. 1 x 2 m	2,0 m ²

Az osztott parcellás kísérlet szegélyében az ERTI együttlétködésével további 10 nemesnyár klón teljesítményét vizsgáljuk, 4 ismétlésben, közepes /1 m² növényter/ hálózatban, műtrágyázás nélkül.

A földterület mezőgazdasági művelés alól kivont szántó, amit az időszakosan magas talajvizállás tett alkalmatlanná mezőgazdasági művelésre.

Talaja telkesített kotus láptalaj, a termőréteg vastagsága 60-80 cm, alatta durva kavicsréteg húzódik. Nitrogénnel közepesen, foszforral és káliummal jól ellátott, azonban a tápanyag egy része a szerves vegyületekben növények számára felvehető formában van jelen. Mész tartalma elég jelentős, 15 % körüli. A talaj laboratóriumi vizsgálatát az induláskor és a műtrágyázások időpontjában végeztük el.

A kísérletben a biomassza produktum vizsgálatát tüztük ki célul, a következő kérdésekre keressük a választ:

1. A különböző klónokra milyen hatása van a tápanyagkészlet növekedésének?
2. A különböző klónok milyen hálózatban milyen korban adják a legnagyobb szervesanyag mennyiséget? /Ez alapján határoznánk meg a vágásfordulót./
3. A különböző klónok milyen mértékben viselik el a többszöri visszametszést, sarjzathatók-e eredményesen újra?
4. A szervesanyag összetételének vizsgálata klónonként /levél-szár arány és ezek beltartalmi összetétele/.
5. A megtermelt szervesanyag felhasználásának vizsgálata, kooperációban más kutatóintézetekkel.

A kísérletet 5-7 évre tervezzük, az első évi eredmények az alábbiakban foglalhatók össze.

1. táblázat

1 m² növényterület simadugványról telepített ültetvény zöld tömege a telepítés évében, augusztus 5-én vett mintában

Műtrágya kezelés	Zöldtömeg /biomassza/ q/ha			
	'BdP'	'OP-229'	'I-45/51'	'I-214'
1, null kontroll	15,04	17,88	13,54	11,33
2. kis adag	20,90	25,73	15,89	21,29
3. közepes adag	22,49	15,64	16,64	12,53
4. nagy adag	15,01	15,84	13,20	17,01

A nyert zöldtömeget takarmányozási célból a keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Karának dr. Schmidt János tanszékvezető egyetemi tanár, dékán által vezetett Állattenyésztési és Takarmányozási Tanszéke vizsgálta. Takarmányozási szempontból a beltartalmi vizsgálati eredmények közül az alábbi fontos tényezők emelhetők ki:

2. táblázat

Szárazanyag és nyersfehérje az augusztus 5-i mintában

Műtrágya kezelés	Szárazanyag/nyersfehérje g/kg			
	'BdP'	'OP-229'	'I-45/51'	'I-214'
1. null kontroll	297,7/57,9	293,8/52,0	298,6/51,1	305,5/37,6
2. kis adag	288,7/55,3	336,8/58,8	325,3/52,6	314,5/56,0
3. közepes adag	279,7/52,2	291,6/53,1	289,2/56,0	287,4/51,7
4. nagy adag	323,0/47,2	291,4/53,8	312,6/53,9	305,4/57,4

A növény fejlődésével a beltartalmi értékek változnak. Az egyes klónok beltartalmi összetétele eltérő, a nyersfehérje értéke összefüggést mutat a műtrágyaszinttel, különösen a levelek vonatkozásában. A legjobb klónok a legkedvezőbb fejlődési időszakban a lucerna tápértéket meghaladó, ill. megközelítő eredményt adtak.

Három nemesnyár klón leveles hajtásainak aprítékából 3 kg/nap/ birka mennyiséggel etetési kísérletet folytattak. Az állatok a kemény fás részek kivételével a takarmányt szívesen fogyasztották. A kihasználási együtthatók 55 % körüliek, jónak mondhatók. A tápanyag a birkák szárazanyag igényét fedezte, nyersfehérjéből pedig többletmennyiséget biztosított.

Különböző állományalkotó és elegy fafajok, valamint nemesnyár klónok leveleivel végzett silózási kísérletek alapján legjobban a gyertyán silózható, de még a tölgy eredményei is jók. Nem silózható a hárs, a kőris és a cser. A nemesnyarak a silózhatóság határán vannak, az alapanyag javítása - a pH érték csökkentésével - még gazdaságosan megoldható. A szilázs tápértéke jó, illata jellegzetesen aromás, alkalmazhatóságát etetési kísérletben kell majd vizsgálni.

1982-ben növendék bikákkal zöld etetési kísérletet hajtottak végre, a kísérlet kiértékelése még folyamatban van.

A továbbiakban folytatjuk a tömegtermesztési kísérlet értékelését. A keletkező termék felhasználását tovább vizsgáljuk a takarmányozási hasznosítás vonalán, illetve a többéves fácskák anyagának papiripari, energetikai, fakémiai, valamint farost-és forgácslapgyártásban történő hasznosíthatóságát tervezzük feltárni.

Az aprítéktermelő mini-rotációs faültvények termelése ma még nem gazdaságos. Jelentősége a távlatban azonban kétségkívül nagy: ha sikerül viszonylag kis területen megtermelt nagy tömegű aprítékkal a feldolgozóipar ilyen jellegű nyersanyag igényét kielégíteni, akkor a fajok számára optimális termőhelyeken optimális vágásfordulóval nagyobb lehetőség nyílik majd minőségi, méretes faanyag termesztésére a természetszerű erdőgazdálkodás keretében.

Az erdészeti szakbizottság erdőgazdálkodási munkabizottságának 1983. V. 24-én megtartott ülése az Erdészeti és Faipari Egyetem tanulmányi erdőgazdaságának területén

BEMUTATÓ A VEAB ERDŐGAZDASÁGI MUNKABIZOTTSÁG
ÜLÉSÉN

Majer Antal
tanszékcsoportvezető egyetemi tanár

SOPRONKÖVESD 5/d erdeifenyő állomány erdőnevelési kísérlete

A terület a 46/e erdőgazdasági tájrészletben, tehát az Irottkő alján, a sopronhorpács-kövesdi fennsíkon található. Tengerszint feletti magassága 170 m. A Répce pleisztocén kavicsstakaróján barna vályogon, tavasszal időszakosan pangóvizet, mélyen pszeudoglejes barna erdőtalaj alakult ki. A talaj felső 30 cm-e szántott, kevert talajrétegű, amely mutatja, hogy régebben a területet mezőgazdaságilag művelték.

Éghajlatára 700 mm évi csapadék és 9 °C évi középhőmérséklet jellemző. A csapadék zömmel a tenyészidőszakban hullik /417 mm/, a maximum júniusra esik. A terület tehát szubatlanti befolyás alatt áll. Párás klimájú, ezt a 14 órás párateltség mutatja, amely júliusban is 64-66 %.

Hajdan a területen acidofil gyertyános-tölgyesek /Luzulo-Querco- Carpinetum/ álltak, amelyeket a mezőgazdasági használat és a legeltetés erősen degradált. A beerdősítés előtt is a területen ritkán álló fás-bokros legelő volt található.

Növényzetében a fafajok közül a KTT, a GY, a KNYI és a RNYÁ, a cserjék közül a kutyabenge és a füles fű megjelenése érdekes. Aljnövényzetére a Galium rotundifolium, Genista sa ittalis, Galluna vulgaris és sok mohaféle a jellemző. Az EF fatermési osztálya I., a terület termőhelyi értéke 62 %, III. osztály. A terület egyébként az átmeneti flóratartomány /Praenoricum/ vasi flórajárásába /Castriferreicum/ tartozik.

A kísérlet alá vont állományt 1952-ben, kétéves erdeifenyő csemetével 1 x 1 m-es hálózatban telepítették. 1968 nyár végén, akkor 18 éves Nudum erdeifenyvesben, annak 7,56 ha-án 28 parcellás kísérletet létesítettünk /25 x 40 m/. A kísérleti terület az IUFRO 23. osztályának állománynevelési munkabizottsága irányelvi szerint, és részben a varsói erdészeti fakultás igényeinek kielégítésével készült. A kísérlet 7 kezeléssel és 4 ismétléses. Az 1980-as felvételnél az állomány 31 éves. A kezelések az alábbiak:

K = kontroll vagy ellenőrző terület, ahonnan csak az elhaltakat szedtük ki /7/.

S = soros. Minden 7-ik sort vágtuk ki, 5 év múlva minden 4-ik sor kiszedésére is sor kerül; majd a visszamaradt állományban szelekciós gyéritést végzünk /5/.

eA = a harmadik kezelés erős alacsony gyérités jellegű, az erdészeti gyakorlatban alkalmazott eljárás volt /6/.

mA = a negyedik mérsékelt alacsony gyérités /3/.

eF = az ötödik kezelés erős felsőszintű /4/.

gyF = a hatodik kezelés gyenge felsőszintű beavatkozásból állt /1/.

V = a hetedik kezelés soros: az előre kiválogatott és jelelt ha-onkénti 400 db javafa érdekében minőségi vagy válogató beavatkozást végeztünk /2/.

A 28 parcellás kísérlet a Youden-féle inkomplett latin négyzet elrendezése alapján történt, és így lehetővé vált a számsorok statisztikai elemzése, a variancia és szignifikancia számítása.

Az elmúlt 13 év fontosabb tapasztalatai a következők:

1. A 18 éves erdeifenyvesben végzett tisztítóvágás kisebb-nagyobb törzsszámcsoökkentő beavatkozását - /5-45 %/ - az elmúlt 12 év alatt, azaz 31 éves korára sem heverte ki az állomány. Mennyiségileg az erős alsó-, ill. a mérsékelt alsó szintű beavatkozások parcellái közelítették meg növedék szempontjából az érintetlen parcellát, 89 ill. 91 %-kal. Különösen az erős felső szintű és a soros tisztítóvágás csökkentette jelentősen a növedéket: 72, illetve 74 % a kontrollhoz viszonyítva.

2. Egyik beavatkozás sem érte el 12 év alatt a természetes, a kontroll parcella körlelap és összfatermés értékét /36 m² és 334 m³/ha!/. Leginkább a mérsékelt magas beavatkozás közelítette meg. Minőségi termelés szempontjából a 18 éves erdeifenyvesben elegendő a mérsékelt felsőszintű beavatkozás, hektáronként kiválasztott kb. 400 db javafa érdekében.

3. Gazdaságos is a gyenge felsőszintű beavatkozás; alig 20 %-os munkaigényű az erős alsószintű nevelővágással szemben. Ez utóbbit alkalmazza ma a gyakorlat!

4. Technikai szempontból előnyös, ha az első beavatkozást az erdeifenyő állományban csak 25 év körül, tehát vékony rudas állományban végezzük el, ekkor már differenciálódik, alulról ág-

tisztul és erősen gyérül az állomány, tehát a munka végrehajtása is könnyebb. /Ezt megelőzően az ember-magasságu fiatalosban fontos szerepe van a felszabadító tisztításnak! /

5. Nem tudunk semmi előnyt kimutatni a soros beavatkozásnál. Bár munkadíj szempontjából egyharmada csak az erős alsószintű beavatkozásnak, de drágább mint a felsőszintű tisztítívágás. Emellett egyoldalú koronájú erdeifenyők a hönymásra igen érzékenyek; nagy veszélynek tesszük ki az állományt. /Alig 10 % egészséges törzs 1/3-át egyébként is meggondolandó kiejteni! /

6. Mindent összevetve, ha a fatermesztés mellett még a környezetvédelmi és üdültetési szempontokat is figyelembe vesszük, továbbá a beavatkozások biológiai, ökológiai hatását is vizsgáljuk, ezen kívül a technikai és a munkaszervezési, valamint az ökonomiai vonatkozásokat is mérlegeljük, a mérsékelt felső- és alsószintű, ill. a válogató beavatkozásokat kell az összteljesítmény szempontjából előnyösnek tekinteni.

NAGYLÓZS - HARASZTI ERDŐ 5/a fafajösszehasonlító kísérlet

A Soproni Dombvidék Ikva-menti kavicssteraszán, a 48/b erdőgazdasági tájrészletben, vékony homokborítással fedett területen, sekély rozsdabarna erdőtalajon, hajdan rontott akácsarj erdő helyén alakítottuk ki. Tengerszint feletti magasság 160 m. A talaj kissé savanyu, mélyen pszeudoglejes.

A csapadék mennyiség évi átlaga 668 mm, amelyből 416 mm hullik a tenyészidőszakban. A csapadék havi eloszlása egy júliusi és egy szeptemberi maximumot mutat, tehát erősen szubmediterrán jellegű. Az évi középhőmérséklet 9,5 C°.

Az eredeti erdőtársulás gyertyános kocsánytalan tölgyes és cseres kocsánytalan tölgyes közötti átmenetű volt. /*Quercus-robora*-*Carpinus*, illetve *Quercus petraea*-*Cerris* /, *Galium odoratum*, illetve *Festuca heterophylla* erdőtipussal. Növényföldrajzilag Pannonicum - Eupannonicum flóratartományba, Arrabonicum flórajárásba osztják.

A kísérlet célkitűzése, hogy az adott termőhelyen bevált, vagy várhatóan beváló, nagy és jóminőségű fatermést biztosító, vadkárnak is ellenálló fafajokat válasszunk ki. Ebből a célból 18 fajtát telepítettünk 1959. tavaszán, 40 x 50 m-es parcellákba, általában 1,40 x 1,00 m hálózatba. Az ismétlés 2-3-szoros volt. A területen a teszt fajoknak választott vöröstölgyet kísérletileg több hálózatban is és elegyítve is telepítettük.

A faállományokat először 10 éves korban elemeztük. Ma az állomány 14 éves. Tekintve, hogy ilyen fiatal fákon bizonytalan az alakszám, a mellmagassági átmérő négyzetét szoroztuk a magassággal és 100-zal ahhoz, hogy egy növekedés-sorrendet nyerjünk. A fajok növekedésével kapcsolatban az alábbi tapasztalatokat közölhetjük.

1. Dombvidéki területünkön a vöröstölgy, a teszt fafaj, a nemesnyár után valamint a sajmeggy és vadcserezsnye után a leggyorsabban növekedő fafajunk. Különösen érdekes a sajmeggy igen gyors kezdeti növekedése: a vöröstölgygel szoros telepítésben háromszor kellett már visszavágni, hogy le ne nyomja a tölgyet.

2. A növekedés sorrendjében a zöld duglász után az erdei-fenyő következik. Közel a teszt-fafaj, a vöröstölgy növekedéséhez hasonló zárt állományt és aljnövényzet nélküli avarborítású talajt adott.

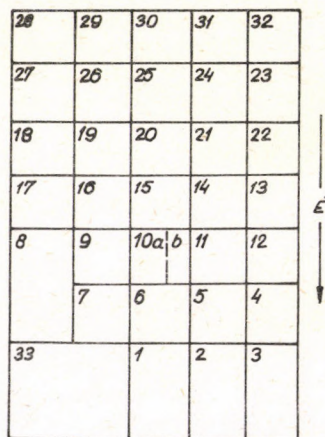
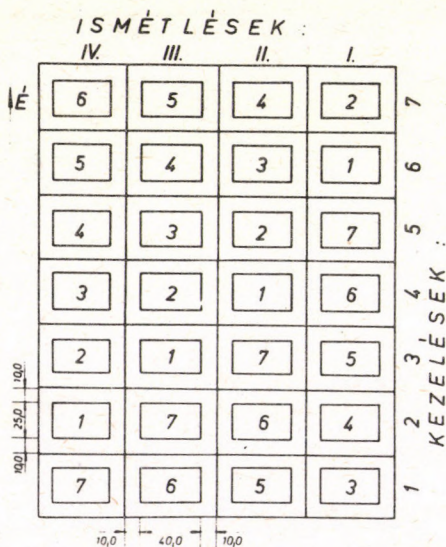
3. Legnagyobb meglepetést a nagylevelű hárs és a celtisz szolgáltatta. 7-8 éves korra már zárt állományt adtak, vastag avartakaróval, fűmentes talajfelszínnel.

4. Nehezen indultak növekedésnek a hazai tölgyek. A szelid-gesztenye kezdetben szenvedett a késői fagyoktól, csak az utóbbi években indult növekedésnek.

5. Sorrendben a kezdetben közismerten lassabb növekedésű feketefenyő következik. A területen feltűnő a lucfenyő gyenge növekedése; sárgák a tüi és erős a Chermes abietis károsodása.

6. A késői fagyoktól sokat szenvedett, a mellette levő állomány miatt fagyuzgba került ezüsthárs és hamvas duglászfenyő nehezen, csak az utolsó években indult növekedésnek.

7. A kislevelű hárs viszont még ma is ül a talajon, a símafenyőt az őz tette tönkre.

Fafajok növekedési erély szerinti csökkenése, I-V.
csoportban; Nagylózs - Haraszt, 1979. VII.

Sor- szám	Fafaj	Mell mag. átmérő cm	Magas ság m	100 x G.H. m'
I. 1.	<i>Populus euramericana</i> cv. I. 214	13.02	10.64	14.17
2.	- " - - " - cv. <i>robusta</i>	9.88	9.35	7.17
3.	<i>Prunus serotina</i>	9.03	5.83	3.73
4.	-"- <i>avium</i>	6.93	4.10	1.54
II. 5.	<i>Pseudotsuga Douglasii</i>	5.93	4.85	1.34
6.	<i>Pinus silvestris</i>	5.97	4.01	1.12
7.	<i>Celtis occidentalis</i>	4.91	5.81	1.10
8.	<u><i>Quercus borealis</i></u>	4.75	5.14	0.91
9.	<i>Tilia platyphyllos</i>	5.12	4.33	0.89
III. 10.	<i>Pinus nigra</i>	4.92	2.97	0.56
11.	<i>Quercus robur</i>	3.97	3.13	0.39
12.	<i>Tilia argentea</i>	3.83	2.92	0.34
IV. 13.	<i>Picea abies</i>	3.33	2.71	0.24
14.	<i>Castanea vesca</i>	3.17	2.79	0.22
V. 15.	<i>Quercus petraea</i>	3.11	2.60	0.20
16.	<i>Pseudotsuga glauca</i>	3.25	2.37	0.20
17.	<i>Tilia cordata</i>	3.07	2.61	0.19
18.	<i>Pinus strobus</i>	1.51	1.28	0.02

Táblázat

SOPRONKÖVESD 5/D - erdeiifenyő kísérlet 18 és 31 éves állománya
adatai / l ha-on/ / / = gyérités után/, - % a kontrollhoz mérten

Kezelés:	Kontroll -%	soros	mérs. alsó sz.	erős alsó sz.	gyenge felsősz.	erős felsősz.	válogató
Törzsszámok: db	1969 6390	6485	6570	6685	6295	6617	6523
	1981 3770-100	2507-66	2930-78	2157-57	3573-95	2650-70	2693-71
Magasság: m	1969 6.5	6.6	6.1 /6.6/	6.7 /7.5/	6.3	6.1	5.8
	1981 11.1+171	11.0+167	11.0+180	11.4+170	10.3+163	10.5+172	10.8+186
Mell.mag.átm.:cm	1969 7.8	7.6	7.4 /8.3/	7.8 /9.2/	7.7	7.3	7.1
	1981 11.2+144	12.3+162	11.7+158	13.5+173	11.3+147	11.7+160	11.8+166
Körleap: m	1969 30.3	28.9 /24/	28.3 /24/	31.2 /21/	29.0 /26/	27.8 /21/	25.4 /22/
	1981 36.2	29.6	31.6	31.2	35.6	27.0	29.3
Élfák. m	1969 158	155 /127/	148 /126/	167 /118/	155 /138/	144 /110/	130 /111/
	1981 280-100	223-80	230-82	240-86	263-94	206-74	223-80
Össz faterm.: m	1981 334-100	304-91	267-80	325-97	319-96	299-90	279-84
Átl. növedék: m	1981 11.9	10.3	9.0	10.7	11.2	10.3	9.8
Ráf. munkaóra	1969 68- 5	492-33	898-61	1473-100	292-20	770-52	740-50
Tőár átl.növ: ezer Ft:	1981 1.4	1.4	1.5	1.5	1.6	1.3	1.4
Értéksorrend I-5 p.átl. helyezés I-VII.	0.77 VII.	2.74 V.	3.63 III.	2.82 IV.	3.66 II.	2.08 VI.	4.12 I.

Az Erdészeti szakbizottság vadgazdálkodási munkabizottságának 1982. október 27-én tartott ülése a Kisalföldi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság Mosonmagyaróvári Erdészeténél

Vida Lajos a Kisalföldi EFAG vadászati felügyelője, a napi program összeállítója és lebonyolító vezetője ismerteti az ülés napirendjét, programját. Ezt követően a KEFAG vadgazdálkodási munkájának főbb adatait mutatja be. A vadászati ágazat árbevétele 1977-től 1981-ig csaknem megkétszereződött /4,25 millió Ft, ill. 7,58 millió Ft/.

Igen jelentős a fácántenyésztés és kieresztés. A 9.000 kiengedett fácánnak kb. 60 %-át tudták le vadászni az elmúlt évben, ami kiemelkedő eredmény, Mint új ágazattal, az idegenforgalmi tevékenységgel kezdtek foglalkozni ebben az évben. A gabcsikóví vizierőmű építésében bekövetkezett változásokkal a már megépült épületek kihasználása érdekében a Ciklémentourist Idegenforgalmi Hivatallal és a Nyugatmagyarországi Vendéglátó Vállalattal együttműködve Dunakilitin horgásztelepet és a vadászturizmus folytatásához szükséges létesítményeket állítottak fel. 1982. május 1-én nyílt meg a telep, igen nagy külföldi látogatottsága van. Továbbfejlesztésként a dunai személyhajózás kialakítását tervezik Dunakiliti kikötő helyell.

Az előadáshoz Szép László, a Ciklémentourist igazgatója és Nagy Vilmos a Nyugatmagyarországi Vendéglátó Váll. igazgatója kiegészítésképpen ismertette az együttműködés formáit, és az együttműködő felek feladatait. /reklámpropaganda, ill. ételmezei ellátás/.

A házigazdák az előadásban ismertetett objektumokat bemutatták. Így megtekintettük a lovastelepet, ill. a lovak, lovasok betanítását, majd a Krisztinabereki horgászturista szállót és horgász tavat láttuk. Ezután a dunakiliti vendégházakat és horgászberendezéseket tekintettük meg. Ezenkívül bemutatásra került egy vaddisznós kert is.

Az előadáshoz, ill. a látottakhoz való hozzászólás során Kőhalmy Tamás, Markovics László, Szendrey Ernő és Magyar János tettek fel kérdéseket, ill. egészítették ki javaslatokkal azokat. Markovics László elsősorban idegenforgalmi és vadászati szempontból hasonlította össze a Kisalföldi és Mezőföldi EFAG-okat. Magyar János a teljes, sokoldalú fafeldolgozás fontosságára hívta fel a figyelmet.

Az elhuzódott vita, hozzászólások miatt a második napirendi pont tárgyalását a következő munkabizottsági ülésre halasztottuk el.

Az ülés keretében Kőhalmy Tamás elnök összefoglalta az 1982-ben végzett munkát, majd javaslatot tett az 1983. évi munkatervre.

A jogtudományi szakbizottság 1982. XII. 17-én megtartott ülése Veszprémben

JAVASLATOK A Pp UJABB MÓDOSÍTÁSA ELÉ

Vincze Imre

A jogalkalmazás jogpolitikai elvei alapvető követelményként hangsúlyozzák az eljárások meggyorsítását és egyszerűsítését. A III. Ppn. ehhez lényeges segítséget is nyújtott. Azóta a pertartamok lerövidültek, az ügyintézés gyorsabbá vált, mégis a közvélemény, de hivatalos szervek is esetenként felróják a peres eljárás elhúzódását. Az eredmények nem kielégítő volta miatt elsősorban a bírákat hibáztatják. Ugy tűnik, mintha konok ragaszkodás lenne a már begyakorlott munkamódszerekhez, az új iránti fogékonyság nem eléggé eleven.

A valósághoz azonban közelebb állunk, ha az okokat szélesebb területen kutatjuk, és szemügyre vesszük a jogszabályt is. A Pp sorozatos módosítása számos újdonságot hozott, ezeket a gyakorlat kipróbálta, a peres eljárás hatékonyabbá is vált. A törvényi szabályozás lehetőségei és a jogpolitika célkitűzése között azonban még mindig meglehetősen nagy szakadék tátong.

Az 1952. évi III. tv-el megalkotott Polgári Perrendtartást eddig négy jelentősebb módosítás érintette. A változások fő célja azonban minden esetben a jogélet fejlődésének a követése volt, az összhang megteremtése más jogszabályokkal. Az 1954. évi VI. tv. /Ppn./ alapja a Biróságokról szóló 1954. évi II. tv. és az ügyészségről rendelkező 1953. évi 13. tvr. Az 1957. évi VIII. tv. /II. Ppn./ összefügg az 1957. évi IV. törvénnyel, melynek kapcsán más hatásköri korszerűsítést is elvégzett, megváltoztatta a bontóperek szerkezetét is.

A III. Ppn. /az 1972. évi 26. tvr./ is elsősorban a bírósági szervezet továbbfejlesztését és egységesítését oldotta meg az 1972. évi IV. tv. alapján a gazdasági bíraskodás bevezetésével, a munkaügyi különbíróság létrehozásával. A III. Ppn. ezek mellett nagy hangsúlyt fordított az eljárás egyszerűsítésére és meggyorsítására is. /Egyesbíraskodás, jóhiszemű pervitel hatékonyabb védelme, tárgyaláson kívüli elintézés lehetősége, egyszerűsített határozatszerkesztés, stb./ Az 1979. évi 31. tvr. a Ptk. módosi-

tás, az 1979. évi 16. tvr. s más alapvető jogszabályok változásaiból adódó szervezeti következményeket vonja le, de némileg fejlesztí az eljárást is.

A Pp-t érintő módosítások felvillantásából az alábbi főbb következtetések vonhatók le:

- a/ Ezek elsődlegesen a bírósági, igazságszolgáltatási szervezet korszerűsítését, a hatáskörök átalakítását szolgálták;
- b/ Csupán jelzik az eljárás egyszerűsítésének és meggyorsításának hatékonyabb lehetőségeit;
- c/ A sorozatos változtatások folytán némi összhangbeli zavarok is kialakultak.

Az a-b/ pontokban jelzett változás a polgári eljárás fejlődésének az iránya, amelynek alapja a szocializmus építésének a követése volt. Ma már azonban megértek az újabb, erőteljesebb változtatás feltételei is. Ennek gyökerei pedig a fejlett szocialista társadalomba nyulnak, ezen belül az államélet fejlesztésén, a szocialista demokrácia szélesítésén alapulnak.

Az előbbi fejlődési irányt látva, az előbbrehaladás szempontjából az első kérdés; hogy ez milyen irányban történjék? Mint láttuk, az elmúlt három évtized alatt elsősorban az igazságszolgáltatás szervezete korszerűsödött, egységesebbé, teljesebbé vált.

Nem lebecsülhetők azok a kezdeményezések sem, amelyek a működési mechanizmus fejlesztését jelentették, mert hiszen a szervezet, a hatáskörök jobb kiépítése az ügyintézés hatékonyabbá tételét is szolgálta. A III. Ppn. számos lényeges és egyszerűsítő megoldást is bevezetett.

A III. Ppn. mintegy egy évtizedes alkalmazása alapján megállapíthatjuk, hogy a korszerűsített eljárási szabályok hatékonyabb ügyintézést tettek lehetővé. Optimális eredményről azonban még távolról sem beszélhetünk. Mégpedig azért nem, mert az eljárás meggyorsítása nem egy vagy néhány, hanem a rendelkezésre álló valamennyi szabály jól összehangolt működtetésével érhető el. Ez pedig a jogalkalmazótól nagyobb előrelátást, magasabb fokon szervezett munkát kíván. A nagy munkateher mellett ennek személyi feltételei is csak hosszabb távon alakulhatnak ki.

Már az MSZMP. XI. Kongresszusa, majd a XII. kongresszus határozata újólá fontos követelményként emelte ki az állami munka színvonalának javítását. Ehhez pedig elengedhetetlen a korszerű szervezet és a hatékony lehetőségeket nyújtó eljárási jog. Így érthető, hogy annyi igazítás után is változatlanul napirenden maradt a Polgári Perrendtartás reformja.

A 2024/1980./XII.16./ Mt.hat. szerint 1983-85. évek között a Polgári Perrendtartás módosításával kapcsolatos törvényjavaslatot kell készíteni.

Az előbbi társadalompolitikai célkitűzéseket követve ezutal a módosítás fő irányának az eljárás egyszerűsítését és meg-

gyorsítását szolgáló intézmények teljesebb kiépítését, a kipróbált eszközök bátrabb alkalmazását kell választani. Ehhez kapcsolódva célszerű lenne a bírósági szervezet egységesítését befejezni. Ezért, csupán felvillantásszerűen néhány ide kapcsolódó javaslat.

A bírósági szervezet továbbfejlesztése.

Az alkotmány 45. §-a szerint az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják. Az egységes és a tényleges társadalmi viszonyoknak megfelelően tagolt bírósági szervezet nemcsak a törvényességnek, hanem a gyors és hatékony működésnek is elősegítője.

Az 1977. évi IV. tv. /Ptk.mód./ kapcsán megvalósult jogszabályi reform egyszerűsítette és áttekinthetővé tette a gazdálkodó szervezetekre irányadó főbb joganyagot. Ez a Ptk. szintjén egy síkba fogottá vált a polgári jogalkalmazás jogterületével, ami megteremtette a gazdasági ügyintézés különállása megszüntetésének a lehetőségét is. Annál is inkább, mert a jelenlegi szervezeti felépítés költséges, nem teszi lehetővé a munkateher megfelelő elosztását, a káderekkel való jobb gazdálkodást. A megyék többségében 2-3 bíró működik ezen a jogterületen, akik közül egy személy megyei bírósági elnökhelyettes. Éppen ezért célszerű lenne a gazdasági ügyintézés beépíteni a polgári ügyszakba, ahol szakbíró intézné ezeket a jogvitákat. Másodfokon a polgári fellebbviteli tanács járna el, a tanács egy tagja szintén szakosodna erre a jogterületre.

Ezt a változtatást mindenképpen össze kellene kötni a hatáskör átfogó reformjával. A járásbíróságok részére általános hatáskört kellene kialakítani. Néhány bonyolultabb vagy különleges jogvitában fenn lehetne tartani a megyei bíróság és a Legfelsőbb Bíróság első foku hatáskörét. Ez egyúttal tehermentesítené a Legfelsőbb Bíróságot is az ítélkezési munka bizonyos hányadától.

A központi járásbíróság kizárólagos hatáskörének fenntartása biztosítaná az egységes jogpolitikai szemlélet kialakulását. A polgári bíróságok egyébként számos bonyolult vagyoni jogi vitában eljárnak, ezekhez az ügyekhez az általános jogi felkészültség megvan, a szakirányú képzés kiegészítéséről pedig gondoskodni lehet. A színvonalbeli kiegyenlítődés - a kezdeti nehézségek után - minden bizonnyal a gazdasági ügyintézés előnyére válna.

- - - - -

A bírásokodás egységének előmozdítása végett az 1972. évi IV. tv. /A bíróságokról/ megalakította a munkaügyi bíróságokat. Ezek működésüket 1973. január 1-én megkezdték. Ezzel egységessé vált az elbírálása valamennyi vállalati, szövetkezeti és egyéb alkalmazotti munkaügyi vitának. A Tv. 22. §-a szerint munkaügyi bíróságok működnek a fővárosban és a megyékben, ezek a bíróságok jellegüket tekintve különbíróságok, általános felügyeletüket közvetlenül az igazságügyminiszter gyakorolta, de a munkaügyi miniszterrel és a SZOT főtitkárával egyetértésben. Az ítélkezés elvi irányítása pedig a Legfelsőbb Bíróság munkaügyi kollégiumára hárult.

Ez a változás egyuttal mérsékelte azt a kettősséget is, amely a munkaviszonyból és a tagsági viszonyból, tehát a két alapvető munkavégzési jogviszonyból származó viták elintézésének fórumrendszerében kialakult.

Az 1972. évi IV. tv-t módosító 1979. évi 16. sz. tvr. ismét továbblépett. A 3. §. /1/ bekezdése akként rendelkezik, hogy a munkaügyi bíróság a munkaügyi vitákkal kapcsolatos perekben tul eljár a szövetségi tagsággal összefüggő jogvitákban, valamint a társadalombiztosítási határozatok megtámadása iránti perekben.

Ezzel együtt hatásköri reform egységesítette a munkavégző kollektívák tagjai vitáinak elintézési rendjét, erősítve ezzel az állampolgári jogegyenlőség elvét is. Az így kiépített munkaügyi bíróságot felügyelete is megváltozott, a megyei bíróságok elnökeinek jogköre ezzel a területtel bővült, s mint közismert, időközben a munkaügyi minisztérium is megszűnt.

Az újabb kodifikáció során a továbbhaladás itt is kézenfekvő. A vázolt változások beváltak, a munkaügyi ítélkezés egységesebbé vált, törvényessége szilárdult. A gazdasági és társadalmi élet fejlődése azonban az igazságszolgáltatással szemben is fokozottabb követelményeket támaszt. Ennek csak úgy tud megfelelni, ha egyszerű, jól áttekinthető, célszerű keretek között működhet.

A jelenlegi szervezeti helyzetben a megyei munkaügyi bíróságok létszáma többnyire egy elnök és egy bíró, de olyan hely is van, ahol csak egy elnök van. Perujításnál, elfogultságnál, betegségénél, rendkívüli ügyérkezésnél nélkülözhetetlen az általános hatáskörű bíróságok igénybevétele. /Hasonló gondok vannak az adminisztrációs teendők megoldásában is./ Helyenként túlterhelés, másutt felesleges kapacitás látszik. Ezért az lenne a korszerű, ha ez a különállás megszűnne, a munkaügyi vitákat az általános hatáskörű bíróságon 1-2 szakbíró intézné. A fellebbviteli eljárásban ez a rendszer már egyébként is kiépült. Ezáltal a felügyelet is hatékonyabbá válhatna.

- - - - -

A bírósági szervezetnek ma már ismert része a bírósági titkár. Önálló, perenkívüli ügyintézési jogkörrel, számottevő a tömegkapcsolata. Indokolt, hogy a Pp kiegészüljön az eddigi alacsonyabb szintű jogforrásban megtalálható szabályozással. /3/1969. /V.2./IM. számú rendelettel módosított 7/1959./XII.20./IM.sz. rendelet./ A javaslat méltányolása esetén kívánatos a hatáskör pontosabb és egyértelműbb meghatározása is.

A már idézett jogpolitikai célkitűzés folytán az újabb jogi szabályoknak határozottabban kell előbbrehaladni az eljárás egyszerűsítését és meggyorsítását szolgáló lehetőségek kialakításában. A korszerűsítés során bátrabban lehet nyulni a már korábban bevezetett, az eltelt idő alatt kipróbált és bevált jogi ujitásokhoz. Így ezek közül:

A bíróságok összetétele

Az alkotmány 46. §-a szerint a bíróságok hivatásos bíróból és népi ülnökből álló tanácsokban itélkeznek, de törvény e szabály alól kivételt engedhet. A bíróságokról szóló 1972. évi IV. tv. meg is nyitotta az egyesbirói eljárás lehetőségét. A III. Ppn. által kialakított jelenlegi Pp. 11. §-a szerint az első fokon eljáró bíróságok - ha a törvény kivételt nem tesz - 1 hivatásos bíróból és 2 népi ülnökből álló tanácsban itélkeznek. A kivételeket pedig a Pp. 11. §. /2/ bekezdése sorolja fel.

Ez a szabály számottevően egyszerűsítette, gyorsította az eljárást. A cél nyilvánvaló, a népi ülnök bevonására csak akkor kerüljön sor, ha ez nem marad formális. A tapasztalatok szerint a jogalkotónak ebbeli szándéka elérte a célját, de a lehetőségek még nem tekinthetők kimerítettnek.

Az igazságszolgáltatás társadalmi költségei mérséklődnek, ha valóban csak indokolt esetben történik meg a népi ülnök kielmézése a munkából. Bár a III. Ppn. óta a népi ülnökök aktivitása fokozódott, még mindig vannak olyan percsoportok, amelyeknél a jelenlétük nem érdemi. Ezért az egyes birói eljárás köre még szélesíthető.

A jelenlegi szabályozás szerint a gyermektartásdíj iránti perekben egyesbíró, a házastársi tartás és szülőtartás iránti ügyekben pedig tanács jár el. Ez a kettősség nem indokolt, valamennyi törvényen alapuló tartási per egyesbíró elé utalható. Egyező akaratnyilvánítás alapján folyó bontóperben a bíróság feladata a törvényes előfeltételek megállapítása, a megkívánt körben az egyezség jóváhagyása, a felek szándéka szerint a bontás kimondása. Ezek elsősorban szakmai kérdések, a népi ülnöknek itt aligha lehet szerepe, tehát ezek az ügyek ugyancsak egyesbíró elé vihetők.

A munkaügyi eljárásra tartozó jogviták közül a nyugdíjpererek és a társadalombiztosítási jogviszonyból eredő más viták nem olyanok, ahol laikus érdemi bekapcsolódásával számolni lehet. Az egyesbirói eljárás itt is helyénvaló lehet.

A tárgyaláson kívüli elintézés

A pervezetés hatékony módszere az ügy elintézése tárgyalás tartása nélkül. Erre a jelenleg hatályos szabályozás első foku eljárásban két esetben ad lehetőséget, a Pp. 333. §./1/ bekezdése alapján államigazgatási határozat megtámadásánál és a Pp.376. §./1/ bekezdése gazdasági perekben akkor, ha az ügy ténybeli és jogi megítélése egyszerű. Ez utóbbi követelmény biztosíték a szóbeliség és a tárgyalási elv érvényesülésére. A gazdasági döntőbizottsági eljárásban mintegy két évtizedes multa visszatekintő jogintézmény a polgári eljárásban is beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

Az eddigiekből látszik, hogy az első foku eljárásban csak a speciális jogterületeken hatályosulhat ez a jogintézmény, míg a

fellebbezési eljárásban lényegesen szélesebb körben. /Pp.256/A. §./ Mivel a másodfoku tapasztalatok rendkívül kedvezőek, keresni kell a módját annak, hogy az eljárás meggyorsításának és egyszerűsítésének ez a lehetősége a járásbiróságok előtt is szélesebb körben rendelkezésre álljon.

Elég általánosnak látszik az a vélemény a gyakorlat körében, hogy a ténybeli és jogi megítélés szempontjából egyszerű tulajdonjogi és kötelmi jogi perekben meg kellene nyitni ennek a lehetőségét, ha a jogvita eldöntéséhez bizonyítás felvételére nincs szükség. Ugyanis elég jelentős az állampolgárok között az olyan apróbb vita, amelynek elbírálását a bíróságra bízzák, és szívesen távolmaradnak a tárgyalástól.

Az előbbi feltételeket esetleg ki lehetne egészíteni azzal, ha a fél tárgyalást kér, a tárgyalás kitűzése nem mellőzhető.

A bírósági meghagyás

A III. Ppn. egyik legjelentősebb ujitása az alperes tárgyalás elmulasztása szankciónak szigorítása, köztük a bírósági meghagyás bevezetése. Ez növeli az alperes perviteli felelősségét, arra szorítja, hogy már az első tárgyaláson kénytelen legyen nyilatkozni. Ezzel lényegesen meggyorsítja az eljárást.

A jogintézmény hatékonyabban volna alkalmazható, ha nem lenne feltétele a felperes kérelme. A felperes ma is gyakran nem jelenik meg a tárgyaláson. De indokolatlan is az előbbi, - a felperes tiltakozását mint kizáró feltételt kellene beiktatni. Ugyanis a felperes a bírósági meghagyással is a keresetnek megfelelő tartalmu végrehajtható határozathoz jut. Ez a változás egyben mérsékelné a szigorbeli különbséget is, amelyet a jogszály a felperes és az alperes mulasztása között tesz.

Az eljárás korszerűsítése során megfontolandónak látszik a felhívott jogintézménynek a gyermektartásdíj iránti perekhez alakítása, s ennek során "Bírósági meghagyás gyermektartásdíj iránti ügyekben" új szabály bevezetése. A járásbiróság előtt induló perek 10-20 %-a még mindig gyermektartásdíj iránti, elenyésző kisebbségtől eltekintve az apaság, vagyis a tartási kötelezettség megléte nem vitás. Az elintézés lényege az, hogy a bíróság a beszerzett kereseti kimutatás és a felek nyilatkozata alapján ítéletet hoz. Az esetek zömében a keresetlevél és a kereseti kimutatás tartalmazza a szükséges adatokat, a tárgyalás tartása alig bővíti a tényanyagot. Ezért szükséges lenne, hogy a bíróságok a felek felesleges idézgetése nélkül az előkészítéssel esetleg kiegészített iratok tényanyaga alapján bírósági meghagyással biztosítsák a tartásdíj behajthatóságát. Az ellentmondás lehetősége módot nyújt a tényállás előre nem látható elemeinek felkutatására.

A bíró részére ugyanakkor meg kell adni azt a lehetőséget, hogy az ügy jellegétől függően azonnal tárgyalást tűzhessen ki /pl. mert szélesebb körű bizonyítás nem mellőzhető/.

A határozatok tartalma és a fellebbezési határidő

Az eljárás egyszerűsítése és a bíróságok írásbeli munkatereének csökkentése végett a Pp. 221. §-a egyes esetekben megelégszik az ítéletek egyszerűsített indokolásával. Jogról való lemondás, illetőleg jog elismerése esetén, továbbá ha az ügy ténybeli és jogi megítélése egyszerű, valamint akkor, ha a fellebbezésre jogosultak az ítélet kihirdetésekor valamennyien fellebbezési jogukról lemondottak, az indokolásban csak a tényállást kell röviden leírni, és az alkalmazott jogszabályra kell utalni. Több év tapasztalata szerint a bíróságok ítéletének mintegy 20 %-át fellebbezik meg.

Az ügyek 80 %-ában tehát a bíróságok szükségtelen írásbeli munkát végeznek, és ez a munkatöbblet rendkívül jelentős. Sulya még nagyobb ha, számításba vesszük az állandó létszám gondokat, a rendkívül jelentős munkatereket. A túlzottan nagy írásbeli munka túlterheli a leíró apparátust is. Ezért a munkateher csökkentésének itt még nagyobb a tartalékai, amelyeket nem szabad kihasználatlanul hagyni. Annál is inkább, mert a felszabaduló munkaidő meggyorsíthatja az ügyintézés, javíthatja a minőséget, az apparátus szakmai felkészültségének szintjét. A rendkívül sok írásbeli munka a színvonal javulásának egyik legjelentősebb fékje.

Ezért az új szabályozás során általánossá kellene tenni, hogy jogorvoslattal meg nem támadott határozatok esetén egyszerűsített ítélet szövegezhető. Ennek feltételeit a fellebbezési határidő újszerű rendezése teremtené meg. Itt alkalmazni lehet a büntető eljárásban már jól bevált megoldásokat. Vagyis a tárgyaláson jelenlévő felek azonnal nyilatkozhatnak a fellebbezés bejelentése tekintetében, vagy gondolkodási időt kérhetnek. Ez lenne 10 nap.

A jelen nem lévő felek részére az ítélet rendelkező részét kellene kézbesíteni azzal, hogy az ítélet ellen 10 napon belül fellebbezésnek van helye. A bíróság a határozatok teljes szövegét a 10 napos fellebbezési határidő eltelté után készítené el, mégpedig fellebbezés hiányában egyszerűsített indokolással.

Ez a megoldás nem gátolná a rendkívüli perorvoslati jogot, mert a tárgyalási jegyzőkönyvet viszont teljes terjedelmében el kell készíteni, és ez tartalmazza a felhasznált - a rövidített ítéletben is utalással megjelölt - bizonyítási anyagot.

Ehhez mérten módosítani szükséges az ítéletek írásba foglalására a Pp. 219. §. /2/ bekezdésében megszabott nyolc napos határidőt is. Az ítéleteket a fellebbezési határidő elteltétől számított 10 napon belül, bonyolultabb ügyekben 20 napon belül kell írásba foglalni. A jelenleg meglévő határidők a szabadszombatok bevezetése miatt egyébként sem tarthatók fenn.

Egyéb korszerűsítési javaslatok a Pp. rendszerében

Pp. 1-2. §.

A tudományos és technikai forradalom rendkívüli felgyorsulása teljesen új gazdasági létfeltételi viszonyokat teremtett. Világjelenséggé vált az emberi környezet romlása. Ez a körülmény fokozott felelősséget ró a jogalkotóra és jogalkalmazóra egyaránt.

A tudomány terén a VEAB számos erőfeszítést tett már a környezetvédelem jogi kérdéseinek a feltárásában és kimunkálásában is.

A magyar jogalkotás is felismerte ennek jelentőségét és kidolgozta az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvényt. Eljárási jogunk azonban ezen a téren nem haladt előbbre: mind a mai napig nem ad olyan lehetőségeket, amelyek az emberi környezet védelmét jobban biztosítanák. De hiányzik ez az általános emberi és társadalmi érdekvédelmi elv a törvény céljának a megfogalmazásából is.

A törvény megalkotásakor a törvény céljának a meghatározása tökéletes volt, és az akkori társadalmi és gazdasági viszonyoknak meg is felelt. Az előbb leírtak következtében azonban ma már túlhaladottnak és szűknek tekinthető.

Ezért célszerű lenne a Pp. 1. §. olyan tartalmu bővítése, mely szerint az abban meghatározott jogviták eldöntését ... "az alapvető emberi érdekek, valamint az egész társadalom érdekének egyidejű védelem alá helyezésével..." az igazság érvényesülése alapján biztosítsa. Ez maga után vonná további rendelkezések bővítését is. Ugyanis az előbbi célkitűzés megvalósítása - az emberi környezet védelme - érdekében módot kellene adni olyan perindításra, amelynek elsődleges célja éppen a már vázolt károsítások kiiktatása. A Pp. 2. §-át ki kellene bővíteni egy további bekezdéssel, amely feljogosítaná az ügyészt - sőt bizonyos esetekben kötelességévé is tenné - a keresetindításra az emberi környezet védelmében. De felhatalmazást adhatna "külön jogszabályban meghatározott más szerveknek", sőt bizonyos esetekben bármely állampolgárnak is.

Egy ilyen rendelkezés bővitené az ügyész perbeli szerepét, tehát szükségképpen maga után vonná a Pp. 2/A. §-nak "Az ügyész jogai a polgári perben" címszó alatt szabályozott perjogi rendelkezésének azzal való bővítését, hogy az ügyész felléphet mind azokban a perekben /talán célszerűbb lenne, ha kötelező lenne fellépnie/, amelyeknek tárgya az emberi környezet megkárosítása folytán került a bíróság elé.

Továbbá ugyanide be kellene iktatni egy olyan további rendelkezést is, amely szerint az ilyen perről a bíróság köteles az ügyészt értesíteni.

Pp. 3. §.

Az igazság érvényesülése érdekében az ítélkezési gyakorlat bizonyos esetekben megkívánja a jogi képviselő kioktatását is. Ebben a körben több legfelsőbb bírósági határozat megjelent, így a PK. 398. sz. állásfoglalás is /Bir.Hat.1975. évi 12. sz./.

A jogalkalmazási munkában a Pp. 3. §-a sok félreértésre ad okot, eltérő értelmezések keletkeztek, a vélemények jelenleg sem egységesek. Ezért célszerű lenne a szabályozás során a bírói gyakorlat feldolgozása, és a jogszabály határozottan s egyértelműen sorolja fel azokat az eseteket, amikor a bíróságot jogi képviselővel szemben is terheli a kitanitási kötelezettség.

Pp. 67. §.

A szakszervezeti jogsegélyszolgálat perbeli képviselete mindennapos jelenséggé vált. Az ezzel kapcsolatos jogszabályi anyag viszont alacsonyabb szintű jogforrásban található. Ennek értelmezése és alkalmazása meglehetősen sokrétű, visszaélésre is lehetőséget nyújt.

Szükséges lenne, hogy az alapvető kérdések a Pp-ben kerüljenek szabályozásra, mindenekelőtt a képviselet személyi és tárgyi köre. Indokolt a tárgyi kör jelentős megszorítása, mert ezek a jogi képviselők a perek széles skáláján a szükséges jogi ismeretekkel nem rendelkeznek, szakszerű jogvédelmet nem tudnak adni, csupán ügyvédkedő tevékenységet végeznek a kellő felkészültség nélkül.

- - - - -

A Pp. 67. §. /1/ bek. a/ pontja alapján alkalmazandó Pp.13. §. /2/ bek. szerint képviseleti jogosultsága van a jegyesnek. A gyakorlatban nem élő szabály, ma már jogi jelentősége nincs.

Ellenben megfontolandó az élettárs képviseleti jogosultságának a megteremtése. Megengedése indokolt, ha az élettársi viszonyt hatósági igazolással bizonyítják. A mai életfelfogás szerint a korábbi jegyesi minőséget az élettársi kapcsolat váltotta fel, az élettárs azonban nem vagy nemcsak jegyes, és nem minden jegyes élettárs, s az élettársak jelentős része a jegyességnek nem is tulajdonít súlyt. A kapcsolat szabályozása a jövő szempontjából sem érdektelen.

Pp. 121. §.

A szocialista perjogi felfogás szerint a keresetlevél mindazokat a kellékeket tartalmazza, amelyek az ügy eldöntése szempontjából lényegesek.

A Pp. 121. §. jelenlegi szabálya az előbbi követelményt teljesen nem elégíti ki, de még kevésbé felel meg az eljárás gyors és egyszerű lefolytatása követelményének. A Pp. 121. §-a csupán

azt a minimumot tartalmazza, amely alapján az eljárás megindulhat. Ma már azonban a követelmények ennél jelentősebbek.

Ezért jogi képviselő esetén növelni kell a felek aktivitását, közreműködési kötelezettségét. Ez az igény egyébként más jogterület szabályozásánál már kifejezett jogalkotói célkitűzésként megfogalmazásra is került. /Vht./

Az eljárás gyors, társadalmilag legkisebb ráfordítással történő lefolytatása követelményének az felel meg, ha a jogi képviselő már a keresetlevél előterjesztésekor a bíróság rendelkezésére bocsátja mindazt, amivel a jogvita elbírálásához hozzá tud járulni. Ezzel előmozdithatja a bíróság előkészítő munkáját, megkímélheti a bíróságot utóbb feleslegessé vált intézkedésektől.

A Pp. 121. §. /1/ bek. c/ pontja csupán a bizonyítékok megjelölését kívánja, ehelyett a bizonyítékok bejelentését, csatolását szükséges előírni. A jogi képviselő a keresetlevélben térjen ki az ellenérdekű fél elzárkózásának, védekezésének a lényegére. A jóhiszemű pervitel ugyanis megkívánja az előzetes felszólítást.

A jogi képviselő a keresetlevélben végezze el a jogviszony jogi minősítését. Ez természetesen a bíróságot nem köti és a bíróság ettől függetlenül a keresetlevelet az összes szóbajöhető jogcím szerint elbírálja. Ez a szabály azonban a jogi képviselőket megalapozottabb és előkészítettebb perindításra szorítaná.

Pp. 130. §.

Az aktívabb közreműködés igénylésének szankciójaként, a fegyelmezettebb perbeli magatartás megkívánásaként a 130. §. /1/ bek. j/ pontja akként alakítandó át, hogy a hiánypótlásra történő felhívás elmulasztása esetén a bíróság a keresetlevelet - minden további vizsgálódás nélkül - idézés kibocsátása nélkül elutasítja.

A megfelelő perbeli magatartást tanúsító fél jogos érdekét ez nem sérti, mert sürgős és indokolatlan elutasítás esetén a fellebbezés korrekciót hozhat. Viszont az előbbi tartalom kiküszöböli azt a huzavonát, amelyet ma még a jogi képviselők folytatnak, a bíróság felhívását számos esetben felülbírálják, figyelmen kívül hagyják, feleslegesnek minősítik.

Pp. 144. §.

Az iratismertetésre vonatkozó előírás nincs teljesen összhangban az egyesbírói eljárás bevezetésével. Ezért olyan módosítás látszik célszerűnek, hogy egyesbírói eljárásban folytatott tárgyaláson a bíróság csak a fél által kért iratot ismerheti. Ugyanis a per anyagát a bíróságnak és a feleknek hivatalból ismerni kell. A gyakorlat maga is a jelenleg hatályos szabályozást többféleképpen értelmezi.

Pp. 152. §.

A felhívott szabály tiltja a per tárgyalásának birtokvitában történő felfüggesztését.

A Ptk. 192. §. /3/ bekezdésében irt szabálynál fogva az előbbi rendelkezés fenntartása szükségtelen, de káros is. A bíróság a birtokperben jogkérdés alapján dönt, ehhez pedig gyakran olyan kérdések vizsgálata szükséges, amelyek lezárásáig a jogvita rendezésére nincs lehetőség. Esetleges gyors intézkedés lehetőségét az ideiglenes intézkedés megadja.

Pp. 156. §.

Az ideiglenes intézkedés a gyors jogvédelem hatékony eszköze. A Pp. 156. §. használhatóságát javítaná, az eredményesebb jogalkalmazást előmozdítaná, ha a Pp. 156. §-ban, vagyis egy helyen összefoglalnánk az ebbeli intézkedések lehetséges körét. Ugyanis a 287. §. /1/ bekezdése házassági per elhalasztása esetén, a 307. §. /2/ bekezdése pedig atárgyalás kitűzésével egyidőben, vagy utóbb gondnoksági perekben nyújt lehetőséget hasonló jellegű gyors beavatkozásra. Ehhez a jogszabály szerkezetét sem kellene megváltoztatni, mert a 156. §. /4/ bekezdése lehetőséget kínál. E javaslat szükségtelenné minősítése esetén is a felhívott bekezdést ki kellene egészíteni a 287. §. /1/ és a 307. §. /2/ bekezdésre utalással.

Pp. 225. §. /1/ bekezdés

A 225. §. /1/ bekezdés 15 napos határidő alatt teszi lehetővé a fél számára a határozat kiegészítésének kérelmezését. Ugyanakkor a /6/ bekezdés ugyanezt hivatalból, határidő nélkül megengedi. Ehhez mérten a 15 napos határidőbeli megszorítás felesleges, de indokolatlan is, mert olyan esetről van szó, amikor a bíróság per tárgyává tett kérdésben nem határozott, így a határozathozatal, vagyis a kiegészítés mindenképpen pótolandó.

A fenti rendelkezés azt a különös gyakorlatot okozza, mely szerint a felek azt kérik a bíróságtól: a bíróság hivatalból egészítse ki a határozatát.

Pp. 235. §. /1/ bekezdés

A jelenleg hatályos szöveg megengedi, hogy a felek fellebbezésükben új tényre és újabb bizonyítékra is hivatkozhatnak. Ez a szabály visszaélésre ad lehetőséget, amelynek kivédésére alig van lehetőség. Továbbá nem indítja elég alapos felkészülésre, a per előkészítésére a jogi képviselőket sem.

A felek hatékonyabb együttműködésének, az első foku eljárás lehetőségeinek teljesebb kimerítésének az felel meg, ha a fél a fellebbezési eljárásban új tényre és új bizonyítékra csak akkor hivatkozhat, ha ez az első foku eljárásban nem állt rendelkezésére.

Ez arra indítaná a feleket és a jogi képviselőket, hogy mindent már az első tárgyalásra, de feltétlenül az első foku eljárásra összpontosítsanak, és ne tartalékoljanak bizonyítékot a fellebbezési eljárásra. Ez növelné az első foku határozatok megalapozottságát, tehát javítaná a törvényességen is.

Amennyiben a fél a fellebbezésben újabb tényre és bizonyítékra utal, egyúttal valószínűsíteni tartozik azt is, hogy erről csak az első foku ítélet meghozatala után szerzett tudomást. Ez minden bizonnyal szaporítani fogja a perujítások számát, de legnagyobb eredménye abban várható, hogy növeli a felek első foku eljárásbeli aktivitását.

Pp. 256/A. §.

Az 1979. évi 31. sz. tvr. szélesítette a másodfoku eljárásban a tárgyaláson kívül elbírálnható ügyek körét, mert az /1/ bekezdés d/ pontjának új szövege szerint a bíróság a fellebbezést tárgyaláson kívül bírálhatja el, ha az ügy ténybeli és jogi megítélése egyszerű.

A kedvező fogadtatásban részesült új d/ pont viszont összhangbeli aggályokat vet fel a szabályozás által nem érintett egyéb alpontok kapcsán. Ugyanis az a/ pont szerint a bíróság a fellebbezést tárgyaláson kívül bírálja el, ha a Pp. 251. §. és a 252. §. /1/ és /2/ bekezdések okából kell az ítéletet hatályon kívül helyezni, továbbá a b/ pont szerint, ha a perköltség viselésére vagy összegére, továbbá az eljárási illetékre vonatkozik a fellebbezés, vagy a c/ pont szerint a fellebbezés csak az előzetes végrehajthatóságot, a teljesítési időt, a részletfizetést, a kamatfizetést érinti. Vajon a felsorolt esetekben nem arról van-e szó, hogy az ügy megítélése ténybelileg és jogilag egyszerű?

Még zavaróbb az e/ ponttal való egybevetés. Ez utóbbi szerint a bíróság a fellebbezést tárgyaláson kívül bírálja el, ha a fellebbezést törvényen alapuló tartással vagy szülési költséggel kapcsolatban nyújtották be, és csak az összecszerűség a vitás. Ebből vajon az következik-e, hogy nem tekinthető ténybeli és jogi megítélés szempontjából egyszerű ügynek az, amikor nemcsak a tartás összege a vitás, továbbá az a tartási pervita, ahol az ügy tárgya nem gyermektartásdíj?

A fenntartott a/ pontban kiemelt Pp. 252. §. /1/ és /2/ bekezdés arra való utalás is, hogy a /3/ bekezdésben irtak alapján nincs helye tárgyaláson kívüli eljárásnak, az ilyen jogvita nem lehet ténybelileg és jogilag egyszerű? A gyakorlat erre rációfolna. Mindezeknek a félreértéseknek és aggályoknak az eloszlátása végett mellőzhetetlen a felhívott §. ujrászövegezése.

Pp. 270. §.

A jelenlegi szabályozás szerint a Legfelsőbb Bíróság elnöke is törvényességi óvást terjeszthet elő, és annak elbírálása az általa vezetett bíróság feladata. Helyesebb lenne ezt a jogot az

igazságügyminiszternek átadni. Ez minden bizonnyal oda vezetne, hogy gyarapodna az elutasító határozatok száma, a jogerős határozatok hatályon kívül helyezése a szükséges keretbe szorulna vissza. Ez tehermentesítene a panaszügyek intézése alól azt a fórumot, amelynek legfőbb feladata az ítélkezés irányítása.

Pp. 285. §. /4/ bekezdés

A házassági bontóperek száma évről-évre emelkedik, ebből adódóan állandóan nő a családi jogi eredetű viták száma. A családvédelemre vonatkozó jogpolitikai célkitűzés hatékonyabb szolgálata érdekében célszerű a bíró rendelkezésére álló perjogi eszközöket is bővíteni.

Az erőteljes békítés során a bíró látja azt, hogy a házasság még megmenthető vagy nem, esetleg a gyermekek érdekében a feleknek nagyobb mértéktartást kellene tanusítani.

Ilyenkor a gyakorlat a per folytatását 30 napnál hosszabb idő elteltével végzi. Az időmulás gyakran a házastársakat jobb belátásra bírja. Ezért az látszanék célszerűnek, ha a törvény a bíró megítélésétől tenné függővé a békítő tárgyaláson, hogy a bíróság a pert szünetelteti vagy azonnal érdemben tárgyalja. Ugyanis az esetek egy részében az egy hónapos tárgyalási időköz-től semmi kedvező hatás nem várható, formálisnak látszó csak az intézkedés.

A szünetelés az egyéb /Pp. 137. §./ szabályok szerint foly-na, az ott irt következményekkel.

Pp. 300. §.

A természettudományos fejlődés folytán a bíróságok egyre hatékonyabb orvosszakértői vizsgálatokból válogathatnak az igazság kiderítése érdekében. Erre napjainkban egyre nagyobb szükség is van, mert a per egyéb bizonyítékai mind jobban gyérülnek. Gyakori eset az is, amikor az anya több férfivel folytatott egyidő-ben nemi kapcsolatot és maga sincs tisztában azzal, terhessége melyik személytől származhat.

A vizsgálatok költsége egyre nagyobb, az egészségügyi intézmények tulterheltek. Ennek ellenére rendszeressé vált, hogy az érintett személyek nem jelennek meg a vérvétel s egyéb orvo-si teendő elvégzése céljából. A rendelkezésre álló kényszerítő erő, a pénzbírság nem elégséges, mert egyrészt olyan személyek-ről van szó, akiknél a végrehajtás aligha lehet eredményes, más-részt gyakran változtatják tartózkodási helyüket.

Ezért a gyermekek hatékonyabb védelme érdekében, a családi jogállás kellő rendezhetősége végett lehetőséget kellene nyujtani ismételten elmaradó személynél az elővezetésre. Egy ilyen fenyegetettség minden bizonnyal az orvosi idézések alaposabb megfontolására indítana. Ugyanis sajnos nem ritka ta-pasztalat, hogy különösen állami gondozott gyermeknél, de más esetben, alacsony kulturális szintű anyánál, maga az anya sem

veti alá magát a vérvizsgálatnak. Az a nemtörődomség, amely a perbeli személyeknél az ilyen ügyekben tapasztalható, már az igazság kiderítését veszélyezteti. Ennek ellensúlyozására hatékonyabb fegyvelmező eszközre van szükség.

Pp. 341. §.

Nem indokolt a társadalombiztosítási határozatok megtámadása iránti perek külön szabályozása ma már, mert azok is a munkaügyi bíróság hatáskörébe kerültek.

Feltétlenül pontosítandó a 341. §. c/ pontjában irt tilalom. Eszerint ugyanis a pert nem lehet tárgyaláson kívül elintézeni, értelmezés kérdése, hogy ez a korlát csak az első foku tárgyalásra vonatkozik, vagy a fellebbezési eljárásra is.

Mivel a 341. §. szerint a társadalombiztosítási határozatok megtámadása iránti perekre a XX. fejezet rendelkezéseit a 341. §-ban irt eltérésekkel kell alkalmazni, arra vonható következtetés, hogy a felvetett tilalom csak az első foku eljárásra vonatkozik. Ugyanis a Pp. XX. fejezetét indító 324. §. azt mondja, hogy a Pp. általános szabályait, vagyis az I-XIV. fejezetben rendeltek a XX. fejezetben irt eltérésekkel kell alkalmazni. A XX. fejezetben pedig a tárgyaláson kívüli elintézés lehetőségéről a 333. §. /1/ bekezdése rendelkezik, mégpedig az első foku eljárást érintően. A 341. §. c/ pontja tehát a 333. §. /1/ bekezdésében irt lehetőséget kiiktató szabály, így nem érinti a Pp. 256/A. §-át.

Az a helyes azonban, ha a jogszabály szövege pontos és egyértelmű, értelmezést nem kíván.

Pp. 355. §. /3/ bekezdés

Az 1979. évi 31. sz. tvr-el beiktatott szöveg zavart kelt. A Pp. XXIII. fejezetének címe: "A munkaviszonyból és a szövetkezeti tagsági viszonyból származó perek." Ennek ellenére az e fejezetben található 355. §. /3/ bekezdés módosult szövege előírást tartalmaz a társadalombiztosítási jogviszonyból származó perekre nézve is, holott ezekre változatlanul hatályban maradt a 341. §-ában irt és a XX. fejezetben elhelyezett külön szabályozás.

Ennek feloldása végett is indokolt lenne a munkaügyi bíróság elé tartozó vitáknak egységes fejezetben való összefoglalása. A helyesbités ennek elmaradása esetén is szükséges, mert a Pp. 355. §. /3/ bekezdés rendelkezéséből olyan értelmezés is levonható, mely szerint most már az egész XXIII. fejezet irányadó a társadalombiztosítási jogvitákra nézve is. Holott a XX. fejezetben maradt szabályozás folytán az a következtetés látszik helyesnek, hogy a XXIII. fejezetből csupán a 355. §. /3/ bekezdése hat ki a társadalombiztosítási ügyekre. Az újabb jogalkotás során a különböző időben keletkezett rendelkezések összhangjára kívánatos jobban ügyelni.

Talán ezek a mozaikok érzékeltetik azt a nagyfoku várakozást is, amelyet a joggyakorlat az újabb kodifikációs munkához fűz. A jogalkotás szintjén is fel kell oldani azt az ellentmondást,

amely a polgári eljárásban a követelmények és az objektív feltételek között megvan. El nem odázható a munkaterhet mérséklő, a mellőzhető írásbeli munkát visszafogó korszerűsítés, mert ezáltal nemcsak az eljárás gyorsul meg, hanem evvel a színvonal emelésének tartalékait tárjuk fel.

EMBER - KÖRNYEZET - JOGSZABÁLY - JOGALKALMAZÁS

Tarr György
megyei bírósági bíró

"Pislog e parányi csillag,
Azt hinnéd, egy gyöngé lámpa,
S mégis millió teremtés
Mérhetetlen nagy világa..."

Bevezetés

E parányi csillag szikrányi területén élünk a "millió teremtés" között mi, emberek a történelem kialakította országhatárainkon belül, s a Kárpát-medencében mi magyarok is, a közel két évezred alatt kialakított törvényes rendünk szerint. Törvények, rendeletek ... egyesek jogokat adnak az embernek, mások pedig éppen korlátozzák azokat..., de minden esetben magáért - végső soron - az emberért...

A magyar jogszabályok - köztük elsősorban a törvények - ismerték és ismerik az embert, mint jogképességgel és cselekvőképességgel bíró alanyt, akinek védeni kell - többek között - a személyhez fűződő jogait - köztük a becsületét, a testi épségét, az egészségét -, a tulajdonát, s egyéb javait és érdekeit, amelyeket ha megsértenek, elégtételt kérhet, kártérítést, eredeti állapot helyreállítást stb. Ugy is ismerik, mint akinek a becsületét, életét, egészségét, testi épségét és javait büntetőjogi védelemben részesítik.

Abban az ökoszférikus mivoltában azonban, amint az ökoszisztéma piramisának a csucására mint "homo sapiens"-et állítja, csak a környezetvédelmi törvény ismerte fel, és helyezte védelem alá.

Korántsem büszkélkedhetünk azonban azzal, hogy a felismerés korai, hiszen ma - az 1976. évi II. törvény hatálya lépése után eltelt öt év múltán - a jogalkalmazók többsége kételkedve fogadja a szigorubb védelmi intézkedések alkalmazásának sürgetését, sőt bizonyos magatartásoknak a környezeti ártalmakat okozó mivoltát is tagadják. Ha pedig - visszaemlékezve irodalmi tanulmányainkra -

eszünkbe jut, hogy már Shakespeare is felismerte, hogy az ember is az életközösség tagja, mégpedig nemcsak fogyasztóként, hanem fogyasztóként is, pironkodni kezdetünk... Mit is mond Hamlet a király ama kérdésére, hogy hol van Polonius? ...Vacsorán -... nem ahol ő eszik, hanem ahol őt eszik: az állatférgek bizonyos gyülekezete éppen nekiesett..." majd később: "... mi minden teremtményt meghizlalunk, magunkat pedig a pondrónak hizlaljuk..." /2/

Az előbb hivatkozott haladó szemléletű törvényünk ugyan nem a pondró csemegéjeként ismerte fel az embert, hanem az egész földi életközösség egyik - mégpedig legvédendőbb - tagjaként, de ha nem jutunk el - mi jogalkalmazók is - eddig a felismerésig, lehet, hogy túl korán kezdenek lakmározni belőlünk a pondrók - feltéve, hogy egyáltalán lesz élő pondró is! - A törvény a környezet minden tényezőjének védelmét tulajdonképpen az ember védelme érdekében rendeli.

Hogy tetszenek gondolni? Egy jogász ne irodalmárcodjék? Bocsássanak meg, én nem ezt teszem, hanem bizonyítani kívánom, hogy a felismeréssel milyen óriási mértékben elkéstünk! Bizony, többen kételkedéssel - legjobb esetben elnéző, megbocsátó mosollyal - fogadják a figyelmeztető szavakat, s nem kis kétkedéssel még a bírói székben is a bizonyítás eredményeire alapított célirányos döntés sürgetését. Még mindig a közvetlen egyéni, vagy - tévesen - közösségi érdekek minősített - tényleges tartalmában azonban kisebb-nagyobb csoportosulás magánérdekének minősülő - érdekeket fontolgatnak, fel nem akarván - vagy tudván - ismerni perspektivikusan a környezetvédelmi törvény /a továbbiakban: Kv.T./ 2. § /2/ bekezdésének rendelkezésével törvénybe iktatott jogot. Megvannak ennek az okai? Meg bizony, csakhogy eme alkalommal nem az a cél, hogy csokorba szedjem azokat. Elmélkedésem további részében egyik másik úgy is leleplezi önmagát.

Jelen esetben a települési környezetben előforduló legneuralgikusabb környezeti problémákkal kívánok foglalkozni - a joggyakorlat bizonyítóerejű jogvitáira utalással -, mégpedig:

- a zaj,
- a kellemetlen szag és bűz,
- a szép kilátás elvonásának, s ezzel összefüggésben a környezetesztétikumnak a problémájával.

Szeretném a problémát megközelíteni az embernek az élethez, egészséghez s a testi épséghez - mint állampolgári alapjoghoz - viszonyított oldaláról. Azért óhajtom ezt, mert az előbbieken említett környezeti ártalmak - a zaj, a kellemetlen szag - legtöbb esetben, sőt általában, a dolgokat a maguk állagában nem csorbitják, a kilátáselvonás pedig a dolgok forgalmi értékét csekély mértékben csökkenti ahhoz képest, hogy a tulajdonos szubjektív használatra szempontjából milyen értékeket veszít. Ezen ártalmak legtöbb esetben látszólag csak rontják az adott ingatlanban való bentlakás és birtoklás addig megvolt állapotát, tartalmukban azonban lassu, larvátus - vagyis rejtett, álcázott, szókérdéses tünetek nélküli - módon eredményezik bizonyos idő eltelté-

vel az idegi vagy egyéb ártalmakat az emberben. Ebből viszont levonható az a jogi relevanciával bíró következtetés, hogy az emberi környezet védelmével kapcsolatban megszűnt a vagyoni érdekek védelmének kizárólagossága, s mindinkább előtérbe lép az ember személyiségének és személyhez fűződő értékeinek és érdekeinek védelme. Ez viszont éppen a Kv.T. - szinte kényszerítő jellegű - felhatalmazása alapján a Polgári Törvénykönyvnek /a továbbiakban: Ptk./ a személyiség védelmére vonatkozó eszközeivel is lehetséges.

Nem kell - sőt megkockáztatható az az álláspont is - hogy nem lehet az ember védelme szempontjából a Kv.T. és a Ptk. rendelkezéseit elszeparálni, hanem inkább egymással összhangban kell a rendelkezéseiket alkalmazni.

Törő Károly álláspontja szerint a zavartalan életműködés feltétele az egészséges települési környezet és a szép, esztétikus kulturált természetalkotta és emberalkotta környezet megőrzése és fejlesztése, illetve megteremtése. Minden embernek alanyi joga van ezek megóvásához. "Ilyenkor lehetőség van - az állami-gazgatási intézkedésektől függetlenül - polgári személyiségvédelmi eszközök alkalmazására a közvetlenül sértett vagy veszélyeztetett személy keresete alapján." /3/ Ezzel a haladó állásponttal teljes mértékben egyet értünk.

Ugyancsak előljáróban kell még szólnom a környezeti ártalmakból keletkezett igények bíróság előtti érvényesítésének mikéntjéről.

A települési környezetben előforduló legjellemzőbb ártalmakkal összefüggésben keletkezett jogviták legtöbb esetben tulajdon - vagy birtokháborítás, illetve káros szomszédjogi áthatás megszüntetése iránt indultak, s nyertek elbírálást is. Sok esetben pedig csak egyszerű kártérítési pert indítottak.

Ezzel összefüggésben viszont feltétlenül rá kell mutatnunk arra a közös jellemzőre, hogy legtöbbször sem a sérelmet kifo-gásoló fél, sem a bíróság nem ismerte fel az ügyben a környezeti ártalmat. Mivel tehát a környezeti ártalommal, hátránnyal sújtott személy fel sem ismerte, hogy milyen igényt érvényesíthet - csak érezte, hogy az előző állapotokhoz képest az életfeltételeiben nem volt valami rendjén, amit szükségszerűen valamiképp orvosolni kell -, csak a legszűkebb keretű igényeket érvényesítette, amelyek csupán a szűk egyéni érdekekre korlátozódtak, de a környezet reparációjára nem, továbbá mert a legtöbb esetben a jogalkalmazó szervek sem ismerték fel, s érzékelték, szó sem lehetett a Polgári Perrendtartás 3. §-ára alapítottan a helyes jogérvényesítésre való bírói kitanításról. Következésképp a környezet védelme ténylegesen szóba sem kerülhetett, s okszerű következmény, hogy meg sem valósulhatott.

Ha nem akarjuk szándékosan észre nem venni a kisebb - avagy csupán a szükségesnél lényegesen kevesebb háttértudományi ismereteink folytán kisebbnek vagy jelentéktelenebbnek látott -, vagy a nagyobb környezetromlást, rombolást, minőségcsökkenést, stb-t,

akkor be kell látnunk, hogy szakítanunk kell az eddig megszokott és becsontosodott szemlélettel s joggyakorlattal. Rá kell döbbernünk arra, hogy minden jogalkotásnak és jogalkalmazásnak nemcsak a vagyoni érdekeket kell védeni, hanem azok védelme által, s azok mellett magát az embert is.

Tudom, hogy többen ezen elmondottakkal az eddig kialakult jogtudományi tételek kellő ismeretének hiányát látják igazoltnak, jobb esetben eretnek nézeteknek minősítik, de meg merem kockáztatni azt a nézetemet, hogy ez csak látszat. Egy, gyakorlati munka mindennapjaiban élő jogász presztizsveszteség nélkül beszélhet ezekről az új és szokatlan problémákról, hiszen nincs mit vesztenie.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Filozófiai Intézete, a Csehszlovák Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetének, valamint a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Természettudomány- és Technikatörténeti Intézetének munkatársai kísérletet tettek a tudományos-technikai forradalom marxista elemzésére. E munkájukat egy könyvben foglalták össze. A könyvben érintett problémák megvitatásában és magának a kéziratnak az elbírálásában aktívan részt vett többek között a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete is.

Az életmód alakításának útjaival összefüggésben megállapították, hogy az élet "környezetének" fogalma felöleli az élet fenntartásához nélkülözhetetlen feltételek összességét, Hangsúlyt adtak azonban annak is, hogy az ember nemcsak alkalmazkodik a környezethez, hanem elsősorban azt alkalmazza magához, saját céljainak veti alá. Ezzel összefüggésben viszont nem hallgatták el azt sem, hogy még sok vonatkozásban tisztázatlan kérdés, hogyan és mennyire sikerül az embernek alkalmazkodnia a "mesterséges" környezethez, s ez nemcsak biológiai, hanem elsősorban társadalmi és történelmi probléma. Az emberiség az előtt a feladat előtt áll, hogy leküzdje kiéleződött ellentétét a természettel, kijelölje a "második" természet racionálisabb és valóban emberi el-sajátításának útjait. Rámutattak arra is, hogy a korszerű technológia egyre növekvő mértékben idéz elő kedvezőtlen változásokat a bioszféra sok természeti mechanizmusában. Ugyanakkor nem tévesztették szem elől azt sem, hogy az ember "természeti tartalékainak", azaz biológiai és biopszichikus alkalmazkodóképességének is vannak természetszabta határai. Egyre növekvő követelmények elé állítják az ember idegrendszerét és pszichikumát. Csak-hogy ezek általában megmaradtak ugyanolyanok, mint az emberi történelem hajnalán voltak, s ezért az ember sokszor egyszerűen képtelen megbirkózni az új követelményekkel, a reá háruló "túlterheléssel". Rögzítették azt a megállapításukat is, hogy a pszichés megbetegedések, különösen a neurózis a "XX. század betegsége". A tudományos vizsgálódás során a felmerült problémák más oldalról történt megvitatása után pedig áttérve konkrétan az ember problémájára megállapították, hogy a társadalmi élet minden szférájában jelentősen megnöttek a pszichológiai megterhelések, nélkülözhetetlenné váltak a pontos reakciók és a gyors döntések, az egyik csoportból vagy tudományágból a másikba való átmenet szükségessé teszi a cselekvési ritmus és az orientáció megváltoztatását, s ennek megfelelően az ember jóval na-

gyobb személyes felelősséggel tartozik cselekedeteiért. /4/

Azt hiszem, ez az a pont, ahol visszacsatlolhatunk a jogalkotás és jogalkalmazás problémájához. A tudomány művelői által kifejtett - és az előbbieik szerint ismertetett -, megállapítások felett történő meditálás során be kell látnunk, hogyha a jogalkotás eljutott az emberi környezetért való felelősségből reá háruló feladat olyatén megvalósításáig, hogy annak védelmére törvényt és egész sor alacsonyabb szintű jogszabályt alkotott, akkor a jogalkalmazóknak is rá kell döbenniük arra, hogy - nem a hivatali felettesek számonkérésétől félve, hanem embertársaink, hazánk állampolgárainak védelme érdekében - jóval nagyobb személyes felelősséggel tartoznak az ítélkezési és általában a jogalkalmazói gyakorlatukért.

Annak érdekében, hogy ezen követelményeknek eleget tudjunk tenni, feltétlenül orientálódniuk kell a környezeti ártalmakból eredő jogviták megértéséhez - sőt felismeréséhez - legszükségesebb háttértudományi ismeretek elsajátítása felé, hiszen csak megfelelő ismeretanyag birtokában következhet be a vita felmerültekor a gyors és pontos reakció, s ennek eredményeként leszünk képesek megváltoztatni cselekvési ritmusunkat.

Vallom, hogy a környezeti ártalmak teljesen új problémákat vetettek fel, s új feladatok elé állítják a jogalkalmazókat. Éppen ezért új tartalommal kell - a Kv.T. rendelkezései okszerű alkalmazásával - gazdagítani a joggyakorlatot, de még a jogrendszerünket is. Még ennél is tovább merek menni, amikor azt merészlem mondani, hogy ez utóbbit tovább is kell fejlesztenünk.

A.

Mi a környezeti ártalom?

Az eddig elmondottak után tegyük fel a kérdést, hogy egy bizonyos ártalom, hátrány, kár - mondjuk mindezeket gyűjtőfogalommal hátránynak -, mikor válik környezeti hátránnyá? Tehát olyanná, amikor már a környezeti ártalmak, hátrányok megelőzésére, elhárítására, csökkentésére vagy megszüntetésére vonatkozó szabályok alkalmazandók?

Álláspontunk szerint akkor, ha:

- az adott, s a Kv.T-ben meghatározott - akár emberi uralom alá vehető, akár emberi uralom alá nem vehető - környezeti tényezőt úgy érinti, hogy ez által maga a környezet is - mint rendszer - érintetté válik,
- ezáltal nemcsak birtokosi vagy tulajdonosi, hanem közösségi érdeket is sért egyidejűleg,
- s ugyanakkor az emberi életfeltételeket, vagy az élet minőségét sérti, veszélyezteteti, vagy más módon hátrányosan befolyásolja.

A Belkereskedelmi Kutató Intézet megbízásából egy munkacsoport által készített zárójelentésben a szerzők a kárral összefüg-

gésben azt az álláspontot foglalták el, hogy a hangsúly az összefüggésen és a kölcsönhatáson, a környezeti tényezők elővilággal kapcsolatos valóságos vagy lehetséges hatásmechanizmusán és ezek visszajelzésén van. Jogi, közgazdasági és természettudományos szempontból ez az élet minőségére ható összefüggés emeli ki a környezeti jelenségek és a környezeti károk oksági láncolatát a tér és idő koordinátarendszerében az általánosból. Ennek megfelelően azon esetekben alkalmazandók a környezeti károk megelőzésével, elhárításával, csökkentésével és megtéritésével kapcsolatos szabályok, amelyeknél a károkozás és a reparáció, illetőleg a prevenció az élet minőségét érinti, s ez alól a károsult csupán biztosítási szerződéssel mentesítheti magát legalább részben. /5/

Magyar Árpád és Tamás András ugyancsak a kárral kapcsolatban vizsgálja ezt a kérdést. Azt az álláspontot foglalják el, hogy a környezeti károsodás nem egyszerűen dologsérelem, hanem végső soron az emberi életkörülményeket rontja. A környezet veszélyeztetése vagy a környezetben okozott kár nemcsak a kérdéses környezeti tárgy tulajdonosának sérelme, hanem egyúttal az egész társadalomé; a hatás ugyanis nemegyszer egyúttal közvetlenül a lakosságot is éri, így általában a tulajdonosi érdekeket meghaladó sérelemtől van szó. A környezeti kár nem föltétlenül valamelyik tulajdonba vehető környezeti tárgy romlását, sérelmét jelenti. Gyakran előfordulnak olyan esetek is, amikor a tulajdonképpeni kár nem a környezet valamelyik összetevőjében, tárgyában mutatkozik meg, hanem elsősorban vagy esetleg kizárólag az emberi egészségben, életben stb. Olyan jellegű kárról van tehát szó, amely az emberi környezet védelem alatt álló tárgyainak természetes tulajdonságait hátrányosan megváltoztatja, vagy az emberi életkörülményeket rontja. /6/

A principiumot tekintve mindhárom álláspont egyezik.

Akkor tehát, ha el akarjuk határolni - adott tényállás mellett - a környezeti kárt, ártalmat, hátrányt az egyéb károktól, ártalmaktól, hátrányoktól, a most elmondottakat kell részletes vizsgálat tárgyává tenni. Azt kell tehát kideríteni, hogy az adott és bizonyított magatartás az egyéni érdeken felül közösségi érdeket is sért-e.

Ha alapos vizsgálódás közepette egybe vetjük a Kv.T. rendelkezéseit a Ptk. rendelkezéseivel, rájöhethetünk arra, hogy a hátrányos környezeti hatásokért való felelősség szabályait alapvetően tartalmazza a polgári jog, s a Ptk.-ban legnagyobb részben fel is lelhetők;

- a kártéritési jog azokat a jogintézményeket foglalja magába, amelyek szabályozzák az okozott károk viselését. A módosított Ptk. 345. §-a /1/ bekezdésének utolsó mondata pedig a környezeti károk mikénti viselésére is tartalmaz rendelkezést.

E rendelkezések kötődnek a Kv. T. 46. §-ának rendelkezéséhez.

- a személyhez fűződő jogokra vonatkozó rendelkezések közül a

Ptk. 75-76. §-ai az ember életét, egészségét és testi épségét védik,

különösen kapcsolódnak a Kv. 1-2 és 10. §-ainak rendelkezéseihez,

- a tulajdon háborítatlanságához való jogról rendelkező 98, valamint a 100-101. és 107. §-ok, ugyszintén,
- a birtoklás háborítatlanságához való jogról rendelkező Ptk. 188-189. §-ok,

kapcsolódnak a Kv. T. 9-10. §-ai rendelkezéseire alapítottan a települési környezet védelméről rendelkező Kv.T. 37-42. §-aihoz.

Tartalmaz továbbá rendelkezéseket a Ptk:

- a türési kötelezettségre is a 75. § /3/ bekezdésének, valamint a 107-108. §-ainak rendelkezésében, nemkülönben,
- a védelemre is pl: a 84, 115. §-okban, de a 100-101, valamint a 190-192, §-okban,
- a kármegelőzés érdekében pedig alkalmazható a Ptk. 341. §-a amely

összhangban van a Kv.T. 43. §-ának rendelkezéseivel.

A bírói gyakorlatnak eddigi legnagyobb hibája, hogy a hátrányos hatásokat térben nagyon leszűkítve szemlélte, s ritkán vették észre a jogalkalmazók, hogy a hátrány kiterjedésében a közvetlen - egyént érintő - ártalom mellett egy sokkal jelentősebb - a közösséget is érintő - ártalmat is eredményez. Gondolok itt példaként arra, hogy egy zajos tevékenység nemcsak a tulajdonomban vagy birtokomban levő ingatlan zajmentes, békés használatát, birtoklását zavarja, hanem az emberi egészségre is káros hatással van - esetleg nemcsak a közvetlen szomszéd, hanem a távolabb lakó szomszédokra kiterjedően is -, ami viszont már az ember személyiségét sérti. Vagy egy másik példát véve: ha a szennyező anyag átfolyik a szomszéd ingatlanáról, vagy éppen a földben átszivároghatva a kutba kerül a mérgező vagy fertőző anyag, az már nem egyszerű birtokháborítás, vagy káros áthatás, amely miatt a víz nem iható, hanem - amellet, hogy a föld minőségének a Kv.T. 15. §-ával tiltott szennyezése is fennáll -, a veszélyeztetés már az emberi egészségre is kiterjed. Ha pedig az egészség károsodása be is következett, már a vagyoni kár is beállott. Ez utóbbi esetben tehát az ártalom a környezetnek - mint rendszernek - több tényezőjét sértve jut el az emberig.

Ha ezek után körülnéznünk a környezetben, észlelhetjük, hogy a környezeti ártalmaknak mind közvetett uton, mind közvetlenül ki vagyunk téve. Az életünk, egészségünk, testi épségünk a táplálékláncon keresztül - tehát közvetetten - is, de közvetlenül is veszélyeztethető.

Az ártalmak legnagyobb része a települési környezetben fordul elő. Ezek is nagyon sokfélék lehetnek. Ezért - amint a bevezető elején említettem -, csak a legtöbb vitát kiváltó ártalmakat teszem ezek után vizsgálat tárgyává, abból az optikából, hogy az egyes környezeti ártalmak mikor sértik az ember személyiségét. Ennek érdekében természetesen röviden foglalkoznunk kell a települési környezet fogalmával is.

B.

Települési környezet

Mi a települési környezet, s hogyan védik azt törvényeink, különösen a környezetvédelmi törvény? Ezekre a kérdésekre adandó válaszokat követő további kérdések, hogy milyen igények érvényesíthetők a hagyományos szemlélet mellett, s milyen igények, ha felismerik, hogy a környezeti sérelem a személyhez fűződő jogok sérelmét is jelenti?

A Kv.T. rendelkezése értelmében a települési környezet védelme kiterjed a:

- lakó,
- üdülő,
- intézmény területekre,
- emberi tartózkodásra szolgáló egyéb területekre.

A védelem során biztosítani kell a környezet tervszerű, rendeltetésszerű és esztétikus kialakítását, fejlesztését és védelmét. Ezért a települési környezetben csak olyan létesítmény építhető vagy tartható fenn, illetőleg olyan tevékenység folytatható, amely a lakosság életfeltételeit károsan nem befolyásolja.

Tilos a települési környezetben káros és veszélyes zajok, más rezgések /fény, rázkódás stb./ és sugárzások /radioaktivitás, hő stb./ előidézése. Nem szabad üzemen tartani a települési környezetben olyan gépeket, munkagépeket, gépjárműveket és más közlekedési eszközöket, amelyek káros mértékű zajt, illetőleg káros vagy veszélyes rezgést okoznak.

A települési környezetre vonatkozó rendelkezéseknek már az elnevezése is magában hordozza azt a tényt, hogy az elsődleges törvényi cél - a települési környezet tényezőinek védelme által - magának az embernek a védelme, Maga a település elnevezés - mint fogalom csoportos emberi lakóhelyet jelent. /7/ Következésképp a települési környezet védelme eszköz az ember védelmére.

Az esetben tehát, ha a Kv.T.-nek a települési környezetre vonatkozó tiltott magatartások következtében az ember egészségének vagy testi épségének megsértése következik be, már megvalósul a személyhez fűződő jogok sérelme. A Ptk. 76-§-a ugyanis kimondja, hogy a személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen - és többek között - a testi épség, az egészség megsértése.

Ami a birói gyakorlatot illeti - amint erre már a bevezető gondolatokban is utaltam -, e védelem érdekében a Ptk-nak nem a személyiség védelmére vonatkozó és fent hivatkozott rendelkezéseit /a sérelem minősítésére a 76. §-nak, a sérelemből eredő polgári jogi igény tekintetében a 84. §-nak a rendelkezéseit/, hanem általában a tulajdon- és birtokvédelem, s a szomszédjog rendelkezéseit alkalmazzák. Egyáltalán nem mindegy azonban a minősítés sem eljárási jogi, sem anyagi jogi szempontból.

Feltehetik a kérdést, hogy miért nem? Erre úgy lehet legjobban válaszolni, hogy mindegyik esetre vonatkozóan áttekintjük, hogy milyen igényeket lehet érvényesíteni, milyen eljárási cselekményeket lehet tenni, s a jogalkalmazó - jelesül a bíróság - milyen intézkedéseket hozhat.

Eljárási jogi szempontból:

- a jogvitának birtokháborításként való minősítése esetén:

a környezeti ártalom által a birtoklásban megzavart a szakigazgatási szervhez fordulhat az eredeti állapot helyreállítása vagy a zavarás megszüntetése iránt, s ha ez az államigazgatási határozat sérelmes valamelyik félre, a határozat kézbesítésétől számított 15 napon belül a bírósághoz benyújtható keresetlevéllel lehet kérni az államigazgatási határozat megváltoztatását, de államigazgatási úton nincs helye jogorvoslatnak,

a bíróságtól egy év elteltével lehet kérni a zavarás megszüntetését vagy az eredeti állapot helyreállítását közvetlenül,

ideiglenes intézkedés megtételét a Pp. 156. § /3/ bekezdésére alapítottan lehet kérni, ha a kérelem jogossága valószínű és sürgős szükség esete forog fenn. Ez akkor célszerű, ha a jogkérdés tisztázásához hosszabb időre van szükség, s a birtoklásban háborított fél érdeke megkívánja a birtokállapot visszaállítását,

a birtokháborítás megszüntetésére kötelező ítélet előzetesen végrehajthatóvá nyilvánítható,

de ha a per eldöntése szempontjából előzetes kérdés eldöntése szükséges, a per tárgyalás nem függeszthető fel.

-a jogvitának környezeti ártalomból eredő, személyhez fűződő jog megsértéseként történő minősítése esetén:

azonnal a bírósághoz lehet fordulni az igénnyel, nem kell tehát az előzetes államigazgatási eljárás,

a bíróság ideiglenes intézkedést hozhat a Ptk. 85. § /4/ bekezdésének rendelkezésére alapítottan, ha a jogsértést valószínűsítették és a késedelem jóvá nem tehető kárral járhat,

az előbbi során elrendelheti a jogsértő eszköz bírósági zár alá vételét is, ami többlet védelmi lehetőség a fentiekhez képest,

előzetes kérdés elbírálásának szükségessége esetén a per tárgyalása felfüggeszthető.

Anyagi jogi szempontból:

- a birtokháborítás megszüntetése iránt indított per esetén:
 - lehet kérni:
 - + az eredeti állapot helyreállítását, vagy a zavarás megszüntetését,
 - + a birtokháborítástól való eltiltást,
 - + a hasznok, károk, költségek kérdésében való döntést,
 - a birtokos a birtoka ellen irányuló támadást - a birtok megvédéséhez szükséges mértékben - önhatalommal is elháríthatja
- a tulajdonvédelem szempontjából szemlélve, káros szomszédjogi áthatásnak minősítve a Ptk. 100. §-a alapján:
 - lehet kérni a tulajdonosnak arra való kötelezését, hogy a dolog használata során tartózkodjék minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédaikat:
 - + szükségtelenül zavarná, vagy
 - + jogaik gyakorlását veszélyeztetné.
 - a Ptk. 115. §-ának a tulajdon védelmére vonatkozó rendelkezése alapján a tulajdonos:
 - + a birtokvédelem szabályai szerint önhatalommal is kizárhat vagy elháríthat minden olyan jogellenes beavatkozást vagy behatást, amely tulajdonjogának gyakorlását akadályozza vagy lehetetlenné teszi,
 - + követelheti a jogellenes beavatkozás vagy behatás megszüntetését,
 - a környezeti ártalomnak személyhez fűződő jog megsértéseként való minősítés esetén:

lehet kérni:

- + a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását,
- + az abbahagyásra kötelezést és a jogsértő eltiltását a jogsértéstől,
- + a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén,
- + a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztását.

Ezzel a jogvédelmi eszközzel összhangban van a Kv.T. 43. §-ának azon rendelkezése, amely szerint, aki tevékenységével vagy mulasztásával az emberi környezet szennyeződését, ártalmát vagy károsodását idézi elő, köteles az általa okozott környezeti szennyeződést, ártalmat, károsítást korlátozni vagy megszüntetni, továbbá megfelelő védekezést kialakítani, ha pedig a tevékenység az alkal-

mazott védelmi módok és eljárások ellenére is jelentős környezeti szennyeződést, ártalmat vagy károsodást okoz, a tevékenység korlátozását el kell rendelni, illetőleg azt meg kell tiltani.

+ kártérítést a polgári jogi felelősségi szabályok szerint.

Itt lép be egyes tényállásoknál a Ptk. 345. § /1/ bekezdésének a veszélyes üzem működéséből eredő károkra vonatkozó objektív felelősségi rendelkezése, mivel a paragrafus módosított rendelkezése az utolsó mondatával úgy rendelkezik, hogy ezen objektív felelősségi szabályok alkalmazandók arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.

Ez a módosított törvényi rendelkezés tulajdonképpen a Kv.T. 46. §-ának ama rendelkezésén alapszik, amely szerint, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz, a Ptk-nak a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles a kárt megtéríteni.

A kérdés ezek után az, hogy a különböző minősítésekre alapított kérelmek esetében a jogalkalmazó milyen tartalmu döntéseket hozhat.

A bíróság a döntését meghozhatja úgy, hogy:

- birtokháborítás megszüntetése iránt indított per esetén:

ha a pert államigazgatási eljárás előzte meg, azt az államigazgatási határozatot, amely:

- + az eredeti állapot helyreállítását, vagy a zavarás megszüntetését rendelte el,
- + a birtoksértőt e magatartásától eltiltotta,
- + határozott a hasznok, károk és költségek kérdésében,
- + avagy éppen elutasította a kérelmet:
helyben hagyhatja, avagy
egészben vagy részben megváltoztathatja

ha a pert államigazgatási eljárás nem előzte meg:

- + dönthet mindazokban az előbb ismertetett kérdésekben, amelyekben az államigazgatási hatóság is,
- + dönthet a birtokláshoz való jogosultság kérdésében.

- a tulajdon védelmére indított perben:

mindenek előtt a Ptk. 115. §-ának /2/ bekezdése rendelkezésére alapítottan igénybe veheti az előbbieken már ismertetett birtokvédelmi eszközöket,

a Ptk. 115. § /3/ bekezdésére alapítottan pedig elrendelheti a jogellenes beavatkozás vagy behatás megszüntetését.

- a személyhez fűződő egyes jogok megsértése esetében:

megállapíthatja a jogsértés megtörténtét,

kötelezheti a személyhez fűződő jog megsértőjét:

- + a jogsértés abbahagyására,
- + a sérelmes helyzet megszüntetésére,
- + a jogsértést megelőző állapot helyreállítására a jogsértő részéről vagy költségén,
- + a jogsértőt eltilthatja a további jogsértéstől,

elrendelheti:

- + a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését,
- + illetőleg a jogsértő mivoltától megfosztását;

a jogsértőt kártérítésre kötelezheti a polgári jogi felelősség személyai szerint;

a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat, ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával.

Ehhez a rendelkezéshez kapcsolódik a személyhez fűződő jog megsértőjével szemben kiszabott bírság közérdekű célra történő felhasználásáról szóló 14/1978. /VIII.8./ PM sz. rendelet rendelkezése. Ennek rendelkezése szerint a bíróság által a személyhez fűződő jog megsértőjével szemben kiszabott bírságot az állami feladatként jelentkező közérdekű célok - szociális, kulturális, közművelődési, város- és községgazdálkodási intézkedések - megvalósítására kell felhasználni. A bírságot a fizetésre kötelezett lakóhelye szerinti megyei tanács költségvetési számlájára kell befizetni, s elkülönítetten kell kezelni. A bírság kiszabásáról szóló jogerős határozatot a követelés nyilvántartásba vétele végett a bíróság ezen említett tanács vb. pénzügyi feladatot ellátó szakigazgatási szervének köteles megküldeni. Ez a szankció megérdemelné, hogy több figyelmet fordítsunk rá, különösképpen a környezeti ártalomból eredő személyhez fűződő jog megsértése esetén.

Az elmondottakból láthatjuk, hogy a környezeti ártalom elleni védekezés a Polgári Törvénykönyv több védelmi eszközével lehetséges. A feltételek azonban eltérők, amelyek között a következő különbség tehető:

A birtokvédelmi eljárással mind a tulajdonos, mind a birtokos érvényesítheti a védelemre irányuló igényét. A tulajdon védelmére alapítottan csak a tulajdonos érvényesítheti igényét, a személyiség védelmére alapozottan pedig - a birtokosi vagy tulajdonosi mivoltuktól függetlenül - mindazok, akiknek személyhez fűződő jogát - tehát a testi épségét, egészségét - a környezeti ártalom eredményező magatartás sérti. Más optikából vizsgálva az imént taglalt védelmi eszközöket, láthatjuk, hogy a védelmi intézkedések mellett mindegyik védelmi eszköz lehetőséget biztosít a kártérítési igény érvényesítésére is.

Nemcsak a hatvanas években, de még ma is, legtöbb esetben csak a kártérítési igényüket érvényesítették, illetve érvényesítik az állampolgárok. Nem lehet azonban a környezeti ártalomra alapított kártérítési pereket a hagyományos kártérítési perekként kezelni.

Legyen szabad emlékeztetnem arra, hogy az 1960-as évek elején a Nitrickémia Ipartelepek üzemi tevékenysége folytán keletkezett kártérítési perekben egyre inkább eltértünk a kártérítési perek addig szokásos elbírálásától oly módon, hogy - a károkozás ujdonságára figyelemmel - a kár megtérítésével összefüggésben olyan megoldást igyekeztünk alkalmazni, amely nemcsak a károsult állampolgároknak, hanem a megsértett környezetnek is biztosítani kívánta a reparációt. Súlyom László a "Környezetvédelem és polgári jog" című jogtudományi értekezésében ezt a bírósági gyakorlatot "előretékinző bírói hozzáállásnak" és pozitívnak minősítette s megállapította a veszprémi bíróságok ezen gyakorlatára nézve, hogy "ez a bíróság eleve azt tűzte ki célul, hogy ne vonuljon vissza a problémával az egyszerű kártérítési perek határai közé, hanem a károsult kárpótlására és a környezet megóvására törekedett. Tulajdonképpen ennek következménye a szintén előremutató módszer: az igen széleskörű szakértői előkészítés, másrészt a felek érdekegyeztetése, kártérítési ítélet helyett sokkal összetettebb egyezség."/8/

A kártérítési perekkel kapcsolatban kidolgozott bírói gyakorlatunknak a tudomány által - a fent idézettek szerint - történt elismerése bátorított - s egyben ösztönzött - minket arra, hogy a települési környezet sérelmével összefüggésben az egyszerű káros szomszédjogi áthatások, valamint tulajdon- és birtokvédelmi viták lokális érdekei határán tullekintve megpróbáljuk ráirányítani a figyelmet arra, hogy nagyon sokszor nem csupán a békés birtoklásunk szenved háborítást, szükségtelen zavarást egy-egy környezetkárosító magatartással, hanem maga az ember is. Az ember személyiségéhez kapcsolódó testi épség és egészség is, amit nemcsak a Polgári Törvénykönyv rendel védeni 76. §-ában, hanem amiről az alkotmány - mint alaptörvény - rögzíti, hogy "A Magyar Népköztársaság védi az állampolgárok életét, testi épségét, egészségét," mert "a Magyar Népköztársaságban az állampolgároknak joguk van - az 57. § /2/ bekezdésébe foglaltak szerint - az élet, a testi épség és az egészség védelméhez", amely jogot viszont - többek között - "az emberi környezet védelmével való-sitanak meg."

Ugyanitt kell utalnunk arra is, hogy az egyes környezeti ártalom egy másik személyhez fűződő jogot is sérthetnek, mégpedig a Ptk. 82. §-ában védeni rendelt magánlakáshoz fűződő jogot.

A környezeti ártalmak és ezen emberi személyiségi érdekek összefüggésének feltárása azonban nem tekinthető a környezetvédelem indokolatlan és erőszakos előtérbe állításának, hanem ellenkezőleg, különlegessége folytán alkalmas lehet a meglévő hagyományos jogszabályoknak a környezet védelmére való felhasználására, sőt

azoknak korszerű, új, a tudományos-technikai forradalom fejlődéséhez igazodó tartalommal való megtöltésére, az eddigi jogintézményeknek az ember komplex védelme érdekében való kitágítására.

Ezt a különleges összefüggést a jogalkotás felismerte, hiszen az emberhez méltó, egészséges környezet megóvása, megteremtése avagy visszaállítása érdekében létrehozta az 1976. évi II. törvényt az emberi környezet védelméről, s ezen kívül számos olyan más jogszabályt, amelyek közvetlenül vagy közvetve az emberi környezetet hivatottak védeni, s annak védelme által védeni magát az embert.

Nemcsak a jogalkotásra, a jogalkalmazásra is nagy feladat hárul. Mindenek előtt rá kell mutatnunk arra, hogy a jogalkalmazásnak az adott tényállásokban fel kell ismernie a biológiai és társadalmi összefüggéseket, fel kell tárnia azoknak az adott tényálláselemekkel fennálló, meglehetősen bonyolult összefüggéseit, s ennek a komplexitásnak figyelembe vételével, a Kv.T. rendelkezései szem előtt tartásával, azokkal összhangban kell alkalmazni a régi - különösképpen a Ptk-ban szabályozott - jogintézményeket. Természetesen egy ilyen jogalkalmazás helyes kialakításához alapos tényfeltárássra, s a feltárt tények okszerű szintézisére van szükség. A döntés során pedig nem szabad az eddig behatárolt gyakorlathoz mereven ragaszkodni, hanem a tudományos-technikai forradalom produkálta új helyzetekre, s a Kv.T-ben megfogalmazott új társadalmi igényekre figyelemmel a régi jogintézményeket új tartalommal megtöltve - s ezáltal azokat harmonikusan továbbfejlesztve - , nem utolsó sorban pedig az újból, a szokatlantól nem meghátrálva kell alkalmazni.

A környezeti ártalmak azonban nem konzerválódnak, hanem egyik lényeges jellemzőjük a gyors változás. Példa erre a zaj, a bűz, amik áthatolnak a légtéren, de nem maradnak egy helyben, megszűnnek, vagy tovatűnnek, illetve a zajt, bűzt keltő tevékenység megszűntével meg is szűnnek, a magatartások újabb tanusításával pedig újra keletkeznek. Ezért a jogalkalmazásnak gyorsnak kell lennie.

Az elmondottak után tesszük vizsgálat tárgyává a kiválasztott környezeti ártalmakat abból a szempontból, hogy az egyes ügyekben felfedezhető-e nemcsak az ember javainak, vagyontárgyainak, hanem magának az ember életének vagy egészségének, esetleg testi épségének sérelme vagy veszélyeztetése, továbbá a magánlakáshoz való személyiségi jogának megsértése.

C.

Egyes környezeti ártalmak vizsgálata a jogalkalmazás tükrében

I.

Zaj

A zajnak sokáig nem tulajdonítottak jelentőséget. A mindennapi élet és az emberi munka természetes velejárójának tekintet-

ték. Csak hogy a tudományos-technikai forradalom fejlődésével nemcsak a technika, a munkagépek fejlődtek, hanem növekedett azok száma is.

Bakács professzor könyvében olvashatjuk, hogy a zaj következtében - különösképpen a zajos utvonalak mentén - először közvetlen hatásként a hallásártalom jelentkezik, majd első általános hatásként a pszichés ártalmak. Ezek kellemetlen közérzettel, szorongással, félelemérzettel, álmatlansággal indulnak, de eljuthatnak az egészen súlyos idegrendszeri zavarokig is. A zaj befolyásolja a szellemi munka határfokát is. Ez főleg a kivitelezés gyorsaságának csökkenésében és a kérdésre adott válaszok minősége, pontosságának vonatkozásában mutatkozik meg. Ezt szokták követni a stressz, a vérnyomásemelkedés, gyomor- és bélzavarok. A különböző zajingerek a türelhetőségi határ felett a szervezetben előbb-utóbb stresszreakciókat váltanak ki, melyek szomatikus betegségekhez vezetnek. Azt is megállapítja Bakács professzor, hogy a zajkárosodás foka szorosan összefügg a zaj intenzitásával és időtartamával, de függ a központi idegrendszer általános állapotától és az egyéni érzékenységtől is. /9/

Az orvostudomány álláspontja szerint a zaj az egészségre ártalmas, veszélyes a testi épségre. Ha tehát az orvostudomány által megállapítható fenti tünetek okozati összefüggésbe hozhatók a zajkeltéssel, nincs akadálya annak, hogy a védelmet a Ptk. 75. §-ának rendelkezésére alapítottan, személyhez fűződő jog megsértése címén kérjék az érdekeltek.

Mind országosan, mind a VEAB régiójában keletkeztek a bíróság előtt jogviták, s azok közül egyesek a Legfelsőbb Bíróság elé is eljutottak, következésképp a Legfelsőbb Bíróság is foglalkozott a zajártalom káros hatásával.

A jogviták megoldását illetően megállapítható, hogy kevés kivétellel birtokvitaként indultak, de legtöbb esetben a Ptk-nak a szomszédjogra vonatkozó 100. §-ára is hivatkozva bírálták el azokat. A megoldást tehát a Ptk. 100. és 188. §-aira alapítottan látták. Tiszta negatoria in rem actio, vagyis tulajdon kizárólagossága iránti kereset a vizsgálódás tárgyát képező időszakban nem fordult elő, a felperesek elegendőnek találták a káros áthatás megszüntetését possessorius keresettel érvényesíteni. Így érthető, hogy a bíróságok különösképpen nem tettek különbséget, hogy a védelmet kérő az ingatlanok tulajdonosa-e, vagy csak birtokosa. Mint az ember életét, egészségét és testi épségét - vagyis a személyhez fűződő jogot - sértő ártalmat nem, vagy csak nagyon óvatosan tették a bíróságok vizsgálat tárgyává, következésképp a kifogásolt - környezeti ártalmat eredményező - magatartást nem minősítették a Ptk. 76. §-a szerint, s így a 84. §-ba foglaltaknak megfelelően alkalmazható intézkedéseket nem is hoztak. Arra pedig még csak nyomokból sem lehet következtetni, hogy az ilyen magatartást a Ptk. 82. §-ára alapítottan magánlakáshoz fűződő jogot - mint személyhez fűződő jogot - sértőnek minősítették volna.

Ha betekintünk néhány periratba - az elmondottakra példát keresvén -, a következő kép tárul elénk:

A legfelsőbb Biróságnak az akkori társadalmi és egyéb életviszonyokhoz igazodó, korszerű ítélkezést irányító tevékenységét tanúsítja az az 1975-ben hozott törvényességi határozata, amelyben a zajnak emberre káros hatását elismerte. A határozat azért is korszerűnek tekintendő, mert még a Kv.T. előtt hozták. Eme határozatában a Legfelsőbb Biróság rámutatott arra, hogy fontos társadalmi érdek az emberre káros behatásokkal szembeni védekezés. Ilyen káros hatások közé sorolható a zajártalom is, s hogy kerülni kell minden olyan szükségtelen és indokolatlan zajkeltést, amely mások nyugalját zavarja. Kimondta, hogy a zajt keltő szerkezet működtetése a szomszédjog által védett érdeket sért, s ez a magatartás birtokháborításnak minősül, miértis a felperes indokolatlan kérte a zajforrás megszüntetésének elrendelését. /10/

Felismerte tehát a Legfelsőbb Biróság ebben a határozatában rögzítettek szerint, hogy a zaj káros az emberre, azonban a zaj keltését ezen felismerés ellenére sem tekintette egyébként, mint más nyugalját zavaró szükségtelen és indokolatlan tevékenységnek. Nem tette mélyebb vizsgálódás tárgyává, hogy a káros zajhatás nem sérti-e az ember testi épségét vagy egészségét, vagyis a személyhez fűződő jogok egyikét.

A Szombathelyi Járásbiróság előtt 1978-ban azért indult per, mert egy betonvázus technológiával épült bérházban az egyik nyugdíjas cipész otthon, cipész szövetkezetnek bedolgozást, valamint a családtagok részére cipőjavítási munkákat végezvén, olyan zajt okozott, hogy azzal a szomszédok nyugalját zavarta. Az első foku bíróság keresetet elutasító ítéletét a megyei bíróság megváltoztatva, a nyugdíjas cipész alperest a zajos tevékenységtől eltiltotta. Az ügyet birtokháborításként bírálta el. /11/

Ezzel a jogvitával kapcsolatban felmerül az a gondolat, hogy a lakáshoz fűződő jog nemcsak azt jelenti, hogy az adott lakásban lakhatunk, s csupán tőlünk függ, hogy abba kit engedünk be, hanem azt is, hogy jogunkban áll abban pihennünk, szórakoznunk, vagy egyéb más tevékenységet folytatnunk, s jogunk van ahhoz is, hogy mindezen - lakáson belüli érdekkörünkben - a zavar talanságot igényeljük. Aki tehát nem hatol ugyan be fizikailag a lakásunkba, de az említett érdekkörünkben megzavar, nevezetesen, ha pl. munkánkban avagy éppen a pihenésünkben zajkeltéssel zavar, akkor a magánlakásunkhoz fűződő jogunkban sért. Nem vitás, hogy ez ujszerű szemlélet, de álláspontom szerint összhangban van a Kv. T. 10. § /1/ bekezdésébe foglalt tilalommal, - hiszen a lakásunkba hatoló zaj keltésével az életkörülményünk romlik a lakásban -, nemkülönbén a települési környezet védelmére vonatkozó, s a 40. §-ba foglalt ama tilalommal is, amely szerint tilos a települési környezetben káros és veszélyes zaj keltése. Ezt az álláspontomat azzal is alátámasztani kívánom, hogy a Ptk. 82. §-ában meghatározott magánlakáshoz fűződő eme jog közvetlenül nem vagyoni jellegű: Ezért a sértettnek ezen joga megsértése esetre nyújtandó védelemhez is elsősorban nem vagyoni, hanem társadalmi, erkölcsi érdeke fűződik. Ezen nem vagyoni jellegű érdekvédelemmel kapcsolatban rögzíti a Ptk. miniszteri indokolása, hogy a szocialista felfogással leginkább az a megoldás áll összhangban, hogy ahol a jogsérelem vagyoni kárt nem eredményez, ott a szankció is a vagyoni jellegtől megtisztítva, a személyi jellegű hátrányok kiküszöbölését célozza.

A Kőrmendi Járásbíróság egy 1980-ban folyamatban volt perben hozott ítéletében megállapította, hogy a Vas megyei Vendéglátó Vállalat azzal, hogy az önkiszolgáló étterem és grillbár fűtő-szellőző berendezését a tervtől eltérő módon történt beépítése folytán magas zajszinttel üzemelteti, birtokháborítást követett el. Kéthónapos határidőt szabott meg arra, hogy az alperes szüntesse meg ezt az állapotot azáltal, hogy a szakvéleménybe foglaltaknak megfelelően építtesse át. Az ítélet indokolása tényként rögzítette, hogy a zaj következtében - az orvosszakértői vélemény szerint - az egyik felperesnél vérnyomásemelkedés, a másikon pedig zaj-neurózis keletkezett. A vérnyomás gyógyszereléssel befolyásolható az egészséges állapot irányába, míg a zaj-neurózis séta folytán szűnik meg.

Ez a jogvita igen plasztikusan bizonyítja, hogy a zaj - mint környezeti ártalom - az egészség megsértését is eredményezheti. Ez az egészségsértés pedig a Ptk. 76. §-ába foglalt személyhez fűződő jog sérelmét jelenti. Ha alkalmazzuk erre az esetre is a Ptk indokolásának a magánlakáshoz fűződő jog megsértésével kapcsolatban idézett okfejtését, arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy eme jogvitában nem egyszerű birtokháborítási, hanem a személyhez fűződő jog megsértésének minősülő jogesetről van szó.

A korlátozott lehetőségekre figyelemmel csak a legjellemzőbb példákat hoztam fel. Ezekből is megállapítható azonban, hogy a környezeti ártalmakból keletkezett jogvitákat interdiszciplináris szemlélettel kell vizsgálat tárgyává tenni, s ennek megfelelően célratörő és mélyreható /de nem szükségszerűen hosszadalmas!/ bizonyítást kell lefolytatni ahhoz, hogy a jogvitát helyesen minősítsük, s ennek megfelelően a környezeti ártalommal megsértett személyt megfelelő és hatékony védelemben részesítsük.

II.

Kellemetlen, ártalmas szag, bűz

A kellemetlen vagy ártalmas szagról vagy bűzről ejtvén szót, sokan csodálkozva néznek, hogy emiatt is lehet kellemetlen közérzet, s hogy valaki egyáltalán szót emel ez ellen. Ma már az orvostudomány által is bizonyított tény, hogy a kellemetlen szag, a bűz rendkívül hátrányos lehet az ember közérzetére. Ezen felül azonban felületes emésztést is eredményezhet, s étvágytalanság is bekövetkezhet.

Ilyen okból viszonylag kevés jogvita volt folyamatban az ország bíróságai előtt. E kevés közül is nagyobb számban az állattartással kapcsolatban keletkezett bűzök miatt alakultak ki viták.

A Soproni Járásbíróság előtt 1977-ben azért indult per, mert egy ÁFÉSZ üzelethelyiség raktárából a zárt kapualjba elviselhetetlen, kellemetlen szag áradt ki - ami a romló és rothadó zöldségféléktől származott -, onnan pedig behúzódott a lakásba. /13/

A jogvita tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy a felperes a raktárnak a kapualjba nyíló ablakát - amelyen keresztül a bűz kiáradt - bedeszkázta. Emiatt az ÁFESZ birtokvitát kezdeményezett az államigazgatási hatóság előtt. Itt a felperes birtokháborító tevékenységét megállapították és a felperest az általa felszegelt deszkák eltávolítására kötelezték. Ezt az államigazgatási határozatot támadta keresettel a felperes a bíróság előtt. A járásbíró arra kötelezte az alperest, hogy a kellemetlen szagoknak a raktárból való terjedését szüntesse meg. Rámutatott arra, hogy nem feltétlenül szükséges a raktárba nagy költségigényű elszívó berendezést felszerelni, elegendő, hogy a raktárban és az üzletben romlásnak induló zöldségfélét legalább naponta egyszer - de szükség esetén esetleg naponta többször is - vigyék el a szeméthyűjtőbe, s addig is, amíg a naponkénti edény-ürítések megtörténnek, a megromlott árut zárt edényben gyűjtsék.

A per egyszerű példája annak, hogy nem kell minden esetben a kellemetlen környezeti ártalom elhárításának megvalósítására a legköltségesebb eszközökre, berendezésekre gondolni, hanem sok esetben elegendő, ha az elemi higiénikus követelményeknek eleget tesznek.

A bűzt keltő anyagok tárolása, létrehozás, s általában a bűz, s kellemetlen szag keltése ugyancsak olyan tevékenység, ami az ember lakása zavartalan használatát befolyásolja károsan. Ez is olyan illetéktelen behatolás, ami elsősorban nem vagyoni sérelem. Ennél fogva álláspontunk szerint - zárt tényállás esetén - nem kizárt a kellemetlen szag, bűz ellen sem kérni a védelmet a Ptk. 82. §-ára alapítottnak.

Szándékosan említék meg ügyszámra való hivatkozás nélkül a Veszprémi Megyei Bíróság előtt folyamatban levő olyan pert, amelyben a felperes jogi képviselője már a Kv.T. rendelkezéseire hivatkozással kér védelmet. A perben beszerezett orvossalakóti vélemény szerint a szeszfőzde üzemeltetésével kapcsolatban keletkezett bűz az emberek idegrendszerére kimutatható káros hatással lehet. Színezi a tényállást az is, hogy a felperes nemcsak a bűz okozta kellemetlen közérzetre hivatkozik, hanem arra is, hogy barátai elhagyják őket, nem hajlandók hozzájuk járni, mert a szeszfőzde szomszédságában levő lakásukban a bűz miatt a vendégek nem képesek megmaradni, következőképp a társadalmi életben elfoglalt helyzetük eltorzul, ami mind az általános közérzetüket, mind a családi, s társadalmi helyzetüket károsan és hátrányosan befolyásolja. A szakértői vélemény további kiegészítése vált szükségessé, ezért döntést még nem lehetett hozni.

Nem vitatható azonban már eddig sem, hogy a környezeti ártalom nemcsak egyszerű káros szomszédjogi áthatás, hanem annál nagyobb jogsérelmet okoz, hiszen a felperesek - mint közvetlen szomszédok - egészségét is sérti. A várható döntést illetően még a feltételes találgatásokat is kizárja a bírói etika. Csupán azért hoztam fel a folyamatban levő ügyet példaként, hogy bizonyítható legyen a tény: kellemetlen szag vagy bűz keltése is vezethet személyhez fűződő jog sérelméhez.

III.

Kilátáselvonás

A Környezetvédelmi Törvény 37. §-ának /1/ bekezdése rögzíti, hogy a települési környezet védelme kiterjed a lakó-, üdülő- és intézményterületekre, továbbá az emberi tartózkodásra szolgáló egyéb területekre. A /2/ bekezdésének rendelkezése értelmében a települési környezet védelme során biztosítani kell a környezet tervszerű, rendeltetésszerű és esztétikus kialakítását, fejlesztését és védelmét.

A jogszabályi rendelkezésekből kiderül, hogy a települési környezetet nem elég megtervezni, hanem azt úgy kell kialakítani, hogy az a rendeltetésszerűség, célszerűség mellett egyben esztétikus is legyen. Jogszabályban előírt köteleességgé vált tehát a környezetnek nemcsak rendeltetésszerű, hanem egyben szép kialakítása is. Ennek a magyarázata egyszerűen az, hogy az ember nem gép, akit kielégítene környezetének csupán rendeltetésszerű használati lehetősége, célszerűsége, hanem annál többet igényel, valami lelkéhez közelállót - talán úgy is mondhatnánk - emberit: amikor tehát alakítjuk a környezetet, humanizálni is kell. Nem szabad elfelejteni, hogy amikor a környezetet birtokba vesszük és mesterséges környezeti tényezőkkel - pl. épületekkel, stb. - gyarapítjuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ott ember él, s a létesítendő környezeti tényező emberek részére készül.

Nem szabad azonban elfeledni azt sem, hogy ebben a komplexitásban "...nemcsak emberkéz formálta tárgyak alkotják az együttest, hanem ezek szervesen összefonódnak az érintetlen természet esztétikai jelenségeival..." /14/ Ennek gondolati folytatásaként pedig legyen szabad idézni Pogány Frigyeszt, aki erről azt írja: "A két kategória csak igen ritkán választható szét a valóságban. A természeti és az ember által alkotott környezet egymást általában áthatja, egyik a másikba láncolatosan átvezet. Ezért a környezet esztétikai jelentősége is a kezünk ügyébe eső, s bennünket közvetlenül körülvevő tárgyaktól, majd az intim lakótértől a távoli tájakig, a természeti térségeikig terjed... Az emberi tudat valamiképp mindig kapcsolatba hozza a maga alkotta szűkebb teret a környezettel: ha csak távoli asszociációk útján is, a környezet egy-egy szektorát az egész részeként fogja fel..." /15/

Azt hisszük, hogy ezen idézett sorok felett elgondolkodván már érthetővé válik, miért sérelmes valakinek, ha a maga kis intimen kialakított telkére, vagy lakásába belátnak a szomszédos lakás ablakából, vagy méginkább, ha valakinek a Dunakanyarban vagy a Balaton partján levő villája elé építenek, s ezáltal az addig megvolt szép kilátást elveszik. Ha valaki az ilyen cselekmény ellen tiltakozik, nem tekinthető egyszerű akadémuskodónak vagy összeférhetetlennek, hanem egy kifinomultabb emberi igény megsértését kifogásoló, kellő jogalappal bíró állampolgárnak.

A kilátáselvonás klasszikus eseteivel akkor találkoztunk,

amikor valamely üdülőterületen levő üdülőingatlan elől úgy vették el a szép kilátást, hogy eléje építettek. A szép kilátás problémája tulajdonképpen és elsődlegesen az üdülőtelepülési környezet problémája. Egy üdülőterületen a szép kilátás érték. Az üdülő jellegnek egy lényeges eleme. A szép kilátásnak ezt az értékét a Veszprémi Járásbiróság és a Veszprémi Megyei Biróság ítélkezési gyakorlata el is ismerte, amikor több ügyben a kilátás- elvonásból eredő értékcsökkenés miatt az eléépítőt kártérítésben marasztalta. Ezeket az álláspontokat a Legfelsőbb Biróság is magáévá tette. Két ügyben is megtörtént, hogy a járásbiróság első foku ítéletét másodfoku elbírálásra saját hatáskörébe vonta, s helyesnek ítélte meg az értékcsökkenésben marasztaló első foku ítéletet. Előfordult azonban ellentétes vélemény is, amely az eléépítéssel okozott kilátáselvonásból eredő kártérítési igény érvényesítését "spekulációs törekvésnek" minősítette. Az ilyen állásfoglalás azonban nem helytálló, s tulságosan skolasztikus szemléletre vall.

Az eléépítés ellen az érdekeltek az eléépítés megkezdése előtt, vagy az építkezés kezdeti szakaszában védekezni képtelenek, mivel a szakhatóságoktól szabályszerű építési engedéllyel rendelkeznek az eléépítők. A szakhatóságok eddig ugyanis is szép kilátás védelmét nem vették figyelembe, s nem tették vizsgálat tárgyává annak ellenére, hogy az 5/1974./V.24/ ÉVM. számú rendelettel közzétett OÉSZ.I. rész 136. §-a alapján erre lehetőségük lett volna. Csak a teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy a 12/1980./III.24/ ÉVM. számú rendelettel közzétett új OÉSZ. 130-132. §-ainak rendelkezései a városkép- és a kilátás védelmét elrendelte.

Mivel a fent említettek következtében a sértettek az eléépítést megakadályozni nem tudták, egyetlen vigaszuk maradt, az értékcsökkenésre alapított kártérítési igény érvényesítése.

Ha a személyhez fűződő jogok szempontjából vizsgáljuk ezt a kérdést, álláspontom szerint ismét eljutunk ahhoz a következtetéshez, hogy az igényt a Ptk. 82. §-ára alapítottan, a magánlakáshoz fűződő jog megsértése címén is lehet érvényesíteni. Ez az álláspont a következőkkel indokolható:

Az üdülő elsősorban a pihenést, a testi, lelki regenerálódást szolgálja. A szép kilátás nemcsak érték, hanem az üdülőjelleg egyik lényeges eleme. A szép kilátás tehát a pihenéshez hozzájárul. A szép kilátás tehát hozzátartozik az építmény szférájához. Ha a kilátást elveszik eléépítéssel, tulajdonképpen az üdülőhöz fűződő érdekeltségi kört sérti az eléépítő, következőképp sérti a magánlakáshoz fűződő jogot.

Az eléépítésnek a Ptk. 82. §-a szerinti minősítése esetén a 84. §-ra alapítottan, annak /1/ bekezdése a./ és e./ pontjában foglalt polgári jogi igényeket támaszthatja - ha az eléépítés bekövetkezett. Lényeges ez a minősítés azért is, hogyha már a jogsértés megtörténtének megállapítása mellett csak a kártérítés követelése lehetséges, mert a /2/ bekezdés rendelkezése alapján a bíróságnak módja van arra, hogy a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabjon. Ez ugyan a sérelmet szenvedettre nézve csekély vigasz, azonban a társadalmi nevelő hatása előtérbe nyomulhatna a jövőre nézve.

Természetesen nem tartjuk kizártnak azt sem, hogy az építkezés megkezdése előtt vagy közvetlenül annak elején az eléépítéssel veszélyeztetett követelhesse a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől. Azon tőlből pedig, hogy a per folyama alatt nehogy felépítse a jogsértő a sérelmezett épületet, a Ptk. 85. § /4/ bekezdése alapján ideiglenes intézkedés meghozatalát is kérheti.

A kilátáselvonásból eredő jogvitákat ilyen szempontból még egyetlen bíróság sem vizsgálta. A peranyagokból megállapíthatóan az ily módon való minősítésnek még az óvatos gondolata sem merült fel egyetlen esetben sem.

D.

A magánlakáshoz fűződő jogról röviden

Azért tartom szükségesnek röviden foglalkozni a magánlakáshoz fűződő joggal - mint személyhez fűződő joggal -, mert az előbbieken többször volt szó arról, hogy egyes környezeti ártalmakat eredményező magatartások illetően való minősítését helyesebbnek láttunk a birtokháborításként vagy káros szomszédjogi áthatásként történő minősítés helyett.

Az első kérdés az, hogy milyen helyiséget kell a Ptk. 82. §-ának alkalmazása szempontjából magánlakásnak minősíteni? Álláspontom szerint az olyan egyéni - tehát nem hivatalos, s nem közérdekű - tartózkodási helyet kell e fogalom alatt érteni, amely:
- egy személy vagy család otthonául szolgál,
- valakinek hosszabb-rövidebb időre történő megszálló helyéül szolgál,
- hatósági nyilvántartás végett bejelentési kötelezettség alá tartozó tartózkodási hely. A magánlakás fogalma a hivatkozott jogszabály alkalmazása szempontjából tehát kiterjesztően értelmezendő, s nem azonos a lakásrendeletben meghatározott lakásfogalommal.

Ha ezt elfogadjuk, akkor nyilvánvalóan el kell fogadnunk azt is, hogy a fogalom alá tartozik az üdülőingatlan is.

Területi kiterjedés szempontjából pedig egy olyan meghatározott körülhatárolt részt jelent, amely határokon belül az ott tartózkodó személy teljes védelmet biztosít magának a jogellenes beavatkozásokkal szemben. A magánlakás határain belül az azzal rendelkező szabhatja meg, hogy kit enged oda be, vagy kívül akar abban együtt élni. A magánlakás tehát egy-egy személy érdekeltségi körébe tartozik. Ebből következik, hogy oda az engedélyével mehet csak be más, engedélye, beleegyezése nélkül oda be nem halthatnak.

Az elmondottak szerint értelmezendő magánlakáshoz fűződő jogot védi a törvény. Ez a védelem azt jelenti, hogyha valaki a magánlakásba jogtalanul belép vagy erőszakkal behatol, megsérti a magánlakáshoz fűződő jogot.

Álláspontunk szerint azonban nemcsak az sérti meg ezt a jogot, aki fizikai uton jogtalanul bemegy, hanem aki a magánlakás-

sal rendelkező lakásában valamilyen magatartással /a lakáson kívüli magatartással/ bizonyos zavaró, sérelmes, hátrányos stb. hatást idéz elő. Ilyen behatolásnak minősül tehát a zajkeltés, a büzzel való elárasztás stb. is.

U t ó s z ó

Az emberi környezet állandóan változó valóság, amelyben nemcsak élünk, hanem amellyel szervesen összefüggve együtt élünk. Védenuk kell tehát ezt az egységes rendszert azért, hogy annak védelmével védjük magát az embert, védjük magunkat. Ehhez pedig elmélyült tudásra éppugy szükségünk van, mint felelősségtudatra, s e két követelményen alapuló tettekre. Vonatkozik ez minden állampolgárra. Nem vagyunk kivételek tehát mi, jogalkalmazók sem. De éppen ezen társadalombéli minőségünk még nagyobb felelősséget rak vállainkra, mind a cselekvés, mind a tudatformálás mezején.

J e g y z e t

- /1/ Madách: Az ember tragédiája.- Forrás Nyomdai Müintézet és Kiadóvállalat RT. Budapest, 1939.- 9. oldal
- /2/ Shakespeare: Hamlet. - Arany János fordítása
- /3/ dr. Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.-181. oldal
- /4/ Ember-tudomány- technika. - Kossuth Kiadó, Budapest, 1977. 246-248, 303. oldal
- /5/ BKI Zárójelentés, Budapest, 1977-1980.-222-223. oldal
- /6/ Tamás András szerkesztésében: A környezetvédelem jogi kézikönyve.-Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 154-155. oldal
- /7/ Értelmező szótár. - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.-VI.k. 580. oldal
- /8/ Sólyom László; Környezetvédelem és polgári jog. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980.
- /9/ Prof.Dr.Bakács Tibor: Környezetvédelem.-Medicina Kiadó, Budapest, 1977.-172-186. oldal
- /10/ Legfelsőbb Biróság P.törv.V.20.243/1979. számú határozata
- /11/ Szombathelyi Járásbiróság P.20.564/1978/3. számú és a Szombathelyi Megyei Biróság Pf. 20.373/1978/6.számú ítélete
- /12/ Körmendi Járásbiróság P.20.017/1980/13. számú ítélete
- /13/ Soproni Járásbiróság P.20.470/1977/7. számú ítélete
- /14/ Esztétikai Kislexikon.-Kossuth Kiadó, Budapest, 1979.-390.o.
- /15/ Pogány Frigyesztől származó idézet átvéve a /14/ alatti mű 390. oldaláról.

JOG ÉS SZÁMITÓGÉP

Kovács János - Szalay Gyula

Korunk paradoxona, hogy a társadalmi-gazdasági és műszaki-technikai fejlődés nyomán keletkező, új és új ismereteket hordozó információtömeg robbanásszerű mennyiségi növekedése, vagyis a minél jobb megismerés egyttal az ismeretek átadásának, felhasználásának, tehát éppen a jobb megismerés akadályozójává válik.

Ez a veszély természetesen a jogi tartalmu információkra is leselkedik, és nyilvánvaló, hogy elhárításának sikere attól függ, megtaláljuk-e azokat az eszközöket, módszereket, amelyek a jogi információk óriási és egyre növekvő tömegének rögzítésére, rendszerezésére és tárolására, valamint a felhasználók részére történő eljuttatására alkalmasak.

Néhány jellemző adat az információáradás érzékeltetésére: a Szovjetunióban az utolsó 20 évben 25 635 állammal és joggal kapcsolatos könyvet és brossurát adtak ki, 129 790 nyomtatott oldal terjedelemben. Az USA-ban a joggyakorlatot 1789-1916-ig 11 650 kötet, 1916-tól pedig további 10 400 kötet tartalmazza, Belgium automatizált telekkönyve 3 600 millió adatot tartalmaz, a Stockholmi Állami Számítástechnikai Központ a büntetőügyekről 500 000, a viszszaeső bűnözőkről 150 000, az ügyészségek döntéseiről 150 000, a bíróságok rutineljárásairól 150 000 adatot tartalmaz. /1/ Hozhatunk hazai példát is: az 1969-1970-ben kiadott jogszabályok száma meghaladta a 2,5 ezret, a hatályon kívül helyezetteké a 4,4 ezret. /2/

Ezt a hatalmas információtömeget nyilvántartani sem lehet a hagyományos módszerekkel, nem is beszélni az adatok elemzéséről, tudományos feldolgozásáról, alkotó továbbfejlesztéséről. Elodázhatatlan tehát az ismerethordozó információk feldolgozásának, tárolásának, rendezésének és elemzésének tudományát az informatikát és számítástechnikát, mint a megvalósítás egyik eszközét, a jog szolgáltatába állítani.

Ez a törekvés természetesen nem újkeletű, hiszen az USA-ban már az ötvenes évek elején, Nyugat-Európában az ötvenes évek közepén használtak számítógépet azokon a területeken, ahol nagyszámú standard döntésre volt szükség pl. nyugdíj, illetékek, stb. /3/ A szocialista országokban a hetvenes évek elejétől folynak azok a munkálatok, amelyek célja automatizált jogi tájékoztatási rendszerek létrehozása /Szovjetunió 1969, Lengyelország 1973, NDK 1972/. Nemzetközileg is jelentős eredményként értékelik az államigazga-

tást illető, hazánkban folyó munka eredményeit, amelynek első lépcsőjeként a hatáskörökre vonatkozó adatok kísérleti jellegű feldolgozása történt meg /18 644 hatásköri eset elemzésével/. /4/

Ennek a szinte átláthatatlan ismeretanyagnak a begyűjtésére, tárolására, feldolgozására, továbbá a felhasználók részére történő eljuttatására kialakuló igény egyrészt a technikai eszközök elképzelhetetlen intenzitású fejlesztésére, a tudományos elemzés sajátos módszereinek, sőt új tudományágak kialakulására vezetett. Ezek közül kiemelkedik a rendszerelmélet, az információ elmélet /informatika/, az adatfeldolgozás /számítástechnika/, a vezetés technika /operációkutatás/, szabályozáselmélet /kibernetika/. A továbbiakban azokkal a tudományágakkal, illetőleg módszerekkel kívánunk foglalkozni, amelyek megítélésünk szerint közvetlenül felhasználhatók a jogtudományban, illetőleg a jogalkotás és jogalkalmazás folyamatában.

1. Rendszerelmélet, rendszerszemlélet

A rendszerelmélet a tudományos gondolkodás viszonylag új terméke, habár a jelenségek összefüggéseinek, egymásra hatásának vizsgálata mindenkor a dialektikus gondolkodás alapkövetelménye volt. A rendszerelmélet azonban a jelenségek összefüggéseinek törvényszerűségei mellett azokkal a módszerekkel is foglalkozik, amelyek révén a részjelenségek összefüggései feltárhatók /és ábrázolhatók/ /6/, amelyekből kitűnik, hogy a jelenség nem csupán elemek halmaza, hanem szerves egészet /rendszert/ alkotó új minőségek és új tulajdonságok összessége.

A rendszerelméletnek alapvetően két fő irányzata van, annak megfelelően, hogy a rendszer fogalmát, jellegzetességeit, stb. milyen megközelítésben használja fel. Az egyik a rendszerelméletet általános módszertannak tekintő /pl. a matematikai rendszerelmélet a rendszert halmazként értelmezi, s annak változásait egyenletekkel írja le, oly módon, hogy elvileg, a szimbólumokat konkretizálva, lényegében bármely összefüggés leírására alkalmas lehet/.

A másik felfogást a rendszerszemlélet jellemzi, melynek lényege az, hogy relative izolált rendszer minőségileg más, mint részeinek összessége, s ennek révén a rendszerek ábrázolásával új összefüggések, ismeretek tárhatók fel. Véleményünk szerint - habár a rendszerelméleti felfogás matematikai szemléletének alkalmazása sem tekinthető a jogtudomány területén a két tudomány felfogásának, szimbólumrendszerének, stb. közelítése révén kizártnak - szűkebb területükön, az állam-, illetőleg jogtudományban jelenleg a rendszerszemlélet, illetőleg ennek operációkutatási, rendszertechnikai és vezetéselméleti módszerei tűnnek nagyobb nehézség nélkül alkalmazhatónak.

Az alapfogalmak ezen egyszerű bemutatásából is kitűnik, hogy a rendszerszemlélet nem idegen a jogi gondolkodástól, s különösen nem a jogelmélettől. A jogelmélet - habár ezt más frazeológiával fejezi ki - a jogot lényegében olyan szabályozó eszköznek tekintti, amely impulzusait végső soron a szabályozandó területről szerzi, vagyis az alrendszerként felfogható gazdasági alaphól,

s amely ezeket az impulzusokat a jog alrendszerén belül transzformálja, s a jogszabályi formát öltő kimeneti impulzusokkal visszahat a gazdasági-társadalmi folyamatokra. Természetesen a jog rendszerszemléleti leírása merő szavakkal való - bűvészkedés, ha nem nyújt a megismerendő területről, vagyis a jog világaról, hatásmechanizmusáról, stb. új információkat. Az eddigi magyar jogirodalmi kísérletek azt bizonyítják, hogy a jog összefüggéseinek rendszerszemléleti megközelítése és rendszertechnikai ábrázolása bizonyos problémák jobb megértéséhez esetenként használható segítséget adhat.

Eörsi akadémikus már az 1977-ben megjelent "Jog gazdaság - jogrendszertagozódás" című értekezésében tudatosan alkalmazta a rendszerszemlélet fogalmait, és alkalmazta módszereit. Gondolatmenetének lényege az, hogy a jog, illetve részterületei külső és belső nézőpontból közelíthetők meg, vagyis egyrészt a jogot végső soron meghatározó társadalmi-gazdasági tényezők szempontjából, másrészt a jog belső összefüggéseinek, hatásmechanizmusának oldaláról. /8/

A szerző tehát a jogot rendszerként, a jogot meghatározó gazdasági-társadalmi szférát pedig annak környezeteként szemléli, kölcsönös összefüggésüket, egymásra való hatásukat elemzi, és ennek révén keresi meg az egyes jogágaknak, jogszabálycsoportoknak a jogrendszerben elfoglalt helyét /anyagi és eljárási jog viszonya, gazdasági jog problémája stb./. A rendszerszemlélet módszereit "Jogelméleti torzó" /9/ című tanulmányában már az elemzés alapvető módszereként alkalmazza. A rendszerszemlélet azonban nem csupán a legelvontabb jogelméleti kérdések jobb megértéséhez /és szemléltetéséhez/ nyújt segítséget, hanem konkrét jogi problémák tisztázásához is.

Igy a gazdasági folyamatok, a közlekedés /ezen belül a fuvarozás/, továbbá a jog és jogtudomány összefüggései is jól ábrázolhatók. Ennek révén egyik főiskolai kutatómunkánkban feltárhattuk, hogy a vasuti fuvarozás jogi szabályozásával szemben milyen gazdasági és milyen felépítményi eredetű tényezők, követelmények hatnak, vagyis az új szabályozás során mely területeken kell az összhang megteremtésére különös figyelmet fordítani.

A bemutatott példákkal azt kívántuk illusztrálni, hogy a rendszerszemléleti megközelítés és annak módszerei a jogtudomány területén is jól alkalmazhatók, elsősorban olyan jogterületeken, ahol egymással összefüggő, egymásra kölcsönösen ható jelenségek vizsgálatára van szükség, különösen pedig ott, ahol kibernetikailag modellezhető vezérlési, szabályozási hatások képezik az elemzés tárgyát.

2. A számítástechnika közvetlen felhasználása a jog területén

Az információrobbanás a jogalkotó, de a jogalkalmazó számára is elsősorban a szabályok számának mennyiségi növekedésében, illetőleg a bírói gyakorlat naprakész nyomonkísérésének problémájában jelentkezik. Az egyes életviszonyok magasabbrendű jogszabályokkal való szabályozása még úgy-ahogy követhető, de az alacsony-

nyabb-szintű szabályozó eszközökkel történő szabályozás még a szakemberek számára is áttekinthetetlen./A miniszteri utasítások tömege mellett az irányelvek, állásfoglalások, körlevelek, ha nem is minősülnek jogszabálynak, ténylegesen ugyanugy hatnak, tehát létező realitásként kell kezelni azokat is./ Az állampolgár - a jogalkalmazás közkatonája - pedig kilátástalan helyzetben van, ha a konkrét ügyével kapcsolatos joganyag teljes megismerésére törekszik. Mivel ez a helyzet világjelenség, továbbá egyáltalán nem újkeletű, már az információfeldolgozás kezdetén történtek kísérletek a számítógépnek a jogalkotás és a jogalkalmazás szolgálatába állítására. /Ne felejtsük el, hogy a számítógépek hazájában a common law uralkodik, a maga óriási mennyiségű precedensével és a laikus számára alig követhető rendszerével./

Az első lépések a joganyag rendszerezése, gépi nyilvántartásának megteremtése felé történtek, de a szellem kiszabadult a palackból, s hamarosan körvonalazódtak azok a lehetőségek, amelyek egyes standardizálható döntések gépesítése, illetőleg a jogalkalmazó döntéseinek előkészítése irányába mutattak. Ma a számítástechnikát elsősorban ezen a két területen látjuk a jogtudomány, jogalkotás, jogalkalmazás világában alkalmazhatónak.

A/ Az automatikus jogi információs rendszer /AJIR/

A jogalkotó, a jogtudomány művelője, a konkrét jogvitában eljáró szakember, de ügyben maga az állampolgár is elsősorban a hatályos joganyagot, az aktuális bírói gyakorlatot és a vonatkozó jogirodalmat keresi. Emellett a jogalkalmazó munkájához szükségesek olyan adatok is, amelyek relevánsak egyes konkrét ügyek megítélése szempontjából /pl. büntetett előélet, korábbi jogvita a felek között stb./, de amelyek ismerete - általános szinten - a jogalkotó és a jogtudomány művelői számára is fontos lehet. A jogalkalmazás folyamata maga is új adatokat termel, amelyeket rendszerezni, összesíteni és elemezni kell /pl. bírósági statisztika/.

A hagyományos rendszer nem teszi lehetővé valamennyi felsorolt fontos ismeretnek - bizonyos alapfeldolgozással már rendszerezett formát öltő - gyors és rugalmas eljuttatását a felhasználók részére. Az automatizált információs rendszer viszont ennek feltételeit megteremti: a jogalkotás, jogalkalmazás, jogtudomány szempontjából fontos ismeretanyag /jogszabályok, bírói döntések, jogtudományi közlemények, adatok stb./ teljes szövegükben gépi uton tárolhatók, feldolgozhatók és a felhasználók részére közvetlenül hozzáférhetőkké válnak.

Az automatizált jogi információs rendszer honi viszonyaink között talán utopisztikusnak tűnhet, de már hazánkban is folynak egyes részterületeken biztató kísérletek, míg - automatizált részrendszerek - külföldön szép számmal ma is funkcionálnak. Hazai viszonylatban említést kell tenni az államigazgatási hatáskörökre vonatkozó szabályok feldolgozására irányuló kísérleti munkáról /11/, míg külföldi példaként az NSZK "JURIS", a Nagy-Britannia "STATUS" elnevezésű rendszere hozható fel. Az előbbi néhány jogágazat /pl. pénzügyi jog/ területéről szöveges információkat nyújt

a hatályos jogszabályokról, a bírói döntésekről és a vonatkozó jogi szakirodalomról. A "STATUS" rendszer pedig a nemzetközi jog anyagának tárolását, elemzését és lehívását teszi lehetővé angol és francia nyelven. De Ausztriában is működik jogi információs rendszer a büntetőjog területén, 250 bíróság ítélkező munkáját öleli fel mintegy 350 000 dokumentum alapján /12/.

Az AJIR teljes kifejlesztésének stádiumában elképzelésünk szerint felölelné:

- a teljes hatályos belföldi jogszabály anyagot /és archivumként a hatályon kívül helyezettet is!//;
- a jogalkalmazási gyakorlatot /a Legfelsőbb Bíróság kötelező akatusai mellett a bírói ítélkezés és az államigazgatási ügyintézés elvi jelentőségű produktumait/, a jogalkalmazással kapcsolatos adathalmazt /bűnügyi nyilvántartás, bírósági statisztika, illeték stb./, illetőleg egyes területeken valamennyi konkrét döntést, különösen, ha a végrehajtás szempontjából ez segítséget adhat /pl. bűnügyi költségek stb./;
- a nemzetközi jog anyagát;
- s a jogirodalmat /folyóiratok, monográfiák stb./.

A rendszer lényege, hogy a betáplálás és az adatok kiszolgáltatása természetes nyelven, automatizáltan történjék, s lehetővé tegye a felhasználók közvetlen /on line/ hozzáférését /természetesen egyes adatok személyiségi jogi védelme mellett/.

A teljes rendszer kiépítése természetesen évtizedes munka, azonban a megvalósítás legelső feladata a rendszer céljának és strukturájának a rögzítése. Az egyes részterületek feldolgozása szakaszosan, sőt térbeni kapcsolat nélkül is /más és más szerv végzi el a területéhez kapcsolódó jogterület feldolgozását/ lehetséges, az azonos szemlélet, feldolgozási módszer, a használt nyelv /és természetesen a hardware/ azonban nélkülözhetetlen.

Első fokozatként a jogszabálynyilvántartás, második fokozatként a többi adatbázis-csoport gépre vitele látszik megoldhatónak /habár egyes adatszoportok gépi feldolgozása feltehetően korábban megtörténik, pl. a bűnügyi nyilvántartás, azonban ezek kapcsolatának biztosítása a komplex rendszerrel az azonos módszer esetén problémamentes lehet. Végül a harmadik fokozat a jogalkalmazók legszélesebb értelemben vett körének közvetlen /on line/ hozzáférése technikai háttérének kialakítása lehet.

B/ A számítógép alkalmazása döntéselőkészítés, illetőleg standardizált jogi döntések területén

A jogászvilág egyöntetűen örömmel üdvözli azt a számítógép által nyújtott lehetőséget, hogy rövid idő alatt teljes információt kaphat adott szakkérdés joganyagáról, jogi irodalmáról, bírói gyakorlatáról, sőt bizonyos jogilag releváns tények rendszerezett és elemzett adatsorát is kézhez kaphatja. Annál szélsőségszerűbben elutasító azonban a kibernetikus módszereknek a jogalkalmazásban való felhasználásával szemben ugyanez a szakembercsoport. A kérdést "ítélkezés kontra számítógép" drámai megfogalmazású tételként szokták aposztrofálni. /14/

Az ellenérvek a jogviták kontradiktórikus jellegében,* a bírói élettapasztalat és emberismeret fontosságának hangsúlyozásában, a mérlegelés képességének kiemelésében foglalhatók össze. Ezek az érvek igazak, sőt tovább sorolhatók: a személyes kapcsolat a jogalkalmazásban a nevelés fontos lehetőségét teremti meg, a nyilvánosság, a védekezés lehetősége fontos eljárási garanciaként funkcionál stb. Az embernek a jogalkalmazásban betöltött szerepét ezért megszüntetni nem lehet - legalábbis azokon a területeken, ahol ezek a szempontok jelentőséggel bírnak. A számítógép általában nem helyettesíti az embert /gondoljunk arra is, hogy a gép az ember által feltett kérdésekre az ember által megfogalmazott programok alapján válaszol/, hanem jogalkalmazó munkájában segítséget nyújt. Természetesen vannak a jogalkalmazásnak olyan területei, amelyek a közvetlen emberi ügyintézkést nem teszik szükségessé, az említett garanciális, nevelési célú emberi kapcsolatok az ügyintézés során jelentéktelenek, az emberismeret, mérlegelés stb. szempontjai sem jönnek szóba, viszont az esetek nagy száma, homogén jellegűek, és lényegében mennyiségi mutatókkal jellemezhetők, illetőleg a döntés feltételei elsősorban mennyiségi jellegűek. Ha az adott ügy igen - nem típusu elemi döntések sorozatával megoldható, a számítógép képes a jogeset megoldására. Ilyen jogterületek, illetőleg jogesetek a társadalombiztosítási jog, pénzügyi jog területén bőséggel található /nyugdíjmegállapítás, adótételek megállapítása, stb./, s ezek gépésítése a legtöbb fejlett államban megoldott.

Vannak azonban olyan jogterületek, ahol a jogesetek tömegesen fordulnak elő, homogén jellegűek, logikailag felbontathatók elemi /igen - nem/ döntésekre, tehát bizonyos mértékben alkalmasak számítógépes döntési rendszerek kialakítására, azonban egyes elemek olyan minőségi jellegű információanyagot hordoznak, amelyek -jelenleg - nem nélkülözhetik az emberi megítélést, jogvita esetén pedig az eljárási jog garanciális szabályainak érvényesülését. Ezekben az esetekben a gép csak döntéselőkészítő feladatot tölthet be: az elemi döntések sorozatán át az emberi megítélést nem igénylő műveleteket elvégzi, s az adatokat a döntést meghozó ember részére kézhez adja. Ilyen jellegű szabályozás, illetőleg ilyen ügyek a fuvarozás körében szép számmal előfordulnak. Ezek közül illusztrációként a fuvarozási határidő túllépése miatti kötbér és kártérítési felelősség standardizálható döntéselőkészítő folyamata mutatható be.

A VÁSZ szabályozási rendszere lehetővé teszi a folyamat elemi /igen-nem/ döntésekre történő felbontását, maga a vasuti fuvarozás nagyszámu és homogén tevékenység, másrészt a folyamatból kiemelhetők a mérlegelést és minőségi jellegű megítélést igénylő elemek /pl. a kötbér esetében a "vétkesség" megállapítása/, tehát standardizált számítógépes döntéselőkészítésre rendkívül alkalmas.

Technikailag az elemi döntések folyamatábrán való ábrázolása a feldolgozás első lépcsője. Ennek menete követi a jogi szabályozás logikáját, s így figyelemmel van a konkrét adatok betáplálásának folyamataira:

- fuvarozási alapadatok beadása,
- adatok ellenőrzése, szükség esetén új adatbeadás,

- a fuvarozás időtartamának megállapítása,
- fuvarozási határidő megállapítása,
- fuvarozási határidő és fuvarozási időtartam alapján a határidő túllépés megállapítása,
- ha nem volt határidő túllépés, akkor nincs a vasutnak fizetési kötelezettsége, vége a programnak,
- ha túllépés van, akkor az esetleges póthatáridő figyelembevételével újra megvizsgálja a határidő túllépést,
- a megállapított határidő túllépés alapján és a vasut vétkessége esetén kiszámítja a kötbért,
- áru értékére és a kárra vonatkozó adatok beadása,
- vasut kártérítési felelősségének megállapítása,
- kártérítés mértékének megállapítása.

Abban az esetben, ha az áru nem teljesen érkezett meg, a kötbér csak a megérkezett részre vonatkozik.

A folyamatábra /blokkdiagram/ alapján második fázisként a számítógépes programot kell elkészíteni.

A program mágneses adathordozón - mágneskazettán, hajlékony mágneslemezen - tárolható, illetőleg a felhasználók részére átadható. A program tartalmazza a leütési hibák korrigálásának lehetőségét, figyelemmel van a határidőszámítással kapcsolatos különleges körülményekre /pl. szökőév, év vége, év kezdete miatti számítási nehézségekre, stb./.

Példánkban a gépi programot a BASIC magasszintű programozási nyelven készítettük el az ABC 80 tip. személyi számítógép gépi reprezentációjának megfelelően, párbeszédés formában.

Az elkészült program alapján kereskedelmi forgalomban kapható, egyre csökkenő áru személyi számítógépekkel /personal computer/ - programunk ABC 80 típusu gépre készült, melynek beszerzési ára 1980-ban a hozzátartozó magnetofonnal és tv. készülékkel együtt 80 000 Ft volt, de ma 20 000 Ft-nál kezdődik az ilyen kategóriájú gépek ára - néhány adatnak előképzettséget egyáltalán nem igénylő betáplálásával nagyszámu fuvarozási szerződés ellenőrizhetővé válik, és szerződésszegés esetén igényérvényesítésre előkészített állapotban kaphatja kézhez a jogi szakember a szükséges adatokat /vlt-e határidő túllépés, kötbér, kártérítés összege, stb./. A jogalkalmazás "emberi tényezője", a jogi szakember természetesen csak a mechanikus robotmunka alól mentesül, hiszen példánkban a gép által kiszűrt szerződésszegési ügyekben a kötbérkövetelésnél a "vétkesség" fennálltát, kártérítésnél pedig "az elháríthatatlan külső ok" esetleges meglétét csak az emberi gondolkodás tudja megfelelően megállapítani. Ugy is fogalmazhatunk, hogy a jogalkalmazási munka szépsége megmarad, de a nagymennyiségű robotmunkától a gép megszabadíthat bennünket.

Az itt vázolt gépesített döntéselőkészítő munka még tovább fejleszthető és alkalmazásának területe is bővíthető. Az adatok betáplálása jelenleg kézi uton /billentyűs rendszerrel/ történik, de már megoldott az optikai betáplálás is, amely azt jelenti, hogy az alapdokumentumok /esetünkben a fuvarlevél/ megfele-

lő adatait a gép automatikusan érzékeli, feldolgozza, és - olyan program esetén - csak a szerződésszegéssel érintett eseteket rögzíti, kiírva a határidő túllépés, az igényelhető kötbér és kártérítés mértékét, stb. /Ez a rendszer jelentősen költségesebb./

Más területeken is alkalmazható a standardizált döntésselőkészítés, sőt a döntés gépesítése /a korábbi fenntartások, feltevételek érvényesek!/, csak példaszerűen:

- illetékszámítás, nyilvántartás, behajtás;
- bűnügyi költség számítása, behajtása;
- adókirovás, nyilvántartás, behajtás, stb.

E rövid ismertetés természetesen nem térhetett ki valamennyi olyan területre, amely a számítástechnika és a jog kapcsolata szempontjából jelentős, s mindkét tudományterület számára gyümölcsöző lehet. Így nem esett szó a jog fogalomrendszerének és a matematikai logika fogalmainak, módszereinek közelítésében lát-
ható távlatokról /amely nem nélkülözhető a jogi teaurusz, fogalomtár, az egész jogi automatizált információs rendszer alapjának kidolgozásához/, s azokról a területekről sem, amelyek a jog segítségét fejezik ki; a számítógépes adatok jogi védelmének, software /program/ jogi védelmének, a soft-ware "árucseréjének" stb. problémáiról.

Célunk annak felvillantása volt csupán, hogy a két tudományág eredményeinek kölcsönös felhasználása révén ismeretanyagunk tovább gazdagodhat.

Irodalomjegyzék:

1. Cejpek: Automatizálás jogi tájékoztatási rendszerek MJ XXV. 10. szám
2. Nagy: Jogi adatbankok a gyakorlat szolgálatában JK XXIX. évf. 12. szám
3. Cejpek i.m.
4. Cejpek i.m. Nagy i.m.
5. idézi: Monori: Szervezéstan /KTMF jegyzet/
6. Chestnut: A rendszerteknika ipari szemszögből
7. dr. Turányi István: Közlekedési rendszerteknika /BME jegyzet/
8. dr. Eörsi Gyula: Jog - gazdaság - jogrendszer tagozódás
9. dr. Eörsi Gyula: Jogelméleti torzó /Állam és Jogtudomány XXIII/3./
10. Cejpek i.m.
11. Nagy Lajos: Jogi adatbankok a gyakorlat szolgálatában JK XXIX/12.
12. dr. Bacsó Jenő "Számítógép alkalmazása igazságügyi területen", Jezek-Spirit: A jogi információk automatizálása a nyugat-európai államokban
13. Nagy Lajos i.m.
14. Bárdos Péter-Bárdos Péterné: Jogesetmegoldó kibernetikai módszerek néhány elvi problémája.

A jogtudományi szakbizottság államügyi és államigazgatási jogi munkabizottságának 1982. október 21-én megtartott ülése Tatabányán

A KISKORUAK VESZÉLYEZTETETTSÉGÉNEK MEGSZÜNTETÉSE IGAZGATÁSI, HATÓSÁGI ÉS EGYÉB ESZKÖZÖKKEL

Jankovich Gáborné
Igazgatási oszt.v.
Komárom megyei Tanács

Komárom megye iparosodott megye, azonban a mezőgazdasági termelés is jelentős szerepet kap. A mezőgazdasági termelés iparszerű keretek között folyik. A lakosság foglalkoztatottsági aránya az országban a legmagasabb. A megye lakosság száma 320 ezer. Megyénkben 5 város, 9 nagyközség, 2 járás /ezen belül 36 község/ van.

Bölcsődei, óvodai és iskolai ellátottság szempontjából a jól ellátott megyék közé tartozunk.

	veszélyeztetett kiskorúak száma:	állami gondozott kiskorúak száma:
1979. évben	2166	1064
1980. évben	2236	1064
1981. évben	2221	1116

A veszélyeztetett gyermekek aránya kisebb az országos átlagnál, míg ugyanis az ezen népességre vetített országos átlag 3,7 %, a megyénk átlaga 3,4 %.

A veszélyeztetett gyermekek érdekében tett intézkedési esetek száma 1979. évről 1981. évre közel duplájára nőtt.

Az utóbbi években az országoshoz hasonlóan megyénkben is egyre meggyőzőbben tapasztalható, hogy a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet nem tekintni egyetlen szervezet, vagy intézmény sem kampány munkának.

Testületi határozataink, intézkedési terveink a társadalmi erők minél szélesebbkörű bevonására irányítják rá a figyelmet.

A megyei tanács vb. intézkedési tervet fogadott el a VI. öt-éves terv tanácsi ifjúságpolitikai feladatai végrehajtására. Ebben meghatározta a tervidőszakra szóló ifjúságpolitikai tennivalók főbb irányait, a VB. feladatait, a megyei tanács vb. szakszervezeti szervei általános és sajátos feladatait.

Az igazgatási osztály feladatai az alábbiak:

- Segítse elő a helyi tanácsoknál és a járási hivataloknál a gyermek- és ifjúságvédelem - igazgatási ágazatra háruló - feladatainak eredményes ellátását, különös tekintettel a veszélyeztetett helyzetben lévő kiskorú gyermekekre. Kísérje figyelemmel a feladatok ellátásához szükséges anyagi, tárgyi, technikai feltételek alakulását, szükség esetén kezdeményezze azok javítását.
- A veszélyeztetettség megelőzése, a veszélyeztetett fiatalokkal való hatékonyabb foglalkozás érdekében:
 - fejlessze tovább a komplex családgondozás rendszerét,
 - erősítse a felderítő, megelőző munkát, a társadalmi erők bevonását, aktivizálását,
 - javítsa a gyámhatóság személyi ellátottságát, a munkafeltételeket.
- Fejlessze a gyermek és ifjúságvédelem és a családvédelmi tevékenység irányítását, a megyei koordinációs munkát.
- A fiatalok lakás gondjainak megoldása érdekében továbbra is szerezzen érvényt a lakásgazdálkodásra, az elosztásra vonatkozó jogszabályoknak, követni kell a megyében eddig kialakult kedvező gyakorlatot, ezáltal biztosítva a fiatalok 50-65 %-os lakáshoz jutási arányát.

A megyei tanács vb. 1981. november 3-i ülésén az igazgatási és művelődési osztály közös előterjesztésében tárgyalta a gyermek- és ifjúságvédelem megyei helyzetét. Megállapította, hogy a gyermek- és ifjúságvédelmi munka - társadalmi összefogás eredményeként is - minden tekintetben fejlődött.

A legfontosabb feladatokat az alábbiakban határozta meg:

- a területi gyermekvédelemben nagyobb figyelmet kell fordítani a felderítő és jelző tevékenységre, a megelőzésre, a védő-óvó intézkedések megtételére; ebbe a munkába a védőnői hálózatot is jobban be kell vonni;
- a veszélyforrásokat csökkentendő, javítani kell a napköziotthonos nevelés arányait, különösen a városok új lakótelepein;
- törekedni kell arra, hogy a szakmunkástanulók a jelenleginél nagyobb arányban nevelődjenek kollégiumban;
- a művelődési és sport intézmények segítsék elő az ötnapos munkahéttel megnövekedett szabadidő tartalmas eltöltését;

- biztosítani kell a tanácsi és egyéb állami szervek együttműködését, a tevékenység összehangolását, még jobban támaszkodva a társadalmi és tömegszervezetekre. Érvényt kell szerezni a szülői felelősségnek, szükség esetén a munkahelyek értesítésével, szankciók alkalmazásával is;
- bővíteni kell a társadalmi pártfogói hálózatot, szervezettebbé kell tenni működésüket;
- törekedni kell a nevelőszülői hálózat megtartására, továbbfejlesztésére, erkölcsi és anyagi elismerésük javítására;
- a családvédelemben szükséges társadalmi összefogás szervezettebbé tétele érdekében a helyi tanácsok továbbra is lássák el koordinációs feladataikat; megyei szinten évente egy alkalommal kerüljön sor koordinációs értekezletre;
- a népességnyilvántartási adatbázis és a gyámhatósági nyilvántartások összekapcsolását, a naprakésztség biztosítása érdekében 1982-től meg kell kezdeni.

A VB. felkérte a társadalmi, a tömegszervezeteket és az egyéb állami szerveket, hogy a gyermek- és ifjúságvédelmi munkát továbbra is segítsék, elsősorban a megelőzés tekintetében.

1982-ben a megyei tanács VB. a Gyermek és Ifjúságvédő Intézetet számoltatta be tevékenységéről. A VB. a művelődési, igazgatási, pénzügyi és tervosztályt érintő határozatokat hozott, melynek végrehajtását 1983-ban jelölte meg.

Mindezeket megelőzően legutóbb 1980-ban a helyi tanácselnökök jelentései alapján került sor a megyei tanács gyermek és ifjúságvédelmi kérdésekkel foglalkozó korábbi határozatának értékelésére. A helyi testületek kellő gyakorisággal áttekintik területük gyermek- és ifjúságvédelmi helyzetét. Ahol e ciklusban erre nem került sor, ajánlásunkra - igen kevés kivétellel - 1982-ben napirendre tűzték a témát.

A testületi határozatok előremutatóak, alkalmasak arra, hogy előmozdítsák a gyermek- és ifjúságvédelem ügyét, erősítsék a társadalmi összefogást. Az előterjesztések döntő többsége problémafeltáró, a határozatok a továbbképzés érdekében szabnak meg konkrét feladatokat.

Az MSZMP Komárom megyei Bizottság Ifjúsági, valamint Agitációs és Propaganda Bizottsága 1981-ben állásfoglalást adott ki e témában azt követően, hogy értékelte a megyei helyzetet.

1982-ben az MSZMP Komárom megyei Bizottsága Koordinációs Bizottsága kérte számon elért eredményeinket. Megállapította, hogy a megyében a gyermek- és ifjúságvédelem központi kérdésként szerepel, és a vele való törődés súlyának megfelelő. A továbbfejlődés érdekében feladatokat határozott meg.

A helyi pártalapszervezetek tervszerűen foglalkoznak ezzel a témakörrel. A korábbi évekhez képest egyre több fórumon és

egyre konkrétabb megközelítésben kerül napirendre a gyermek- és ifjúságvédelem kérdése.

A társadalmi és tömegszervezetekkel fennálló megyei és helyi tanácsi együttműködési megállapodásokban rögzített gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok teljesítését közös megbeszéléseken rendszeresen értékelik.

A megyeszékhelyen 1982-ben pl. a Vöröskereszt városi titkára felkérésére az illetékes ügyintéző titkári értekezleten számolt be a gyermek- és ifjúságvédelem városi helyzetéről, feladatairól, problémáiról. A városi végrehajtó bizottság határozatában foglaltak értelmében 1982. júniusában együttműködési megállapodást kötöttek a Vöröskereszt városi vezetőségével, és a Hazafias Népfront városi bizottságával. A megállapodás szerint a HNF városi bizottsága és a Vöröskereszt vezetősége aktivistái közül 10-10 főt mozgósít gyermek-és ifjúságvédelmi feladatok folyamatos ellátására, továbbá aktivistáit felhívja a gyermek- és ifjúságvédelmi felderítő- megelőző munkában való részvételre. Eszerint a 10-10 aktivista a gyámhatóság megbízásából társadalmi pártfogói feladatokat lát el, valamint részt vesz az állami gondozások éves felülvizsgálatával kapcsolatos környezettanulmányok elkészítésében, a többi aktivista pedig körzetében végez felderítő munkát. A gyámhatóság 1982. októberében először, majd az együttműködési megállapodás alapján évente konzultációval egybekötött előadást tart, melynek célja, hogy az aktivisták tájékozódjanak a fontosabb feladatokról, betekintést nyerjenek a gyermek- és ifjúságvédelmi munka gyakorlati menetébe, és ezáltal a gyámhatóság tevékenységét munkájukkal segíteni tudják.

Tata városban ez évben többek között pl. a városi népfront bizottság a "Szülők iskolája" keretén belül foglalkozott a gyermekvédelemmel. A Vöröskereszt városi alapszervezete a téma tárgyalása során megbizta aktiváit, hogy az általános iskolát befejező, de tovább nem tanuló veszélyeztetett helyzetű fiatalokruak életét kísérje figyelemmel, szükség esetén a gyámhatóságot tájékoztassa.

Komárom városban - az együttműködési megállapodások értékelésén túlmenően pl. a NEB, a Városi-Járási Alkoholelleses Társadalmi Bizottság, a Városi Uttörőelnökség és a KISZ Városi Bizottsága foglalkozott a gyermek és ifjúságvédelem helyzetével és feladataival. Októberben fórumon kerül sor a város politikai és társadalmi szervezetei, valamint a társadalmi aktívák bevonásával a városi helyzet értékelésére.

A járások és községek a városokhoz hasonlóan elemzik a gyermekvédelem helyzetét. Az oktatási intézményekben /óvodákban, általános és középiskolákban /ez év tavaszán nevelési értekezleten tárgyalták a gyermek és ifjúságvédelem tennivalóit.

Tata városban és több más településen is gyakorlat, hogy a művelődési osztály igazgatói értekezleten is napirendre tűz gyermekvédelemmel kapcsolatos témát, és erre a gyámügyi előadót is meghívja.

A gyermek és ifjúságvédelmi albizottságok a megyében tervszerűen működnek, tevékenységük egyre fejlődik. Több településen bírák, ügyészek segítik munkájukat a tanácstagokon és pedagógusokon, egészségügyi dolgozókon kívül. Ezévből a helyi tanácsi szervek a rendőri szervekkel is áttekintik a közös feladatokat.

A különböző fórumok szélesedése, egyre rendszeresebb és hatékonyabb működése következtében a társadalmi aktívák /tanácsstagok, iskolai, óvodai, egészségügyi, vállalati, KISZ, HNF aktivisták, a gyermek- és ifjúságvédelmi albizottságok/ a gyámhatósági intézkedések kezdeményezésébe, a gyámhatósági eljárásba és a hozott határozatok végrehajtásába egyre szélesebb körben és egyre aktívabban kapcsolódnak be.

Az iskolai ifjúságvédelmi hálózat egyre fejlődik. Ezek a pedagógusok az összekötő szerepet töltik be a gyámhatóság és az oktatási intézmény között. A legtöbb városban, ill. községben erős szállal kötődnek a gyámhatósághoz. A korábbi években személyük gyakran változott, 1980. óta egyre kevesebb a cserélődés. Tulnyomó többségük megtanulta és hivatástudattal végzi e munkát. A családcentrikus szemlélet jellemző rájuk. A középiskolák, ezen belül is különösen a szakmunkástanuló intézetek gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenysége, szakfelügyelete megerősítést nyert.

A koordinációs értekezletek, közös továbbképzések stb. hatásként már kevesebb eltérés érzékelhető a veszélyeztetettség fogalmának értelmezésében az iskolák /és egyéb közreműködők/ továbbá a gyámhatóságok között. Ezt mutatja, hogy a nyilvántartásokban csökkent az eltérés, ami rendszerint a hátrányos helyzetű gyermekek, az elvált szülők gyermekei, esetenként a cigánytanulók automatikus besorolásából adódik. A gyámhatósági nyilvántartásban szereplők természetesen megtalálhatók az iskolai nyilvántartásokban is.

Az egészségügyi dolgozók, orvosok, de különösen a védőnők rendszeres kezdeményezői - és készsége közreműködői - a védő- és óvóintézkedéseknek. Tata városban pl. a védőnők is évente megkapják a veszélyeztetett kiskorúak, ill. szüleik jegyzékét, így a védőnők már jelzést adnak a terhesség kezdeti szakaszában, ha a veszélyeztetettek nyilvántartásában szereplő kiskorú az anya. Általánosnak mondható, hogy a gyámhatóság, a védőnő és az orvos közösen dönti el esetenként, a problémás családi környezetbe milyen feltételek megteremtése, ill. milyen intézkedések megtétele után adható ki a csecsemő.

Az egészségügyi intézményekkel és egészségügyi dolgozókkal az együttműködés eredményessé vált. A körzeti orvosok és védőnők jelzései minden esetben indokoltak. A védőnő jelzésével egyidejűleg környezettanulmányt készít, és a szükségesnek tartott intézkedésre javaslatot tesz. A közös megbeszéléseken tulmenően igen hasznosnak mutatkozott pl. Tatabányán a veszélyeztetettség fogalmának írásbeli közreadása a védőnők részére. Korábban gyakran előfordult, hogy pusztán súlyos tisztasági problémák miatt ragaszkodtak a kiskorú állami gondozásba vételéhez, ma már ilyen esetben inkább a család fokozott gondozását, pártfogó felügyeletét javasolják és kérik. Vállalják adott esetben a szülők "megtanításával", egész-

ségügyi, tisztasági felvilágosításával járó többletfeladatokat is.

A gyámhatóságoknak a területükön működő vállalatokkal, munkahelyekkel szintén megfelelő a kapcsolatuk, ez azonban még több oldalról is továbbfejleszthető. Munkahelyi vezetők, szakszervezeti szervek, maximálisan figyelembe veszik kéréseiket és a lehetőségekhez képest igyekeznek azokat teljesíteni. Általában munkabeosztással kapcsolatos gondok megoldása, problémás magatartású szülők munkahelyi figyelmeztetése, fiatalok munkába helyezése érdekében igénylik segítségüket.

A szakigazgatási szervek együttműködése terén /a fokozottabb koordináció eredményeként/ fejlődés tapasztalható. A városokban /nagyközségekben/ a szakigazgatási szervek /csoportok/ eredményesen próbálják áthidalni az egységes családvédelmi szervezet hiányát. A kisvárosi új szervezetre való áttérés várhatóan könnyíti majd az együttműködést. /Kisvárosaink folyamatosan térnek át az új szervezeti rendre, elsőnek Komárom város, 1983. január 1-én/.

A családközpontu ügyintézés előtérbe került és általánossá vált. A társhatóságok együttműködése megyei és helyi tanácsi szinten jó, egységes szemlélet érvényesül. Abban az esetben pl., ha a szülőt a gyámhatóság gyermeke bölcsődei, óvodai elhelyezésére kötelezi, férőhelyről a társszakigazgatási szerv soronkívül gondoskodik. A munkaügyi szakigazgatási szervek is igyekeznek minden segítséget megadni a problémás fiataloknak, vagy a szülők munkába helyezésével kapcsolatban.

Jól segítik a zökkenőmentes együttműködést a közös testületi előterjesztések, amelyek együttgondolkodásra készítenek. Ugyanugy a konkrét feladatot meghatározó, több szakigazgatási szerv felelős végrehajtására hozott testületi határozatok, amelyek egyeztetett megvalósítást követelnek meg.

A gyámhatóság jelenlegi jogi helyzetéből, az ifjúságvédelem jelenlegi szervezeti rendszeréből adódóan esetenként szokatlannak, első hallásra nem is egyértelműen érthető megoldások születnek a jogszabály által előírt feladatok megvalósítása érdekében. Pl Tata városban együttműködési megállapodást kötött az igazgatási osztály és a művelődési osztály a gyermek- és ifjúságvédelmi teendők ellátására. Ennek eredményeként könyvelik el, hogy a városban a tevékenység színvonala fokozatosan javult, hatékonysága növekedett. Szemléletváltozás következett be az oktatási intézményeknél. Korábban az iskolákban óvodákban az a szemlélet volt a jellemző, hogy a veszélyeztetett körülmények között élő gyermeket állami gondozásba kell venni. Ma a gyámhatósággal közösen keresik a megoldást arra, hogyan lehetne a családot alkalmassá tenni a gyermek nevelésére.

A gyámhatóság által közvetlenül megkötött együttműködési megállapodások - a Vöröskereszt, a népfront helyi szervezetével - jól beváltak, társadalmi bázist, megbízhatóbb aktív hálózatot jelentenek.

A helyi tanács működési területén felel azért, hogy a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység tervszerűen, megfelelő koordináltsággal folyjon.

Megfigyelhető, hogy ahol a gyámhatóság tevékenysége gyenge, mert hiányoznak társadalmi segítők /ez alatt valamennyi gyámhatóságon kívüli közreműködőt értek/ ott a tanácsi vezetés koordinációs tevékenységével van alapvető probléma. Nincsenek megteremtve a gyámhatóságnak azok a lehetőségek, /fórumok/ ahol a kapcsolatait kiépíthetné. A különböző szervezetek önmagukban és nem egymásra épülve végeznek egyfajta gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet.

A gyámhatóság - jelenlegi helyzetében - önállóan nem képes teljes koordinálásra, esetenként és helyenként mégis rajta kéri számon, hogy kevés a társadalmi pártfogó, hogy az üzemek nem figyelnek fel a veszélyeztetett gyermekekre ill. szüleikre.

A vb. titkár mellett a művelődési osztályt és az egészségügyi osztályt felügyelő elnökhelyettesek azok, akik mindezekben segíthetnek. A gyámhatóság élesztő szerepe vitathatatlan.

Gyakorlati tapasztalatok mutatják, hogy az elnökhelyettesek koordinációs feladatai közé jól illeszthető a gyámhatóság azon tevékenysége, amelyet kifejezetten a gyermek- és ifjúságvédelem terén végez. /Ezzel szorosan összefügg a lakásügyi hatóság szociálpolitikai tevékenysége, ill. a szociálpolitikai célkitűzések megvalósítása, nagycsaládosok, fiatalok lakáshozjuttatása stb., is/.

A gyermek- és ifjúságvédelemben elsődleges feladat a megelőzés. A korábbi időszaknál jobb koordináció eredményeként bővült a megyében a felderítő hálózat. A felderítés hatékonyabb lett. Az iskolákban esetenként a nyilvántartások ugyan még több gyermeket tüntetnek fel veszélyeztetettnek, mint kellene, de ezeket az egyeztetések során kiszűrjük. A veszélyhelyzet fogalmának egységes értelmezése a gyakorlatban jórészt azon mulik, hogy a közös értekezleteken a gyámhatóság dolgozója mennyire tudja meggyőzően ismertetni a fogalom valódi tartalmát. Egy személycsere máris elég arra, hogy zökkenők keletkezzenek. Tul sok terük van a szubjektív tényezőknél, ezek hatását kiküszöbölni időről-időre, igen nagy energiáfordítással lehet.

Nagy súlyt fektetünk az iskolákkal közös egyeztetésre. Jelenleg a gyámhatóságok létszámára tekintettel az érdemi egyeztetés - tehát a szükséges intézkedést is megállapító és megtevő éves áttekintés - nagy erőfeszítést kíván, csak időről-időre történő ráhatással érhető el. Kimondhatjuk, hogy az egyeztetés megtörténik - azonban a statikus egyeztetés fetiszizálása tévútra vezethet.

Igen sok szempontból fontos az éves regisztrálás, azonban a fő hangsúlyt a gyámhatósághoz időben megtörténő jelzésre kellene helyezni.

Ez feltételezi természetesen, hogy az iskolák maradék nélkül ismerjék a gyámhatóság feladatát, eszköztárát, lehetőségeit.

A gyámhatóság egyetlen pedagógus./vagy társadalmi aktiva/ előtt sem lehet egyenlő "az állami gondozást elrendelő" hatósággal.

Ezért persze a gyámhatóságnak is sokat kell tennie. Meggyőződés, hogy tesz is, a tanácsi vezetéssel közösen, nevelési értekezleteken, továbbképzéseken, jogpropaganda előadásokon.

Eredményesebb lenne az együttműködés, és mindkét szervezet számára egyszerűbb és kevesebb fáradsággal járna, ha mindezt nem úgy kellene "bevinni" az iskolákba, hanem a pedagógusok eleve ismernék. Ha nem először meggyőző tevékenységet kellene kifejteni arról, hogy az iskolai ifjúságvédelmi tevékenység és a gyámhatóság feladata egymásraépül. Az iskolai és gyámhatósági /hatósági, igazgatási és egyéb/ eszközök jól kiegészítik egymást, és eredményesen befolyásolhatják a kiskorú és családja sorsát.

Hangsúlyozom, hogy szép eredményeket tudhatunk magunk mögött az együttműködésben, de nem teljesen érthető, hogy ezért szinte minden évben újra és újra meg kell küzdeni.

A megyében a gyámhatósági dolgozók túlnyomó többsége nagy gyakorlattal rendelkezik, hivatásának tekintti e tevékenységet. Mégis, túlterheltségük miatt állandó feszültségben dolgoznak, hogy az iskolák /más aktívák/ jelzései alapján időben és a legcélravezetőbb intézkedést tegyék meg. A kiskorúak érdekében, de az iskolák, üzemek és egyéb partnerek megbecsülésének és főleg bizalmának megtartása érdekében is.

A gyámhatóság a jelenlegi ifjúságvédelmi rendszerben a döntései végrehajtásához szükséges "szervezetet" maga kell, hogy megteremtse.

/Társadalmi aktívákat szervez állami gondozás felülvizsgálatához, környezettanulmányok készítéséhez, vagy pártfogói munkára, a szülő munkahelyét megkeresi különböző feltételek megteremtése érdekében, és így tovább./

A gyámhatóság jelenlegi működése eleve a társadalmi közreműködésen alapul. Annak érdekében, hogy legyen társadalmi közreműködő, ezért a gyámhatóságnak /tanácsi vezetésnek/ kell megdolgoznia. Nagyon sok példával bizonyíthatjuk, hogy sok áldozatkész aktívá áll a gyámhatóságok rendelkezésére társadalmi munkában, pártmegbízatásként, szakszervezeti, KISZ aktivistaként, vöröskeresztes, HNF /társadalmi/ aktívaként, nőbizottsági tagként, munkaidejének letöltése után, vagy saját munkaidejében. /Ezeket a gyámhatóság rendszeresen továbbképzzi./ Több stabil és jobban terhelhető "közreműködőre" lenne szükség, akitől nem csak áttételesen lenne számonkérhető a feladatok eredményes, vagy valamilyen elvégzése.

Helyileg változó, a pártbizottságok, a szakszervezeti tanácsok aktivitásától függ, mennyire szorgalmazzák az ifjúságvédelmi tevékenység társadalmi munkaként való elismerését. A központi bizottság irányelvei sokat segítettek e téren.

Az üzemek, vállalatok készségesen segítenek, a gyámhatóságok kéréseire pozitívan reagálnak. A politikai és tömegszervezetekben működik ifjúsági felelős. Számtalan érvvel lehet bizonyítani, hogy a fiatalok érdekében mennyi minden történik egy-egy üzemben.

Élő gond viszont, hogy a vállalat, üzem vezetője a területi ifjúságvédelmi értekezletre párt, KISZ szakszervezeti vezetőt

küld. Az egymást követő értekezleteken nem ugyanazok a személyek vesznek részt. Az egységes szemlélet kialakítását ez akadályozza. A folyamatos együttműködést zökkenőmentesebbé tenné az állandóság a személyeket illetően.

A szülő függ a munkahelyétől, igen sok problémás család valamelyik, vagy mindkét szülő tagját jó munkásnak ismerik munkahelyén. Ezért van az, hogy a szülők munkahelyi figyelmeztetése visszatartó erejű, a munkahelyi segítségnek nagy hatása van. A munkahelyi "pártfogás" állandóságot jelent a pártfogoltak /szülők, vagy fiataalkorúak/ számára, nem jár túlzott megterheléssel a pártfogónak/ és munkaidő kieséssel sem/, továbbá a kollektiva bölcsessége is jól hasznosítható.

Közismert, hogy a szakképzett hivatásos pártfogónak is sok nehézséget okozhat még egy előgondozás ellátása is, ha egyáltalán ezzel a gyámhatóság megtudja bízni, a sok utógondozási feladat miatt. A megelőzés érdekében feltétlen szükség lenne az előgondozásban több hivatásos pártfogó /és más szakember/ igénybevételére. Arányeltolódás érezhető az elő- és utógondozás között az ifjúságvédelem egész területén, az utógondozás javára. A készülő új jogszabályban ezt meg kellene fordítani.

Jelentős speciális szak-egység lenne a Nevelési Tanácsadó intézménye. Ez megyénkben is több éve működik. Szakmai munkája, alkotóvállalása dicséretre méltó. Létszáma és másirányú feladatai miatt azonban a pszichológiai vizsgálatokat sok hónapos késedelemmel tudja elvégezni. /Pl. láthatási ügyben szakértőként való kirendelés esetén. Ismeretes, mit jelent ez a két szülő között vergődő gyermeknek, továbbá a gyámhatóság tekintélyének./

A lekézenfekvőbb dolognak tűnt, hogy a Nevelési Tanácsadó megoldja majd a gyámhatóság azon problémáját, hogy a gyámügyi előadó mellett, helyett, szakszerű nevelési tanáccsal látja el a szülőket.

Sok későbbi veszélyeztetett gyermek szülőjének szüksége lenne nevelési tanácsra, még hozzá azonnal. "Kifizetődő beruházás" lenne e kérdés mielőbbi országos rendezése. Felvetődhet, hogy a családi eseményeket rendező irodák is nyújthatnának szervezett formában - heti néhány órában - nevelési tanácsadást, amelyre a gyámhatóságok is irányíthatnának szülőket. /Tatabányán néhány évvel ezelőtt volt hasonló kezdeményezés./

A szülők nevelési tanácsokkal való ellátása néhány gyámhatóságon jelenleg azért sem oldható meg, mert valamilyen érthetetlen szemlélet miatt a régebbi években a gyámhatóságok elhelyezésére nem fordítottak kellő figyelmet, és nehéz ma ezen változtatni.

Nyugodt, bizalmas beszélgetésre a zsufolt körülmények miatt nehezen kerül sor a gyámhatóságokon. A gyámhatósági ügyintézők elhelyezését és egyéb körülményeit a helyi tanácselnökökkel felülvizsgáltattuk, a tett intézkedésekről beérkezett jelentéseket most elemezzük. A kisvárosok új szervezetére történő átállásánál az elhelyezésre fokozott figyelmet fordítunk.

Nagy segítséget jelent a gyámhatóságnak a láthatások lebonyolításában az intézetben belül a mintegy 5 éve létesített un. játsszó-szoba. A határozatokban a láthatás helyenként ez akkor jelenik meg, amikor egyik szülő lakásán sem oldható meg a láthatás lebonyolítása. Kezdetben pszichológus felügyelt a szülőkre és gyermekekre, jelenleg és évek óta, nyugdíjas ápolónő az egyetlen személy, aki vasárnap délelőttönként ott tartózkodik. Kétségtelen, volt előnye a pszichológus jelenlétének, igaz, hátránya is. A gyámhatóság hétfőn délelőtt értesül /írásban is/ a láthatások lezajlásáról.

A kötelezettségeiket elhanyagoló szülőkkel szembeni fellépés megyénkben is szigorodott, azonban ezt még tovább kell fokozni. Széleskörű irodalomba van annak, hogy a kiskorúak veszélyeztetettsége nagyon sok esetben az alkoholizmusra vezethető vissza.

Jogszábályi lehetősége van annak, hogy az alkoholizáló szülő kezelésére a gyámhatóság eljárást kezdeményezzen, a több mint harmincféle védő-óvó intézkedésként megtehető intézkedések egyik kézenfekvő fajtájaként. Az állandó felügyeleti ráhatás eredményeként gyámhatóságaink egyre több eljárást kezdeményeznek alkohol-elvonó kezelésre és munkaterápiás intézetbe történő beutalásra. Az eljárás nehézsége és egyéb problémák miatt ezek sajnos nem komoly eszközök a gyámhatóság kezében. A kiskorut kell sok esetben kiemelni a környezetéből, hogy megmenthessük. Évek óta ismeretes, hogy a Nagyfa melletti munkaterápiás intézetben - különböző okok miatt - nem kellő hatásfoku a kezelés. E miatt és a bejutás nehézsége, elhúzódása miatt sem a szülő gyógyítása, sem a család anyagi ellátása nem oldódik meg. További gond, hogy az elvonókúra minden esetben kötelezően meg kell, hogy előzze a Nagyfára való beutalást még akkor is, ha az egészségügyi szervek előtt nyilvánvaló annak biztos eredménytelensége. A gyámhatóságok és a családok nagy várakozással tekintettek a munkaterápiás kezelés lehetősége elé. Ez azonban csak tovább szaporította a gyámhatóság azon - jogszábály által biztosított - óvóintézkedéseinek számát, amelyről eleve, már elrendelésekor szinte bizonyosra vehető, hogy eredménytelen lesz.

Mindezen visszasságok ellenére is megállapítható, hogy a gyámhatóságok a védő-óvóintézkedések széles skáláját alkalmazzák, az adott esethez igazítva azt. Egyre több - de még nem elég-esetben kezdeményeznek büntető eljárást a szülővel szemben.

A kiskorú veszélyeztetésének törvényi tényállása szerint a szülő bűncselekményt követ el, ha gyermeke egészséges testi, szellemi, erkölcsi fejlődését szándékosan veszélyezteti. Tapasztalataink szerint csak meghökkentően súlyos esetekben kerül sor a szülő megbüntetésére. Ezekben az ügyekben igen időigényes a nyomozás lefolytatása - így az alapos és a valóban érdemi feltárás - sok esetben hiányzik.

A közveszélyes munkakerülés vizsgálata során a feleség - rendszerint félelmében - nyilatkozik férje eltartásáról. Ez több esetben elegendő a rendőri szervek előtt az eljárás megszüntetéséhez. Nem vizsgálják, hogy a feleség nem a kiskorúak

terhére tartja-e el az apát. Jogszabálmódosítás /esetleges állásfoglalás/ alapján szükséges lenne a feleség nyilatkozatának elfogadását, pl. a mindenkori nyugdíjminimumhoz, vagy más megfoghatóbb feltételhez kötni. A feleség ne tarthassa el férjét a kiskorúak rovására, ill. azokat veszélyhelyzetbe hozva.

Előfordul, hogy a gyámhatósági feljelentések túl rövidek, nem tartalmazzák az iratok alapján nyilvánvalóan bizonyított tényállást, ezáltal nem segítik elő a további eljárást. Gyámhatóságaink ennek ellenére joggal szorgalmazzák központi intézkedés megtételét annak érdekében, hogy a bűnüldöző szervek a kiskorúak veszélyeztetésével kapcsolatos ügyeket fokozott figyelemmel és kiemelten vizsgálják.

Indokolt lenne ezen ügyekben az ítélkezési gyakorlat szigorítása is, mert a jelenlegi gyakorlat nem szolgálja a megelőzést, nincs visszatartó ereje.

Az utóbbi években újabb feladatként jelentkezett a kábító hatású anyagokkal élő kiskorúak és fiatalok veszélyhelyzetének megszüntetése. A Btk szabályainak jelenlegi értelmezése szerint a forgalomban kapható /iskolai órákon használt/ ragasztószerek nem tartoznak sem a kábítószer, sem a kábítószer pótló anyag fogalomkörébe. Nincs tehát jogi alapja az ilyen fiatalok kényszer útján történő leszoktatásának. Időszerű lenne e kérdés rendezése. Kézenfekvőnek látszana az a megoldás is mely szerint a "szipózástól" kábult fiatalok a detoxikáló intézetbe hasonló intézetbe, vagy a detoxikálókon belül e célra elkülönített részlegbe szállítanak be, és az ellátás költségét /az alkoholos állapotúak kezelési költségéhez hasonlóan /a szülővel megtérítenék. Ez erőteljesen szolgálná a megelőzést is.

A megelőzésben e téren a gyámhatóságok is sokat tesznek az iskolákkal és rendőri szervekkel közösen. Tatabányán Pl. az önkéntes rendőrök ifjúságvédelmi csoportja és a gyámhatóság szigorú és folyamatos közös ellenőrzéssel felszámolta a kialakult "szipózó" csoportokat. A felderített csoportok esetében a gyámhatóságok alaposan és nagy nyilvánossággal folytatták le az eljárásokat. Tatán ezeknek pl. az egész városra kiterjedő, Tatabányán az iskolákra kiterjedő nagy visszhangja volt.

Az állandó ellenőrzésnek és az ilyen módon lefolytatott gyámhatósági eljárásnak is köszönhető, hogy jelenleg a megyében ez a jelenség csak szóróványosan fordul elő. Hozzájárul ehhez, hogy az iskolákban visszatérően foglalkoznak a "szipózás" egészségügyi ártalmával.

A veszélyhelyzet megszüntetésének végső eszköze az állami gondozásbavétel. Vizsgálataink azt bizonyítják, hogy ezzel az eszközzel, törvényesen, jól és kellő időben élnek gyámhatóságaink.

/Intézeti elhelyezés elvérté fordul elő megyénkben is, mert itt sincsenek meg a feltételek arra, hogy "külön intézetbe" és ne veszélyeztetett gyermekek közé kerüljön az,akinek szülője kórházi kezelésre szorul, vagy egyébként önhibáján kívül átmenetileg nem tudja gyermekét nevelni/.

Az állami gondozások felülvizsgálata évenként megtörténik, hasonlóan, mint mindenütt az országban. Sok helyen társadalmi aktíva bevonásával állapítják meg a család változatlanul rossz körülményeit, majd határozat születik az állami gondozás további fenntartásáról, és a fizetési kötelezettség további alakulásáról. Ezen évi egyszeri megkeresésen túl alig keresi meg valaki a szülőket, a GYIVI-t is beleértve. Egyik oldalról nézve a szülő háborítatlanul éli az életét /gyermekait vagy látogatja, vagy nem/, senki nem zaklatja, nem okoz neki "kellemetlenséget" azért, mert nem olyan szülő, mint amilyennek lennie kellene.

A dolog másik oldala - és ezt gyámhatóságaink többnyire belátják, csupán energiájuk nincs a kivitelezésre, a szervezésre -, hogy a gyámhatóság nem érdemben tér vissza évenként az állami gondozások felülvizsgálatára. Az éves felülvizsgálatnak nem eredménye az állami gondozás megszűnése. Az állami gondozó intézetek jelenlegi helyzetét tekintve sürgősen átértékelésre szorulna a felülvizsgálat kérdésköre, szigorúan összekapcsolva a gondozás megszüntetése kérdésével. A felülvizsgálatnak ugyanis az állami gondozás megszüntetését kellene szolgálni.

A gyámhatóság társadalmi pártfogó állításával segíthetné ezt elő. Sokan vitatják, van-e energia ennek szervezésére a jelen feltételek között. / Az állami gondozottak munkában álló szülei munkahelyén /egyébként a lakóterületen/ kellene a pártfogót kiválasztani.

Feladata lenne a családi környezet alkalmassá tétele a gyermek visszafogadására. Ez igen sokrétű, bonyolult feladat, de nagy szükség lenne rá. Sok szülő még a lakáskérelem benyújtásáig sem jut el, nem ismeri a sokgyermekesek kedvezményeit stb.

Az esetek jó részében az egyik szülőre még lehet építeni, segítségével el lehet indulni. Egyszóval a szülők gyámoltása, segítése eredményt hozhat. Számos jó példa van arra, hogy a gyámhatóság javaslatára a különböző hatóságok soronkívül is intézkednek, ha a gyermekek érdekéről van szó. Hasonlóan pártfogó állítása látszik jelenleg az egyetlen megoldásnak a kórházból a csecsemőotthonba szállított gyermek esetében is. A szülő rendelkezésére álló 30 nap legalább annak előkészítésére elegendő kellene, hogy legyen, hogy a kiskorú ha nem is azonnal, de belátható időn belül visszakerüljön az anyához.

Ismeretes, hogy kutatások folynak a családcentrikusabb és hatékonyabb ügyintézés feltételeit bizonyító új szervezet létrehozására. Amennyiben új szakigazgatási szervként /osztályként/ teremthetők meg a feltételek, célszerű lenne ennek feladatát csak a kiskorúakkal való foglalkozásban megjelölni. A nagyobb városokban szükséges, hogy a felnőttkorúak ügyeit továbbra is külön hatóság intézze, de az öregek problémáit mindenképpen. Féltő, hogy új szervezet jönne ugyan létre, de létszámkorlátok miatt nem kellő feltételekkel. Ezen új osztálynak a megtervezésekor abból az elvárásból kellene kiindulni, amelyet jelenleg a gyámhatóság felé támasztanak a jogszabályok.

Figyelemmel kellene lenni arra, hogy a gyámhatóság tevékenysége folyamat, nem egy-egy mozzanathoz kapcsolódó ügyintézés. A magját tehát a gyámhatóság képezné, amely megfelelő hagyományokkal rendelkezik az ügyek intézésében, úgy is mint hatóság, úgy is mint igazgatási, szervező stb., feladatokat ellátó szerv.

A gyámhatóság köré kellene csoportosítani mindazokat az eszközöket és feltételeket, amelyekkel a gyámhatóság jelenleg csak áttételesen rendelkezik. Pl. rendszeres nevelési segély, alkalmazott pártfogók, pszichológus, szervező, a szülők lakásán kívüli láthatási lehetőség /helység és felügyelet/ biztositása, stb. Mindazon feltétel szükséges, amely a jelenlegi gyámhatósági tevékenységből kiküszöböli a felesleges párhuzamosságokat, a többszörös áttételeket, a jó, vagy rossz kapcsolaton alapuló együttműködési problémák egy részét.

Feladatát a jelenleginél egyértelműbben kellene meghatározni, figyelemmel az iskolák, egészségügyi szervek sajátos és elhatárolható feladataira. A gyámhatóságé maradna a szigorúan vett hatósági ügyintézés, de mellette, vele egy szervezetben lenne megtalálható mindaz a személy, aki a gyámhatóság jelenlegi követelmények szerinti feladatellátásában hivatalból közreműködik.

Minimális programként a gyámhatóságok megerősítése is többszörösen megtérülne, a jövő nemzedék érdekeit szem előtt tartva. Nevezetesen, megfelelő számú ügyintéző álljon rendelkezésre, aki csak a gyermek- és ifjúságvédelmi kérdésekkel foglalkozik. Emellett a nagyobb városokban legyen főállású tanácsadó pszichológus tagja a gyámhatósági csoportnak. Kisebb településeken ez - másod, vagy mellékállásban - fogadóórák tartásával is megoldható lenne. Pedagógusi, államigazgatási, vagy tanácsakadémiai végzettségű dolgozót kellene foglalkoztatni szervezőként. Feladata lenne a társadalmi közreműködés megtervezése és megszervezése.

Amennyiben ezen feltételek megteremtésére sem lenne lehetőség, úgy a jelenlegi előadói látszámot kellene bővíteni úgy, hogy az előadóknak vagy az egyik előadónak a munkaidejébe a szervezési tevékenység beleférjen.

Addig is, amíg - reméljük nem hosszú idő múlva - ezek a kérdések megoldódnak, a jelenlegi ifjúsági titkárok feladatokrét konkrét szervezési, koordinálási feladatokkal kellene kiegészíteni, de oly módon, hogy ez a gyámhatóság koordinációs és szervezési feladatait csökkentse.

Felhasznált irodalom:

- Ferge Zsuzsa: Családpolitika-családgondozás. /Családgondozási konferencia Pécs 1979./
- dr. Ranschburg Jenő: A családgondozás elvi lehetőségei a család szocializációs funkciójának elősegítésében. /Családgondozási konferencia Pécs, 1979./
- dr. Takács József: Az anyagi jog és a jogszolgáltatás kérdései a gyámhatósági igazgatásban. /Állam és Igazgatás 1979. évi 5. szám./
- dr. Gondos Anna: Pszichológus szemmel a családgondozásról. /Családgondozási konferencia Pécs, 1979./
- Földesi Klára: A gyámügy száz éve. /Állam és Igazgatás 1978. évi 3. szám./

- Mátyókné Lomoga Kornélia: Az állami gondozásbavétel gyakorlata.
/Állam és Igazgatás 1980. évi 8. szám./
- Gáti Ferenc: Gyermekvédelem az iskolákban. /Korszerű nevelés. Tankönyv Kiadó 1982./
- Kozma Tamás: Hátrányos helyzet. /Korszerű nevelés. Tankönyv Kiadó 1979./
A gyermek- és ifjúságvédelem a nevelési, oktatási intézményekben. /Köznevelés, 1982. évi márciusi száma./

A KÖZIGAZGATÁS EGYSÉGESÍTÉSE
/Témavázlat/

Fonyó Gyula

Számos, különböző mélységű, egymással legfeljebb laza kapcsolatban lévő politikai- és kormányhatározat foglalkozik a közigazgatás korszerűsítésével, egyszerűsítésével, fejlesztésével /racionálizálásával/. Sem ezek között, sem az egész munkában - ideértve a tanácsi kísérleteket is - egységes vonal nincs.

Nélkülözhetetlen a jogalkotás és a jogalkalmazás, a központi és a helyi igazgatás, az ágazati és a tanácsi irányítás, a gyakorlat és a tudomány összhangjának megteremtése e területeken. A felmerülő gondok közé tartozik a racionalizálás és a demokratizmus érvényesítésének kölcsönhatásából eredő problémakör is.

Indokolt feltárni azokat a közigazgatási pontokat, ahol a fejlesztés, a közigazgatási célok kitűzése egységes kell hogy legyen. Különösen élesen vetődik fel ez a feladat meghatározásánál, a szervezet-építésnél, a feltételek megteremtésénél, a módszerek kialakításánál és az irányítás-ellenőrzés tekintetében.

Feladatok, hatáskörök:

- decentralizálás, a tanácsosítás következetessége, általános célok,
- az állampolgárok tehermentesítése igazgatási terhek alól /kevesebb jogilag szabályozott életviszony, közigazgatási elvárás/,
- a szövetkezeti, vállalati, intézményi és tanácsi önállóság mint befolyásoló tényező, e szervek életébe kevésbé beavatkozó jogi szemlélet kialakításában,

- megelőző /szervező, nevelő/ igazgatást szolgáló felfogás erősítése,
- a feladatmeghatározásban célul tűzni az elkülönülő hatásköröket,
 - ágazati/?, illetőleg központi irányítás,
 - a megye közvetítő, összefogó szerepe,
 - helyi igazgatási feladatok, elsősorban a lakosság ellátása, illetőleg lakosságot érintő ügyekben,
 - járás és a városkörnyéki igazgatás beépítése a megye feladataiba.

Szervezet

/területszervezésről nem lesz szó, feltételezve a jelenlegi szinteket és a járás közbülső szerepét/:

- optimális szervezet-nagyság a közigazgatásban,
- a szervezet-racionalizálás és a demokratizmus összhangjának megteremtése /kisközségi egységek jogos léte a demokratizmus érvényesítése végett/,
- azonos feladatok azonos szervezetben történő ellátása /ügyfél-szolgálat, hatósági stb. osztály, magánvállalkozások engedélyezése és igazgatási feladatai, szövetkezetfelügyelet, egyesületfelügyelet, árhatósági tevékenység, segédhivatali munka stb. egy szervezetben történő ellátása/,
- kapcsolódó téma az egységes intézményirányítás /intézetvezetés, fenntartói irányítás, szakmai felügyelet, általános felügyelet/,
- közigazgatási bíróság,

Módszerek:

- közigazgatás-fejlesztési koncepció nemcsak tudományos, hanem gyakorlati is, a kettő összhangban,
- a jogalkalmazás és a jogalkotás egysége érdekében jogpolitikai elvek kialakítása, a kodifikálási technika felülvizsgálata,
- az államigazgatási és a szabálysértési eljárás egységesítése,

Irányítás- ellenőrzés:

- egységes központi irányítás igénye a korszerűsítésben, korszerűsítési központi koncepció, ennek szervezeti feltételei,
- a közigazgatás ágazati irányítását nem érintő általános kérdések egységes irányító szervezetbe elhelyezése /eljárás, ügykezelés, jogpolitikai elvek érvényesülése, hatósági statisztika, szabálysértés, stb. egy helyről történő irányítása/,
- a kettős alárendeltséggel kapcsolatosan eltulzott, főleg az irányítás oldaláról hiányos miniszteriális jogok felülvizsgálata,
- az ellenőrzési rend még hiányos vonásai, miért nem érvényesül a jogszabályi egységes cél, különösen visszahatása az irányításra,
- egységesebb felügyeleti rend.

A jogtudományi szakbizottság államjogi és államigazgatási jogi munkabizottságának 1983. VI. 15-én megtartott ülése Veszprémben

A TANÁCSIGAZGATÁS MEGYEI HELYZETE
/Kivonat/

Szabó Lajos
a Veszprém megyei Tanács VB. osztályvezetője

A tanácsi szakigazgatási szervezetet is mindenkor a funkciókhoz, a belső működéshez, a feladatokhoz kell igazítani. A tanácsi szakigazgatási szervezet ennek a követelménynek megyei szinten ma hiánytalanul nem felel meg. Az ágazati elv egyoldalú érvényesítése az államigazgatási tevékenységi formáknak csak egyfajta osztályozási lehetőségét fejezi ki. Ez korlátokat jelent, noha az ágazati tagozódás a megyei szervezet felépítésének egyik igen fontos rendező elve a jövőben is.

Mindenfajta átszervezés, így a szervezetváltoztatás is csak rendkívüli körülményekkel történhet. A minisztériumi és a városi szervezetben egyaránt sok összetevőjű változásnak vagyunk tanui. Nyilvánvaló, hogy ez a folyamat nem fejeződött be, és a megyei, területi szintet is érinteni fogja. A minisztériumi átszervezések megyei szintet is érinteni fogja. A minisztériumi átszervezések megyei szinten is nyomon követhető tapasztalatai ugyancsak alkalmasak annak hangsúlyozására, hogy minden szervezetváltoztatás feszültségekkel jár. Ugyanezt tapasztaltuk a városi szervezet integrálása és az összevont járási hivatali belső szervezeti egységek kialakítása során is. Átmeneti időre jócskán szükség van, míg az átszervezés indokai a szervezet működésének eredményeiben igazolást nyernek, a tanácsapparátusban és a közvéleményben is meggyökeresednek.

A tanácsi szervezet kialakításának teljes szabadsága sem helyeselhető, a differenciáláson belül bizonyos egyezőség szükséges. Magyarország Európa egy töredéke területileg és lakosság számban. Az ország gazdasági és társadalmi életének állami megszervezése az objektív adottságok következtében sem túlzottan bonyolult. Nem azonos arányban ugyan, de minden megye foglalkozik iparfejlesztéssel, élelmiszergazdasággal, ellátásfejlesztéssel, de még idegenforgalommal is.

A megyei szakigazgatási szervezet jelenlegi alapegységei az osztályok. A dolgozatban részletesen indokolt összevonások utján az osztályok mellett főosztályok is szervezhetők. Megyei szinten főosztályokba egyesíthetők a gazdasági természetű funkcionális szervek: a jelenlegi pénzügyi, a munkaügyi és a tervosztály, területgazdálkodási főosztály elnevezéssel.

További szervezeti összevonás nélkül főosztályvezetői szintre szerveződhetne a több ágazatot átfogó építési, közlekedési és vízügyi osztály /azzal együtt is, hogy a közlekedési osztály jelenleg különválnék/. Főosztályként működhetne a mezőgazdasági és élelmiszerügyi osztály. Ide kapcsolható volna a megyei földhivatal döntően földigazgatással foglalkozó apparátusa /a földmérési szolgáltatásokat jelentő feladatkör átadható volna a geodéziai és térképészeti vállalathoz/.

Főosztályi szervezetben tevékenykedne esetleg az igazgatási /hatósági/ osztály. A hagyományos értelemben vett igazgatási aláosztályi jogkörök gyakorlása mellett ellátná a kisipari, kiskereskedői engedélyek kiadásával kapcsolatos hatásköröket, a szociálpolitika igazgatási teendőit és a területgazdálkodási főosztály létrejötté esetén az adóigazgatási hatósági jogkörök gyakorlását.

Az építésrendészeti, a földügyi hatósági jogkörök gyakorlása egyelőre megmaradhatna az ágazatoknál. A kibővülő igazgatási-hatósági jogalkalmazási gyakorlat és munkateher tapasztalatainak függvényében volna előkészíthető a hatósági munka további /csaknem teljes lakossági/ szervezeti egységesítése.

Önálló osztályként működne a személyzeti és továbbképzési osztály, lényegesen kiterjedtebb tartalommal és létszámmal.

Önálló osztályként tevékenykedne a szervezési és jogi osztály, a kifejtettek szerint esetleg a külön elnöki osztály. Önállóságának meghagyása esetén gazdasági hivatalként működne a gondnokság. Egyébként szóba jöhet intézményé szervezése is.

Az ágazatok sorában önálló osztályt képezne a művelődésügyi és sportosztály, a testnevelési és sporthivatal mint különálló szakigazgatási szerv tehát megszűnne. Önálló szakigazgatási feladatokat látna el a MESZTIK beolvasztásával az egészségügyi osztály.

Eldöntendő változatok: az ipari és a kereskedelmi osztály összevont szakigazgatási szervként működjön-e tovább, vagy önálló vállalatfelügyeleti osztály jöjjön-e létre? Inkább az utóbbi megoldást képviselem/. Mindkét esetben figyelembe vehetők volnának az ide vonatkozóan megfogalmazott javaslatok.

A javasolt 10 egységes, új megyei strukturában kialakuló főosztályok nem egyszerűen a korábbi szervezet új formában való megjelenését jelentenék. A főosztályvezetők valamennyi vezetői jogosítványt maguk gyakorolnak. Az osztályvezetők a javasolt új szervezetben kisebb mértékben végeznének belső szervezeti igazgatási

tevékenységet. Elsősorban a munka szakmai tartalmának biztosítása a feladatuk. A főosztályokon és a nagyobb osztályokon belül hatásosabbá válna a munka megszervezése, könnyebb a párhuzamosságok és átfedések megszüntetése. A nagyobb szervezeti egység lehetővé teszi a munkaerő jobb kihasználását, ami létszámmegtakarítással is járhat.

A főosztály vezetését kifejezetten ilyen minőségben, ahol lehet általában a tevékenységi felügyeletet gyakorló valamelyik elnökhelyettes lássa el. Az új felállásban esetleg elegendő volna a megyei szervezetben egy elnökhelyettest választani, aki valóban elsősorban azt végezné, ami a munkaköri elnevezéséből is következtethető: a tanácselnök általános helyettesítését meghatározott munkamegosztási rend szerint.

A jogtudományi szakbizottság büntetőjogi munkabizottsá-
gának 1982. IX. 22-i ülése Veszprémben

A BÜNTETŐ ELJÁRÁS MELLŐZÉSÉNEK SPECIÁLIS SZABÁLYAI EL-
JÁRÁSI JOGUNKBAN

I.

Módos József

1. A jogintézmény fejlődése a hazai jogalkotás tükrében.

A felszabadulás előtt, majd többszöri módosítás és kiegészítés után még azt követően is hatályban volt 1896. évi XXXIII. tc. csak az 1930. évi XXXIV. tc. 105. §-ával, illetve a 125. §-ával adott lehetőséget egészen szűk körben a büntető eljárás mellő-
zésére. /Te./

A hivatkozott törvényhely 105. §-a szerint: "Ha ugyanazt az egyént több bűncselekmény gyanuja terheli, az államügyészség mellőzheti ezek közül a vádemelést olyan bűncselekmények miatt, amelyek figyelmen kívül hagyása a megtorlás súlyát lényegesebben nem befolyásolhatja".

A Te. 125. §-a is teremtett bizonyos lehetőséget az ítéletho-
zatal mellőzésére, az eljárásnak a megszüntetésére abban az esetben, ha "a vétség vagy kihágás és a bűnösség olyan csekély, s a cselekmény tárgyi súlya annyira jelentéktelen, hogy a bünte-
tés sem a jogrend védelme, sem a sértettnek nyújtandó elégtétel érdekében nem mutatkozik szükségesnek."

Ezeken az eljárást egyszerűsítő rendelkezéseken lényegében az 1949. évi XI. törvény sem változtatott, bár az 56. §. /1/
bek. 10. pontjában irtak más irányu megoldásra utaltak. 1.

Az 1951. évi III. tv. 5. és 6. §-ai, a 90. §., a 133. §. pedig azt jelzi, hogy az opportunitásnak az ítélkezési politika nem kívánt teret engedni, minden területen erősítette a legali-
tás érvényesülését. /Célszerűségi okból az eljárásnak mellőzés folytán történő megszüntetésére a törvény a bíróság számára sem adott lehetőséget. /145. §./

E törvény indokolása kifejezte a felderítéssel és a felelős-

ségrevonással kapcsolatos "totális" felfogást, ami minden bizonynyal abból a téves prognosztizációból fakadt, hogy a szocializmus építése a maga folyamatában szünteti meg a bűnözésnek az okait, következésképpen a bűnözésnek rövid távon is csökkennie kell, ilymódon valamennyi elkövetőnek valamennyi törvénybe ütköző bűncselekményét fel kell deríteni, amelyek miatt a felelősségrevonás nem maradhat el.

Az 5. §. indokolásából egyértelmű, hogy az eljárási törvény szorosan kapcsolódott az 1950. évi II. tv. /Btá./ rendelkezéseihez és tulajdonképpen büntethetőséget kizáró okként fogta fel azokat az eseteket, amikor a büntett csekély jelentőségű, vagy ha az elkövető a büntett elbírálásakor már nem jelentkezett a társadalomra veszélyesnek. Ezekben az esetekben ugyanis a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzni lehetett.

Nem jelentette a büntető eljárás mellőzéséhez kapcsolódó intézményrendszer lényegi fejlesztését az 1954. évi V. tv. 66. §-ával módosított Bp. 175. §. /3/ bek. d/ pontja, amely az eljárás megszüntetésének igényével lépett fel azokban az esetekben, ha a bíróság a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzte.

Ugyanakkor az 1956. évi 11. sz. tvr. hatályba lépésével a szocialista jogrendszerünkben addig a magyar társadalmi és jogfejlődésben ismeretlen jogintézmény, a vagyon elleni büntettek-re nézve a büntető eljárás mellőzésének intézménye jelent meg. Ez a folyamat az állami feladatok ellátásának a társadalmasítása felé erőteljes fejlődési iránymeghatározást jelentett, amikor a 11. §-a lehetővé tette, hogy a fegyelmi hatóság alá tartozó dolgozók - kisebb jelentőségű - bűncselekményei kizárólag fegyelmi uton nyerjenek elintéztést.

Ma már tudjuk a jogfejlődésnek ez az iránya nem volt tartósan követhető, azonban viszonylagosan rövid idő alatt széles körben nyert szabályozást az 1961. évi V. tv. hatálybalépése /Btk./ után a büntető utról való elterelésnek a jogintézménye, és ezt már tükrözte az 1962. évi 24. sz. tvr. a társadalmi bíróságról. A társadalmi bíróság hatáskörébe kerültek a 7. §. szerint az ügyész vagy a bíróság által elbírálásra áttett kisebb jelentőségű büntettek is.

Ezt a széleskörben érvényesülő társadalmasítási folyamatot kísérte a büntető eljárás teljes ujrakodifikálása. Az 1962. évi 8. sz. tvr. /Bp/ már általános és átfogó rendszerét határozta meg a büntető eljárás mellőzésének, és utalni kell az elterelés szempontjából a 105. §-ra, amely ezen a címen a nyomozás megtagadását, a 161. §-ra, amely a nyomozás megszüntetését, a 179. § /1/ bek. f/ és g/ pontjára, amely ugyancsak ezen a címen a bíróság részéről az eljárás megszüntetését tette lehetővé. /Lásd az 1962. évi 10. sz. tvr. 36. §-át is./

Ámde az 1962. évi 8. sz. tvr. általános indokolása egy másik irányú jogfejlődési folyamatot is jelzett, felhasználva a Te. fentebb idézett rendelkezéseiben rejlő célszerűségi elemeket.

"Gyakran előfordul, hogy a terhelt jelentős sulyu büntett mellett jelentéktelen büntettet is elkövetett; ilyen esetben hatályos jogunk megköveteli a jelentéktelen büntett letárgyalását is, jóllehet sok esetben az ezzel járó bizonyítás felvétele felesleges munkát és költséget jelent, mert a komoly sulyu büntett mellett a csekély sulyu alig vagy egyáltalán nem esik latba. Ezért a javaslat lehetővé teszi, hogy az ügyész a vádemelést, a bíróság pedig az eljárást, illetve a bizonyítást mellőzze az olyan csekély sulyu büntett miatt, amelynek a terhelt felelősségrevonása szempontjából nincs jelentősége. /169. §., 179. §. /2/ bekezdése, 211. §./

A Büntető Perrendtartásban az un. büntető utról való elterelésnek, a vádemelés mellőzésének, a bizonyítás mellőzésének és ez utóbbihoz kapcsolódó eljárás megszüntetésének a szabályozásával egyaránt a "büntető eljárás mellőzése" tartalmu eljárási jogintézmény rendszerről volt szó.

Az előbbi kategória - vagyis a büntető utról való elterelés kategóriája /teljes mellőzés/ ha az adott ügyben büntető hatóságok intézkedtek - nem volt egyéb, mint az anyagi jogi feltételek fennállása mellett a megkezdett büntető eljárási cselekmények egységes láncolatának a folyománya. Az eljárás szerves részeként jelent meg, azonban a fegyelmi, vagy társadalmi szerv előtt már elveszítette a büntető hatósági jellegét, és átalakult - az állami büntetőjogi igényről való lemondás folytán - sajátos társadalmi, munka és szövetkezeti jogi felelősségérvényesítéssé.

Az utóbbi kategória, vagyis a büntető ügyekben eljáró hatóságok eljárási tevékenységében kifejezésre jutó - más szervezethez nem kapcsolódó - büntető eljárás mellőzése /részleges mellőzés/ pedig nem egyéb mint az opportunitás elvének a beépülése és a társadalmi érdekeknek megfelelő funkcionálása a büntető eljárásban.

Amikor tehát a büntető eljárás mellőzésének a kérdéséről ma szükséges szót ejteni, akkor mindenekelőtt az "opportunitás" elvéhez kapcsolódó követelmények és célszerűségi igények kerülhetnek előtérbe.

Ebben a tanulmányban nyilvánvalóan szükségtelen a büntető utról való elterelés /a teljes mellőzés/ most már inkább jogtörténeti jellegű témaköreivel foglalkozni, minthogy a széleskörű társadalmisítási törekvések nem hozták meg a kívánt eredményeket, s érthető módon a szocialista állami élet továbbfejlesztésének a kérdései kerültek előtérbe, ami sürgette az igazságügyi fórumrendszer széttagoltságának a felszámolását, s annak a politikai-szervező elvnek az egyértelmű rögzítését és érvényrejuttatását, amelyet az Alkotmány alapján az 1972. évi IV. törvény a bíróságokról az 1. §-ában megfogalmazott, nevezetesen, hogy "A Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatás a bíróságok feladata."

Ebből az is következik, hogy a büntető utról való elterelés lehetőségei az ismételten kodifikált 1973. évi I. törvényben /Be/ már nem kerültek szabályozásra, és megváltoztak e jogintézményhez kapcsolódó anyagi-jogi természetü rendelkezések is.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy egy olyan időszakban, amikor a társadalom gyors ütemű fejlődésének követelményeit figyelembevevő módon a hetvenes években megújult népköztársaságunk büntető jogrendszer, amelynek magva az 1978. évi IV. sz. törvénnyel megalkotott Büntető Törvénykönyvünk a maga korszerű büntetési és intézkedési rendszerével - mennyiben van létjogosultsága a gyakorlatban annak a büntető eljárási jogintézményrendszernek, amely az 1979. évi 4. sz. és 11. sz. tvr-rel történt módosítását követően is megtalálható a hatályos eljárási jogban, és ez nem egyéb mint a legalitás egyértelmű megfogalmazása mellett az opportunitás elvi alkalmazásának lehetősége, vagyis a büntető eljárás részleges mellőzése.

Szabóné Nagy Teréz "A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása" című könyvében 3./ kifejtette: megerősödött az a felfogás, hogy a szocialista büntető eljárásban a szocialista törvényesség következetes megvalósítására figyelemmel, az opportunitás érvényesítésének létjogosultsága általában nincs.

Hivatkozott az 1961. évi V. tv. /Btk/ 60. §-ára, amelyben a legalitás elve tulajdonképpen kikristályosodott.

Nyilvánvaló, hogy az 1978. évi IV. törvénnyel megalkotott új Btk. 22. §. e/ pontjában büntethetőséget kizáró okként szabályozott "a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka" illetve a Btk. 32. §. d/ pontjában büntethetőséget megszüntetésre okként szabályozott "a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése vagy csekélyé válása" és az említett jogintézményekhez kapcsolódó megrovás alkalmazásának lehetőségei /Btk. 72. §./ a legalitás elvének a további differenciált erősödését eredményezték a korábbi Btk. 60. §-ához képest.

Mindezek ellenére a magam részéről úgy látom, hogy az anyagi jog megújulása, a cselekmény társadalomveszélyességével összefüggő korszerű büntetési és intézkedési rendszere, az újszerű halmazati szabályozás automatikusan nem eredményezte és nem eredményezhette az 1974. évi 4. sz. és 11. sz. számú törvényerejű rendeletekkel módosított 1973. évi I. törvénynek a büntető eljárás mellőzését tárgyaló rendelkezéseinek a formális hatályon kívül helyezését. Ellenkezőleg, úgy vélem, jogalkotói szinten ismételten jogpolitikai állásfoglalások erősödtek meg az opportunitás tételes jogi szabályozásával, amelyek a büntető eljárások egyszerűsítésének és gyorsításának s egyuttal hatékonyságának is eszközei.

Ugy vélem, szükséges ebben a körben utalni a Büntető és a Katonai Kollégium 5/1975. sz. tanácselnöki értekezletti állásfoglalásának indokolására, amiből kitűnik, hogy a büntető eljárás körében semmiképpen sem engedhető meg olyan jogértelmezés, mely szerint a jogalkalmazóra lenne bízva, hogy az egyszerűsítést, gyorsítást célzó rendelkezéseket alkalmazza vagy figyelmen kívül hagyja. "Az ilyen jellegű törvényi rendelkezések éppen úgy kötik az eljáró hatóságot, mint a Be. bármely más rendelkezése." /1979/lo.BH./

Az itt rögzített elvi alapokon nem változtat az a körülmény sem, hogy az állásfoglalás egyébként konkrétan nem a büntető eljárás mellőzésének eljárási intézményrendszerével foglalkozik.

Azt is ki kell emelni, hogy nem viseltethetünk eme jogintézményi rendszerrel szemben ellenszenvvel esetlegesen csak azért, mert elvi alapjait megtalálhatjuk az 1930. évi XXXIV. tc. 105. és 125. §-aiban.

A hivatkozott jogtechnikai megoldások kellő korszerűsítéssel álláspontom szerint hatékonyan szolgálhatják büntető eljárás, büntetőpolitikai és egyuttal szélesebb sávon az általános társadalompolitikai célkitűzéseinket, és ebben a szocialista törvényesség érvényesülését is.

2. A büntető eljárás mellőzésének fogalma:

A fogalom meghatározás bonyolult feladatot jelent bármely jogintézmény elemzésénél. Mivel viszonylagosan fiatal és az életet által is vitatott jogintézményről van szó, nem vállalkozhatom a teljesség igényével e fogalom tisztázására.

Ugy vélem azonban a büntető eljárás mellőzése mindenekelőtt eljárás kategória, amely szoros kapcsolatban áll a legalitás, méginkább az opportunitás elvével. A 14/1973. számú NET határozat a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiről a II/8. pontjában a legalitás elvének érvényesítésére helyezi a hangsúlyt, amikor arról szól, hogy: "A bűnüldöző szervek elsőrendű kötelessége minden bűncselekmény felderítése és a tettesek felelősségrevonása személyre tekintet nélkül." Mindez érthető, hiszen a büntetőjogi felelősségrevonás elkerülhetetlenségének a követelményét állítja politikai rendszerünk a bűnüldöző és igazságügyi szervek elé, amely egyuttal a törvényesség érvényesítésének a követelményeit is jelenti.

Hatályos büntető eljárási törvényünk 2. §-a a hivatalból való eljárás elvének törvényi megfogalmazását is adja, amikor hangsúlyozza, hogy "A büntető ügyekben eljáró hatóságok az e törvényben megállapított feltételek fennállása esetén kötelesek a büntető eljárást lefolytatni."

Amikor azonban a feltételekről tesz említést a törvény, akkor a célszerűség követelményeit is e feltételek közé sorolja, és ezzel egyuttal utal a törvényben megfogalmazott büntető eljárás mellőzését célzó szabályrendszerre is, feloldva a legalitás elvének merev határait.

Tulajdonképpen a jogpolitikai irányelvekből is ez a rugalmasság jut kifejezésre, amikor a I/3. pontjában irányutatót ad a jogalkalmazó számára, figyelmeztet a formális jogalkalmazás utvesztőire, és követelménnyé teszi, hogy a jogszabályokat "társadalmi céljainak" megfelelően alkalmazzák az arra jogosult és felhatalmazott szervek. Következésképpen e teljes elvi azonosság ismerhető fel a jogalkalmazás jogpolitikai irányelvei, valamint a büntető eljárási jogunk hatályos rendelkezései között.

Kétségtelen, hogy a jogtudomány művelői esetenként megfogalmazzák ellenvetéseiket az opportunitás gyakorlati funkcionálásával szemben, pl. "A célszerűségi elv, vagyis az opportunitás érvényesítésével kapcsolatban azt valljuk, hogy az a szocialista

büntetőjog, büntető eljárási jog feladataival, valamint a szocialista büntető politikával nem vagy legalábbis nehezen egyeztethető össze." 4.

A magam részéről gyakorlati oldalról úgy értékelem, hogy a vitát a törvényalkotó eldöntötte, a döntés társadalompolitikai megalapozottsága pedig nyilvánvaló. Fontos célkitűzés, hogy a bűnüldöző és igazságügyi szervek a lehető legegyszerűbb és leggyorsabb eszközöket alkalmazzák jussanak el a hatékonyságot legjobban kifejező büntetőjogi felelősségrevonás kiteljesítéséhez, éspedig minden felesleges munkaterhelés törvényes kiiktatásával.

Ezzel a jogintézmény célja is egyértelműen kifejeződik. A jogirodalom tulajdonképpen a büntető eljárás mellőzése jogintézményrendszere céljának, funkciójának a meghatározását is adja, amikor megállapítja, hogy: "A büntető eljárás meghatározott feltételek fennállásán alapuló, részleges vagy teljes mellőzését lehetővé tévő rendelkezések arra adnak lehetőséget, hogy az eljáró hatóságok tevékenységüket - jóllehet annak anyagi jogi alapját, vagyis a bűncselekmény elkövetését megállapíthatónak vélik - ne kezdjék el, illetőleg ne folytassák le." 5.

E meghatározás lényegével magam is egyetértek, de úgy vélem, hogy a céltartalomnak a kifejezésre juttatása nélkülözhetetlen a büntető eljárás mellőzésének a fogalom meghatározásában.

A büntető eljárás nem egyéb, mint a büntetőjogi felelősség érvényesítés szabályrendszere. A büntetőjogi felelősség pedig azt jelenti, hogy a büntetőjogilag cselekvőképes személy felelős minden olyan társadalomveszélyes magatartásáért, amelyet a törvény büntetni rendel. A büntető eljárás mellőzése adott esetben a büntetőjogi felelősségérvényesítés célszerű korlátozását jelenti, azonban semmiképpen sem az eljárás alá vont kedvezőbb helyzetbe hozása érdekében, hanem a társadalom védelméhez fűződő összetettebb érdekek valóraváltása végett.

A jogalkalmazás jogpolitikai irányelvei a jogalkalmazótól érdekegyeztetést követelnek. A büntető eljárás mellőzése körében a társadalom általános védelméhez fűződő érdekek, valamint az adott bűncselekménnyel összefüggésben a konkrét sértett, vagy sértettek érdekei között ellentétek merülhetnek fel. A konkrét sértett számára nem lényegtelen a büntetőjog eszközeivel biztosított konkrét védelem érvényesülése, hiszen az állam általános büntetőjogi igényén belül megfogalmazódik az állampolgárt ért sérelem alapján a személyes büntetőjogi igénye is, amely az eljárás mellőzése folytán csorbát szenvedhet. Kétségtelen, ebben az érdekösszefüggésben a büntető eljárás mellőzésével az általános társadalmi érdekek /ezen belül a célszerűségi érdekek/ érvényesítése kerül előtérbe, ami a konkrét sértett konkrét büntetőjogi igényt formálisan ugyan nem engedi kiteljesedni, ámde tartalmilag, mint a társadalom egészén belül a rész számára mégis biztosítja azt, törvényességi sérelem nélkül.

A fogalom meghatározás nem nélkülözheti az anyagi jogi vonatkozásokat sem, minthogy a mellőzés alkalmazásának a feltétele, hogy az érintett terheltre mindenképpen a társadalom hatékony vé-

delmét kifejező büntetés kiszabásának kell bekövetkeznie. Mindezek alapján a büntető eljárás mellőzésének fogalma a következők szerint határozható meg: A büntető eljárás mellőzése a szocialista állam büntetőjogi igényének az eljárás menetében célszerűségi szempontoknak alárendelt önkorlátozását jelenti, amely a jogerőhatást kivéve az elévülési időn belül bármikor feloldható, és amelynek alkalmazásával a büntetőjogilag cselekvőképes elkövető felelősségrevonása mindenben megfelel a szocialista társadalom védelméhez fűződő követelmények komplex rendszerének.

3. A funkcionáló jogintézmény feltételei és korlátai:

A hatályos büntető eljárási jogban a mellőzésnek az alapvető szabályrendszere bármely eljárási szakra vonatkozóan szinte teljesen egységes.

Eszerint a büntető eljárás részlegesen mellőzhető olyan bűncselekmény vagy szabálysértés miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége.

Ez az eljárási szabályrendszer tulajdonképpen 1962 óta funkcionál, kellő teret engedve a célszerűségi követelményeknek.

A büntető eljárás részleges mellőzését biztosító eljárási intézményrendszer funkcionálásának eddig eltelt időtartama alatt a gyakorlat oldaláról szemlélve - sohasem az volt a fő kérdés, hogy bármely eljárási szakban eltulzott mértékben került volna sor a felhasználására. Ellenkezőleg, több éves, mondhatni évtizedes tapasztalatok is arra engednek következtetést, hogy a gyakorlat nem él, illetve rendkívül nagy óvatossággal él az opportunitás által nyújtott lehetőségekkel.

Következésképpen egyáltalán nem mutatkozott ezideig olyan személy, hogy az eljáró hatóságok a mellőzésre tett intézkedések során a viszonylag jelentősebb ügyekhez képest erősen szubjektíven állapították volna meg a "kisebb" a "csekélyebb" jelentőséget, ami az egységes törvényesség érvényesülését negatívan befolyásolhatta volna, sértve ezzel a legalitás elvéhez fűződő alapvető követelményeket.

Ez a veszély a jövőt illetően is elkerülhető, egyfelől az ügyész nyomozás felületei tevékenységének ezen a területen érvényesülő aktivitásával, másfelől a perszakban, perorvoslati jogositványainak kimerítő gyakorlásával. Az esetleges konkrét elvi sérelem kiküszöbölése a rendes perorvoslati eljárásban, szűkség esetén a törvényességi eljárásban a felettes bíróságok feladata. Természetesen az esetleges veszélyeknek a felismerése feladata az igazságügyminiszter ítélkezéspolitikai felületei tevékenységének is.

Meg kell tehát állapítani, hogy olyan szervezeti és eljárási garanciarendszer keretei között működhet a büntető eljárás mellőzésének a jogintézménye, amely kizárttá teszi az e körbe tartozó jogpolitika elvi sérelmét, még akkor is, ha konkrétan

elvétve számolhatunk a szubjektív megítélésből folyó eseti hiányosságokkal.

Irányításpolitikai utmutatásokban már ismertté váltak a büntető eljárás mellőzése jogintézményéhez kapcsolódó az alapelv lényegét magyarázó álláspontok. Felmerül az igény, hogy a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveinek az esetleges újabb átgondolása során az ebbe a körbe tartozó kérdések is megkapják a kellő figyelmet. Az irányításpolitikainak is tekinthető irodalmi természetű állásfoglalások köréből feltétlenül szükséges annak a lényegnek a kiemelése, amely szerint ki kell küszöbölni a büntetőjogi felelősségérvényesítés köréből a totális felfogást, vagyis a súlyosabb megítélésű bűncselekmények miatti felelősségérvényesítés elkerülhetetlenségének a biztosítása mellett, teljesen indokolatlan az eljárást eredményező jelentéktelen bűncselekményeknek a vizsgálata az eljárás egyes szakaszaiban. 6.

"Ha a bűnüldöző hatóságok - rendőrség, ügyészség - és a bíróságok az ugyanazon elkövető terhére róható súlyosabb bűncselekmények mellett a felelősségrevonás szempontjából lényegtelen, ugyanakkor az eljárás jelentős elhuzódását eredményező mellékes cselekményekkel nem foglalkoznak, az mindenki számára nyilvánvaló előnyökkel jár. Az eljárás időtartama lerövidül, a bűnüldöző hatóságok jelentős munkatehertől szabadulnak meg, az állampolgárokat - például tanukihallgatás céljából - nem kell feleslegesen igénybe venni." 7.

Magam részéről úgy vélem, hogy a büntető eljárás mellőzésének gyakorlati kibontakozása a Btk. ujrakodifikálásának időszakában, méginkább az 1978. évi IV. tv. /Btk./ hatálybalépésével megtorpant, s ebben nagy szerepe van az újszerű egység-többség halmazat' szabályozásnak, ami - úgy tűnik - ismét a "totalitás" irányába befolyásolta a gyakorlatot, különösen az új büntetőjogszabályok alkalmazásának kezdő éveiben.

Kétségtelen arról is szó van, hogy számos új jogintézménnyel gazdagodott büntetőjogunk, s részeseivé válhattunk egy szerű büntetési és intézkedési rendszer funkcionáltatásának. Ez azonban nem jelentette és nem is jelenti azt, hogy a szocialista államélet fejlesztésének az olyan követelményei, mint az egyszerűsítés és a munka gyorsítása, a hatékonyság fokozása háttérbe szorulhatott volna, akár csak részterületeken is. Azt azonban nem lehet mégsem vitatni, hogy a jogalkalmazói gondolkodást időlegesen az újabb jogintézmények törvényes és a jogpolitikai elveknek megfelelő hatályosulásának biztosítása kötötte le, és ez önmagában is elégséges indoka annak, hogy nem a célszerűségi elv funkcionáltatására helyeződött a hangsúly a mögöttünk lévő években.

Most már azonban, amikor az új büntetőjogszabályok alapján egy kedvező irányu gyakorlat bontakozik, a jogszabályismerettől, azok belső összefüggéseinek a céljainak a megértése irányába halad a tevékenység, akkor már nem mondhatunk le további lényegi összefüggéseknél a kutatásáról sem.

A büntető eljárás részleges mellőzése pedig az ide sorolható kérdéseknek az egyike.

A büntető eljárás részleges mellőzésének az indokolt esetekben történő teljesebb alkalmazása érdekében hiba lenne a jogalkalmazói gondolkodást sémák közé szorítani, ennél fogva nem látszik szükségesnek a jogalkalmazói önállóságot és alkotó munkát igénylő jogintézmény hatályosulásának lehetőségeit spekulatív módszerekkel kidolgozni. Így tehát a gyakorlat számára hasznosítható, de feltétlenül továbbfejleszthető gondolatok felvetésére szoritkozom, természetesen felhasználva a teljesség igénye nélkül a bírói gyakorlat eredményeit is ezen a területen.

A vizsgált jogintézmény funkcióinak érvényesítése szempontjából szólni kell:

törvényi feltételekről, amelyek az eljárás részleges mellőzését egyáltalán tételes jogi szempontból lehetővé teszik, és

jogpolitikai feltételekről, amelyek szerint nem szenvedhet sérelmet a büntetőjogi felelősségérvényesítés elkerülhetetlenségének az elve.

Az említett két gondolatkör olyannyira összefügg, hogy a téma kizárólag együttes megközelítésével vizsgálható, hiszen a jogpolitika elvi követelményei mind a büntető eljárási, mind pedig az anyagi jogban is szabályozásra kerültek.

A/ Eljárásjogi aspektusból vizsgálva a kérdést álláspontom szerint a büntető eljárás részleges mellőzésének helye lehet:

a/ Olyan bűncselekményre /szabálysértésre/ vonatkozóan, amelyhez kapcsolódva a bűnelkövetés alapos gyanuja fennforog, vagyis a nyomozástól, további nyomozástól, bírósági szakban további bizonyítás felvételétől, a bűnösség megállapításához feltétlen eredmény várható,

b/ Ha az adott bűncselekmény elkövetésének a felderítéséhez szükséges egyes bizonyítási eszközök beszerzésére már ugyan történtek intézkedések, azonban önmagukban a bűncselekmény bizonyításához ezek nem elegendőek, de még nem meritették ki a lehetséges teljes bizonyítást.

Célszerűtlen lenne ugyanis arra az álláspontra helyezkedni, hogy a mellőzendő bűncselekménnyel összefüggésben az egyértelmű bizonyítottságnak fenn kellene forognia. Egy ilyen felfogás ugyanis éppenséggem sem segítené elő az egyszerűsítési törekvéseknek a gyakorlati érvényesülését.

c/ Az első foku bírósági eljárásban a mellőzés lehetséges olyan bűncselekményre nézve is, amely esetleg egyértelműen bizonyított. /Be. 205. §./

Ugyanakkor a kiemelt általánosításból olyan következtetésre is kell jutnunk, hogy a büntető eljárás részleges mellőzésére

nem kerülhet sor olyan bűncselekménnyel kapcsolatban, amely esetében egyéb okból a büntető eljárás megkezdésének, illetve folytatásának akadályai vannak, /Be.13.§./ s eme akadályokhoz szükségképpen a Be. 127. §-a alapján a nyomozás megtagadása, a 139. §-a alapján a nyomozás megszüntetése, a 170. §. /1/ bek. f/ pontja, valamint a 213. §. /1/ bek. d/ pontja kivételével bírósági szakban a büntető eljárás megszüntetése kapcsolódhat. /BJD. 6838./

B/ Anyagi jogi aspektusból vizsgálva a kérdést a feltételek áttekintése bonyolultabb ugyan, s mivel a valamennyi lehetséges variációt aligha lehet kimeríteni, ezért egyetértve a legfőbb ügyészi állásponttal, őt idézve a következőket emelem ki:

Mit is jelent közelebbről az olyan bűncselekmény, amelynek "a jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége?"

"Semmiképpen sem azt, hogy a bűnüldöző hatóság eljáró tagja egyéni véleménye szerint mit tart jelentősnek vagy jelentéktelennek, hanem azt, hogy a büntető eljárást befejező bírói ítéletben az adott cselekmény számottevően értékelhető-e. Nevezetesen: a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények mértékét vagy körét érzékelhető módon befolyásolja-e, ha a bíróság az elkövető terhére az ítéletben a súlyosabb bűncselekmény vagy bűncselekmények mellett még néhány - vagy akár több - kisebb súlyú bűncselekményt is megállapít." 8.

Ugy vélem azonban, hogy a kérdést az esetleges jövőbeni büntetőjogi felelősségrevonás szempontjából is vizsgálni kell.

Ezekből következően tehát a Btk. büntető intézményrendszerét figyelembevéve a büntető eljárás mellőzésének helye lehet:

a/ Az ugyanazon elkövető terhére róható bűnhalmazatban álló bűncselekmények bármelyike esetében, ha annak további egy vagy több bűncselekmény mellett - amelyekre nézve a büntetőjogi felelősségérvényesítés össztársadalmi érdek - a büntetőjogi felelősségrevonás szempontjából semmiféle anyagi-jogi összefüggésben nincs jelentősége. Vagyis arról van szó, hogy a Btk. 83. §-ában szabályozott büntetéskiszabási elvek - a mellőzés ellenére - a büntetés céljának szem előtt tartásával maradéktalanul érvényesülhetnek.

Ehelyütt meg kell jegyezni, hogy az "üzeletszerűség" fogalmi értelmezése az 1978. évi IV. törvény hatálybalépése után kialakult bírói gyakorlat során lényegesen változott. Alapvető iránymutatásként fogható fel a Legfelsőbb Bíróság 104. BKT. sz. állásfoglalása, amely már nem tekinti az "üzeletszerűséget" kifejezetten törvényi egységnek. Ellenkezőleg főszabályként hangsúlyozza, hogy az "üzeletszerűen elkövetett - ugyanolyan vagy hasonló - cselekmények esetében bűnhalmazatot kell megállapítani, ha az üzletszerűség a bűncselekmény minősítő körülménye".

Értelemszerű, hogy a büntető eljárás mellőzésének lehetősége ehhez a főszabályhoz kell igazodjék. Kétségtelen, hogy a hi-

vatkozott állásfoglalás számos eljárásjogi probléma feloldását eredményezte, ezzel elősegítve az anyagi és eljárásjogi kategóriák közötti teljesebb összhang megteremtését.

b/ Ha a mellőzés nem hat ki a minősítésre, az eljárás mellőzhető

aa/ az értékegybefoglalás törvényi egységébe tartozó bármely részcselekménnyel összefüggésben, /1979. évi 5. sz. tvr. Ttké. 28. §. /2/ bek./

Ennek a lehetőségnek az alapját a BKT 4/1979. sz. állásfoglalásban kifejtettek határozzák meg /1979/ 7. sz. BH/, nevezetesen "A Btké. 28. §-ának /2/ bekezdésében megjelölt szabálysértések értékegybefoglalása folytán létrejött bűncselekmény törvényi egység, amely az egybefoglalt érték /kár, vagyoni hátrány szerint minősül."

ab/ a folytatólagosság körébe tartozó bármely részcselekménnyel összefüggésben /Btk. 12. §. /2/ bek.

ac/ az üzletszerűség törvényi egysége körébe tartozó ugyanolyan /akár befejezett, akár pedig kísérleti szakban megrekedt/ részcselekményekre /Btk. 137. §. 7. pontja/.

Már történt utalás a 104. BKT. számú állásfoglalásra, amely azonban nem iktatta ki teljesen az "üzletszerűség" törvényi egységkénti értelmezését, sőt kiegészítő szabályként fenntartotta azt. Nevezetesen változatlanul törvényi egységről van szó azokban az esetekben, amikor az üzletszerűség az alaptényállás eleme, vagy az elkövetés folyamatos jellegű. A kollégiumi állásfoglalás az ide sorolható törvényi tényállásokat tétélesen felsorolja, azokra utalás úgy vélem részemről elegendő akkor is, ha a tanulmány e törvényhelyeket nem emeli ki. Márpedig, ha a kollégiumi állásfoglalás értelmében az "üzletszerűséget" meghatározott körben törvényi egységként kell kezelni, abban az esetben a büntető eljárás mellőzése csakis az egység körébe tartozó egyes részcselekményekre korlátozódhat.

A jogirodalomban felvetődött olyan álláspont is, amely a törvényi egység keretébe tartozó részcselekményekre a büntető eljárás mellőzését nem tartja lehetségesnek, minthogy a törvényi egység "egy és nem több bűncselekmény". /Dr. Gál Attila: Az üzletszerűen elkövetett vagyon elleni bűncselekmények törvényi egysége és az ebből adódó eljárásjogi problémák. "Magyar Jog 1980. 11. sz./

A jogalkotó a törvényi egység az értékegybefoglalás, a folytatólagosság, az üzletszerűség megalkotásával is az egyszerűsítésre, valamint a jogpolitikai érdekek legteljesebb érvényesítésére törekedett. A felderítés és az elbírálás során törvényi egység esetében a totalitásra törekvés semmiképpen sem szolgálhatná az eljárási, illetve a pergazdaságossági célkitűzéseket. Elméletileg valóban egy bűncselekményről van szó törvényi egységbefoglalás esetében, azonban vitathatatlanul ez az egység részcselekményeknek a sorozatából állhat össze. E magatartásokat a közfel-fogás több bűnös magatartásként értékeli, sőt amennyiben a rész-

cselekmény nem egy sorozat egy folyamat elemeként jelenik meg, akkor ahhoz is legalább szabálysértési, esetenként büntetőjogi felelősség is tapadhat. Magam részéről úgy vélem, hogy törvényi egység körébe tartozó részccselekmény esetében sem zárható ki az eljárás mellőzése, s ez esetben erre a részccselekménynek az egymáshoz való viszonyítása alapján a felvázoltak szerint feltétlenül sor kerülhet. Ellenkező állásponttal ebben a körben a célszerűségi követelmények nem érvényesülhetnének.

c/ értelemszerű, hogy mellőzhető az eljárás a főszabály érvényesülése esetében a gondatlan bűnösségi alakzatu bűncselekmények bármelyike vonatkozásában is.

Amiként fentebb már utalás történt arra, hogy az eljárási jog vonzáskörében szükséges tilalmakat állítanunk, méginkább szükséges tilalmakat állítanunk anyagi jogi összefüggések folytán. Amiként a lehetséges esetek sem sorolhatók fel taxative az anyagi jog oldaláról, ugyanugy lehetetlen az eljárás mellőzésének anyagi-jogi tilalmait is felsorolni a teljesség igényével. A nyilvánvaló és legalapvetőbb tilalmak felvázolása azonban indokolt.

Nem kerülhet sor a büntető eljárás mellőzésére például:

- az olyan részccselekményre nézve, amely bármely bűncselekményi kategóriában különös visszaesést alapozhat meg /Btk. 137. §. 13. pont/,
- amely esetekben az elkövető munkakerülő életmódja az esetleges újabb büntetőjogi felelősségrevonása érdekében a szabálysértési, vagy büntetőjogi felelősségrevonás ténybeli feltételét teremti meg. /Btk. 266. §., 1981/2. BH. 56. sz./
- olyan részccselekményre nézve, amelynek a mellőzése folytán társtettes, vagy részes mentesülne a büntetőjogi felelősségrevonás alól /Btk. 19. §-a/.
- olyan részccselekmény miatt, amelyhez foglalkozástól eltiltás /Btk. 56. §-a/, járművezetéstől eltiltás /Btk. 58. §-a/, kitiltás /Btk. 60. §-a/, vagyonelkobzás /Btk. 62. §-a/, kényszergyógykezelés /Btk. 74. §. /1/ bekezdése/ valamint az alkoholisták kényszergyógyítása /Btk. 75. §-a/ kapcsolódhat.
- nincs lehetőség a mellőzésre az egymással halmazatban álló, vagy akár törvényi egységbe tartozó olyan szándékos részccselekményekre nézve sem, amelyek megalapozhatják a feltételes szabadságból való kizárást /Btk. 47. §. /3/ bek. b/ pontja/, a feltételes szabadság megszüntetését /Btk. 48. §./4/ bekezdése/ illetve a szigorított őrizetből való ideiglenes elbocsátásnak a megszüntetését /Btk. 80. §. /1/ bekezdése/.
- nyilvánvaló, hogy anyagi - jogi szempontból nincs lehetőség a mellőzésre gondatlan alakzatu bűncselekményre nézve sem, amennyiben a vele halmazatban álló szándékos bűncselekményhez viszonyítottan annak tárgyi súlya, társadalmi veszélyessége nem elenyésző. /Btk. 14. §-a./

II.

A BÜNTETŐ ELJÁRÁS MELLŐZÉSÉNEK TÉTELES JOGI SZABÁLYOZÁSA

1/ A nyomozás mellőzését büntető eljárási jogfejlődésünk során első ízben az 1966. évi 16. sz. tvr-rel módosított 1962. évi 8. sz. tvr. /113/A §-a/ majd az 1973. évi I. tv. /Be./ 136. §-a tette lehetővé, ez utóbbi törvényhely azzal, hogy a nyomozó hatóságnak ebben a körben hozott határozatát már nem kötötte előzetes ügyészi jóváhagyáshoz.

Hangsúlyozni kell, hogy a rendelkezéssel nagy jelentőségű egyszerűsítésről - eme eljárásjogi intézmény körében még jelentkező bürokratikus vonásoknak a kiküszöböléséről - van szó.

A büntető eljárás egymásra épülő különböző szakaszaiban az eljárás mellőzésének általános érvényesülése szempontjából - éppen a nyomozás mellőzésének van meghatározó jelentősége. Ha ugyanis a nyomozó hatóságok kellő hozzáértéssel és határozottsággal, továbbá a jogpolitikai igényeknek megfelelően tudnak élni a Be. 136. §-ában foglaltakkal, akkor nemcsak a saját felderítési munkaterheiket csökkenthetik eredményesen, hanem elkerülhető lesz, hogy a konkrét bűnelkövető bűncselekményének vagy bűncselekményeinek az elbírálása során az indokolható mértéket meghaladóan foglalkozzék az ügyész, majd a bíróság is a terhelt bűnösségének megállapítását célzó ténybeli kérdésekkel.

A Be. 136. §. /1/ bekezdése akként rendelkezik, hogy a gyanúsított kihallgatása után a további nyomozást mellőzni lehet olyan bűncselekmény vagy szabálysértés miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségvonas szempontjából nincs jelentősége.

A felhívott törvényhely szövegéből kitűnik, hogy a büntető eljárás mellőzésének általános követelményrendszerén túl további eljárási feltételként állítja a jogalkotó, hogy arra csak a gyanúsított kihallgatása után kerülhet sor. Ennek a feltételnek az eredője felismerhető a törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás szövegében, amely igényli, hogy a gyanúsított terhére róható jelentősebb súlyú bűncselekmény vagy bűncselekmények kellően bizonyítva legyenek.

A nyomozó hatóság részéről az oportunitás gyakorlati hasznosítását segítő rendelkezés ugyanakkor megfelelő államjogi garanciákkal alátámasztott. Szóba sem jöhet olyan aggály, hogy a nyomozóhatóság jogainak ezen a területen történő kiterjesztése veszélyeztetné a legalitás elvének az alapvető érvényesülését.

A Be. 17-18. §-aiban szabályozott ügyészi nyomozásfelügyeleti jogosultságok ugyanis a nyomozás mellőzésének körében is irányadóak, ami kettős tartalommal is érvényre juthat.

Egyfelől az ügyész a nyomozás mellőzéséről hozott határozatot hivatalból is hatályon kívül helyezheti, és a nyomozó ha-

tóságot nyomozásra, illetve további nyomozási cselekmények folytatására utasíthatja, ami érthető, hiszen az állam büntető jogi igényének az érvényesítése a vádmonopólium folytán az ügyésznek államjogilag is szabályozott feladata. /18. §. /1/ bek. a/ pont/

Másfelől a Be. 136. §. /2/ bekezdése a határozat kézbesítését kötelezően előírja a sértett, a feljelentő, illetve a magánindítványt előterjesztő részére, akik a határozat ellen panasszal élhetnek az ügyészhez. Az esetlegesen bejelentett panaszokat az ügyész a Be. 18. §. /1/ bek. f/ pontjában irtak szerint akként is elbírálhatja, amennyiben a nyomozó hatóság indokolatlanul mellőzte a nyomozást, hogy a Be. 145. §. /2/ bek. b/ pontja szerint pótnyomozást rendel el.

2/ A vádemelés mellőzését már az 1962. évi 8. sz. tvr. 169. §-a is lehetővé tette, s minthogy a gyakorlatban bevált jogintézményről volt szó, ezzel a szabályozással élt az 1973. évi I. tv. 147. §-a is.

Eszerint az ügyész mellőzheti a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége. Erre a vádiratban utalni, és ezt a sértettel is közölni kell. Ezt a rendelkezést a Be-nek az 1979. évben történt ismételt módosításai sem érintették.

A magam részéről csak utalhatok a Be. Kommentárban a 169. §-hoz fűzött ama gondolatokra, melyek szerint ez a rendelkezés összhangban áll a törvényhozónak azokkal a törekvéseivel, amelyek az egyszerűbb, a gyorsabb ügyintézkést szolgálják, és ezen keresztül az időszerűséghez fűződő jogpolitikai követelmények is teljesebben érvényesülhetnek.

Ugy vélem néhány gondolattal foglalkozni kell a vádhoz kötöttség kérdéseivel.

A Be. 9. §. /2/ bekezdésének második fordulata kimondja, hogy "A bíróság annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény alapján, amelyet a vád tartalmaz."

Ebből következik egyfelől, hogy a bíróság köteles érdemi határozatával a vád tárgyát teljes egészében kimeríteni, másfelől olyan tények tekintetében döntést nem hozhat, amelyekkel összefüggésben vádat nem emeltek.

Kétségtelen, hogy a vád terjedelme kérdésében még lehetségesek elméleti viták, azonban a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásai ebben a kérdésben számos értékes útmutatást tartalmaznak. /BJD. 2082. BH. 5619./

A Legfelsőbb Bíróság BJD. 7651. sz. alatt közölt állásfoglalásával újlag megerősítette azt a korábban is kifejtett álláspontját, amely szerint: "A vád tárgyát azok a cselekmények alkotják, amelyeket az ügyész a vád előterjesztésekor mint törvényi tény előad."

A törvényből és a Legfelsőbb Biróság iránymutatásaiból egyaránt következik, hogy a vád terjedelmét a vád tárgyát képező tények teljes köre fejezi ki, tekintet nélkül arra, hogy a vád előterjesztésére jogosult ügyész /magánvádló/ miként minősíti a vádbeli cselekményeket.

Ezt támasztja alá a Birósági Határozatokban /1976/9. BH. 393/ közölt eseti döntés is, amelynek a büntető eljárás mellőzése szempontjából is nagy a jelentősége: "Ha a vádiratban leírt tényállás egy részét az ügyész nem minősíti, ez nem tekinthető a vádemelés mellőzésének."

Be. ugyanis az ügyésznek egyértelmű kötelességévé tette, hogyha a terhelt ellen a vádemelést mellőzte, arra a vádiratban kifejezetten utaljon. A bíróság ugyanis semmiképpen sem maradhat bizonytalanságban a vád terjedelmét illetően, hiszen a vádat teljességgel kimerítő elbírálásra csak annak az ismeretében van meg a lehetősége.

A vádiratban - vádindítványban rögzített tényeket tekintve tehát alapkérdés, hogy azok közül melyekre indítványozza az ügyész a bűnösség megállapítását, illetve mely tények tekintetében mellőzi a vádemelést.

"A bíróság vádhoz kötöttségének követelménye azt juttatja kifejezésre, hogy a büntető eljárásban a bíróság az igazságszolgáltatási funkció gyakorlását a bűnüldözési funkció gyakorlásától feltételezetten kezdheti meg és teljesítheti." 9.

A Be. hivatkozott rendelkezésének helyes értelme szerint az ügyész eljárásjogi helyzetéből nem következik - ha a vádiratában nem utalt a vádemelés mellőzésére az ott leírt tények meghatározott csoportjával kapcsolatban - hogy a tárgyaláson előterjesztett szóbeli indítványában fejthesse ki álláspontját, vagyis azt, hogy mely tényeket nem tekint a vád részének.

Az ügyészi álláspontnak minden esetben az eljárási jog szabályain nyugvónak kell lennie. Az alakszerűséget pedig a Be. 147. §. /1/ bekezdése egyértelműen előírja. Az ügyész tárgyalási indítványa ennél fogva csakis arra terjedhet ki, hogy a vádiratban körülírt tények adott csoportjára nézve kérje a bíróságtól a Be. 205. §-a szerint a bizonyítás felvételének a mellőzését, amely indítványhoz azonban a bíróság nincs kötve. Egyébként a vádmonopólium elvéből következően a tárgyaláson az ügyész csakis a vád elejtésével élhet, amelynek következménye az adott bűncselekményre vonatkozóan a büntető eljárás megszüntetése lesz.

Ugyanakkor a vádmonopólium tényleges gyakorlásából az is következik, hogy az ügyész nincs kötve ahhoz a vádirati nyilatkozatához, hogy mely tényekkel összefüggésben mellőzte a vádemelést.

Ugyanis a Be. 209. §. /2/ bekezdésének rendelkezése szerint "Ha az ügyész úgy látja, hogy a vádlott más bűncselekményben bü-

nős, vagy más bűncselekményben is bűnös, mint amely miatt vádat emelt, a 212. §. /6/ bekezdése szerinti tanácsülésig a vádat megváltoztatja, illetőleg kiterjeszti, vagy pótvádirat benyújtása végett a tárgyalás elnapolását indítványozhatja."

Ebből a rendelkezésből is következik, hogy az oportunitás elvének a gyakorlatban történő felhasználása a büntetőpolitikai követelményeknek a sérelmével nem járhat. A vádemelés mellőzése is csak annyiban nyerhet teret a büntető eljárásban, amennyiben az eljárás gyorsításának, egyszerűsítésének a felesleges munka-terhelés kiiktatásának a követelményeit szolgálja. A legalitás elvének a feltétlen érvényrejuttatásából viszont következik, hogy ha a vád tárgyát képező jelentősebb súlyú bűncselekménnyel összefüggésben az eljárás megszüntetésére, avagy bármely mely okból felmentésre kerülhet sor, az ügyésznek élnie kell a Be. 209. §. /2/ bekezdésében irt kötelezettségével -éppen a korábban a vádemelés mellőzésével érintett tények, ténycsoportok figyelembevételével.

3/ A büntető eljárás mellőzése a bírósági szakban:

Már az 1962. évi 8. sz. tvr. 179. §. /2/ bekezdése és a 221. §. /2/ bek. f/ pontja lehetővé tette, hogy a bíróság az eljárást megszüntesse az olyan csekélyebb súlyú büntett miatt, amelynek a terhelt felelősségrevonása szempontjából nem volt jelentősége.

Amíg azonban ezen a címen az eljárás megszüntetésére az előkészítő eljárásban az ügyészi vád megalapozottságának a vizsgálata körében kerülhetett sor, addig az eljárás megszüntetését a tárgyaláson szükségképpen meg kellett előznie a Bp. 211. §-a alapján a bizonyítás mellőzésének mint eljárási aktusnak.

A törvényi konstrukció a büntető eljárás mellőzése körében az 1973. évi I. tv. rendelkezései szerint sem változott alapvetően, mégis fejlődést jelent, hogy a jogintézmény alkalmazási körét tételes szabállyal kiterjesztette a fellebbezési eljárásra is, bár ez utóbbi lehetőséget a gyakorlat korábban nem vitatta.

Ez a rendszerében teljességre törekvő új szabályozás abból a kívánalomból következik, hogy a mellőzésre a büntető eljárás bármely szakaszában sor kerülhessen, ily módon az egymásra épülő első és másodfoku bírósági eljárásban is, ha a megelőző nyomozati és vádemelési szakaszban az arra jogosultak a feltételek fennállása ellenére sem éltek vagy nem megfelelően éltek ezzel a célszerűségi követelmények által meghatározott lehetőséggel. /BJD 6839./

Első gondolatként fel kell vetni, hogy a Be. 205. §-ának a rendelkezése részben eltér a mellőzés körében adott egyéb eljárási szóhasználatától. "Ha a vádlott ellen több bűncselekmény, illetőleg bűncselekmény és szabálysértés miatt folyik az eljárás, a bíróság mellőzheti a bizonyítást azzal a csekélyebb súlyú bűncselekménnyel vagy azzal a szabálysértéssel kapcsolatban, amelynek a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége."

E törvényi szóhasználatból szembetűnő, hogy a jogalkotó más fogalommal operál, mint a mellőzést lehetővé tevő egyéb szakaszok megszővegezésénél. /Be. 136. §. /1/ bek., 147. §. /1/ bek. 170. §. /1/ bek. f/ pont, 213. §. /1/ bek. d/ pont./ E hivatkozott törvényhelyek szövegében ugyanis a "jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett" fogalomrendszerrel találkozunk.

Kérdés tehát, hogy ennek az eltérő szóhasználatnak kell-e a jogalkalmazásban valamilyen jelentőséget tulajdonítanunk, ennélfogva a szabályrendszeren belüli differenciálást igénylő problémáról van-e szó, avagy e szabályrendszerben érvényesülő belső és lényegi összefüggés és feltételezettség kereteibe illeszkedik a Be. 205. §-ának a szóhasználat is?

Megítélésem szerint a "csekélyebb súlyú" jelzője a bűncselekménynek elsősorban anyagi-jogi és jogpolitikai tartalmu. Semmi esetre sincs a jelzőnek kapcsolata az anyagi jogból korábban ismert "kisebb súlyú" bűncselekményfogalommal.

A bizonyítás mellőzésének lehetőségeit kutatva korántsem annak a vizsgálatára kerül előtérbe, hogy a "bűncselekmény kisebb súlyú"-e, hanem ugyancsak az elbírálásra váró bűncselekményeknek az egymáshoz való súlybeli, megítélésbeli viszonyításáról van szó.

Ebből pedig az is következik, hogy nemcsak a "csekélyebb" "kisebb" súlyú bűncselekményekkel összefüggésben van lehetőség a bizonyítás és egyáltalán a büntető eljárás bármilyen mellőzésére, hanem a jogintézmény alkalmazása az egyéb feltételek fennállása esetén esetleg a viszonylag jelentősebb súlyú bűncselekményekkel összefüggésben sem kizárt.

A jelzett kérdésre álláspontom szerint tehát az lehet a helyes válasz, hogy a vizsgált jogintézményrendszerhez kapcsolódó egyes rendelkezésekben fellelhető eltérő szóhasználat a jogpolitikai alkalmazhatóságnak a lényegét nem érinti.

a/ A jogintézmény szerepe az első foku tárgyalás előkészítése során.
Pergazdaságossági szempontok, de ezen túlmenően társadalompolitikai érdekek is fűződnek ahhoz, hogy a büntető eljárás mellőzésének szükségességét már az első foku tárgyalás előkészítésének időszakában felismerje a bíróság. Fontos tehát, hogy az ügyet előkészítő tanács-elnök /egyebiró/ vizsgálja eme intézményrendszer alkalmazásának a lehetőségeit azokban az esetekben, amikor bűnhalmazatban lévő, vagy törvényi egységet képező részcselvényekből álló bűncselekményi sor képezi a vád tárgyát.

A vizsgálódás eredményeként pedig kettős lehetőség kínálkozik a bíróság számára:
Egyfelől a Be. 170. §. /1/ bekezdés f/ pontjának az alkalmazásával közvetlenül kiiktathatja az említett körben a vádbeli cselekmények közül a jelentéktelenebbeket, vagyis az eljárás megszüntetéséről rendelkezik.

Másfelől csak a mellőzés irányát jelző közvetett lehetőséget ve-

szi igénybe, nevezetesen vizsgálja, hogy mód nyilhat-e a majd megtartásra kerülő tárgyaláson a Be. 205. §-a értelmében a bizonyítás felvételének a mellőzésére.

A jogintézmény helyes alkalmazási gyakorlata a bíróságtól bizonyos előregondolkodást kíván meg. Ez az előregondolkodás - előrelátás - abban állhat, ha a bíróban nem alakult ki az előkészítés során egyértelmű álláspont a Be. 170. §. /1/ bek. f/ pontjának a közvetlen alkalmazhatóságára, akkor a döntését a tárgyalási szakra halaszthatja el. Ennek megfelelően a vádbeli tényeknek, ténycsoportoknak a meghatározott körére mellőzheti az ügyész által indítványozott tanuknak, szakértőknek a megidézését a tárgyalásra, illetőleg ebben a körben előzetesen nem tesz intézkedést az egyébként szükséges más bizonyítási eszközöknek a beszerzésére sem.

Eme közvetett lehetőségnek a kihasználását is alapvető fontosságúnak ítélem meg, éspedig avégből, hogy a bíróság ne mozgassa feleslegesen az állampolgárokat, ne idézze elő szükség nélkül a munkahelyükről való időleges távolmaradásukat.

A Be. 170. §. /1/ bekezdés f/ pontja alapján hozott megszüntető határozatot közölni kell a vádlottal és védőjével /Be. 166. §. /3./ bek./ továbbá az ügyésszel /Be. 166. §. /1/ bek./ is, hogy fellebbezési jogosultságaikat gyakorolhassák. /Be. 269. §. /1/ bek./

Mivel a kézbesítés útján közölt végzés elleni fellebbezés határideje nyolc nap, indokolt, hogy a tárgyalás kitűzésére - a vádiratban megjelölt egyéb jelentősebb súlyú bűncselekmények elbírálása végett - csakis e határidő elteltével kerüljön sor, ha a jogosultak fellebbezést nem jelentettek be. 10.

Ezáltal semmiképpen nem sérti a bíróság a Be. 167. §. /1/ bekezdésében, de a 180. §. /1/ bekezdésében előírt határidők megtartását sem, hiszen az előkészítésre tartozó kérdésekben nyolc napon belül állástfoglalt és a vádirat /vádindítvány/ érkezésétől számított harminc napon belül a tárgyalás megtartásának általában akkor sincs akadálya, ha a végzés ellen az arra jogosultak bármelyike fellebbezést jelentett volna be.

Természetesen ilyen esetekben egyébként is jogosan merül fel az az igény, hogy az esetleges fellebbezéseket a másodfoku bíróság soraon kívül bírálja el.

b/ A jogintézmény alkalmazása az első foku tárgyaláson

A Be. 205. §-ának a rendszertani elhelyezéséből következik, hogy a bíróság a bizonyítás mellőzéséről kizárólagosan csak a tárgyalás megkezdése után, annak a menetében az első fokon hozandó érdemi döntést megelőző ülés időpontjáig /Be. 212. §. /6/ bek./ bármikor határozhat.

A Be. 205. §-ának funkcióit vizsgálva megemlítjük, hogy ahhoz az eljárás megszüntetése szempontjából a bírósági eljárásban

nem fűződik döntéskényszer, amiként a korábban hatályos Bp. 221. §. /1/ bek. f/ pontja azt előírta.

A korábbi szabályozás a bizonyítás felvételének mellőzését az eljárás megszüntetéséhez egyik feltételként követelte meg. Ez a szabályozás a hatályos jogban nem érvényesül. Az újszerű szabályozás ebből a szempontból is figyelemmel volt a gyakorlat igényeire, amely szerint a Be. 213. §. /1/ bek. d/ pontja alapján tárgyaláson az eljárás megszüntetésének egyáltalán nem eljárási feltétele, hogy előbb az adott cselekménnyel /cselekményekkel/ összefüggésben a bizonyítás felvételét mellőzze a bíróság. A Be. 213. §-ához fűzött miniszteri indokolás rámutat, hogy az eljárást olyan cselekmény miatt is meg lehet szüntetni, amelyvel kapcsolatban a bíróság a Be. 205. §-a alapján nem mellőzte a bizonyítást.

Mindez egyttal azt is jelenti, hogy a bíróság a bizonyítás mellőzésére vonatkozó pervezető végzésének hatályon kívül helyezésével a korábban kialakított álláspontjától eltérően bizonyítást vehet fel az adott cselekményi körre vonatkozóan, és - ha ügyészi védelejtésre nem kerül sor - a bűnösség megállapításának ezekre a cselekményekre nézve nincs törvényes akadálya.

Látjuk, hogy a Be. 205. §-a egy, az eljárást közben ső lehetőséggel egyszerűsítő olyan eljárási eszköz, amelynek alkalmazása a mellőzéshez nem szükségszerűen veendő igénybe, jelentősége a célhoz vezető uton csak részleges és nem kizárólagos. Ugyanakkor a büntető eljárás mellőzésének hatályos szabályrendszerében - és ebben a 205. §-nak is jelentőséget tulajdonítva - szoros összefüggés tárul fel, amelynek lényege a felelősségrevonás szempontjából szükségtelen munkaterhelés kiiktatása és ezen keresztül az eljárás időszerűségének, az érdemi döntés hatékonyságának a biztosítása. Egyértelműen kialakult az ítélkezési gyakorlatban, hogy a Be. 205. §-ának az alkalmazására sor kerülhet olyan bűncselekmény vonatkozásában is, amelyre nézve a bizonyítást a bíróság ugyan megkezdte, ámde a beszerzett bizonyítékok az érdemi döntéshez nem elegendők. /BJD. 6839./

A Be. 205. §-a a szabályrendszer egészében jól szolgálhatja ezeket a célkitűzéseket a bírói gyakorlatban.

Felmerül, hogy a bíróság az első foku tárgyalás menetében szüntesse-e meg a büntető eljárást a Be. 213. §. /1/ bek. d/ pontja alapján - mégpedig az ítélet kihirdetése előtt - külön akár jegyzőkönyvbe foglalt végzésével, avagy idevonatkozóan az eljárás megszüntetéséről az ügy érdemét eldöntő ítéletében is rendelkezhet?

Utaltam már arra, hogy a büntető eljárás mellőzése célszerűségi szempontok mellett a társadalom védelmét szem előtt tartó büntető eljárási kategória, amelynek végülis csak az ad létjogosultságot, hogy a büntelkövető a jogpolitikai elvek sérelme nélkül a megfelelő büntetésben egyébként is részesül.

Ugyanakkor ebből a megfontolásból kitűnik, hogy hiba lenne

elhamarkodott döntésekkel olyan eljárási helyzeteket teremteni, amelyek lehetőséget biztosítanak az elkövetőknek a büntetőjogi büntetés alóli mentesülésre.

A Be. 213. §. /1/ bek. d/ pontjában irt bírósági megszüntetés fellebbezés hiányában jogerőhatást eredményez, amennyiben erre a jelentősebb súlyú bűncselekménnyel vagy bűncselekményekkel összefüggő bizonyítási eljárást követő első foku ítélet meghozataláig sor kerül. Ez az eredmény azonban csakis akkor kívánatos, ha egyébként a vád kimerítésével az anyagi jogszabályok követelményeinek megfelelő büntetés kiszabására sor kerül, viszont jogpolitikailag helytelen azokban az esetekben, amikor az elbírálásra visszamaradó "jelentősebb súlyú" bűncselekményre vagy bűncselekményekre nézve felvett bizonyítás bármely okból nem alapozza meg a bűnösség megállapítását, és felmentő ítélet meghozatala válik szükségessé.

Éppen erre tekintettel az a helyesebb megoldás, ha azokra a cselekményekre, amelyekre mellőzte a bizonyítás felvételét az eljárás megszüntetése felől a bíróság az ügyet érdemben elbíráló ítéletében rendelkeznek. A büntető eljárási törvényünk ezt a lehetőséget ugyan nem mondja ki, de nem is teszi kizárttá a Be.214. §-ában. A jogirodalom korábban is véleményünknek megfelelő álláspontot alakított ki arra utalással, hogy "ellenkező esetben eljárásjogilag egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen megoldható helyzetek állhatnak elő pl. a felülvizsgálat terjedelme kérdésében". 11.

Természetesen nem tekinthető kizártnak az sem, hogy a bíróság külön végzésével már az ítélet meghozatala előtt megszüntesse a büntető eljárást a vizsgált jogcímen, de mindenképpen el kell kerülni az olyan helyzeteket, amelyek a büntető eljárás mellőzése intézményrendszerének céljain tulmutató káros eredményre vezethetnének.

c/ A jogintézmény alkalmazásának lehetőségei és indokoltsága a másodfoku eljárásban.

A módosított 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet /Bp/ a másodfoku eljárásra vonatkozó rendelkezések között nem adott kifejezetten utmutatást arról, hogy a büntető eljárás mellőzésének ebben az eljárási szakaszban helye lehet-e vagy sem. A szabályozás rendszere azonban nem hagyott kétséget afelől, hogy a mellőzésre vonatkozó szabályok érvényesülése nemcsak egyes büntető eljárási szakaszokhoz kötött, hanem egységesen a büntető bíróság eljárásában mind első fokon, mind pedig másodfokon egyaránt alkalmazhatók.

A Legfelsőbb Bíróság B.törv. 516/1969. sz. határozatában /BJD. 6838./ már rámutatott arra, hogy téves az a felfogás, amely szerint a Be. 221. §-ának a törvényben történt elhelyezéséből következően nincs eljárásjogi lehetőség arra, hogy a másodfoku bíróság ennek megfelelően rendelkezék.

Ezt az állásfoglalást erősítette meg a további bírósági gyakorlat is, amikor leszögezte, hogy: "A bizonyítás mellőzésével az eljárás megszüntetésére a büntetés kiszabása szempontjából cseké-

lyebb jelentőségű cselekmény tekintetében a bírósági eljárás bármely szakában sor kerülhet. /BJD. 6839./

Az új büntető eljárási kódex /1973. évi I. tv./ 263. §-a hasznosítva a bírói gyakorlatban kimunkált elveket világosan kimondotta, hogy a másodfoku bíróság az első foku bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi és az eljárást megszünteti, -.... a 213. §. /1/ bekezdésének d/ pontja esetében, vagyis "az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége."

Bár a gyakorlat ritkán él ezzel az eljárási lehetőséggel, mégis szükséges néhány gondolatot felvetni, amely a Be. egyszerűsítési törekvéseit a másodfoku eljárásban is tovább erősítheti.

Vizsgáljuk meg, hogy indokolt-e avagy egyáltalán lehetséges-e a büntető eljárás megszüntetése a hivatkozott törvényhelyek alapján, amennyiben a másodfoku bíróság az első foku ítéletben megállapított tényállást irányadóul elfogadja?

A mellőzés jogintézményének a célját az előbbieken már elemeztük, abból következik, hogy alkalmazásának a feltételei olyan esetekben nem állanak fenn, amikor az adott ügy érdemi elbírálásához szükséges ténybeli adatok ismertek, és további bizonyítás felvételére nincs ok. 12.

Ugy vélem, hogy az első foku bíróság által helyesen és minden részében megalapozottan megállapított tényállásba foglalt bűncselekmények egyikével kapcsolatban sem áll fenn a másodfoku eljárásban a mellőzés lehetősége, hiszen ellenkező esetben nem beszélhetnénk az adott ügyben a munkateher csökkentéséről, ellenkezőleg, a felülbírálatot tennék bonyolultabbá és öncélúvá.

Következésképpen a büntető eljárás mellőzésének a másodfoku eljárásban csakis abban az esetben van létjogosultsága, ha az első foku ítéleti tényállás részben megalapozatlan, és így felmerül a bizonyítás felvételének a szükségessége, illetőleg a bizonyítás felvétele mellőzésének a lehetősége.

Ebben a kérdésben pedig a Be. 262. §-ában foglaltak alapján dönthet a bíróság.

Kétségtelen, hogy teljes megalapozatlanság esetében /84. BK. sz. állásfoglalás/ az első foku ítélet hatályon kívül helyezésének van helye.

Részleges megalapozatlanság esetében azonban már figyelemmel kell lenni arra, hogy ez a megalapozatlanság a Be. 258. §-a alapján kiküszöbölhető-e az iratok tartalma alapján a tényállás helyesbitésével, vagy kiegészítésével, illetve bizonyítás felvétele nélkül mód van-e a helytelen ténybeli következtetés feloldására. Ha igen, abban az esetben semmiképpen sem jöhet szóba a Be. 263. §-ának, közelebbről a 213. §. /1/ bek. d/ pontjának az alkalmazása, hiszen bizonyításiigényes probléma nem merült fel.

Ellenben ha felmerül a bizonyítás szükségessége, mellyel a megalapozatlanság kiküszöbölhető lenne, akkor kell vizsgálni, hogy helye van-e a büntető eljárás mellőzésének, és ezt a kér-

dést végülis az dönti el, hogy a bizonyítás felvételével kiküszöbölhető megalapozatlanság a bűnösség megállapítását vagy a büntetés kiszabását lényegesen befolyásolja-e, vagy sem. 13.

A BJD. 6838. sz. eseti döntés utal arra, hogy részcselekmény felderítetlensége esetében, ha a megalapozatlanság a bűnösség megállapítására és a büntetés kiszabására nincs lényeges kihatással, a másodfoku bíróság az első foku ítéletet a maga egészében nem is helyezheti hatályon kívül, következésképpen a büntető eljárás mellőzésével kapcsolatos eljárási szabályok alkalmazásával, a jelentősebb súlyú bűncselekményekkel összefüggő megalapozott ítéleti tényállásra épített elsőfoku ítéletnek a jogerőre emeléséről lehet szó. Ez a megoldás pedig vitathatatlanul lényegesen meggyorsítja az eljárás jogerős befejezését.

Értelemszerű, ha a másodfoku eljárásban az arra jogosultak bármelyike bármely részcselekménnyel kapcsolatban megalapozatlanságra utaló bizonyítási indítványt terjeszt elő, s e bizonyítás felvételétől az adott tényállás bűnösséget megalapozó bizonyítottsága várható - de a mellőzés feltételei egyébként fennállanak - a bizonyítási indítvány a Be. 205. §-ára hivatkozással is elutasítható.

A hivatkozott eseti döntés ugyanakkor helyesen utal arra, hogy ha "a cselekmény megalapozott tényállás megállapítása esetén nem valósít meg bűncselekményt, nem az eljárás megszüntetésének, hanem felmentésnek van helye". Az erre irányuló, megalapozott bizonyítási indítvány tehát csak akkor lesz elutasítható az általános szabályok szerint, amennyiben a felmentéshez megkívánt adatok rendelkezésre állanak, egyébként annak elfogadása és a bizonyítás elrendelése a Be. 240. §-a alapján törvényességi követelmény.

4/ A sértett egyéb jogainak érvényesítése az eljárás mellőzésekor.

A vizsgált jogintézmény fogalmi meghatározásánál említés történt arról, hogy a konkrét sértett részére konkrétan és differenciáltan jelentkezik a jogvédelem igénye, azonban a büntetőjogi igény érvényesítése az opportunitás bekapcsolásával érdekegyeztetést kíván. Ez az érdekegyeztetés az osztársadalmi érdekek alapján jön létre, azonban kizárólag a büntetőjogi felelősségérvényesítés szempontjából.

A sértettnek az adott szabálysértéssel, vagy bűncselekménnyel okozott kár megtérítésével összefüggő törvényes jogai /Be. 55. §. /2/ bek./ nem szenvedhetnek csorbát. A nyomozás mellőzéséhez nem kapcsolódik a polgári jogi igény elbírálásának a lehetősége.

Ellenben a Be. 136. §. /2/ bekezdése megkívánja az esetleges kárigény érvényesítéséről a sértetti tájékoztatást. E törvényhelyben foglaltak szerint ugyanis a nyomozás mellőzéséről szóló határozat kézbesítése a sértett /feljelentő/ részére nem maradhat el. Amennyiben pedig a sértett már a feljelentésében közöl-

te, hogy a büntető eljárásban polgári jogi igényét érvényesíti - és mert az eljárás mellőzése folytán erre nem kerülhet sor, ezért a nyomozóhatóságnak a Be. 4. §. /3/ bekezdésében irtak szerint eme törvényes jogok gyakorlásának lehetőségeiről a magánfelet tájékoztatnia kell. Ezt a tájékoztatást célszerű a nyomozás mellőzéséről hozott határozat rendelkező részében a sértett /magánfél/ részére megadni, mert ez megoldás felel meg a törvényi és az ügyintézés bürokráciamentes követelményeinek egyaránt.

Hasonló a megoldás abban az esetben is, ha az ügyész a Be. 147. §. /1/ bekezdése szerint valamely bűncselekménnyel összefüggésben - amellyel kapcsolatban kárigény előterjesztésére is sor került - mellőzte a vádemelést. A törvény a sértett részére ugyan- is a vádemelés mellőzéséről értesítési kötelezettséget ír elő.

Ugy vélem jelenleg is irányadónak kell tekinteni a Legfőbb Ügyészségnek az ÜK. 1964. évi 3. számában 48. szám alatti közzétett ama állásfoglalását, amely szerint: "a polgári jogi igény előterjesztése esetén a mellőzött büntett folytán keletkezett kárigényt érvényesíteni nem lehet abban az esetben sem, ha azt a sértett /magánfél/ kifejezetten kéri."

Az állásfoglalás azt is tartalmazza, hogy a sértettet /magánfelet/ nemcsak arról kell értesíteni, hogy vádemelés mellőzésére került sor, hanem arról is tájékoztatni kell, hogy kárának megtérítését egyéb törvényes uton érvényesítheti.

Némileg eltérő a helyzet a bíróság előtt folyó eljárásban a polgári jogi igény elbírálásával kapcsolatban, ami abból is következik, hogy esetenként az egyértelműen bizonyított szabálysértési, vagy bűncselekményi tényállási részben az okozott kár mértéke is tisztázott lehet.

Kétségtelenül főszabályként kell elfogadnunk azt, hogy a mellőzés célszerűség következménye, amely a szükségtelen munkaterhelés kiiktatását eredményezi. Ehhez képest pedig az eseteknek a tulnyomó többségében a magánfél igényét érintően semmiféle bizonyítás felvételére nem kerül sor, tehát a bíróság tényállást sem állapít meg a keletkezett kár körülményeire és mértékére.

A Be. 170. §. /1/ bek. f/ pontjára alapított eljárás megszüntetéséről rendelkező határozatról a /3/ bekezdés szerint értesíteni kell a magánfelet is azzal a figyelmeztetéssel, hogy polgári jogi igényét egyéb törvényes uton érvényesítheti.

A Be. 170. §. /3/ bekezdéséhez fűzött miniszteri indokolás rávilágít a rendelkezés lényegére. Az eljárást megszüntető végzésben a bíróság a polgári jogi igényt azért nem bírálhatja el, mert a tárgyalás előkészítése során határozatát az iratok tartalma alapján, és nem tárgyaláson felvett bizonyítás eredményeként hozta meg.

Másként alakul azonban a kérdés megoldása abban az esetben, amennyiben a kártérítési igény érdemi elbírálásának a feltételei

fennállnak. A Be. 213. §. /2/ bekezdéséhez fűzött indokolás szerint erre akkor kerülhet sor, ha a tényállás teljes felderítése egyébként megtörtént, és pedig tárgyaláson felvett bizonyítás alapján.

A Be. 213. §. /1/ bekezdés d/ pontja értelmében ugyanis az eljárás mellőzésével történő megszüntető végzés hozatalára akkor is sor kerülhet - az egyéb törvényi és jogpolitikai feltételek mellett - ha ebbe a körbe az első foku bíróság bizonyítást vett fel, és az alapján megalapozottan állapított meg tényállást.

Ilyen esetben pedig a Be. 213. §. /2/ bekezdése szerint a sértett /magánfél/ polgári jogi igénye érdemben elbirálható. Erre mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság a B. törv. I. 547/1980. számú határozatában. /12/1980. BH. 464./ 14.

Amennyiben viszont a mellőzött bűncselekményhez kapcsolódóan nincs lehetőség - idevonatkozó tényállás hiányában - a polgári jogi igény érdemi elbírálására, a bíróság a magánfelet igényének érvényesítésével a Be. 215. §. /1/ bek. II. tétele alapján egyéb törvényes utra utasítja.

Természeteszerű, hogy a kár mértékét is tartalmazó megalapozott tényállás figyelembevételével - a kártérítés megállapítására irányuló fellebbezés alapján - a másodfoku bíróság a Be. 213. §. /2/ bekezdése szerint a magánfél által az első foku eljárásban előterjesztett polgári jogi igényt érdemben ugyancsak elbirálhatja.

Az eljárás mellőzéséhez kapcsolódó sértetti jogok érvényesítésére törvényességi és garanciális okokból egyaránt súlyt kell helyezni, nemcsak azért, mert az 1973. évi I. tv. általános indokolásában rögzítette, hogy erősíteni kívánja az állampolgári jogok védelmét, hanem amiatt is, hogy az opportunitás az osztársadalmi érdekek valóraváltása végett, de csak az elvi keretek között, kellő hatékonysággal funkcionálhasson.

Az a körülmény ugyanis ellene mondana az opportunitásnak, ha a sértetti jogosultságok a mellőzés körét meghaladóan korlátozást szenvedhetnének.

III.

Néhány összegező gondolat

A büntető eljárás mellőzésének eljárási intézményrendszere átgondolt jogpolitikai megfontoláson nyugvó olyan szabályozás, amelyről osztársadalmi érdekek figyelembevételével nem mondhatunk le.

Az államélet fejlesztésének követelményei az egyszerűbb, gyors, megalapozott, törvényes és hatékony működést szorgalmazzák, amely igény a büntető ügyekben eljáró hatóságok mindegyike felé is egyértelmű. Ezek az igények jogosak, ugyanakkor a megvalósítá-

sukhoz szükséges személyi és tárgyi feltételek behatároltak. Követelmény, hogy az elmúlt években lezajlott büntetőjogi reform alapján a bűnüldözés és az igazságügyi munka "ésszerűbb és egyszerűbb eljárási szabályok alapján, a törvényességi és jogpolitikai szempontokat jobban figyelembe vevő" tartalommal folyjék. 15.

A büntető eljárásban érvényesülő legalitás és opportunitás dialektikus egységének a felfogása, és eme elvi rendszernek a társadalmi érdekeket szolgáló működtetése is olyan rész követelmény, amely segíti elérni a bűnözés elleni küzdelem általános céljait, és ebben elsődlegesen a megelőzést.

Ugy vélem hiba lenne a legalitás elvének az abszolutizálása az opportunitás rovására, ugyanugy amiként hibák forrásává válhatna az opportunitás tulhajtása, vagy akár annak a formális kezelése.

Az eljárási elveknek a fejlett szocialista társadalom építése során is egységesen össztársadalmi célokat kell szolgálniak, és ebben megfelelő eredményességgel vállalhat részt az opportunitás a jövőben is, azonban csak akkor, ha hatásaink élni tudnak az általa biztosított lehetőségekkel.

Az elvek aligha szakíthatók el attól a közvetlen társadalmi közegtől, amelyben funkcionálnak.

Bűnüldöző és igazságügyi szerveink előtt ismertek azok az adatok, amelyek a végzett munka elismerése ellenére a felderítés gyengeségeit is jelzik. Az utóbbi években növekedett azoknak az ismertté vált bűncselekményeknek a száma, amelyeknek az elkövetőjét nem derítették fel, Ez az arány pedig nem jelentéktelen még az ún. erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények körében sem, nem beszélve a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőinek a gyenge felderítési helyzetéről. 16.

Az igazságügyi munkának ugyancsak vannak visszatérő hiányosságai. 17.

A végzendő munka személyi és tárgyi feltételei ugyan javulnak, ez az ütem azonban kisebb mértékű, mintsem attól az eredményesség, a munka minőségi színvonalának felgyorsuló növekedését várhatnánk.

Ugyanakkor vannak tartalékerőink, amelyeket fel kell tárunk, és a bűnözés elleni általános küzdelem szolgálatába kell állítanunk.

Egy ilyen lehetőséget a büntető eljárás mellőzése mint processzuális eszközrendszer is felkinál, tehát az általános társadalmi célkitűzések szolgálatában - teljesebben mint eddig - élni kell vele.

Hivatkozások, utalások jegyzéke:

- 1/ Az 1949. évi XI. törvény 56. §. 10. pontjában irtak szerint az első foku ítéletet többek között hatályon kívül kellett helyezni abban az esetben is, amennyiben "a bíróság az ügy érdemi elbírálásához szükséges bizonyítás foganatosítását - egészben vagy részben - törvényellenesen megtagadta."
- 2/ "Opportunitás elve a bünvádi perben a legalitás elvével szemben az az elv, hogy a védhatóság büntetendő cselekmények miatt csak akkor jár el, ha ez közérdekben áll." /Magyar Jogi Lexikon V. kötet Pallas, Bp. 1904. 708. old./.
- 3/ Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. /Közgazdasági és Jogi Kiadó 1974. 162. oldal./
- 4/ Szabóné Nagy Teréz: Idézett mű 163. oldal.
- 5/ Szabóné Nagy Teréz: Idézett mű 161. oldal.
- 6/ Korom Mihály: Igazságszolgáltatásunk feladatai az MSZMP XI. Kongresszusa után. Belügyi Szemle 1976. évi 1. szám 9. old.

Sziujártó Károly: A bűnüldözés hatékonyságának fokozásáért. Belügyi Szemle 1976. évi 4. szám 7. oldal. "A fölösleges, az ügy érdemi elbírálását nem befolyásoló, viszont értelmetlen idő - munka - és költség növekedést eredményező büntető eljárási cselekményektől tehát az eljárás minden szakaszában tartózkodni kell."
- 7/ Sziujártó Károly: Idézett mű - Belügyi Szemle 1976. évi 4. szám 7. oldal.
- 8/ Sziujártó Károly: Idézett mű - Belügyi Szemle 1976. évi 4. szám 6. oldal.
- 9/ Király Tibor: Magyar Büntető Eljárási Jog I. Egységes Jegyzet. Tankönyvkiadó Bp. 1974. 63. oldal.
- 10/ A Büntető Eljárás Kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1968. 771. oldal: A kérdést a 3. pont alatt vizsgálja, s felveti, hogy ebben az esetben "csak részleges megszüntetésről van szó, míg az egyéb büntettek miatt az eljárás tovább folyik, felmerül hogy a fellebbezés elbírálása előtt a büntető eljárás a többi, illetőleg a másik büntetett miatt folytatható-e."
- 11/ A Büntető Eljárás Kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1011. oldal.
- 12/ A Szombathelyi Megyei Bíróság Bf. 166/1978. sz. ítéletében főügyészi indítvány ellenére nem látott lehetőséget a több mint 85.000 forint kárt okozó folytatólagosan és közokirathamisítással elkövetett sikkasztás büntetvének elbírálása so-

rán a kapcsolódó több rendbeli okirattal visszaélés tárgyában az eljárás mellőzésére.

Az indok kettős jellegű volt, a vádlottnak az okirattal való visszaéléssel megvalósuló cselekményei egyfelől nem voltak jelentéktelen súlyúak, mivel olyan okiratokat is eltitkolt, amelyekhez fontos magánérdekek is kapcsolódtak, másfelől a mellőzés nem jöhetett volna szóba azért sem, mert a tényállás a mellőzésre irányuló indítvány körében teljesen tisztázott volt.

- 13/ A Szombathelyi Megyei Bíróság Bf. 208/1979. sz. A terhelt főként vagyon elleni különböző bűncselekményeket követett el, melyeket a bíróság 13 tényállási pontban rögzített. A 6. tényállási pontban irt Eabetta típusu motorkerékpár jogtalan használata végett történt elvétele körében megállapított tényállás felderítetlennek bizonyult a másodfoku eljárásban. Felmerült volna a bizonyítás felvételének szükségessége, azt azonban a másodfoku bíróság a Be. 205. §-ára utalással mellőzte és e cselekmény tekintetében a Be. 263. §-ára hivatkozással az első foku ítéletet hatályon kívül helyezve az eljárást megszüntette. Hasonló megoldás ismerhető fel a Szombathelyi Megyei Bíróság Bf. 212/1979/3. sz. ítéletében is.

1982/2. BH. 41/I. "Ha az első foku bíróság ítéletének tényállása a jelentős súlyú bűncselekmény mellett jelentkező csekélyebb cselekmény tekintetében megalapozatlan: A másodfoku eljárásban is helye van e cselekmény tekintetében a büntetés eljárás megszüntetésének. /Be. 239. §. /2/ bek. a/ pont, 263. §., 213 §. /1/ bek. d/pont/"

- 14/ A Szombathelyi Megyei Bíróság Bf. 105/1982/3. sz. ítéletével helyesnek találta az első foku bíróságnak a büntető eljárás mellőzése körében a Be. 213. §. /1/ bek. d/ pontjára alapított részleges, megszüntető rendelkezését, de emellett azt is, hogy a mellőzés kereteit érintő tényállás alapján előterjesztett kárigényt is megítélte. A kárösszeget ugyanis a mellőzés ellenére a tényállásban hiteltérdemlően meg lehetett állapítani. Rámutatott azonban arra, hogy tévedett a bíróság akkor, amikor a polgári jogi igény elbírálását a Be. 215. §. /1/ bekezdésére alapította a Be. 213. §. /2/ bekezdése helyett; ugyanis ez utóbbi törvényhely biztosítja a kárigény érdemi elbírálásának lehetőségét a Be. 213. §. /1/ bek. d/ pontja alapján történő megszüntetés esetére is.
- 15/ Markója Imre: A szocialista törvényesség helyreállítása és érvényesülése hazánkban. Magyar Jog 1982. évi 3. szám 203. oldal.
- 16/ Szijártó Károly: A bűnözés alakulása - a bűnüldözés és a bűn - megelőzés néhány kérdése. Belügyi Szemle 1982. évi 4. szám. 10. oldal.
- 17/ Markója Imre: Idézett mű. 203/204. oldal.

A jogtudományi szakbizottság polgári jogi és gazdasági jogi munkabizottságának 1983. IV. 29-i ülése Veszprémben

A SZÖVETKEZETI SZAKCSOPORTOKRA VONATKOZÓ ÚJ JOGI SZABÁLYOZÁS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

Prugberger Tamás

1/ Az 1980-ban hatályba lépett gazdasági szabályozórendszerben tükröződő gazdaságpolitikai és gazdaságirányítási szemléletváltozás az 1973-78-as évek centralizációs törekvéseit követően ismét decentralizációt hajtott végre a magyar szocialista gazdasági életben és gazdaságirányításban. Ennek következményeként utat nyitott a szocialista kisvállalkozás előtt. Ebbe a folyamatba ágyazódik bele a termelői szakcsoportokról szóló, 1981. nyarának végén megjelent két minisztertanácsi rendelet.

A problémákat hat pontba csoportosíthatjuk. Először a társulások gazdasági tevékenységének engedélyezett körével, majd a szakcsoport és a szövetkezet viszonyával, harmadik kérdéskörként a szakcsoport szervezetével, ezt követően a szakcsoport létesítésével és egyes más státuszproblémáival, ötödikként a tagsági viszony egyes problémáival, végezetül pedig a jogi szabályozás rendszerével kívánunk foglalkozni.

2/ A 26/1981. /IX.5./ MT. sz. rendelet /továbbiakban: I.Sz. cs.R./ 1. §. /2./ bekezdésének első fordulata szerint az ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoport tevékenysége elsősorban lakossági szolgáltatásra és árutermelésre irányul. Ezen kívül azonban szövetkezet és más gazdálkodó szervezet részére is végezhet termelői és szolgáltatási tevékenységet. Ez a szabály helyes. Megfelel időszzerű gazdasági viszonyainknak, mert nem szorítja merev profilok és határok közé e szakcsoportok gazdasági tevékenységét, csupán orientálja azt a lakossági igények kielégítésére. A szakcsoportok gazdasági erejének szinten tartása és a szükséges nyereség biztosítása ugyanis esetenként megköveteli, hogy az orientált körön kívül is folytassanak gazdasági tevékenységet.

Ezzel a főszabályként helyesen megfogalmazott orientálási rendezési móddal azonban nem áll összhangban a vegyesprofilu tevékenység korlátozása. A jelenlegi jogi szabályozás értelmében ugyanis az ipari szolgáltató szövetkezeti szakcsoport nem folytathat mezőgazdasági ágazatba tartozó tevékenységet, a mezőgazdasági pedig ipari-szolgáltatót. Vegyesprofilu ipari-mezőgazdasági szakcsoportok kialakításának lehetőségéről pedig nem beszél sem a 26-os, sem pedig a 27-es MTSz. rendelet, sőt a most ismertetett tevékenységkorlátozásból egyértelműen ennek tilalma derül ki. A jogi szabályozásnak ez a nézőpontja nem vette számításba azt, hogy az ország egyes gazdaságilag elmaradott, kevésbé fejlett, vagy rossz objektív adottságu területein nem lehet csak egy tevékenységből megélni, és ezért a megfelelő jövedelem biztosítására a "kétlaki" életmódra szükség van. Ezért az ilyen kedvezőtlen gazdasági adottságu területen nagy volna a realitása az olyan ipari és mezőgazdasági tevékenységet egyformán ellátó vegyes szakcsoportok működésének, ahol a tagok egy jelentős része mindkét tevékenységben részt vállalhatnak.

3/ A szövetkezet és szakcsoport között fennálló szervezeti viszonyt mind a 26-os, mind pedig a 27-es MTSz. rendelet egyértelműen rendezi. Ennek értelmében a szakcsoport valamely szövetkezet keretében olyan önelszámolási rendszerben működő gazdálkodó szervezet, vállalkozás, amelynek használatra elkülönített vagyona van, önálló jogi személyisége azonban nincsen. Éppen ezért megalkulásához és a szakcsoport működési szabályának érvényessé válásához a "gesztorszövetkezet" hozzájárulása, illetőleg jóváhagyása szükséges. A szövetkezet és a szakcsoport kapcsolatainak konkrét rendezésére azonban az új tételesjogi rendelkezések szerint belső megállapodással kell sort keríteni.

Ez mindenekelőtt a vagyoni és a gazdasági kapcsolatokra vonatkozik. Ezekre a kérdésekre vonatkozó megállapodástartalom kialakítása tekintetében a nagyfoku, egyedi módon történő rendezésnek kell érvényesülnie a várható vitás kérdések megelőzése érdekében. Vagyis a szerződéskötés polgári jogi diszpozitív rendezési elve és szabadsága az alapvető rendező elv ebben a körben. Ez kifejezésre jut az idevonatkozó jogi szabályozásból is. Mégis: néhány vonatkozásban tapasztalható - szerintünk indokolatlan - jogi megkötés. Ez a szakcsoport gazdálkodásának a szövetkezet részéről fennálló folyamatos figyelemmel kísérési jog tartalmára vonatkozik. Az ipari és a szolgáltató szövetkezeti szakcsoportokról szóló 26-os MT. sz. rendelet szerintünk helyesen csak arról beszél, hogy a működési szabályzatban konkrétan rendezni kell azt az értékhatárt, amelyen felül a szakcsoport csak a szövetkezet hozzájárulásával köthet kívülállóval polgári jogi szerződést. Az is természetes, hogy az új jogi szabályozás mindkét gazdasági ágazatba tartozó szakcsoportnál lehetőséget ad arra, hogy a szövetkezet meghatározott időközönként átfogó gazdasági ellenőrzést végezzen a szakcsoportnál. Ez következik abból, hogy a szövetkezet kezesként saját vagyonával is felel a szakcsoport tartozásáért.

Ezen kívül azonban a mezőgazdasági szakcsoportokról szóló 27-es MT. sz. rendelet 13. paragrafusa a szövetkezetek részéről

a szakcsoportoknak nyújtandó többletsegítség mellett többletjogokat is vindikál a szövetséget részére a szakcsoport gazdasági tevékenységébe való beleszólás és a szakcsoport gazdasági tevékenységnek irányítása tekintetében. Ez mindenek előtt abban mutatkozik meg, hogy az itt említett jogszabályhely - ellentétben az ipari-szolgáltató szövetségeti szakcsoportszabályozással - kifejezetten feljogosítja a szövetségeket arra, hogy "felülvizsgálja a szakcsoport tervét és zárszámát". Ez ellen semmi kifogás nem tehető, ha a szövetséget a szakcsoport felkérésére segítséget nyújt, vagy tanácsot ad a terv összeállításához, a termelési és az értékesítési irány meghatározásához, valamint a mérleg során megállapított nyereség felhasználásához. Figyelembe véve azonban azt, hogy a szakcsoport saját kockázata, a maga részére elkülönített és többnyire a saját tagjai vagyoni körébe tartozó anyagi javak felhasználásával önálló elszámolási rendszerben működik, amely vállalati autonómia és az ezzel együttjáró saját elhatározáson nyugvó direktívák nélküli vállalati tervezés az 1968-ban bevezetett piacsabályozta indirekt gazdaságirányítási rendszerünk alapját képezi, anakronisztikus a szövetségetnek a szakcsoporttal szembeni ismertett jogszabályi feljogosítása. A terv- és zárszámadásfelülvizsgálati jogosultság a gyakorlatban ugyanis könnyen átcsuszhat belső tervutasításhoz, különböző szempontok utasításszerű megadásához.

Ugyancsak az itt kifejtett körülmények miatt nem tartjuk szerencsésnek a 27-es MT. sz. rendelet 14. paragrafusát, mely kogens módon előírja, hogy mit kell a szövetséget és a mezőgazdasági szakcsoport kapcsolatára vonatkozó megállapodásban rendezni. Szerintünk sokkal szerencsésebb a 26-os MT. sz. rendelet 1. paragrafusának /3/ bekezdése által követett módszer, mely csak annyit mond, hogy a szövetséget és a szakcsoport közötti kapcsolatok kialakításának módját megállapodásban kell rendezni. A többi azonban a felek belátására bizza. A 27-es rendeletben megítélésünk szerint visszakísért a mezőgazdasági-élelmiszerügyi ágazati irányításban a többi ágazati főhatósághoz viszonyított mindig erősebben jelentkezett tulszabályozás iránti hajlam /4/. Elemezve mostegy kicsit részletesebben a 26-os Mt. sz. rendelet itt kiemelt 14. paragrafusát, az itt tárgyalt kérdés szempontjából az 1. bekezdés a/ és b/ pontja az érdekes. A megállapodásos rendezés tárgyára vonatkozóan itt tett felsorolást, ugymint "a szövetséget, illetőleg a tagok által a szakcsoport használatába átengedett vagyontárgyak, pénzeszközök, valamint föld és épületek használati viszonyaira, továbbá az elszámolás módjának megállapodásos rendezésére" vonatkozó megemlítése végső soron ajánló, iránymutató jellegű felsorolás is lehetne akkor, ha nem lenne ott a parancsoló jellegű "rendezni kell" kitétel. A példálózó és ajánló jellegű felsorolás viszont nem volna káros egyik szakcsoportni ágazatra vonatkozó szabályozásban sem. Ennyit az a/ pontról, amelyet ilymódon megreformálva nemcsak hogy fenntarthatónak, hanem még az ipari-szolgáltatói szakcsoportni szabályozásra is kiterjeszhetőnek tartunk.

Ezzel szemben a b/ pontot ki kellene teljesen iktatni. A b/ pont szerint ugyanis a szövetséget igényt tarthat a mezőgazdasági szakcsoport tevékenységének eredményeként létrejött vagyon-

növekmény egy bizonyos részére. Ez következik abból, hogy e pontban foglaltak értelmében a megállapodásban rendezni kell e vagyonnövekmény elszámolásának módját. Álláspontunk szerint a szövetkezet a szakcsoport tevékenységének eredményeként létrejövő vagyonnövekményre vagy annak egy részére nem tarthat igényt, pusztán azért, mert a szakcsoport a szövetkezet keretében működik. Így a vagyonnövekményről nem számoltathatja el a szakcsoportot. Ez sértené a szakcsoport saját kockázaton alapuló gazdasági önállóságát. Csupán arról lehet szó, hogy a szövetkezet által a szakcsoport részére használatra átadott vagyontárgyakért a szövetkezet használati díjat igényelhet, a szakcsoport részére végzett különböző szolgáltatásokért, és a termelés során felhasználatra kerülő anyagok átadásáért azok értékének megtérítését vállalkozási díj vagy vételár formájában kérheti. Erre sor kerülhet a szakcsoport gazdasági tevékenységéből előállított eredmény bizonyos hányadának az előállításban a fenti szolgáltatásaival közreműködő szövetkezet részére történő átadásával. Ilyen esetben sor kerülhet egymás közötti elszámolásra. Ez azonban csak egyik formája a szövetkezet részére történő szolgáltatástérítésnek. Ez a forma azonban nem általános, még akkor sem, ha nem is kivételes jelenség. Éppen ezért a szövetkezet és a szakcsoport közötti elszámolásról csak úgy önmagában rendelkezni olyan jogszabályi értelmezésre is lehetőséget ad, mely szerint a szövetkezet akkor is elszámoltathatja a szakcsoportot és elvonhatja többletjöveldelmének egy részét, ha részére semmiféle szolgáltatást nem végzett.

4/ A szakcsoport belső szervezeti felépítésére vonatkozó jogi szabályozás a hagyományos szövetkezeti szervezeti felépítést követi. Néhány indokolt célszerűségi egyszerűsítést azonban a taglétszámtól függően lehetővé tesz. Nevezetesen a kistaglétszámú szakcsoportok esetében a tagértekezlet a működési szabályzatba foglalva állást foglalhat olyképpen, hogy nem működtet intézőbizottságot, a mezőgazdasági szakcsoportok esetében pedig ellenőrző bizottságot sem. Ellenőrző bizottságot - ugyanis az ipari-szolgáltató szakcsoport esetében a 26-os rendelet értelmében amugy sem kell létrehozni, mivel a szakcsoport belső ellenőrzését is a szövetkezet felügyelőbizottsága végzi. Ezzel kapcsolatos az első ellenvetésünk. Ugyanis ez a szakcsoport viszonylatában nem belső, hanem külső ellenőrzés. A szövetkezet felügyelőbizottsági tagja ugyanis nem feltétlenül tagértekezlet tag is. És mégha az is volna, ez kisebbséget jelentene. Éppen ezért fennállhat a szövetkezeti vezetőségnek a felügyelőbizottsággal karöltve a szakcsoport intézőbizottságával, vagy elnökével történő összejátszás veszélye a szövetkezeti szakcsoport és tagsága érdekeivel szemben a szakcsoport érdekekkel, esetleg ütköző szakcsoport érdekek háttérbe szorítása céljából. Éppen ezért álláspontunk szerint hiba volt kihagyni az ipari-szakcsoportra vonatkozó jogi szabályozásból az ellenőrző bizottságot. Ezzel összefüggésben azt is hiányoljuk, hogy a mezőgazdasági szakcsoport esetében sincs az intézőbizottság megalakításának mellőzéséhez hasonló olyan megoldás, hogy ha ellenőrző bizottság alakítására kis taglétszám miatt nem kerül sor, helyette a tagság egyszemélyi belső ellenőrt válasszon. /Ez egyébként a kisszövetkezeti jogi szabályozásból is kimaradt!/
/Ez egyébként a kisszövet-

A szakcsoport ellenőrző bizottság, illetőleg választott belső ellenőr státusára vonatkozóan álláspontunk szerint a fejlett tőkés államok kereskedelmi társaságaihoz hasonlóan a szövetkezetek, de a szakcsoportok esetében is a felügyelőbizottságnak /ellenőrző bizottságnak/, illetőleg ennek funkcióját helyettesítő választott belső ellenőrnek nem az intézkedés-igazgatás, hanem a felügyelet terén státusilag a felügyelőbizottság, illetve az elnök felett kellene állnia. Ezt a szervek jogszabályi felsorolási sorrendjében is helyes volna kifejezésre juttatni. Meg kívánjuk jegyezni még ezzel összefüggésben azt, hogy Franciaországban a jelenlegi tőkés világgazdasági válság hatására bekövetkező üzemleállításokkal szemben küzdő munkásság a bezárásra ítélt üzemeket szövetkezeti öngazgatásba vétele és a részvények társadalmi segélyakció keretében történő átvétele útján sok helyen tovább működteti. Eme üzemi munkásszövetkezetekben a közgyűlés által megválasztott felügyelőbizottság státushelyzetét tekintve az ugyancsak munkáskollektíva részéről megválasztott igazgatóság felett áll. Ez annyit jelent, hogy a közgyűléstől kapott felhatalmazás következtében átfogóan és minden részletre kiterjedően ellenőrizheti az igazgatóság ténykedését, intézkedési jogkörét azonban nem vonhatja el /5/.

A szakcsoport belső szervezetét érintő kérdések között foglalkozni kell még a tagértekezlettel. A tagértekezletre nézve a mezőgazdasági szakcsoport jogi szabályozás a részközgyűlések analógiájára bevezette a résztageértekezlet intézményét. Az ipari-szolgáltatói szakcsoport ágazatra nézve a jogi szabályozás ilyent nem mond. A szövetkezeti jogi szabályozásban azonban a szövetkezeti önkormányzati jogosultságból fakadó relatív diszpozitivitása miatt nincs akadály annak, hogy önszabályozással bármelyik ipari-szolgáltató szövetkezeti szakcsoport a résztageértekezletet bevezesse. Erre azonban minden valószínűség szerint nem igen kerül majd sor, figyelembe véve az ipari szövetkezeti szférában általában fennálló kisebb méretek miatti alacsonyabb taglétszámot. Ez jellemző az ipari és a szolgáltató szakcsoportra is. A mezőgazdaságban a szakcsoport méretek is nagyobbak és a tevékenység is szerteágazóbb. Éppen ezért itt már nagyobb alapja van a részközgyűlésnek. Ugyanakkor azonban a részközgyűlés hátránya az, hogy ilymódon a tagság megosztható és manipulálható.

Mindezek ellenére azonban az intézménynek van egy racionális magja. A mezőgazdasági szakcsoportok egy jelentős részében többféle mezőgazdasági tevékenység folyik. Emiatt igen sok mezőgazdasági szakcsoport különböző növénytermelő, állatnevelő szakcsoportra tagozódik. Így málnatermelőkre, méhészekre, nyul-, baromfi- és sertésenyésztőkre stb. Az általunk e vonatkozásban tanulmányozott "Óbuda" Mgtsz szakcsoportjában a tagértekezletet szakosztálygyűlés formájában tartják meg. A szakosztálygyűlések a saját "szakosztályi gazdasági tevékenységére" vonatkozó határozata pedig nemcsak a szakosztályi intézőbizottságra, hanem a szakcsoporti intézőbizottságra is kötelező. Minthogy mindegyik szakosztálynak külön fejlesztési s egyéb gazdasági érdeke, valamint saját részére elkülönített "alvagyona" van, és mivel mindegyik szakosztály "alönelszámoló" egységként működik a szakcso-

porton belül relativ autonómiával, két szervezeti kérdés vetődik fel. Az egyik a szakosztályi ülések mellett a tagértekezletet pótló küldött-tagértekezlet bevezetése, amelyen minden szakosztály meghatározott számú küldötttel képviseltetné magát. A másik e szervezeti továbbfejlesztéssel összefüggő jogintézményi kérdés. Helyesnek látszana ugyanis a szakcsoportoknak előbb jelzett szervezeti, vagyoni és gazdasági relativ önállósága miatt az, ha az egyes szakosztályok és a szakcsoport belső megállapodásokban rendeznék egymással kapcsolatos jogviszonyaikat, mint amilyenben a szakcsoport a saját kapcsolatát rendezi a szövetkezettel.

5/ A szakcsoport státuskérdései közül a megalakulást, valamint a megszűnést mindkét MT. sz. rendelet egységes alapelvek szerint és helyesen szabályozza. A szakcsoporti egyesülésről /beolvasásról/, szétválásról és kiválásról azonban csak a mezőgazdasági szakcsoportokra vonatkozó 27-es MT. sz. rendelet beszél. Ennek megfelelően az egy szövetkezeten belül működő szakcsoportok - a közgyűlés hozzájárulásával - külön-külön tartott tagértekezleten, az összes tagok kétharmadának titkos szavazatával elhatározhatják, hogy új szakcsoportba egyesülnek, egyik a másikba beolvad, vagy a szakcsoport két illetve több szakcsoportra válik szét. Hasonló szabály érvényes a szakcsoportból való kiválásra is.

Először a közgyűlési hozzájárulás kérdésével kell foglalkoznunk. Szerintünk mind az egyesülés /beolvasás/, mind a szétválás, mind a kiválás a szakcsoport belügye. Éppen ezért nem tartozik közgyűlés elé, csak akkor, ha abból nyilvánvalóan valamilyen anyagi-, erkölcsi hátrány, megterhelés, vagy jelentős többletköltség terhelné meg a szövetkezetet. Ezért a közgyűlési hozzájárulás mellőzése mellett foglalkunk főszabályként állást, kivéve a fenti körülmények fennforgása esetét. Egy ilyen jellegű jogszabályi megfogalmazás szerencsésebb lenne, amit elbirna az ipari-szolgáltató szakcsoportra vonatkozó jogi szabályozás is.

A másik problémánk a kiválással összefüggésben a szakcsoport teljes tagságának 2/3-os tagértekezleteti hozzájárulásával kapcsolatos. Szerintünk ez jelentősen akadályozza azt, hogy kiválásra valaha sor kerülhessen, ami korlátokat szab az egészséges gazdasági folyamatok szabad játéka elé. Ugyanez a helyzet a szövetkezeti kiválással kapcsolatban is, amelyre az utóbbi 10 évben nem volt példa. Éppen ezért csak a kiválni szándékozó kisebbség egyhangú szavazatától tennék függővé azt. A szakcsoport ősztagságának, vagyis a tagértekezletnek csak annyi jogot adnánk, hogy egy meghatározott időre, legfeljebb azonban csak fél-, vagy egy évre elhalaszthassa a kiválást akkor, ha a szövetkezetet az azonnali kiválás gazdaságilag megrendítené.

6/ A szövetkezeti szakcsoport tagviszony tartalmát képező vagyoni és személyes közreműködés alapvonásait illetően a szövetkezeti tagviszonyhoz hasonlóan alakul. Mégis lényeges eltérések vannak ahhoz képest. A szakcsoport tagjának vagyoni közreműködése a szakcsoport működésének fenntartásában sokkal jelentősebb, mint a szövetkezeti tag vagyoni hozzájárulása. A szövetkezet ugyanis a tagok vagyoni hozzájárulására nagyobb gaz-

dasági stabilitásánál fogva kevésbé van rászorulva, mint a szakcsoport, vagy kisszövetkezet. A szakcsoport esetében a tagok vagyoni hozzájárulása elsőrendű fontosságu és ez a szakcsoporti tételesjogi szabályozásban ki is fejeződik. A vagyoni hozzájárulás mellett azonban döntő jelentősége van a tagok többnyire egyéni termelői és elszámolások termékatadási tevékenységében realizálódó személyes közreműködésének is.

A tagoknak a szakcsoport részére jelentkező munkavégzése általában a saját műhelyben, illetőleg a saját egyéni gazdaságban valósul meg. Ebből jelenleg két olyan probléma adódik, amelynek a jogi rendezése hiányos. Az egyik ezek közül a szakcsoport tagjainak a nyugdíjat és a betegségbiztosítást, valamint a szülési és anyasági segélyt is magába foglaló társadalombiztosítása, a másik pedig a gazdasági tevékenység tárgyaira, a termelőeszközökre és a terményekre kiterjedő vagyonbiztosítás.

Vizsgálva először a társadalombiztosítás problémáit, jelenleg a helyzet az, hogy a szakcsoport tagok otthon végzett tevékenységére a társadalombiztosítási szolgáltatások nem terjednek ki. Kerülő uton lehetne jelenleg kiterjeszteni a szolgáltatásokat, akkor, ha a szakcsoport tagjaival "alkalmazotti" jogviszonyt létesítene, az alkalmazottak aránya viszont a szakcsoportban a tagok 10 %-nál több nem lehet. Hasonló módon nem járható ut a házi bedolgozói jogviszony sem, mivel a bedolgozói jogviszony tartalmi minősítése ma még a bírósági gyakorlatban is nagyon vitás. Sokan munkaviszonynak, vagy ahhoz hasonló viszonyoknak minősítik. Ebben az esetben az előbb említett 10 %-os korlátozás problémájánál vagyunk. De ugyanakkor a másik álláspont sem ad megnyugtató megoldást, mivel a bedolgozói tagsági viszony hatályos tételesjogunk értelmében csak ipari szövetkezetekhez kötődik. Éppen ezért a társadalombiztosítási szolgáltatásokra /nyugdíj, betegségbiztosítás stb./ feljogosító bedolgozói tagsági viszonynak a mezőgazdasági szakcsoportok ágazatra történő kiterjesztése erőltetettnek és ezért ingoványosnak látszana. Az ipari-szolgáltató szakcsoportok esetében saját jogon a főfoglalkozású szakcsoporttagok részesülnek jelenleg átfogó társadalombiztosításban. A teljes munkaidőben foglalkoztatott szakcsoporttagok az általános jövedelemadó rendelet VI. osztályába sorolt havi 3500,- Ft-os adóköteles jövedelem után havi 1050,- Ft társadalombiztosítási járulékot kötelesek fizetni. Ez a később tárgyalásra kerülő jövedelemadó elvonással együtt megítélésünk szerint sok, és így semmi ösztönzést nem tartalmaz a szakcsoportok ipari tevékenységére. A részfoglalkozású szakcsoport tagok pedig csak üzemi balesetbiztosításban részesülhetnek havi 250,- Ft baleseti járulékos fizetése mellett, amely elvonást a jövedelemadóval együtt ugyan csak sokalljuk, a mezőgazdasági szakcsoporttagok esetében még ilyen szintű társadalombiztosítás sem áll fenn, mivel a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. tv legújabb módosításáról szóló 1981. évi 17. tvr. 1. §-a csak az anyasági és a temetkezési segélyt terjesztette ki az egyéni gazdálkodókra a többi társadalombiztosítási szolgáltatást nem.

Szakcsoport tagokkal folytatott interjúim azt mutatják, hogy a tagok egyértelműen átfogó társadalombiztosítást igényelnek. Az ipari-szolgáltató szakcsoporttagok esetében ezt az igényt a ren-

dezés előtt a munkaviszonyukat szüneteltető és iparendélllyel ezen túlmenően többnyire magasabb szakmai képzettséggel nem rendelkezők vetették fel, ma pedig rész- és mellékfoglalkozásuak. A mezőgazdasági szakcsoportokban a saját kiskertművelési és házkörüli, valamint kisállattenyésztési tevékenységet folytatók zöme gyermekgondozási segély lejártát követően otthon maradó sokgyermekes családnyák, valamint gyermekgondozási segélyen lévő nők.

Az ipari szövetkezeti szakcsoport-tagok egy része ugyancsak ilyen. Gyakori azonban, hogy - különösen a mezőgazdasági szakcsoporti tevékenységgel összefüggő gazdálkodást a fenti kategóriába nem tartozó olyan személyek is végzik, akiknek amellet másirányu foglalkozásuk, fix jövedelmet biztosító állásuk, munkaviszonyuk nincsen. Az ő esetükben ugyancsak fontos, szakcsoport-tagságuk időtartama alatt is, hogy társadalombiztosítási szolgáltatásban részesüljenek és hogy ez az időszak a nyugdíjévekbe beszámításra kerüljön.

Ezzel az igényvel szemben ellenérvként felvetődhet az, hogy az ún. "másodgazdasági" tevékenység legalizálását megelőzően is szép jövedelem származott az ilyen tevékenységet folytatók számára, és végezték is e tevékenységet anélkül, hogy ezen a jogcímen a társadalombiztosítási szolgáltatások bármelyikére igényt tartottak volna. Igen ám, de abban az időszakban a másodgazdaságban résztvevők nem fizettek adót! Az új jogi szabályozással viszont a szakcsoport-tagok jelentős jövedelemadóterhet viselnek. Ezen túlmenően a szakcsoport-tagok gazdasági tevékenysége - miként erre a közgazdasági és gazdaságpolitikai szakirodalom rámutat - társadalom-gazdasági szempontból egyértelműen hasznos. Ez a hasznosság növekszik akkor, ha a szakcsoport, s rajta keresztül a szövetkezet, áttételesen pedig az egész állami szerződéses felvásárlási rendszer a népgazdasági-nemzetgazdasági igényeknek megfelelően integrálni tudja e gazdaságokat. Ebből a megfontolásból pl. Jugoszláviában a beszerző-értékesítő és termeltető tevékenységet folytató földművesszövetkezetek azon tagjai, akik egyéni gazdaságukat hosszulejáratu kooperációs szerződésekkel a szövetkezet kívánsága szerint specializálják /szerződéses integráció/, öregségi nyugdíjra igényjogosulttá válnak. Hasonló a helyzet Lengyelországban is.

Ezzel szemben nálunk Magyarországon csak a szakszövetkezeti tagok részére állt fenn eddig az a lehetőség, hogy a közös munkában való részvétel nélkül is havi 120, vagy 150 Ft. megváltási díj folyamatos befizetése mellett öregségi és rokkantsági járadékra igényjogosultakká váljanak. 1982. január 1-től a munka-, vagy termelőszövetkezeti tagsági viszonyban nem álló mezőgazdasági szakcsoport-tagok évi 360.000 Ft bruttó árbevétel felmutatása és havi 600 Ft. társadalombiztosítási hozzájárulás befizetése esetén az 51/1981./X. 27./ MT.sz. rendelet, valamint az 1/1981. /XI. 14./ SZOT szabályzat értelmében betegségi segély kivételével valamennyi társadalombiztosítási szolgáltatásra igényjogosultakká válnak. Kétségtelenül lényeges előrelépés ez. Ugyanakkor azonban a tsz. tagok esetében a tag és a tsz. által közösen viselt hasonló összegű társadalombiztosítási hozzájárulás

mellett a társadalombiztosítás a betegségi segélyekre is kiterjed. Az ipari termelői szakcsoport főfoglalkozású tagjaira e két rendelet a kisiparosokéval egyező szabályok szerint a betegségi segélyt is kiterjesztette. A tagok hozzájárulása 1-15-ig terjedő számokban meghatározott jövedelemnövekedéstől függően progresszíven emelkedik 255 Ft. alapjáradéktól 2720 Ft. plafonig. A mellékfoglalkozású szakcsoport tagok havi 250 Ft járulék befizetése ellenében viszont csak baleseti ellátást kaphatnak. A társadalombiztosítási járulékfizetésnek ezt a módját bonyolultnak tartjuk. Sokkal egyszerűbb volna a hozzájárulási összegeket a jövedelem arányában százalékos arányban, tehát lineárisan növekvő módon megállapítani. Emellett el kellene érni, hogy a szakcsoport tagok is az mgtsz tagokkal egyetemben az ipari biztosítottakkal azonos feltételek mellett teljes értékű és átfogó társadalombiztosításban részesüljenek. Vagyis a nyugdíj, a betegségbiztosítást, a szülési-, anyasági s termelési segélyezést reájuk az ipari, illetve az ahhoz igazított mezőgazdasági szövetkezeti biztosítottakéhoz hasonló tartalommal "ex lege" ki kellene terjeszteni.

A másik problematikus kérdés a szakcsoport tagok műhelyének, termelőeszközeinek és termelvényeinek vagyonbiztosítása. Ez jelenleg nincsen megoldva. Éppen ezért a budai járás területén működő szakcsoportok tagjainak egy jelentős részénél folytatott közvéleménykutatásaink során egyöntetően felvetették a gazdasági tevékenységükkel összefüggő vagyontárgyak teljes értékű biztosítására irányuló igényüket. Az Állami Biztosító helyi fiókjaihoz bejelentett ezirányú kezdeményezések azonban mind eddig nem találtak elfogadható jelleggel kellő visszhangra, és úgy tudjuk, hogy maga az Állami Biztosító mint pénzintézet sem lelkesedik azért, hogy kockázatvállalását erre is kiterjessze. Az Állami Biztosító részéről hivatkoznak a kisiparosi és a mezőgazdasági épület- és lakásbiztosítási kötvényekre, amelyek - ugymond - kellő vagyonbiztonságot nyújtanak a biztosítottak számára, mivel a kötvényfeltételek értelmében a biztosítás kiterjed az épületben folytatott alkalmilag, vagy rendszeres keresőfoglalkozáshoz szükséges vagyontárgyakra, anyagokra, félkész és készárúkra. A kártérítés azonban csak meghatározott összeg erejéig áll fenn, ami a mezőgazdasági épület- és lakásbiztosítási kötvény szerint mindössze 10.000,- Ft. Ezen túlmenően eszerint a kötvény szerint "a biztosítottak gazdaságában tartott állatokra, a gazdaság területén lábon álló növényi kultúrákra, a gazdaságban termelt, vagy vásárolt termékekre, terményekre, továbbá mezőgazdasági gépekre, munkaeszközökre, felszerelési és berendezési tárgyakra káreseményként és személyenként 15.000 Ft erejéig viseli a kockázatot". Ez első látszatra megfelelőnek látszik. Többnyire azonban a szakcsoport-tagok esetében kiscsaládokról van szó /3-4 tag/. Ennélfogva - a kapott interjúnyilatkozatok szerint - pl. egy központi fűtéssel ellátott csirkenevelőnek a benne lévő növendékállománnyal való leégése tényleges kárként is az Állami Biztosítótól kártalanítás címén kapható összeg többszörösét teheti ki. Az elmaradt haszonnal, vagyis a bevétel elmaradásával ez még csak hatványozódik. Ugyanez vonatkozik a szakcsoport-tag gazdáknál betegség, vagy más ok folytán tömegesen bekövetkező állatelhullásokra is /sertés-, juh-, tén-, nyul-, szárnyasbaromfiállomány, stb./. A szakcsoport-tagok által tenyésztett és nevelt állatok egynémely fajtája ritkasága

miatt különösen nagy értéket képvisel. Ezek biztosítása pedig ez idő szerint egyáltalán nem megoldott.

Az itt jelzett körülmények, és különösen az Állami Biztosító visszahuzódó magatartása miatt sok szakcsoportban a tagok az önbiztosítás gondolatával foglalkoznak. Nézetük szerint ennek a biztosítás állami monopóliuma ellenére sem lehet akadály a akkor, ha az Állami Biztosító - mint biztosítással foglalkozó egyetlen cég - nem lép, és nem elégíti ki a jogos társadalmi és gazdasági igényeket. A monopólium ugyanis nemcsak jogokat, hanem egyúttal kötelezettségeket is von maga után. Ha monopóliummal rendelkező cég e kötelezettségének nem tesz eleget, lényegében törvénysértést követ el, mert megsérti a tételes jogon kívül a gazdasági életnek a jog által kiszolgálni hivatott objektív törvényeit. Ha ilyen esetben a szakcsoport segít megszervezni a tagok önbiztosítását, lényegében az SzVt. preambulumban lefektetett szövetségi önszegély elvének megfelelően eljárva segíti kielégíteni az objektív gazdasági törvények által felvetett igényeket. Ilyen előzmények mellett pedig nem tartjuk törvénysértésnek a szakcsoport-tagok önbiztosítását, csupán hiánypótló intézkedésnek.

Mindezt figyelembe véve szükségét látjuk annak, hogy az Állami Biztosító a szakcsoporti gazdálkodásból fakadó veszélyhelyt-állásra teljes értékű kártalanítást tartalmazó biztosítási kötvényfeltételekkel álljon elő.

7/ A szakcsoport - mint nem önálló jogi személy - a társasági adóról szóló 29/1981. /IX. 29./ PM. sz. rendelettel módosított 35/1978. /XII.22./ PM. sz. rendelet szerint társasági adót köteles fizetni, melynek mértéke az adóköteles nyereség 3 %-a. Ha a szakcsoport alkalmazottat is foglalkoztat, úgy a részükre az év folyamán kifizetett és a társadalombiztosítási járulékfizetési kötelezettség alá eső éves munkabér 20 %-ának megfelelő további társasági adót köteles fizetni. Ez az adózási rendszer méltányos, és rendszerét illetően is áttekinthető. Ugyanakkor az alkalmazottak munkabérére vonatkozó felemelt társasági adó jogpolitikai szempontból emiatt indokolt, hogy a szakcsoportot elsősorban saját tagjaival történő munkavégeztetésre ösztönzi. Ennélfogva a társasági adónak itt jelentkező felemelt összege összhangban áll a tagok foglalkoztatásának szövetségi elvével.

A társasági adón felül a szakcsoportot még fogyasztói forgalmi adófizetési kötelezettség is terheli akkor, ha a 33/1981. /IX. 29./ PM. sz. rendelettel módosított 60/1979. /XII. 24./ PM. sz. rendeletben meghatározott termékeket fogyasztói forgalomban értékesíti. Ez egy általánosan elfogadott és intézményesült adó nem, aminek kivetése természetes. A rendelet mellékletében meghatározott adókulcsrendszer azonban egyszerűbb is lehetne megítélésünk szerint.

A másik, és a szakcsoport tevékenysége szempontjából sokkal fontosabb kérdés a szakcsoport-tagok jövedelemadó fizetési kötelezettsége. A mezőgazdasági szakcsoport-tagok jövedelemadó fizetési kötelezettségére az egyéni termelőkre vonatkozó adóügyi rendelkezések érvényesek. Az egyéni termelők, és így a szakcso-

port-tagok adója is a 4/1980. MT. sz. rendelet, valamint a 13/1981. PM. sz. rendelet szerint 4 tételből tevődik össze. Az első adótétel a ló, a második az erőgép, a harmadik a föld, a negyedik pedig az un. külön jövedelem után fizetendő adó.

Az első három összevontan vagyoni adónak is nevezhető. Ez egy ló esetében 800,- Ft, két ló esetében 2000,- Ft. Erőgépnél önálló traktoronként 1600,- Ft, pótkocsis traktor esetében 3000,- Ft, tehergépkocsi esetében 5000,- Ft. adót kell fizetni. Ha pedig a termelő bérmunkást is alkalmaz, az erőgépek itt megjelölt adótétele meg is háromszorozódhat. A földadó külterületi-belterületi, területnagyság és birtokcsoporti megkülönböztetés szerint rendkívül bonyolult, Ennek ismertetése témánk mondanivalója szempontjából azonban mellőzhető. Rátérve ezután a legfontosabbra, az un. "külön jövedelemadóra" itt alapelveként végighuzódik az a főszabály, hogy a bruttó jövedelem képezi a fizetendő jövedelemadó alapját. Az adófizetési kötelezettség azonban csak 150.000,- Ft bruttó jövedelem elérésével következik be. Ekkor az adó mértéke a tényleges bruttó jövedelem 1 %-a. Innen azonban általában 50.000,- Ft-os tételekben 10 %-os maximumig progresszíven emelkedik. Alkalmazottak foglalkoztatásánál felemelt adókulcs van érvényben.

A jelenlegi elképzelések szerint az ipari-szolgáltató szakcsoport-tagok adóelvonása a kisiparosokéhoz hasonlóan alakulna. Utoljára a 48/1980. /XI.22./ MT. sz. rendelettel módosított 42/1971. /XII.17./ Korm. sz. rendelet 8. §. /1/ bekezdése a kisiparosok jövedelemadóját 9 sávba felosztott jövedelemnövekedéstől függően progresszív módon határozta meg. Eszerint 1200 Ft havi jövedelemig az adó mértéke 6 %, ami sávonként progresszíve emelkedik, úgy, hogy a megfelelő sáv alsó határát képező szinten álló jövedelem pedig a sáv felső határa egy külön tételben az adott sávra megállapított százalékban kerül adóelvonásra. Ez utóbbi százalék sávok szerint ugyancsak progresszív módon növekednek 6, 10, 17, 25 stb. százaléktól egészen 75 százalékig bezárólag.

Szerintünk ez az adózási rendszer több szempontból is bírálható. Az egyik tulbonyolultsága, számos elvonási jogcimből és adótételből álló jellege, valamint a sávokra megállapított adótételek ugrásszerű emelkedése. Az ugrásszerű progresszivitás és a több jogcímen nyugvó tulzott adóelvonás a gazdasági tevékenység folytatására ösztönző-csökkentő tényezőként hat. Ezen tulmenően az adókiivetés rendszere teljesen áttekinthetetlen az adófizetőknek, és így megnehezíti az adókiivetések helyességének az adófizetők részéről történő ellenőrzését. Ez a tény kiszolgáltatott helyzetbe hozza az adófizetőket.

Az ebből eredő gazdasági hátrány nyilvánvaló a termelési kedv elvétele következtében. Bár a mezőgazdasági külön jövedelemadó a fizetendő adó mértéke tekintetében méltányosnak tűnik, mégsem az. Nem az, mert ezen kívül - legalábbis a mezőgazdasági termelők esetében - a már említett három másik adótétel alapján is komoly összegek elvonására kerül sor. Ezen tulmenően a mezőgazdasági bruttó jövedelem adóalapkénti tekintetbe vétele sem méltányos, mivel az inflációs folyamattal összefüggő rezsiköltségek,

nyersanyagok, gépek és más eszközök beszerzési árának állandó növekedése folytán az adórendeletek állandó korrekciójára van szükség. Mindez kiküszöbölhető volna akkor, ha a jövedelemadó alapját a szakcsoport-tagok igazolt nettó jövedelme képezné, nem pedig a bruttó jövedelem. Ami a földadót és a mezőgazdasági termelőeszközökkel kapcsolatos "vagyonai adókat" illeti, számos érv szól azok részbeni eltörlése és mással való pótlása mellett. A földadó kivételével az összes többi, így a lóadó, tehergépkocsi, traktor-, és vontatóadó eltörlése mellett foglalkunk állást. A földadót elsősorban földvédelmi okokból indokolt fenntartani, mivel az e téren fennálló adófizetési kötelezettség a tulajdonost arra ösztönzi, hogy ne hevertesse parlagon a földjét. A többi termelőeszköz esetében viszont ilyen szempont nem áll fenn. Azok kifejezetten a termelést segítik elő, annak volumenét és ezzel együtt a jövedelem nagyságát emelik. Ennélfogva a jövedelemadóban ugyis jelentkezik. Éppen ezért jelenleg itt burkolt kettős, sőt a motorral hajtott járműveknél hármas adóztatásról van szó. Hármas adóztatásról azért, mert az általános gépjárműadó megszüntetésének indoka az üzemanyagár olyan mérvű emelése volt, amely magába foglalja az üzemelő gépjármű adóját is. Vagyis a használó az adót az üzemanyag vételekor forgalmi adóként fizeti meg.

Mindezt figyelembe véve mind az ipari-szolgáltató, mind pedig a mezőgazdasági szakcsoport-tagok egyéni adófizetési kötelezettségei közül csupán a jövedelemadót tartanánk fenn. Jelenlegi formáját viszont átalakítani javasoljuk úgy, hogy a mezőgazdaságban se legyen a jövőben meghatározott kereseti összeg alatt /a jelenlegi 150.000,- Ft/ adómentes övezet, hanem már a legkisebb összegű jövedelem is egy általánosan meghatározott százalékos kulcs szerint adóelvonás tárgya legyen. Ez egyúttal azt is jelentené, hogy a jelenlegi progresszív rendszerű adóelvonást egy lineáris adórendszer váltaná fel. Ez egyszerűbbé tenné az adóki-számítást, megelőzve az adókiivetéssel kapcsolatos tévedéseket, ami megnyugtatóná az ügyfeleket is. Ugyanakkor az állam sem károsodna, mert bár több adónem megszűnne, de megnövelt jövedelem-adóhoz jutna.

8/ Eddigi fejtegetéseink jogdogmatikai zárókövetkeztetése, hogy a szakcsoport belső szervezetét és működését, valamint a tagsági jogviszony tartalmát érintve szövetkezeti töltésű jogintézmény. A 27/1981. MT. sz. rendelet II. címében foglalt szabályozással alátámasztva ez áll az állami gazdasági szakcsoportra is. Az állami gazdasági szakcsoport ugyanis önkormányzatát, belső szervezetét és működésének elveit, valamint a tagokkal fennálló viszonyát illetően semmiben sem különbözik a mezőgazdasági szövetkezeti szakcsoporttól. Olyan ez a viszony, mint a tagok önerejéből, továbbá a tanácsi szervezésű, valamint az állami vállalatok támogatásával saját dolgozóik részére létesülő lakásszövetkezetek esetében. A lakásszövetkezetek eszerint is megkülönböztethetők egymástól, mégis mindhárom "alcsoport" a lakásszövetkezeti "főcsoportba" tartozik, szövetkezeti tartalommal. Hasonló a helyzet - megítélésünk szerint - az állami gazdasági szakcsoport esetében is. És ezért - miként mindhárom lakásszövetkezeti alcsoport egy "lakásszövetkezeti törvényben", minden nehézség nélkül szabályozható volt - elegendő lett volna a szakcsoport-

kat is egy jogforrás keretében szabályozni szövetkezeti jogi elvi alapon. Sőt, eme jogforrási keretben sem lenne indokolt olyan tagolás, mely szerint az első rész az ipari, míg a második rész a mezőgazdasági szakcsoportra vonatkozna. Erre utal az a sok átfedés és megkettőzött szabályozás, amely jelenleg a 26-os és a 27-es MT. sz. rendeletek viszonyában fennáll. Ugyanakkor e szabályozás mögött meghuzódó eltérő tárcaszemléletek ugyanazon jogintézményeket sok esetben indokolatlanul egymással ellentétes módon szabályoztak. Ezeket az eltéréseket tanulmányunk előző pontjaiban igyekeztünk kimutatni.

Ezek az indokolatlan átfedések és ellentétes megoldások megnehezítik a jogalkalmazást, komplikáltabbá és nehezen áttekinthetővé teszik a jogalkotást. Ezen túlmenően pedig a további végrehajtási szabályozást illetően kiinduló alapjai a jogi tul-szabályozásnak, amellyel szemben ma már nemcsak a jogi szakirodalom, hanem jogpolitikánk is egyre határozottabban kíván fellépni.

A VEAB kémiai szakbizottsága az MTA analitikai bizottság szerves- és gyógyszeranalitikai munkabizottságának együttes ülése 1983. május 13-án Fűzfőn

SZERVESANYAGOK ELEMENALIZISE GÁZKROMATOGRÁFIA ÉS ATOM-
EMISSZIÓ KOMBINÁCIÓJÁVAL

Régensperger Imréné - Bélafi Lászlóné
Magyar Ásványolaj- és Földgázkísérleti Intézet, Veszprém

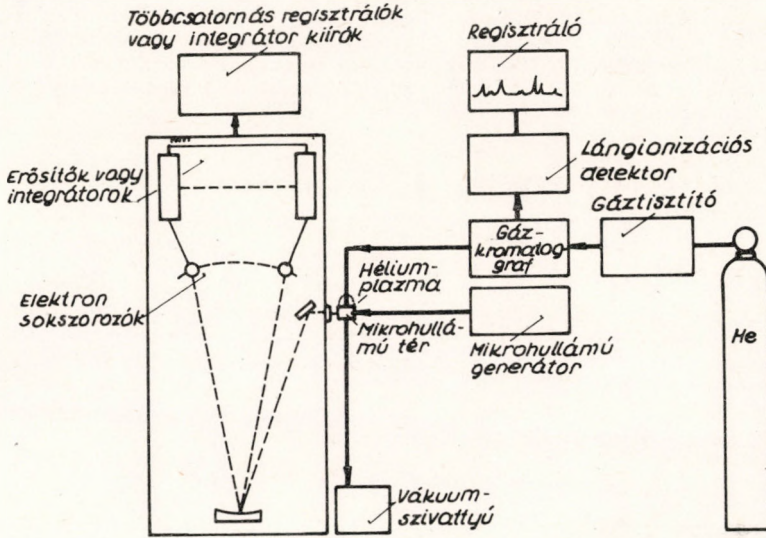
Ismeretlen összetételű, sokkomponensű szerves anyagrendszerek egyes komponenseinek azonosításához, a komponensek szerkezetének meghatározásához általában az egyes vegyületek elválasztását követő vizsgálatokra van szükség. A komponensek szétválasztása illékony anyagrendszerek esetében gázkromatográfiás úton többnyire jól megoldható. Az azonosításhoz, szerkezetfeltáráshoz szükséges részletes vizsgálatok ezért rendszerint gázkromatográfiával összekapcsolt spektrométerekkel elvégezhetők. Ez a lehetőség az utóbbi időben kifejlesztett, érzékenységben és felvételi sebességben már a gázkromatográfiás bemérő és szétválasztó rendszerrel összhangba hozható spektrométerek kifejlesztésével előtérbe kerül.

Legkorábban a tömegspektrométerek fejlődése tette lehetővé a közvetlen gázkromatográf-spektrométer kapcsolat létrehozását, majd az érzékeny és gyors Fourier-transzformációs infravörös-készülékek adtak lehetőséget a gázkromatográfiás kapcsolásra. A legutóbbi években a gázkromatográfiával kapcsolható spektrométerek köre a plazmagerjesztésű atomemissziós spektrométerek alkalmazásával tovább bővült.

A legutóbbi területre tartozó intézeti nagyműszerünk, az Applied Chromatography Systems gyártmányu, MPD-850 típusu elem-analizátor gázkromatográfiával kapcsolható, mikrohullám-stabilizálású, héliumplazma-gerjesztésű atomemissziós spektrométer, amelynek felépítését az 1. ábra szemlélteti.

A gázkromatográfiás oszlopot elhagyó gázáram a készülékben két részre oszlik. Az egyik rész egy gázkromatográfiásan általánosan használt lángionizációs detektorba jut, a másik rész egy

A detektálhatóság határa, ng/s
C:0,19, H:0,03; O:0,67; N:0,88; S:0,13;
P:0,04; Cl:0,07

1. ábra

Az ACS gyártmányu MPD-850 típusu elemanalizátor vázolata

mikrohullám által fenntartott héliumplazmába kerül. A gázkromatográf vivőgázával a plazmába érkező vegyületek atomizálása és az atomok gerjesztése egyidejűleg, a plazmában játszódik le. A spektrométer rácson monokromátora a beérkező fénnyalábot összetevőire bontja, s a minden mérendő elemhez rendelkezésre álló elektronsokszorozó az elem koncentrációjával arányos, regisztrálható, illetve integrálható jelet ad.

Az elemanalizátort elsősorban gázkromatografálható anyagok elemösszetételének meghatározására alkalmazzuk, de felhasználjuk nagy szelektivitású és nagy érzékenységű elem-specifikus gázkromatográfiás detektoroként is. A készülék különböző célra való alkalmazásának módját, és az ilyen úton elérhető eredményeket néhány példán mutatjuk be.

Az elemtartalom-meghatározás hitelesítésére nagyszámu különböző szerkezetű modellanyag elemzését végeztük el. Az 1. táblázatban a szén- és hidrogéntartalom meghatározás hitelesítésére

végzett mérések eredményeit mutatjuk be. A táblázatban feltüntetett adatok egymást követő, legalább hét elemzés átlagát képezik. A táblázat adataiból kitűnik, hogy a szénhidrogének elemösszetétele ezzel a módszerrel nagy pontossággal meghatározható, a kapott mérési adatok eltérése a molekulaszervezetből számított értékekből - vegyülettípustól függetlenül - kisebb, mint 0,3 % /m/m/.

1. táblázat
Szénhidrogének MPD-850-nél meghatározott elemösszetétele

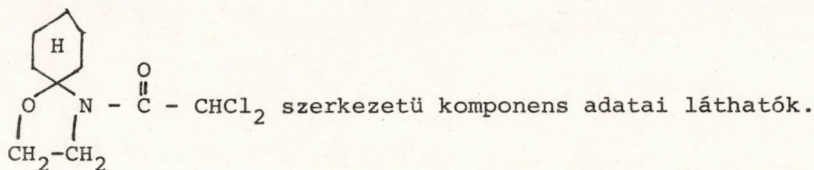
A vegyületek neve	Mérés száma	Széntartalom %/m/m/			Hidrogéntartalom %/m/m/		
		Számtott	Mért	Eltérés absz. rel.	Számtott	Mért	Eltérés absz. rel.
n-Dodekán	7	84,7	84,6	-0,1 0,12	15,3	15,4	+0,1 0,65
n-Tridekán	35	84,8	84,8	0 0	15,2	15,2	0 0
n-Hexadekán	7	85,0	84,7	-0,3 0,35	15,0	15,3	+0,3 2,00
Tetrametilbenzol	14	89,6	89,7	+0,1 0,11	10,4	10,3	-0,1 0,96
Naftalin	35	93,8	93,8	0 0	6,2	6,2	0 0
2-Metil-naftalin	7	93,0	93,0	0 0	7,0	7,0	0 0
Fenantrén	7	94,4	94,5	+0,1 0,11	5,6	5,5	-0,1 1,79

A mérések szórására kapott adatokat a 2. táblázatban foglaltuk össze. Heteroatomot tartalmazó szénhidrogének elemzésekor a szén- és hidrogéntartalom meghatározásának pontossága és szórása megegyezett a szénhidrogénekre kapott értékekkel. A kén- és klórtartalom meghatározásakor mért pontosság és szórás is gyakorlatilag azonos az előbbiekkal, az oxigén- és nitrogéntartalom meghatározásának pontossága és szórása pedig csak valamivel rosszabb a szén- és hidrogéntartalommal kapcsolatos adatoknál. A hitelesítési mérések adataiból kitűnik, hogy megfelelő számú elemzéssel az elemtartalom meghatározásának pontossága elegendő nemcsak azonosításhoz, hanem hasznos információt ad a szerkezetvizsgálatokhoz is.

2. táblázat
Az MPD-850 felhasználásával meghatározott elemösszetétel-
szórás tiszta szénhidrogének esetében

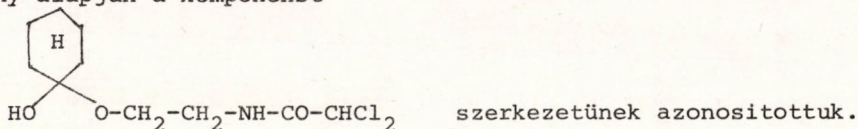
Szénhidrogének	Széntartalom %/m/m/		Hidrogéntart. %/m/m/	
	absz.	rel.	absz.	rel.
n-Dodekán	0,3	0,4	0,3	2,0
n-Tridekán	0,2	0,2	0,2	1,3
p-Hexadekán	0,5	0,6	0,4	2,7
Tetrametilbenzol	0,4	0,5	0,4	4,0
Naftalin	0,1	0,1	0,1	1,6
2-Metil-naftalin	0,1	0,1	0,1	1,4
Fenantrén	0,2	0,2	0,2	3,5

A 2. ábrán egy szennyezésben dus antidótum-készítmény szénhidrogén- és klórcsatorna alkalmazásával detektált kromatogramját mutatjuk be. Az ábrán a

Feladatunk a szennyezőkomponens szerkezetének meghatározása volt.

A vizsgált mintát gázkromatográfiás-tömegspektrometriás és gázkromatográfiás-atomemissziós vizsgálatnak vetettük alá. A minta gázkromatográfiás-tömegspektrometriás vizsgálatakor nyert tömegspektrum alapján feltételezhető volt, hogy a spektrumból hiányzik a molekulaion. Az idegen komponens tömegspektruma alapján két lehetséges szerkezet között a vegyületre meghatározott elemarány alapján egyértelműen lehetett dönteni. Az 5:1 szén-klór arány alapján a komponens

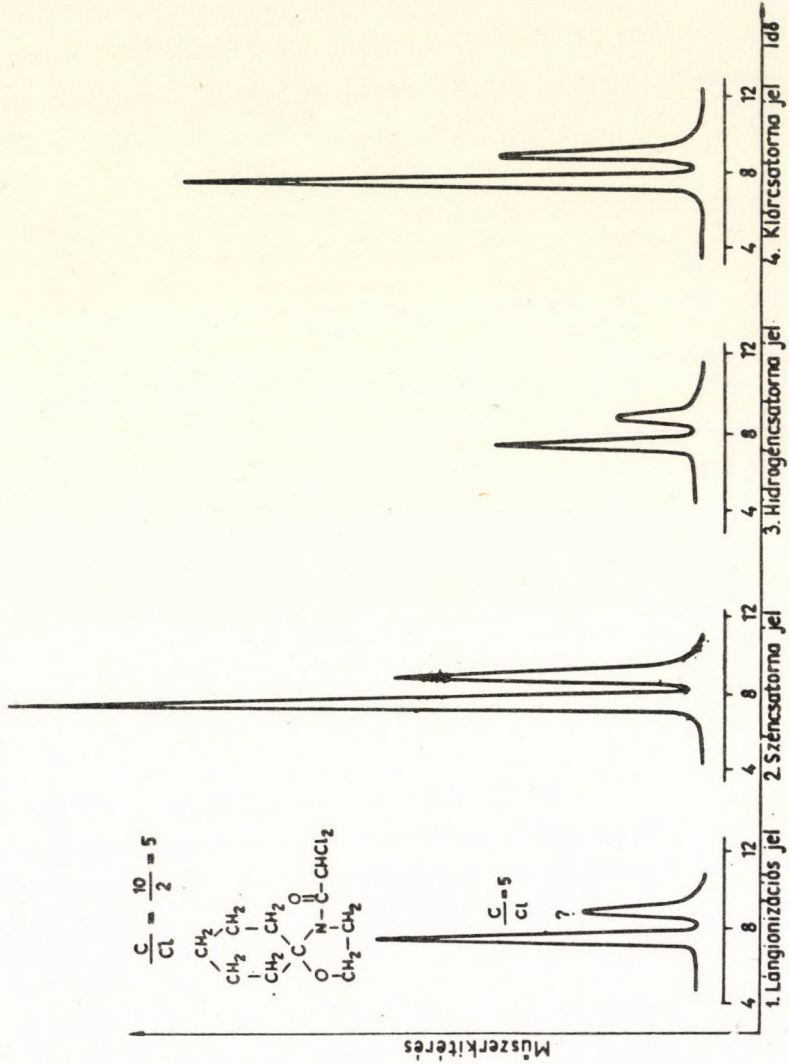

Egy másik megoldandó probléma kapcsán a reakciótermékként kapott dialkilszulfid-elegy komponenseinek azonosítását a szénkén arány meghatározása alapján végeztük el. A 3. ábrán bemutatott kromatogram és az adatok meggyőzően bizonyítják, hogy a vizsgált mintában a szulfidok, diszulfidok, triszulfidok izomerejei vannak jelen. Az egyes izomereket már retenciós sorrendjük alapján lehetett azonosítani.

Az MPD-850 elemanalizátorba beépített emissziós spektrométer az egyes elemek szelektív és érzékeny detektálását is lehetővé teszi. Az elérhető szelektivitás 1:200-tól 1:2000 érték.

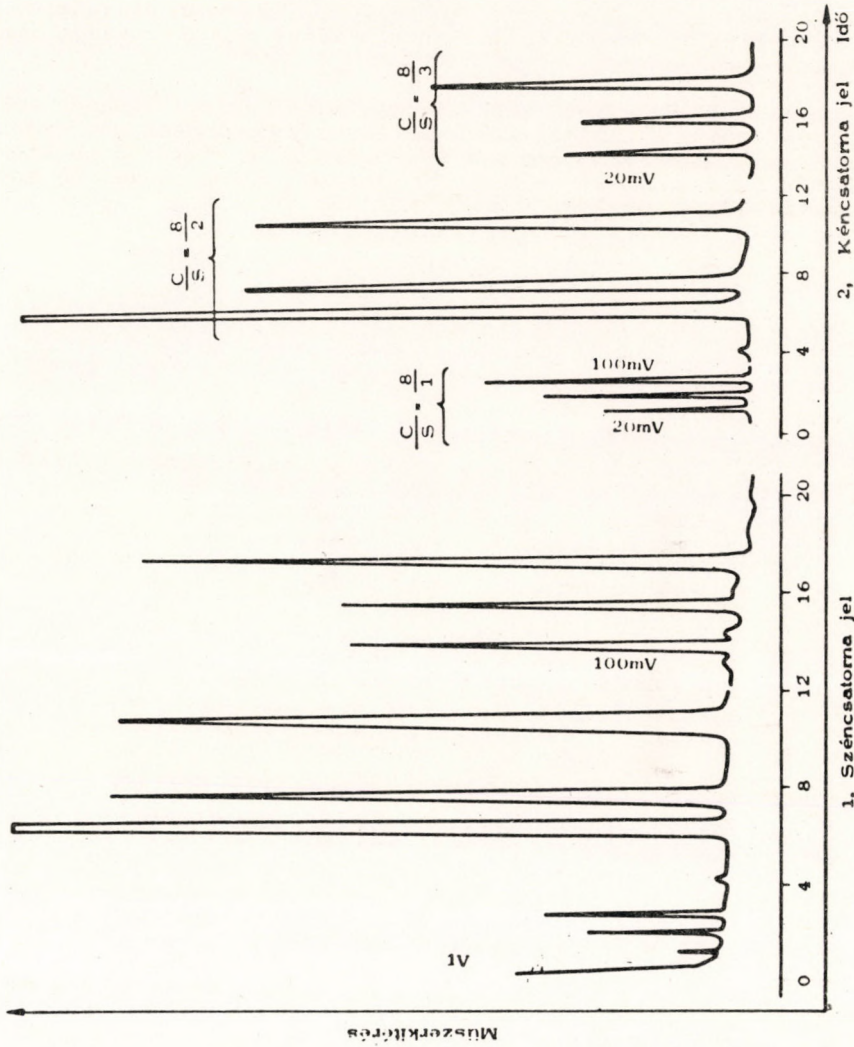
A műszer szelektivitása a különböző heteroatomokat tartalmazó komponensekből összetett minták komponenseinek, illetve szerkezeteiknek egyértelmű hozzárendelését biztosítja és jelentős előnye az egymással átfedésben levő, azaz gázkromatográfiásan szét nem választható komponensek azonosításának lehetősége. Következő példánk ezt szemlélteti.

Egy üzemi eredetű feladattal összefüggésben nagyszámu üzemi légtér mintát és szennyviz mintát vizsgáltunk. A különböző komponensek mennyiségét gázkromatográfiásan, lángionizációs detektorral mértük. Esetenként a nagy kén- és klór-tartalmu komponensek mennyisége irreálisan magas volt.

2. ÁBRA

3. ábra

Nyilvánvaló, hogy az adott gázkromatográfiás körülmények között a kérdéses komponensekkel együtt - amelyek rosszul ionizálódnak - más komponensek is együtt eluálódtak. A szelektív detektálás ugyanakkor az adott komponensek, pld. szén-diszulfid, triklór-etilén, szén-tetraklorid biztonságos meghatározását lehetővé tette.

Eddigi tapasztalataink alapján megállapítható, hogy sokkomponensű anyagok vizsgálatakor az egyes komponensek megbízható elemösszetétel-meghatározásával, valamint a biztonságos elemselektív detektálással az MPD-850 elemanalizátor a szerves anyagok elemzésével foglalkozó analitikai laboratóriumnak hatékony eszköze.

ÚJ FOSZFORILÁLT SAVANILID TÍPUSU INSZEKTICIDHATÓANYAG BOMLÁSTERMÉKEINEK AZONOSÍTÁSA KÜLÖNBÖZŐ ANALITIKAI TECHNIKÁKKAL

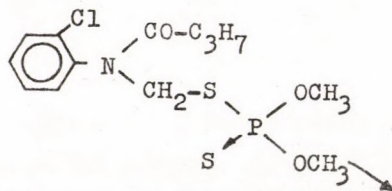
Kovácsné Huber Gyöngyi, Godzsa József, Simon Zoltán
Nehézvegyipari Kutató Intézet, Veszprém

Egy új növényvédőszer kifejlesztése folyamatában a technológiai kutatásokkal párhuzamosan olyan komplex környezetvédelmi-analitikai vizsgálatok elvégzése válik szükségessé, amelyek a szer veszélytelen felhasználását garantálják az ember és környezete védelmében.

Az érvényben lévő engedélyeztetési eljárások nagy programot adnak egy szerkifejlesztésben résztvevő kutatócsoportnak. Különböző analitikai technikákkal vizsgáljuk a szer viselkedését a környezetben, követjük bomlását a talajban, vízben, növényi kultúrákban és biológiai rendszerekben. Rendszeresen ellenőrizzük a betakarított termények szermaradékértékét.

Jelen vizsgálati eredményeink egy új, foszforilált savanilid típusú inszekticid UV-fényben, vízben történő bomlására, fotolízisére vonatkoznak.

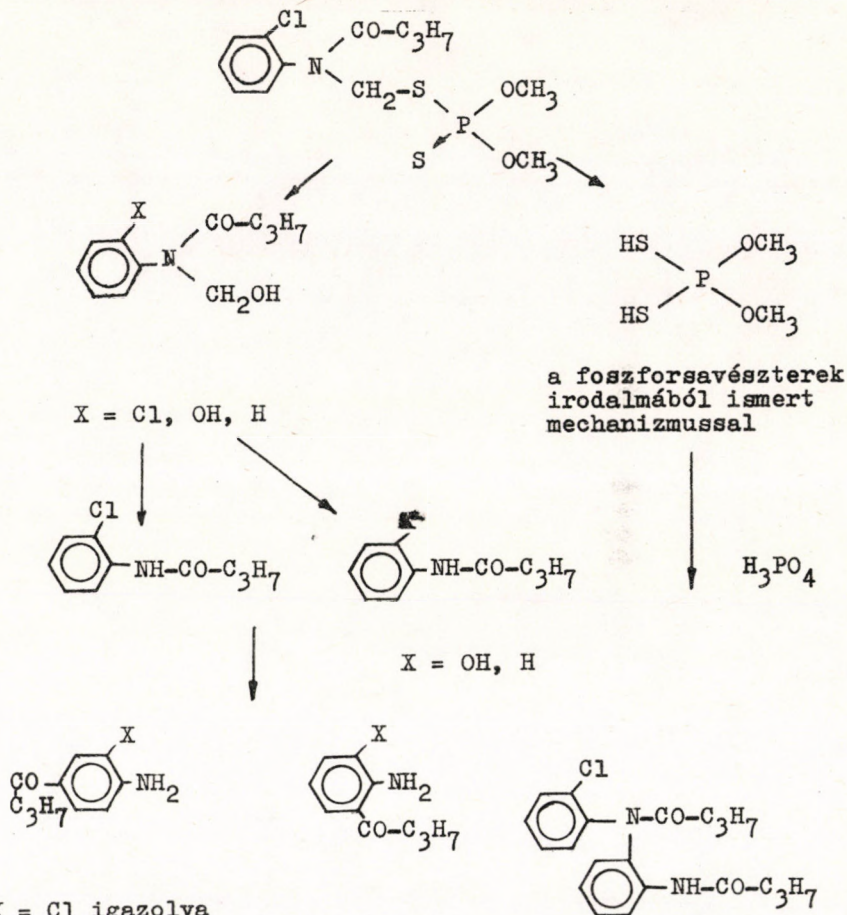
A vegyület szerkezete:

Vizsgálati eredmények

A foszmetilán fotolitikus bomlástermékei közül a hatóanyag induló koncentrációjához viszonyított 5 %-nál nagyobb mennyiségben keletkezett vegyületek szerkezetazonosítására alkalmazott technikákat a II. táblázatban foglaltuk össze. A szintetizálható bomlástermékek végső szerkezetét a szintetizált és a feltételezett molekula azonos fizikai-kémiai karaktere bizonyította /TLC, MS, IR, UV, NMR/.

A feltételezhető fotolitikus bomlásmechanizmus a következő:

a foszforsavészterek irodalmából ismert mechanizmussal

X = Cl igazolva

x = OH, H feltételezve (több fluoreszkáló bomlástermék kétdimenzióban)

O,O-dimetil-S- /N-/2-klórfenil/-butirilamino/-metil -ditiófoszfát, Neviki 79168, foszmetilán; a készítmény NEVIFOSZ 50 EC. A vegyület nem szisztémikus, a növényeken történő bomlását feltehetően elsősorban termikus, fény-, hidrolitikus és oxidatív hatások váltják ki. Ezért indokolt, hogy első lépésként a víz, fény, levegő együttes hatására bekövetkező fotolízist tanulmányoztuk.

Alkalmazott analitikai technikák

Vékonyréteg-kromatográfia

Réteg: Kieselgel HF₂₅₄, 0,25

Kifejlesztő rendszerek: n-hexán - dioxán 80:20,
diklór-metán - n-hexán 70:30

Az alkalmazott detektálási módokat az I. táblázatban foglaltuk össze.

Folyadékkromatográfia

Készülék: Waters C 201 folyadékkromatográf /RI-detektor/ +
Waters Rheodyne 7125 injektor /20 ul/

Oszlop: Nevisorb-Si-60-10, 100x4,6 mm

Eluens: n-hexán-dioxán 93:7 /25 % vízzel telítve/

Gázkromatográfia - tömegspektrometria

Készülék: Hewlett-Packard HP 5992 B típus

Oszlop: 3 % OV 17 + QF1 keverék Chromosorb W-n /80-100 mesh/

Direkt tömegspektrometria

Alkalmazott rendszer: Jeol MS-01SG-2 és JMA-2000 /15 és 75 eV/

Infravörös mikrotechnika

Preparatív vékonyréteg-kromatográfiás elválasztás után 50-80 µg hatóanyagtartalmu KBr tabletta formájában, ötszörös transzmittancia-expanzióval készültek a felvételek.

UV-spektrofotometria

Készülék: Pye Unicam SP 8000, 200-800 nm

NMR-technika

Készülék: Varian CFT-20 /80 MHz/

Modell: a/ a bomlástermékek szerkezetének azonosítására

0,3 g Nevifosz 50 EC, 5 liter desztillált vízben

b/ a bomlási folyamat időbeli lefolyásának követésére

80 liter 10 mg/kg hatóanyagtartalmu vizes oldat

Besugárzás: kevert fényű germicid lámpával

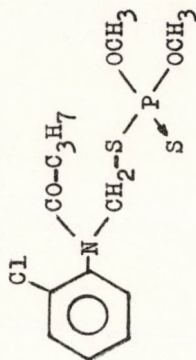
/200-400 nm spektrumtartomány/, napi két óra

Levegőztetés: sűrített levegővel, 1500 cm³/min áramlási sebességgel, napi két óra

A bomlástermékek preparálása

A bomlástermékek elválasztását preparatív folyadék- és vékonyréteg-kromatográfiás módszerrel végeztük el.

I. táblázat.

Funkciós csoport	Detektálás
Aromás Cl	o-toluidin, kék AgNO ₃ - 2-fenoxietanolial, sötét folt
aromás amid.	o-toluidin - KJ, kék
primer aromás amin	p-dimetilamino-benzaldehid /PDAB/ sárga
P → S	AgNO ₃ - tetrabrom-fenolftalein, kék palládium-klorid, barna 4-/p-nitrobenzil/-piridin, kék
P → O	enzimgátlás, szubsztrát: α-naftil-acetát

MÉM, 1976.
Koudela, 1970.
Ambrus, 1981.
Getz, 1980.
Tewari, 1977.
Murfy, 1980.
Kumar, 1980.

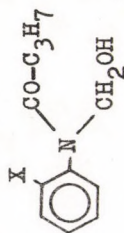
A szerkezetazonosítás módszerei.

II. táblázat

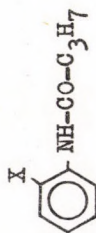
Jobb bomlástermékek

alkalmazott analitikai technikák

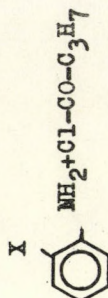
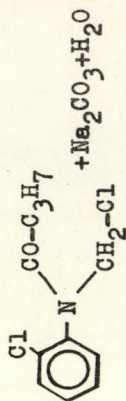
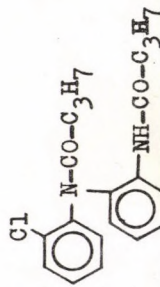
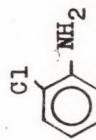
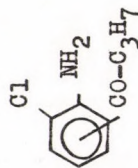
Szintézis

X = Cl, OH, H

X = Cl, OH, H

GC-MS, direkt MS, TIC (o-toluidin/
UV, elemanalízis

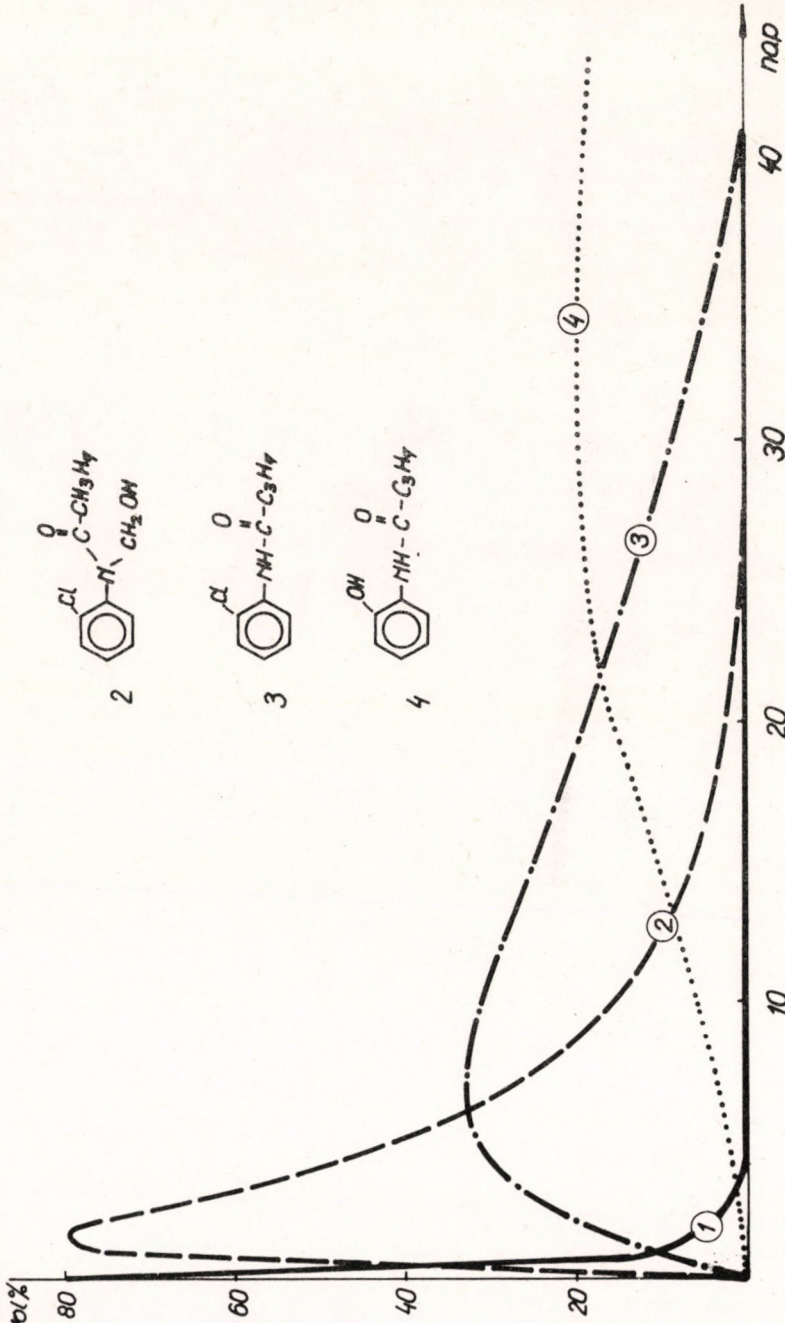
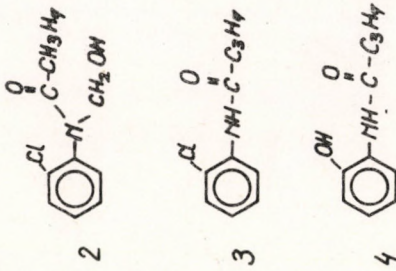
GC-MS, direkt MS, TIC (PDAB), IR,
NMR, UV, elemanalízis

GC-MS, TIC (PDAB), UV

direkt MS

NEVIKI 79168

MOL%

1. ábra

A foszmetilán bomlása steril vízben

A molekula hidrolitikus hasadásával elsőként az N-hidroxi-metil-butiroanilid típusu vegyület keletkezik, legnagyobb mennyiségben az N-hidroximetil-o-klór-butiroanilid. A foszforsavas rész az irodalomból ismert mechanizmussal bomlik le. A vizsgálati periódus /40 nap/ első óráiban találunk csak néhány szerves foszforvegyületet, amelyek a továbbiakban szervesetlen vegyületekké alakulnak. A fotolitikus változás szempontjából feltétlenül az N-hidroximetil-o-klór-butiroanilid további bomlása a figyelemre méltó.

A további azonosított fő bomlástermékek: o-klór-butiroanilid, butiroanilid, o-hidroxi-butiroanilid, 2-amino-Cl-butirofenon, 4-amino-5-klór-butirofenon, o-klór-anilin. A főbb bomlástermékek időbeli változását az 1. ábra szemlélteti. A vizsgálati periódusban legperzisztensebbnek az o-hidroxi-butiroanilid bizonyult, amennyiben az élővizes akvárium kísérletek is hasonló eredménnyel zárulnak, toxikológiai karakterét a jövőben feltétlenül vizsgálni kell.

Irodalom

- Á. Ambrus: J. Assoc. Off. Anal. Chem. 64, 743 /1981/
M. Getz: Paper and TLC Analysis of Environmental Toxicants, Heyden-London-Philadelphia, 1980.
S. Koudela: J. Chromatogr. 53, 589 /1970/
N. Kumar: J. Assoc. Off. Anal. Chem. 63, 536 /1980/
MÉM, Növényvédőszer-maradékok meghatározási módszerei, I. 1976.
A. Murfy: J. Assoc. Off. Anal. Chem. 63, 756 /1980/
S. Tewari: J. Chromatogr. 130, 229 /1977/.

DITIOFOSZFORSAVÉSZTEREK VIZSGÁLATA ^1H - ÉS ^{31}P -MÁGNESES
MAGREZONANCIA SPEKTROMETRIÁVAL

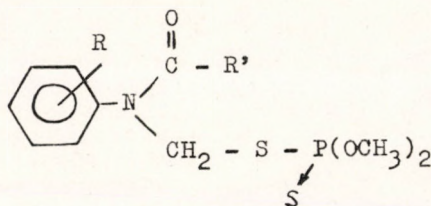
Horváthné Kovács Zsuzsanna
Nehézvegyipari Kutató Intézet,
Veszprém

A szerves foszforvegyületek a jelenleg engedélyezett növényvédőszer-
szerek egyik családját alkotják. Az elmúlt években intézetünkben
is számos foszforsavészter-származékot állítottunk elő. A szintetizált
termékek szerkezetének meghatározása és/vagy azonosítása
infravörös-spektrometriával, ^1H ; ^{13}C - és ^{31}P -rezonancia-spek-
trometriával történt.

A közlemény a proton- és a foszforrezonancia-spektrometriás
tapasztalatokról ad rövid áttekintést.

A ^1H -felvételek értelmezése

A tanulmányozott vegyületek a következő általános szerkezet-
tel jellemezhetők:

R: halogén, alkil-, alkoxi-, alifás észter-, nitrocsoport
R': alkil-, alkilhalogenid-, alkoxi-, fenil/csoport

A több mint kétszáz származékról készült proton-spektrumok
alapvetően két csoportba sorolhatók. A vizsgált molekulák egy
részénél a foszfor atomhoz kapcsolódó metoxi-csoportok protonjai
3,60 ppm-es középponttal dublettet adnak, a foszforatom, mint mág-
neses mag és a protonok között fellépő csatolás miatt. A dublett
csatolási állandója $15,2 \pm 0,2$ Hz.

A többi molekulánál ugyanezen csoportok dublettpárként je-
lentkeznek, azaz a dublett mindkét szára további dublettre hasad.
A felhasadt jelek távolsága 1,5 és 4,5 Hz közötti érték, a dub-
lettek intenzitása közel azonos.

Amint az 1. és 2. ábrákon is látható, a nitrogén- és a kén-
atom közötti metilénprotonok jelalakja is különböző.

A tanulmányozott szerkezetek egy részénél ezen protonok 5,1 ppm-es centrumu dublettet, A₂X spinrendszert adtak. A protonrezonancia-spektrumokon a spinrendszer A₂ része látható. /X a foszforatomot, A pedig a mágneseesen ekvivalens metilénprotonokat jelöli/ A csatolási állandó értéke 13,1 - 15,4 Hz között változik.

A molekulák másik csoportjánál ugyanezen protonokhoz egy bonyolult, feltehetően ABX spinrendszer rendelhető.

A protonspektrumokon az ABX rendszer AB multiplettjei láthatók, amelyek 8 vonalból, két egymással átfedésben levő kvarzettből tevődnek össze. A spinrendszer valóban ABX jellegű spinszimulációval igazoltuk.

A 3. ábrán a SIMEQ spinszimulációs programmal kiszámított és megrajzolt spinrendszer képét hasonlítjuk össze a tényleges spektrumrészlettel.

A spektrumon megjelenő ABX jelcsoportból arra következtethetünk, hogy a metilénprotonok között geminális csatolás lép fel és mindkét proton /A és B/ a foszformaggal /X/ is kölcsönhatásban van. Nyílt láncú vegyületek metilén-csoportjainak jele általában nem hasad fel geminális csatolás következtében, mivel a csoport szabad forgása miatt a két metilénhidrogén ekvivalens /1/. Valószínű azonban, hogy ezeknél a molekuláknál létezik olyan rotációs gátlás, ami miatt nem azonosak a metilén-, illetve metoxiprotonok /2/.

Valamennyi vizsgált molekula amidcsoportot tartalmaz, ami magában hordja a rotációs izoméria lehetőségét, mivel a karbonilszén és a nitrogénatom közötti kötésnek kettőskötés jellege van, és így a rotamerek nem alakulhatnak szabadon egymásba /3/. Mivel a molekuláknak csak egy részénél tapasztaltuk a jelek további felhasadását, az amidcsoport jelenlétével egyedül nem magyarázható a jelenség.

Megfigyeléseink szerint, ha a benzolgyűrűn az amidhoz képest orto-helyzetű szubsztituens van, akkor minden esetben fellép a metoxi-, illetve metilénprotonok további felhasadása. Az orto-szubsztituens megnehezíti az amidcsoportnak az aromás C-N kötés körüli elfordulását is, s erős térbeli gátlás jelentkezik. Ez esetben a rotamerek olyan lassan alakulnak egymásba, hogy a kémiai környezetük közötti különbség nem tud kiátlagolódni. A jelek felhasadása tehát a kétféle gátlás együttes hatására következhet be.

Több esetben előfordult, hogy a nitrogén és a kén közti metilénprotonok geminális felhasadását észleltük, ugyanakkor a foszforhoz kapcsolódó metoxicsoportok csak a várt dublettként jelentkeztek. Viszont, ha a metoxicsoportokra dublettpár volt jellemző, akkor a metilénprotonok mindig ABX spinrendszert adtak. A jelenség a magasabb hőmérsékleten készített spektrumok segítségével értelmezhető.

Amint a 4. ábrán látható, a metoxi csoportok dublettpárja 66°C -on dubletté olvadt össze, a metilénhidrogének geminális csatolása viszont nem szűnt meg. Ez azt jelenti, hogy a metilénprotonok ekvivalenciájának megteremtéséhez magasabb hőmérséklet szükséges, így a rotációs potenciálját aktiválási szabad entalpiája is nagyobb, tehát mozgásuk gátoltabb.

A molekulamodell is alátámasztja, hogy a metilének nehezebben mozognak, mint a láncvégi POCH_3 csoportok.

A ^{31}P -felvételek értelmezése

A foszforrezonancia-spektrumokon egyetlen singulett látható 99 - 102 ppm között. Ez a jel olyan környezetű foszforatom kémiai eltolódásának felel meg, amely 6 kötéssel két metoxicsoportot, egy bifunkciós kénatomot és koordinatív egy további kénatomot kapcsol magához /4/.

Az 5. ábrán a molekula protoncsatolt spektruma is látható.

Ezekben a molekulákban a foszforatomtól három kötéstávolságra nyolc proton található, és így, ha ezekkel azonos, illetve közel azonos csatolás jön létre, a foszfor jelének kilenc vonalból álló multiplettre kell hasadnia.

Ha a metoxiprotonok, illetve metilénprotonok ^{31}P -maggal történő csatolása különbözik, a foszfor jelének 21-szeres / 3×7 / felhasadása várható.

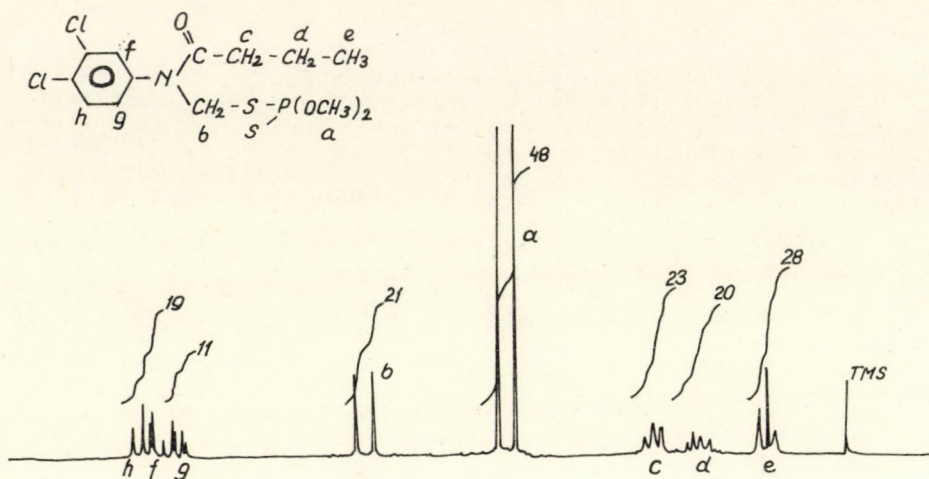
A spektrumon egy hét sávból álló multiplett látható, a sávon azonban további finom felhasadás nincs. Ez azt jelenti, hogy a metoxi- és metilénprotonok foszformaggal való csatolása közel azonos; a multiplett elméletileg kilenc vonalból állna, de a két szélső sáv beleolvadt a zajszintbe. A csatolási állandók azonosága nem meglepő, mivel a csatoló magok távolságát, az őket elválasztó kötések számát és jellegét tekintve vicinális csatolásokról van szó.

Ezen megállapítások megkönnyítik a hasonló típusu molekulákról készült ^1H - és ^{31}P -spektrumok értelmezését. A tanulmányozott molekulák a szakirodalomban még nem közöltek, így a kémiai eltolódási értékek, valamint a csatolási állandók pontos meghatározása érdeklődésre tarthat számot.

Valamennyi felvételt VARIAN CFT-20 típusu Fourier-transzformációs készülékkel készítettük.

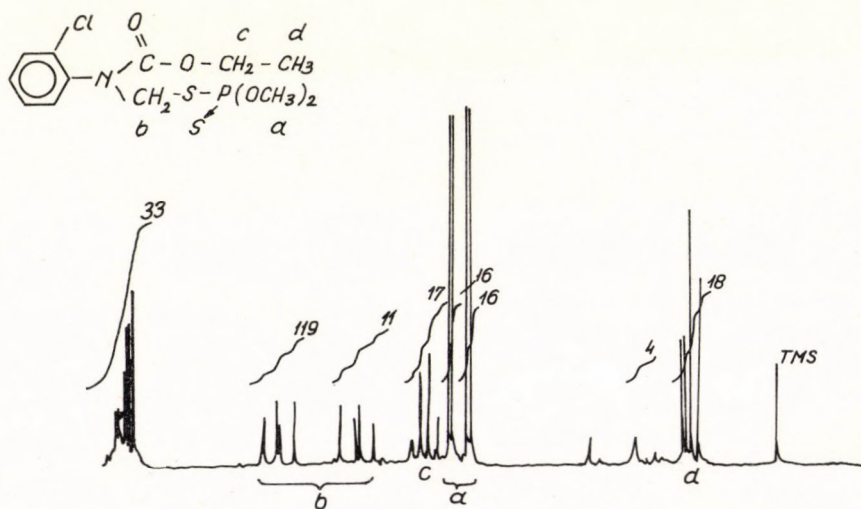
A kémiai eltolódások meghatározásához, belső sztandardként a protonméréseknél tetrametil-szilánt, a ^{31}P -felvételek készítésénél pedig 85 %-os ortofoszforsavat használtunk.

A molekulákat dr. Vass András és csoportja szintetizálta.

Az O,O-dimetil-S-/N-/3,4-diklórfenil-/butirilamino/ metil-ditiofoszfát ^1H spektruma

1. ábra

Az O,O-dimetil-S-/N-/2-klór)fenil)-etil-karbamát/ metil-ditiofoszfát ^1H spektruma

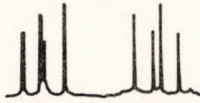
2. ábra

SYSTEM ABX

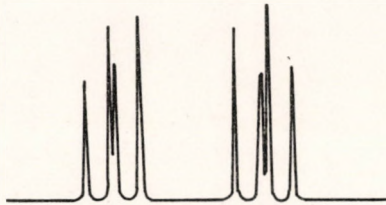
A 453
B 376
X 2
AB 13
AX 15.5
BX 16.7

RANGE
FROM 0
TO 850

**
PLOT
WIDTH 250
AMPL 30

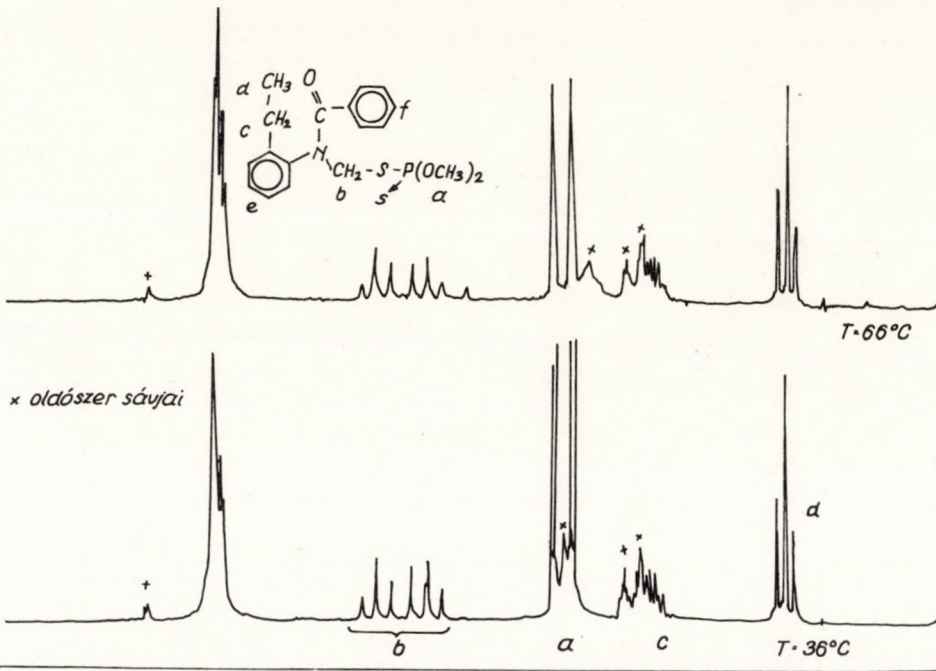
mért

elméleti

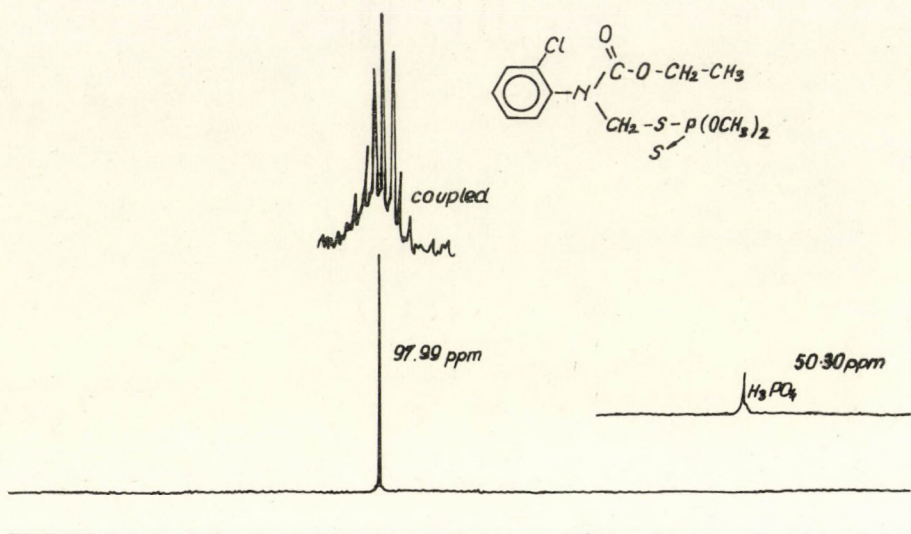
3. ábra

A kén és nitrogén atom közötti metilén protonok ABX spinrendszere

4. ábra

Az O,O-dimetil-S-/N-/2-etilfenil/-benzoyl-amino/-metil ditiofoszfát ¹H spektruma 36 °C-on és 66 °C-on

5. ábra

Az O_2C -dimetil-S-(N-/2-klórfenil/-etilkarbamát/ metil ditiófoszfát ^{31}P spektruma

Irodalom:

- /1/ Sohár P.: Mágneses magrezonancia-spektroszkópia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976. I. kötet
- /2/ Garner, G. - Meth-Cohn, O. - Suschitzky, H.: J.Chem.Soc. /C/ 1234. /1971/
- /3/ Jackman, L.: Dynamic Nuclear Magnetic Resonance Spectroscopy, Academic Press 1975. 7. fejezet
- /4/ Crutchfield, M. - Dungan, C. - Letcher, J.: ^{31}P Nuclear Magnetic Resonance 1967. 5. kötet

A kémiai szakbizottság kőolaj- és gázipari munkabizottságának ülése 1983. III. 9-én Veszprémben

GAZDASÁGPOLITIKA-TUDOMÁNPOLITIKA-OKTATÁSPOLITIKA
/Összefoglalás/

Boross Zoltán

1./ A világgazdasági helyzet összetevőinek és távlatainak megítélésében - az utóbbi évek súlyos eredményeinek és drámai változásainak hatása alatt - közeledtek egymáshoz a közgazdászok megítélései.

A kölcsönös gazdasági függőségek világában a különböző összetevők hatására kialakult jelenségek és viszonyok elkerülhetetlenül globálissá váltak, és minden nemzeti gazdaság számára külgazdasági környezetet jelentenek. "Világgazdasági korszakváltás"-ról beszélhetünk, hiszen az átalakulás rendkívül széles területen az ipari forradalommal kezdődött korszak szinte minden lényeges ismérvére kiterjed, és még nem érte el csúcspontját.

A külgazdasági környezet változásai rendkívül súlyosan érintették Magyarországot. 1973 óta exporttermékeink ára csökkent az importtermékekéé nőtt. Csak egy példával érzékeltetve veszteségeinket, korábban egy tonna búzáért öt tonna olajat vehettünk, míg ma ugyanennyiért épphogy csak 0,8 tonnát kapunk.

2./ A világgazdasági környezetváltozásból adódó hatások Magyarországot a legkedvezőtlenebb időszakban érték. A II. világháborút követő relative gyors extenzív fejlődés időszaka lezárult. Innen a továbblépés fokozott erőfeszítéseket kíván, beruházási feszültségekkel jár együtt, szükségletünk rohamosan növekszik minőségi termékek, különösen minőségi anyagok, félkésztermékek és korszerű termelőeszközök iránt, melyek többsége csak import útján biztosítható. Már a hatvanas évek második felében világossá vált, hogy kimerülőben vannak az extenzív fejlődés lehetőségei, fel kell tárni az intenzív fejlődés forrásait, bár a külső körülmények akkor még kevésbé kényszerítettek bennünket erre. Többek között e felismerésre épültek az 1968-ban bevezetett gazdaságpolitikai reform és a tudománypolitika, műszaki fejlesztéspolitika irányelvei. A következő évek azonban még világszerte a nagyarányú növekedés esztendei voltak. Ilyen körülmények között úgy tűnt, hogy magas növekedési ütem mellett is biztosítható a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés.

3./ Gazdaságtörténeti szempontból mérföldkövet jelent az MSZMP Központi Bizottságának 1978. decemberi határozata, mely fő célként a külgazdasági egyensúly megteremtését tűzte ki, az életszínvonal megőrzése mellett. E határozatban tükröződő koncepció szerint az átmenetileg lelassuló növekedés éveit kell felhasználni arra, hogy a gazdasági szerkezet átalakításával, a hatékonyság növelésével biztosítsuk egy későbbi időszak dinamikus előrehaladásának feltételeit. Az 1978-as párt-állásfoglalásban megfogalmazott elvek határozták meg az 1980-1985 évekre terjedő /VI./ ötéves terv gazdaságpolitikai céljait.

4./ Teljesen önálló életet élő, a gazdaságpolitikától, általános társadalom politikától elválasztható tudomány-, műszaki fejlesztéspolitika elképzelhetetlen. A különbözőségek elsősorban a hatások időállandóiban mutathatók ki: a gazdaságpolitika szükségszerűen a napi és a közelebbi jövő gyakorlati cselekvéseinek követelményeiből indul ki, a jó tudomány-, műszaki fejlesztési politika pedig - nem szakadva el természetesen a gazdaságpolitika követelményeitől, nem fordulva élesen szembe azokkal - lényegesen hosszabb távra dolgozik. Új gazdasági körülményeket kell teremtenie, olyan környezetet, amely sok vonatkozásban ellentmondásba kerülhet a napi gazdaságpolitikai gyakorlattal, célfüggvényrendszerrel, hatékonysági, gazdaságossági megítélésekkel. A műszaki fejlesztéspolitika így hosszú távon a gazdaságpolitikának egyik vezető eleme, középtávon a gazdaságpolitikának jobban alárendelt, rövid távon viszont igen meghatározott része.

5./ A középtávu gazdaságpolitikai célkitűzések a termelékenységnek a termelésnél gyorsabb növelését, a termelési és termékszerkezet korszerűsítését, a termékek önköltségének csökkentését, a termékek minőségének, korszerűségének, nemzetközi versenyképességének növelését igénylik. A termékszerkezet olyan módosítása szükséges, amelynek eredményeképpen növekszik exportunkban a magasabb megmunkáltságu, több intellektuális erőforrást felhasználó termékek aránya.

E feladatok megoldása fokozott mértékben igényli a kutatás és fejlesztés eredményeinek gyors hasznosítását. Nagyon veszélyesnek tartjuk azt az időnként felbukkanó véleményt, hogy a csökkent növekedési ütem, a beruházások kisebb mértéke ugyancsak kisebb kutatási-fejlesztési erőfeszítéseket igényel. A jelen időszakban a növekedés csökkentett üteme nem kevesebb, hanem több tudományos és műszaki eredményt, az eredmények célratörőbb realizálását, a kutatás-fejlesztés-gyártás-értékesítés bázisainak szervezettebb, jobb egymáshoz kapcsolását követeli meg.

6./ A vázolt tudomány- és műszaki fejlesztési elvek megvalósítására, célok elérésére, gyakorlati intézkedések sorozatának megfogalmazására, illetve foganatosítására került sor. Az intézkedések egyik része az országos gazdaságpolitikai elhatározások körébe tartozik, így olyan

- gazdasági szabályozórendszer,
- árpolitika, ármechanizmus,
- jövedelemszabályozási rendszer,
- beruházáspolitikai,
- hitelpolitika

érvényrejuttatása, mely az innovációs tevékenység kibontakoztatását segíti elő.

Az intézkedések másik csoportja a szorosabban vett tudomány-politikai, műszaki fejlesztéspolitikai elhatározások körébe tartozik.

Igy:

- a K+F irányítás rendszerének általános továbbfejlesztése;
- a kutató-fejlesztő bázis átalakítása, az intézményhálózat felülvizsgálata, szervezeti változtatások, új intézménytípus: a fejlesztő vállalat létrehozása;
- a kutató-fejlesztő bázis intenzív fejlesztése érdekében a kutatásban foglalkoztatottak számának növelése helyett az egy kutatóra eső ráfordítások növelése;
- a K+F tevékenység tervezésének, a prioritások érvényrejuttatásának új rendje, módszerei;
- a K+F tevékenység finanszírozásának új elvei, gyakorlata;
- a vállalati és egyetemi kutatóbázisok megerősítése;
- a nemzetközi kapcsolatok bővítése, elmélyítése;
- az eredményesebb licencvásárlási gyakorlat érvényrejuttatása, az adaptációs tevékenység hatékonyabb összekapcsolása a hazai K+F munkával.

7./ A világgazdaság kihívása nehéz próba elé állította az olyan kis, alapanyagokban, energiahordozókban viszonylag szegény, fejlődésének éppen kritikus szakaszában lévő országot, mint Magyarország. A próbát kiállni csak az emberi tényező, mint legfontosabb erőforrás felismerésével, a szellemi munka hatékonyságának fokozásával, és ezen keresztül a társadalmi összmunka mainál nagyobb foku hasznosságának megteremtésével lehet. Kulcsfontosságú szerepe van e nehéz feladat megoldásában a hazai oktatáspolitikának. Óvodától a postgraduális képzésig az oktatás fejlesztési irányainak meghatározásakor abból kell kiindulnunk, hogy a társadalmi-gazdasági változások módosítják az "iskolá"-val szemben támasztott igényeket. Oktatási rendszerünk csak akkor tarthat lépést a fejlődés követelményeivel, ha képessé válik a folyamatos megújulásra. Folyamatban van a közoktatás és felsőoktatás fejlesztési programjának kidolgozása, új oktatási törvény előkészítése. Apáczai Csere János már William Pettyvel a híres angol közgazdával egyidőben ismerte fel az "emberbe való befektetés" gazdasági, társadalmi jelentőségét. Korabeli elmaradottságunkat vizsgálva felteszi a kérdést: "hogyan lehetne ezen segíteni?"

Válasza: "csakis a reformált neveléssel". Mondanivalója nekünk is szól.

A műszaki szakbizottság alumíniumipari és műszaki fizikai munkabizottságának együttes ülése 1982. október 6-án az Ajkai Timföldgyár és Alumíniumkohó művelődési otthonában.

Az elnöki megnyitó után dr. Somosi István laborvezető tartott áttekintő ismertetést az Ajkai Alumíniumkohó laboratóriumában folyó több évtizedes munkáról.

Kocsis Zsuzsanna /VVE Radiokémia Tanszék/ "Természetes radioaktív háttérsugárzási szint mérése levegőben és talajban" c. előadásának első részében összefoglaló ismertetést adott a természetes háttérsugárzás mérésének módszereiről. Az előadás második részében azokat a mérési eredményeket ismertette a szerző, melyeket az Ajkai Alumíniumkohó területén végeztek radon koncentráció meghatározásra meddőhányóban, illetve az iroda épület szobáiban.

Vitéz János /Ajkai Alumíniumkohó/ "mérési eredmények szórásának függése a koncentrációtól és a rendszámától a röntgenfluoreszcenciában" címmel készülő doktori értekezésének eredményeit ismertette. Előadás után a dolgozat megvitatásra került.

Az előadásokat gyárlátogatás követte.

TERMÉSZETES RADIOAKTÍV HÁTTÉRSUGÁRZÁSI SZINT MÉRÉSE
LEVEGŐBEN ÉS TALAJBAN, SZILÁRDTEST NYOMDETEKTORRAL

Kocsis Zsuzsanna
Veszprémi Vegyipari Egyetem, Radiokémia Tanszék.

A talajban lévő és innen a levegőbe is bekerülő természetes háttérsugárzás okozói a természetes radioaktív bomlási sorok. Közülük az urán és a tórium sor a számottevő.

Az 1. ábrán látható az urán bomlási sora.

Mindkét sorban a rádium alfa-bomlás révén radonná alakul. A radon az egyik legmérgezőbb radioaktív elem: nemesgáz lévén na-

gyon könnyen a levegőbe, majd belégzés útján a tüdőbe kerül, ahol a bomlás folytatódik. A lakosság természetes eredetű sugárterhelésének nagy részét a belélegzett radongáz teszi ki.

Izotóp laboratóriumokban, kórházakban, bányákban ehhez az alapszinhez további járulhat. Rádium források, rádium-berillium neutron források, orvosi gyakorlatban használt rádium tűk meghibásodás esetén veszélyes radon források lehetnek. Bányák levegőjében, továbbá salakhegyek, meddőbányák környezetében szintén növekedhet a radon szint.

A természetes radioaktív sugárzás meghatározására kialakult mérési technikákat legáttekinthetőbben talán a mintavétel módja szerint lehet osztályozni.

1. A radont kibocsátó anyag - geológiai anyag, építőanyag, salak-meghatározott mennyiségét vizsgáljuk laboratóriumban, zárt rendszerben.
2. Kihelyezett mérőrendszerrel mérjük a radioaktivitást levegőben vagy a talajban.

A geológiai anyagok és építőanyagok radioaktivitásának mérésére kétféle módszer szokásos; az emanációs módszer vagy a hosszú felezési idejű radioaktív elemek gamma spektrometriás mérése.

Hazánkban Fehér István /a KFKI Sugárvédelmi Főosztályának vezetője/ és Tóth Árpád /a MÉV munkatársa/ végzett széleskörű vizsgálatot a magyarországi építőanyagok radon kiáramlására emanációs módszerrel 1975-76-ban.

A mérési eredményeket ún. effektív rádium tartalomra szokás átszámolni. A mérések szerint a hazai betonoknak kétszer, a magyarországi vöröstágláknak 7-9-szer nagyobb az effektív rádium-tartalma, mint az átlag.

A mérési módszerek második nagy csoportjába a kihelyezett mérőberendezések tartoznak. Ezen módszerek fejlődése az utóbbi 4-5 évben a környezetvédelmi intézkedések hatására nagy lendületet vett.

A kihelyezett mérőberendezések mérhetik a levegőben jelenlévő radioaktivitást, vagy a talajban lévő radioaktív sugárzást.

A szabad atmoszférában a radon 0,03-0,5 pCi/l koncentrációban van jelen, ami megfelel 40-700 MeV/l alfa-energiának. Ilyen alacsony koncentráció mérésére különlegesen érzékeny berendezés, illetve dúsítás szükséges.

A levegőben poralakban jelenlévő radioaktív anyagok mérési lehetőség szempontjából kétfélék: a/ hosszú felezési idejűek és b/ rövid felezési idejű radon termékek.

A hosszú felezési idejű radioaktív anyagok mérésére régen

alkalmazott módszer az, hogy egy porszűrővel ellátott mintavevő készüléken levegőt szivattak át. Az átszivattott levegőből a szűrőn összegyűlt anyag aktivitását mérik pl. havonta egyszer klaszszikus számlálási módszerrel.

A hosszú élettartamu aeroszolak intenzitása azonban csak 10^{-5} -szerese a rövid élettartamu származékok aktivitásának.

Magának a radonnak a mérése szabad levegőben dusítás nélkül nem lehetséges klasszikus mérési módszerrel. Ezért az un. aktív-szenes dusítást szokták alkalmazni.

Az utóbbi néhány évben kifejlesztett készülékek között, melyek a levegő természetes radioaktivitását mérik, leginkább a radon rövid felezési idejű leányelemeit mérő berendezések hódítanak tért. A radon származékok viszonylag nagy aktivitású aeroszolak, amik szűrőn felfogva dusithatók és könnyebben kezelhetők, mint a radon. Aktivitásuk mérését azonban - a rövid felezési idő miatt - integrális típusú detektorokkal lehet megoldani. Ilyenek a termolumineszcens detektorok és a szilárdtest nyomdetektorok.

A radonszármazékok alfa-sugárzását mérő készülékek általános felépítése a következő: egy kis akkuval működtethető egyenáramu motor hajt egy kis levegőturbínát, ami a levegő beszívását biztosítja. Az áramló levegőből az aeroszolat felfogja egy megfelelő szűrő, majd a szűrőhöz csatlakozik a detektor. A detektor lehet TL detektor, ahol 2 l/óra áramlási sebesség 168 óra integrációs idő mellett 10^5 MeV a detektálási határ.

Szilárdtest nyomdetektor alkalmazásával az érzékenység több mint egy nagyságrenddel növelhető. A szilárdtest nyomdetektornak a TL detektorral szemben egy sor előnye van /i/, a TL detektor béta- és gamma-sugárzásra érzékeny, ami zavarja az alfa-meghatározást és csökkenti az érzékenységet. A szilárdtest nyomdetektor béta- és gamma-sugárzásra érzéketlen.

/ii/ A TL detektor kimelegítésénél elvész az információ, míg a szilárdtest nyomdetektor láthatóan kirajzolja az alfa-részecskék nyomait, és dokumentumszerűen megőrzi azt.

/iii/ Szilárdtest nyomdetektorral elérhető, hogy az egyes radioaktív bomlási termékeket szétválasszuk.

Ilyen mérőberendezést a legutóbbi években kezdtek szabadalmaztatni.

A berendezés elvileg azonos az előzővel, itt azonban a szűrőhöz előtétternyőn és kollimátoron keresztül szilárdtest nyomdetektor csatlakozik. Az előtét lemezek vastagságát úgy lehet megválasztani, hogy egyik csatornán csak a ^{214}Po -ból származó alfa-részecskék érik el a nyomdetektort olyan energiával, amely detektálható, míg a másik csatornán keresztül a Po-218 detektálható. A kollimátor biztosítja, hogy csak merőleges alfa részecskék jussanak a filmre. /2. ábra/

A szilárdtest nyomdetektorok megjelenése lehetővé tette a közvetlen, a talajban történő radon mérést. A módszert a Debreceni Atommag Kutató Intézetben Somogyi György és munkatársai dolgozták

ki, és a MfV-vel közösen Pécs vidékén végeztek a 70-es évek végén széleskörű terepi mérést. A talajgáz radon koncentrációja naponként nagyságrendnyit is ingadozhat, ezért hosszú idejű integrális mérés szükséges. A szilárdtest nyomdetektorok a talajban ásott lyukakba kerülnek elhelyezésre, és ott több hétig is károsodás nélkül maradhatnak.

A felszálló radon alfa-sugárzást bocsát ki, 3,8 nap felezési idővel, ami elegendő ahhoz, hogy a detektor a mélyebben fekvő rétegek radioaktivitását is jelezze. A kibocsátott alfa-sugárzás egy része eléri a detektort, és ott láthatóvá tehető nyomokat kelt.

A szilárdtest nyomdetektorok detektálási elve a következő: töltött részecskék pályája mentén bizonyos dielektrikumokban egy 50-100 Å átmérőjű ionizált csatorna jön létre. A létrejött változás stabil, és szelektív kémiai maratással optikai mikroszkópban láthatóvá tehető.

A detektor anyaga lehet kristályos ásvány, üveg, vagy műanyag. Szélesebb körben a műanyagdetektorok terjedtek el, melyek magas polimerizációs fokú cellulóznitrát, polikarbonát vagy cellulózacetát fóliák.

A műanyag detektorok közvetlenül alfa- és proton, közvetve neutron sugárzás kimutatására használhatók /és természetesen nehezebb töltött részecskék kimutatására is/. A nyomdetektorok béta- és gamma-sugárzásra igen széles határok közt érzéketlenek.

A VVE Radiokémia Tanszékén néhány éve használunk különféle feladatok megoldására nyomdetektorokat. Műanyag nyomdetektorral ellenőriztük rádium forrásaink, valamint neutronforrásaink zártságát.

1981 Őszén dr. Házi Endre professzornak egy munkabizottsági értekezleten elhangzott javaslatára és dr. Tóth Béla igazgató érdeklődésére tájékoztató méréseket végeztünk az ajkai Timföldgyár és Alumíniumkohó területén a talaj és a levegő természetes radioaktivitására.

A detektorok elhelyezését a gyár területén a 3. ábra mutatja. A régi vörösiszap, az új vörösiszap, valamint a szürke iszap területén helyeztünk el detektorokat, melyeket kb. 40 cm mélyen beástunk a talajba.

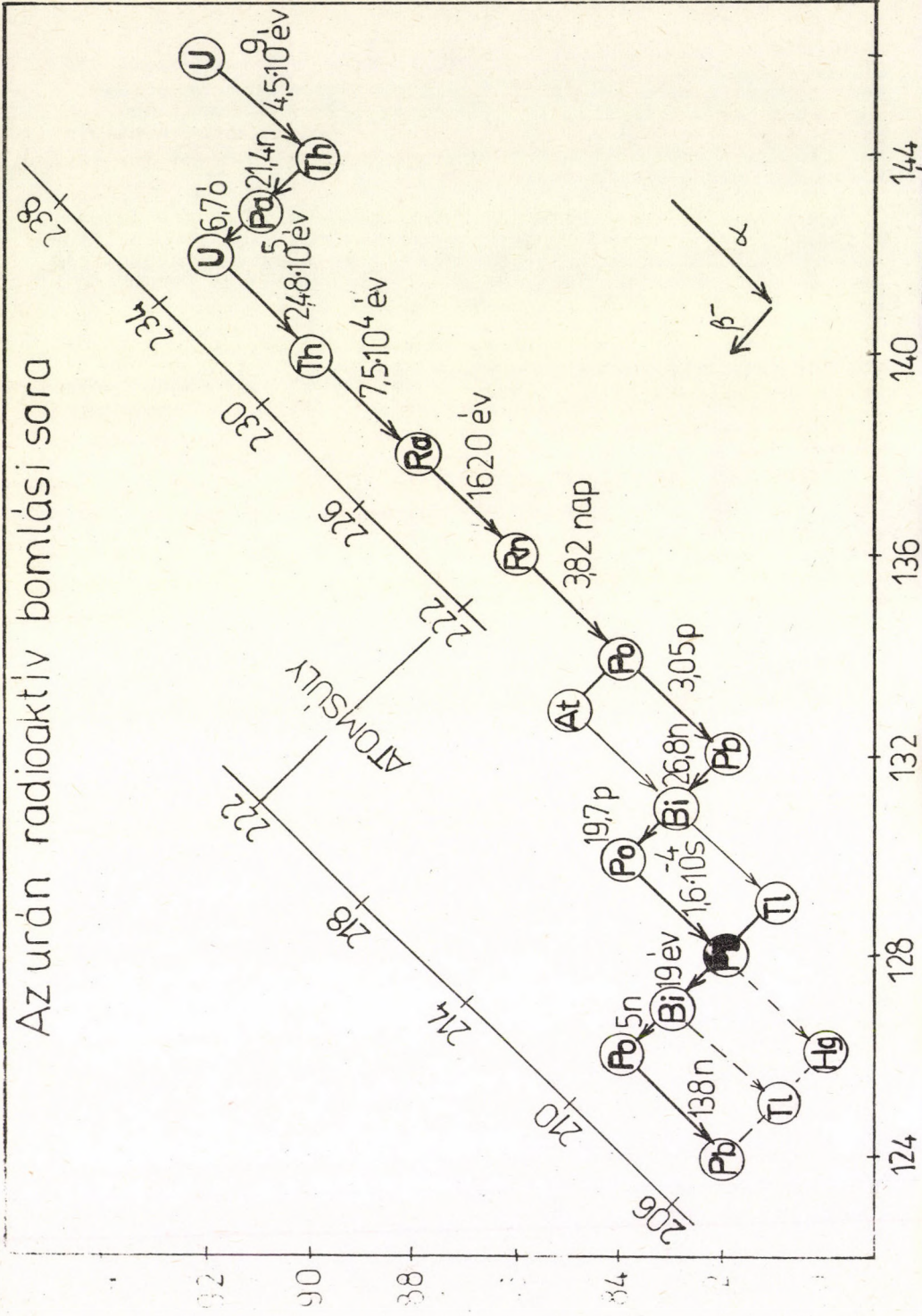
További detektor fóliákat helyeztünk el a gyári garázsok és az épület egyes szobáinak falán.

Egy detektor telep elrendezését a 4. ábra mutatja.

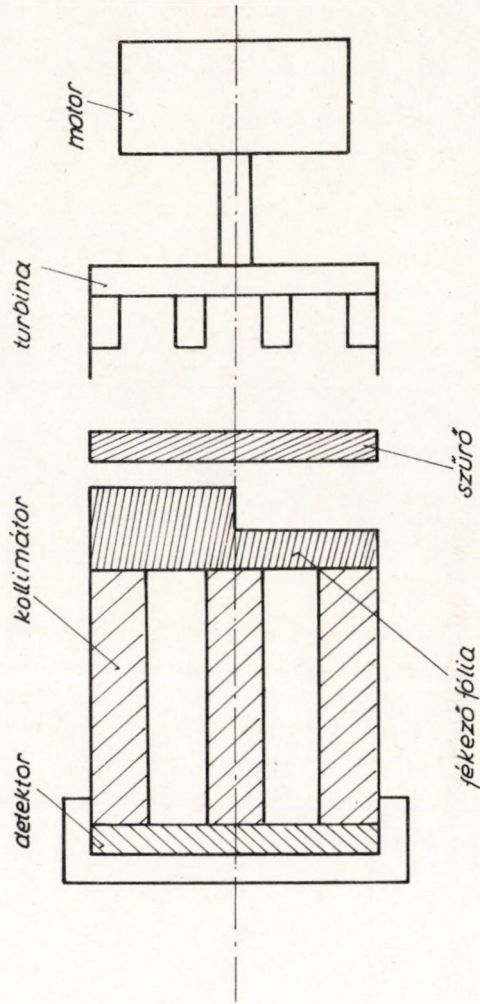
Egy 40 mm átmérőjű, 120 mm hosszú, egyik végén zárt műanyag cső zárófelületének belsejére ragasztott nyomdetektorral. A talajból feláramló radongáz által kibocsátott alfa-sugárzást detektáljuk.

A mérési idő két hét volt.

Azurán radioaktív bomlási sora

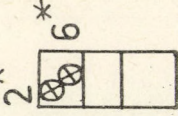
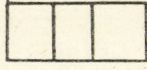
144
NIPITRONICZAN

2. ábra

Radon leány elemek mérése levegőben

GARÁZSOK

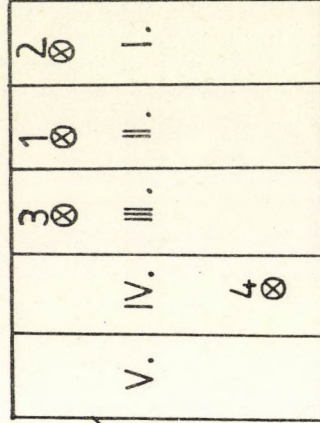

9

SZÜRKEISZAP

7

RÉGI VÖRÖSISZAP

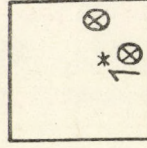
V.a

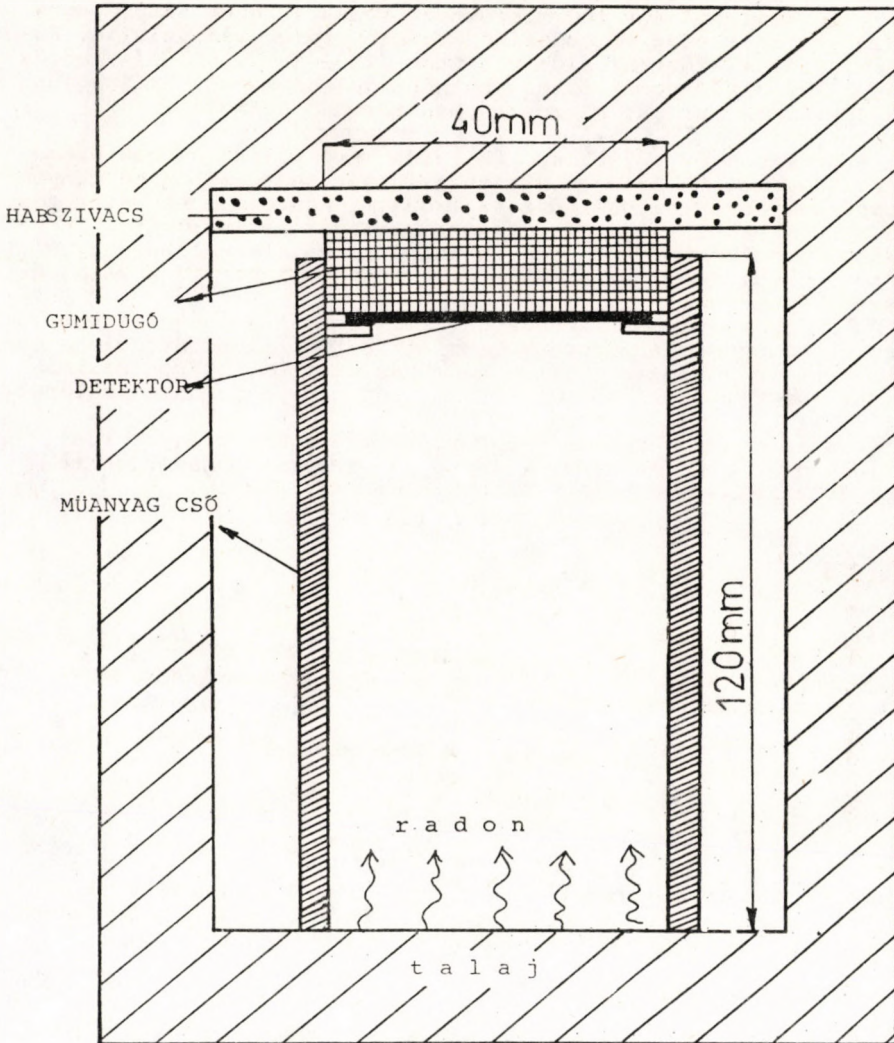
FRISS VÖRÖSISZAP

VII.

VI. 6

10

TERMÉSZETES RÁDIOAKTIVITÁS MÉRÉSE A TALAJBAN
NYOMDETEKTORRAL

4.ábra.

A méréseket KODAK LR-115 típusu cellulóznitrát detektorral végeztük, amelynél egy 100 mikrométer vastag, fehér alaprétegre 13 mikrométer vastag vörös színű érzékeny réteg van felvive. Kémiai maratással történő előhívás után /10 % NaOH, 60 °C/ a vörös rétegben az alfa-nyomok fehér pontként jelennek meg, ami nagyon megkönnyíti az optikai mikroszkópban történő számolást.

A garázsok és dolgozószobák falán lévő fóliák nyomsűrűsége nem haladja meg az átlagos háttér szintjét. A talajban mért nyomsűrűség helyenként meghaladja az irodalmi adatokból és saját terrepi méréseinkből számított átlagos talajgáz aktivitását. Meg kell azonban mondani, hogy a talaj radon kiáramlása nagyon sok tényezőtől függ. Ezek közül a legfontosabbak: /i/ a talaj átteresztő képessége. /ii/ a radon transzport sebessége, ami viszont a nedvességtartalom és a légnyomás függvénye. Emiatt a radon koncentrációja évszakonként is változik. Téli hónapokban minimum, nyáron maximum. Az évi változás 3-5-szörös, sőt egy nagyságrendnyi is lehet.

Összefoglalva: a talajban történő radon mérés egyszerűen megoldható és könnyen kiértékelhető, jó relatív módszer. A mérések folytatása érdemesnek és szükségesnek látszik.

A MAGYAR VAGON- ÉS GÉPGYÁR SCANNING-ELEKTRONMIKROSKÓP- JÁNAK ÉS RÖNTGENSUGÁR MIKROANALIZÁTORÁNAK BEMUTATÁSA

Takács József - Káldor Márton
kohómérnökök
Magyar Vagon- és Gépgyár

A szerzők vázlatosan ismertetik a scanning elektronmikroszkóp, és a hozzá csatolható mikroanalizátorok működési elvét, valamint az MVG által beszerzett Leitz-AMR 1000 A típusu berendezést.

Bevezetés

A Magyar Vagon- és Gépgyár Anyagvizsgálati Laboratóriuma feladatainak tekintélyes részét teszi ki a törések vizsgálata, okuk meghatározása. E vizsgálatok leghatékonyabb eszköze a scanning /letapogató/ elektronmikroszkóp. A MVG 1976 nyarán kezdett el tájékozódni egy ilyen berendezés és beszerzési lehetősége iránt. Műszaki, gazdasági és üzletpolitikai megfontolások után a kiválasztott készülék az AMR-Leitz gyártmányu 1000 A típus lett.

A vizsgálati lehetőségeket bővitendő, egy energiadisziperzív és egy hullámhosszdisziperzív röntgensugaras mikroanalizátor teszi a rendszert többcélúvá. A hullámhosszdisziperzív rendszer MICRO-SPEC gyártmányu, az energiadisziperzív rendszert az EDAX cég gyártja.

2. Az elektronmikroszkóp felépítése, működési elve

A letapogató elektronmikroszkóp fő részei:

- elektronoptikai rendszer
- tárgykamra
- elektronikai rendszer
- vákuumrendszer.

Az elektronoptikai rendszer az elektronágyuban keltett elektronsugarat a vizsgálandó tárgy felületére fókuszálja, és egy eltérítő rendszer gondoskodik arról, hogy e sugár a tárgy felületét soronként letapogassa.

Az elektronoptikai rendszer alatt, a tárgykamrában helyezkednek el a detektorok, melyek a tárgy-elektronsugár kölcsönhatásból származó jeleknek megfelelően a következők:

- visszavert elektron detektor,
- szekunder elektron detektor,
- transzmittált elektron detektor,
- röntgensugár detektor,
- elnyelt áram detektor.

Az elektronikai rendszer egyrészt szabályozza az elektronoptikai és vákuumrendszert, másrészt feldolgozza az érzékelőkből származó jeleket, azaz képet alkot úgy, hogy az elektronoptikai rendszer elektronsugarának eltérítésével szinkronban mozgat egy katódsugárcsőben egy elektronsugarat, melynek intenzitását, tehát a kép fényességét az érzékelőkből származó jelekkel befolyásolja. Attól függően, hogy melyik jelet használjuk képalkotásra, a következő képi módok lehetségesek:

- szekunder elektron kép,
- visszavert elektron kép /domborzati jelleggel/,
- visszavert elektron kép /összetételi jelleggel/,
- transzmittált elektron kép,
- elnyelt áram kép.

Amint a felsorolásból látható, a visszavert elektronok érzékelésével két fajta képet lehet alkotni. Ennek oka az, hogy az eltérítő rendszáru elemek eltérően verik vissza az elektront. Ezt az effektust két, szembekapcsolt detektorral kiküszöbölve, kapjuk a rendszámtól független, domborzati képet.

A felsoroltakon kívül lehetőség van elektrondiffrakciós kép alkotására is.

Az érzékelőkből származó jelekkel - a kép minőségét javítandó - különböző elektronikus manipulációkat lehet végezni. Lehetőség van a különböző detektorok szimultán üzemeltetésére, és a belőlük származó jelek keverésére is.

A főbb képjavítási lehetőségek és automatikák a következők: Automatikus fókuszálás: a videojel alakjától, "hegyességétől" függően vezérelve az utolsó lencse áramát, el lehet érni, hogy az elektronsugár mindig a tárgy felületére fókuszálódjék.

Y moduláció: a detektorokból származó jellel a vetítő elektronsugár függőleges eltérítését befolyásolva egészen kis felületi egyenetlenségek is láthatóvá tehetők.

Gamma nemlineáris erősítés: a videojel szintfüggő erősítésével el lehet érni, hogy a túl sötét képrészek világosabbak, illetve a túl világos képrészek sötétebbek legyenek, így az egész kép értékelhetővé válik.

Billentés korrekció: segítségével a tárgy billentéséből származó hibák küszöbölhetők ki.

3. Analizáló rendszerek

Az elektronsugár-tárgy kölcsönhatásakor karakterisztikus röntgensugárzás is keletkezik. E sugárzást detektálva, a berendezés mikroelemzésre is alkalmassá válik.

A detektálás módja szerint kétféle elemző rendszert különböztetünk meg:

- hullámhosszdiszperziv és
- energiadiszperziv rendszert.

A hullámhosszdiszperziv rendszer történetileg megelőzi az energiadiszperziv rendszert, mely csak 1968-ban, a solid state detektorok alkalmazásával került a mikroanalízis technikájába.

A működés az alábbi vázlatos leírásból érthető meg. A gerjesztett felület, egy elemző kristály és egy detektor /proportionális számláló/ helyezkedik el egy fókuszkerületen. Ahol a röntgensugárzás hullámhossza kielégíti a Bragg egyenletet az elemző kristály rácsparaméterére nézve, ott érzékelhető sugárzás a detektorral, ugyanis az elemző kristály csak ebben az esetben képes a gerjesztett röntgensugárzást a detektorba reflektálni. A visszaverődés szögét meg lehet határozni a detektor és az elemző kristály helyzetéből a fókuszkerületen, ebből a szögből meghatározható a hullámhossz, mely jellemző a gerjesztett elemre.

Az energiadiszperziv rendszer "szive" a detektor, ez két fémelektrod között egy lítiummal meghatározott módon szennyezett szilícium félvezető lapka, melyben töltéshordozók /elektronlyuk párok/ keletkeznek a beérkező röntgen-kvantum energiájának megfelelő mennyiségben. A keletkezett impulzusok egy erősítőbe jutnak. Innen egy feszültségimpulzus, mely a beérkező kvantum energiájával arányos, további erősítés után a többcsatornás elemzőbe jut. A többcsatornás elemzőben a feszültségimpulzusok nagyságuk szerint osztályozódnak. Az osztályozott jeleket meg lehet jeleníteni valamilyen kijelzőn, vagy fel lehet dolgozni digitális formában számítógépen. A kiértékeléshez szükséges korrekciókat, melyek függenek az atomszámtól, a röntgensugár abszorpciótól és a fluereszenciától, többnyire számítógéppel végeztetik.

4. Az AMR-Leitz 1000 A letapogató elektronmikroszkóp főbb jellemzői

A Magyar Vagon- és Gépgyárban beszerzett letapogató elektronmikroszkóp lényegesebb jellemzői a következők:

Felbontóképesség: 100 \AA letapogató üzemben
 70 \AA letapogató transzmissziós üzemben

Nagyítás: $5x - 100000x$ a munkatávolságtól és a zoomtól függően

Képi módok: visszavert elektron kép domborzati és összetételi jelleggel,
szekunder elektron kép,
transzmittált elektron kép,
elnyelt áram kép,
elektrondiffrakció,

Sugáráram a tárgyon: $10^{-12} - 10^{-6} \text{ A}$

Elektronoptika: 3 lencsés, ágyuja trióda rendszerű, wolfram vagy lantánhexaborid katóddal.
A nagyfeszültség $1-30 \text{ kV}$, folyamatosan változtatható.

A mikroszkóp egyéb szolgáltatásai:

- két független videocsatorna,
- zoom /az egyik csatorna nagyításának folyamatos növekedése a másikhoz képest/,
- csatlakoztatási lehetőség CCTV rendszerhez,
- Y moduláció,
- Gamma nemlineáris erősítő,
- automatikus fényesség és kontraszt szabályozás,
- automatikus fókuszálás,
- billentés korrekció,
- képtárolás.

Az orvostudományi szakbizottság 1983. IX. 29-i ülése
Szombathelyen

AZ ORVOSTUDOMÁNYI KUTATÁS HELYZETE VAS MEGYÉBEN

Illei György

A Vas megyében folyó orvostudományi kutató munkának több évtizedes hagyománya van, melynek bázisát a kórházak képezték és képezik ma is. A körmendi, sárvári és cellsdömölki kórház mellett a megyén belül vezető helyet nagyságrendjénél és az egészségügyi hierarchiában alapítása óta elfoglalt helyénél fogva a szombathelyi kórház foglalta el. Fennállásának 54 évében ennek a kórháznak mindig voltak olyan vezető és beosztott orvosai, akik vallották, hogy tudományos igényű tevékenységre kórházi keretek között is szükség - és lehetőség van. A kórház orvosai értékesebb részének szilárd meggyőződése és követett gyakorlata volt már korábban, és ma is az, hogy a tudományos munka és színvonalas gyógyító munka része, az önképzés leghatékonyabb módszere, a logikus és kritikus gondolkodásnak, a korszerű természettudományos szemlélet kialakításának, a mérlegelés és döntés megalapozásának legeredményesebb eszköze.

Kórházunkban időnként tisztázandó kérdésként merült fel, mi értendő tudományos kutató munkán általában és kórházi körülmények - tehát a mi körülményeink - között különösen, mivel a feltételek és lehetőségek jelentősen eltérnek a kutató intézeti vagy egyetemi körülményektől.

Amikor 1977-ben részleteiben felmértük a kórházban folyó szakmai munkát és javaslatot tettünk a szakmai fejlesztés középtávú feladataira, foglalkoztunk a kórházi tudományos munka értelmezésével is. E megfogalmazás szerint a tudományos munka többértéű folyamat, objektív összefüggésekről szerzett igazolható ismeretek rendszerével való szisztematikus foglalkozás, ennek művelése és fejlesztése. Egészen konkrétan ez azt jelenti, hogy tudományos munka folyamata alatt értendő:

1. Az orvostudomány új eredményeinek megismerése, a fejlődés folyamatos irodalmi követése.
2. Az új diagnosztikus és terápiás eljárások közül mindazoknak haladék nélküli alkalmazása, melyek feltételei adottak vagy gyorsan megteremthetők /és ezek megteremtése/.

3. Az új eljárások lehetőségek szerinti továbbfejlesztése, első vonalbeli utánvizsgálata, tömeges alkalmazás során nyert tapasztalatok tudományos igényű elemzése.
4. Etiológiai, patogenetikai, diagnosztikus vagy terápiás kérdések kísérletes vagy új megközelítésű vizsgálata, új eljárások kidolgozása, ezek értékének elemzése.

Valljuk a tudományos munka végzésének indokoltságáról a bevezetőben mondottakat, s ezt - mivel a kórház oktatási feladatokat is ellát - kiegészítjük azzal, hogy ezt a tevékenységet egyben a korszerű oktatás elengedhetetlen alapjának is tekintjük. A megye jelenlegi orvostudományi kutatómunkáját az alábbi adatok jellemzik:

A körmendi kórház szülészeti-nőgyógyászati osztálya az EGYT-al közösen végez két témában intézményi jellegű munkát. Mindkét téma a gyermekágyi tejelválasztással és szoptatással függ össze. Folyik tudományos igényű kutató tevékenység a sebészeti osztályon és a Rendelőintézet fogászati részlegén.

A sárvári kórházban elég kiterjedt intézményi szintű munka folyik. A sebészeten 6, a szülészeten, laboratóriumban és tudógondozóban 3-3, a belgyógyászati osztályon két témában.

A szombathelyi megyei kórház oktatókórházként és regionális központként több feladatot is ellát. Ezek a többletfeladatok igen jótékonyan hatnak vissza a kórház alaptevékenységére is, részben a jobb anyagi, de még inkább a szellemi ellátottság és szinten maradás biztosítottága miatt. A kórház 21 osztályán történik tudományos jellegű tevékenység. 12 osztályon 37 intézményi témát vizsgálnak. 8 osztály vesz részt regionális jellegű munkában, /ezek egy része kollaboráció, más része multicentrikus vizsgálat/, 12 témában. Országos jellegű és szervezésű munkát 5 osztály /csecsemő- és gyermek, fertőző, haematológia, ideg, szülészeti/ folytat 8 témában. Az Eü.Min. kiemelt kutatási célhittel támogatásban 4 témát részesít /baleseti sebészet, csecsemő- és gyermekosztály, haematológia és szülészeti-nőgyógyászat/. Nemzetközi együttműködésben 4 osztály /haematológia, ideg, onkológia, szülészeti/ dolgozik 8 témában. Ezekén felül 1 szülészeti téma kutatása WHO szerződésben, 2 szülészeti téma kutatása KGST szervezésben történik.

A témák spektruma igen változatos. Található alapkutatás jellegű kísérletes munka /ilyen pl. az inregeneráció egyes kérdéseinek ultrastrukturális és citokémiai analízise a baleseti sebészeten, vagy a PA-PAO interakció hatásának vizsgálata a limfocita proliferációra a szülészeten/, élvonalbeli alkalmazott kutatás /pl. az emberi és kísérletes malignus limfómák komplex diagnosztikája és kezelése c. téma a haematológián, a veleszületett körképek felismerése, kezelése és szűrése a téma a csecsemő- és gyermekosztályon/, új módszerek és eljárások kutatása /pl. a hólyagdaganatok adjuváns kemoterápiája c. téma az urológián, invazív kemodinamikai mérési technikák kutatása az IBO-n/.

A tudományos tevékenység eredményeiről a beszámolás több lépcsőben történik. Az egyes fázisok lehetőséget biztosítanak az észleletek megvitatására, a kritikai megjegyzések figyelembe vételével a munka finomítására, kiegészítésére, a további tevékenység ösztönzésére és irányának meghatározására.

A kórházon belül ezzel a céllal több fórum működik. Ezek feladata, hogy ösztönözzön tudományos tevékenységre, segítse elő a tudományos munka módszereinek, az eredmények rendszerezésének, kritikus értékelésének, valamint a verbális és írásos prezentálás technikájának elsajátítását és gyakorlását, fejlessze ki és erősítse az etikus és demokratikus tudományos viták légkörét. Ennek szellemében kerülnek levezetésre a klinikopathológiai konferenciák, ezt a célt szolgálják a Tudományos Bizottság által havonta szervezett Tudományos ülések, valamint a 28 évvel ezelőtt első ízben kiírt és azóta évenként meghirdetett, ma már tekintélyes és traditionalis Markusovszky pályázatok. Az elmúlt 3 év során 85 pályamű került elbírálásra.

A kórház orvosai az intézet falán kívül számos regionális, országos és nemzetközi tudományos rendezvényen számolnak be rendszeresen munkásságuk eredményeiről. 1981. jan. 1. óta 303 előadás hangzott el ilyen rendezvényeken, közülük 32 külföldön.

Az elmúlt 2 1/2 év során 108 tudományos közlemény jelent meg elismert szaklapokban, közülük 27 külföldön. A legtöbb közlés a haematológia-vérellátó osztályról /17/, az urológiáról /15/, csecsemő- és gyermekosztályról /13/ IBO-ról /10/ és szülészetről /8/ származik. A kórház 6 osztályán dolgoznak kézikönyvek, ill. monográfia megírásában közreműködő szerzők. A publikációs tevékenység sajátos formája volt a kórház orvosai által írt tudományos közleményeket magában foglaló Kórházi Évkönyvek megjelentetése. A színvonal emelése, a magasabb publicitás biztosítása érdekében azonban 1968. óta ennek helyét az Orvosképzés szombathelyi különszámának 3 évenkénti kiadása váltotta fel. Az 5. Supplementum ez év elején jelent meg.

Örömmel kell szólni a városi kórházak tudományos eredményeiről is. A sárvári kórház orvosainak tollából az utolsó 3 évben 6 publikáció jelent meg, 12 előadást tartottak regionális vagy országos fórumokon és 4 pályamunkát nyújtottak be /közülük egy I. díjat nyert/. A körmendi kórház orvosai fenti időszakban két tudományos előadást tartottak és 3 /köztük egy díjnyertes/ Markusovszky pályázatot készítettek.

A tudományos élet serkentését, a magasabb szintű ismeret-igények kielégítését szolgálják a magyar orvostudomány egy-egy szakterületének kiemelkedő művelője által a Tudományos Ülések keretében megtartott előadások is. Kórházunk tudományos életének legkiemelkedőbb eseménye az évenként sorra kerülő Markusovszky emlékelőadás, melyet felkérésre hazai orvostudományunk nagyjai tartanak. Az elmúlt 28 év előadóinak névsora a magyar orvostudomány élvonalát képviseli. Felkérésünk elfogadását mindenkor megtisztelőnek, de egyben erőfeszítéseink elismerésének is tekintettük.

A kutatómunka feltételei közül legfontosabbnak a személyi feltételeket tekintjük.

Az új megismerése iránti érdeklődés, az új összefüggések felismerésekor érzett öröm, további összefüggések feltárásának vágya, az ennek érdekében időt és fáradságot nem ismerő erőfeszítés a tudományos munkát végzők egyik jellemzője és egyben követelménye, alapfeltétele. Értelmes és eredményes akkor lesz a tudományos munka, ha fentiekhez a kutatás módszertanának ismerete, a kritikus és tárgyilagos elemzés készsége és hosszú évek alatt elsajátítható szemlélet és gyakorlat társul, mindez megfelelő irányítás, ösztönzés és számonkérés mellett. Eredményes kutatómunkához tehetség, akarás és megfelelő iskola szükséges. Autodidakta módon csak a kivételes tehetségek fejlődnek jó kutatókká.

A kórházi körülmények között végzett tudományos munkában tehát nagy felelősség és meghatározó szerep hárul az egyes szakmákat irányító osztályvezetőkre. Megyénkben 9 tudományos minősítéssel rendelkező főorvos dolgozik, közülük 1 az orvostudományok doktora, 8 kandidátus, Van tehát megfelelő számú, kutatásban jártas és arra alkalmas vezetőnk.

A szakmai munkát kórházunkban megkezdő fiatal orvosok többsége tehetséges, ambiciózus, nagy részük egyetemi éveik során a Tudományos Diákkörben már közvetlen kapcsolatba került a tudományos munkával. Pályakezdésük éveiben számos nehézséggel kell megküzdeniük. El kell sajátítaniuk választott szakmájuk elméleti és gyakorlati ismereteit s e téren magas követelményeknek kell eleget tenniük. Nagy megterhelést jelent számukra a betegellátásból rájuk háruló napi feladatok és ügyeleti, valamint oktatási kötelezettségek teljesítése. Erre az időre esik a családalapítás és fenntartás számos gondja és nehézsége, továbbá eleget kell tenniük közéleti kötelezettségeiknek is. Mindezek mellett bizonyos eltérések jelentkeznek a szakmai karrier megalapozásának módszereit, a motiváció és szakmai-emberi perspektíva kérdéseit illetően is.

Az időt, energiát és szabadidőről, szórakozásról lemondást követelő tudományos munkát ezért nem mindegyikük vállalja. Egyrésztük a felsorolt nehézségeket egyben a tudományos munkától való tartózkodásra mentségnek és - nem is mindig alap nélkül - magyarázatnak tekinti. Éppen fentiek miatt állítható, hogy a tudományos tevékenységet mégis eredményesen végző másodorvosok ezt a munkát elsősorban lelkesedésből, az alkotás vágyától vezérelve végzik s ha emellett ugyan még a szakmai előrehaladás szándéka is szerepet játszik, ezeket a törekvéseket a jó és nemes cél érdekében végzett többletmunkának és nagyobb teljesítménynek kijáró tisztelettel kell elbírálni és támogatni. Örömmel állapíthatom meg, hogy kórházunkban a tudományos munka személyi feltételei e vonatkozásban is általában biztosítottak tekinthetők. Nem mulaszthatom el megemlíteni, hogy a kórházzal azonos vagy kisebb betegforgalom ellátására az egyetemi klinikák kétszeres orvoslétszáma számára a tudományos munka végzéséhez sokkal jobbak a feltételek.

Ezzel összefüggésben tennék említést a kórházi tudományos munka szempontjából jelentkező további nehézségekről. A napi feladatok nagysága és az adott létszám miatt gyakran nincs lehetőség arra, hogy a tudományos munka szempontjából is fontos in-

formációkat nyújtó és személyes kapcsolatok kialakítását lehetővé tevő tudományos összejöveteleken az érdekelt kórházi orvosok nagyobb számban vegyenek részt s ezért a tudományos közéletből és vérkeringésből való kirekesztettség érzése is jelentkezik. A hazai tanulmányutakban rejlő lehetőségeket, a klinikai tudományos életben akár rövidebb ideig történő részvétel ösztönző hatásait a konkrét hasznait sem tudjuk kellően kihasználni. E téren jelentős változást hozna a már többször felvetett, elvileg nem is vitatott, de mindmáig még nem intézményesített kétirányú, meghatározott időre szóló orvoscsere. A tudományos munka tárgyi feltételei sem ideálisak. A kórházak műszerezettségéé még a közvetlen betegellátás igényeit sem elégíti ki minden területen, hogy a döntően vagy kizárólagosan tudományos célú műszerek beszerzésére természetszerűen nincs lehetőség. Hasonlóan hiányzik a kizárólag tudományos munkát segíteni hivatott asszisztensi háálózat is. Ennek ellenére az objektív alapfeltételek biztosítottak.

Nemcsak a tudományos, de a társadalom részéről jogosan elvárt, sőt napjainkban már megkövetelt magasszintű és korszerű betegellátó munkának is alapfeltétele, *conditio sine qua non*-ja a nemzetközi tudományos és szakmai eredmények minél korábbi megismerésének lehetősége. Ennek egyik fő forrása a nemzetközi szakirodalom folyamatos és naprakész követése. A kórházi könyvtárak könyv- és folyóirat állománya 1980-ig kielégítően fejlődött, az utóbbi 3 évben azonban a devizaigényes folyóiratok 34 %-áról kellett könyvtárunknak lemondania. Az OÖIK részéről jelentős szervezési erőfeszítések történtek és történnek az országos hasonló arányú csökkenés okozta nehézségek áthidalására, azonban a kérdés jelenleg még nem megoldott s félő, hogy ha a helyzet hosszabb ideig megoldatlan marad, elmaradásunk már csak nehezen lesz pótolható.

Tisztelt Szakbizottság!

Összefoglalva azt mondhatom, hogy Vas megyében, elsősorban az egészségügyi ellátás bázisát képező megyei kórházban, biztosítottak a tudományos munka alapfeltételei személyi és tárgyi vonatkozásban egyaránt. Ezek a feltételek, a kórház alap-, regionális- és oktatási feladatai mellett természetesen nem elegendőek kutatóintézeti vagy egyetemi szintű orvostudományi kutatómunka végzéséhez. A felsorolt nehézségek és feltételek mellett mégis történik tudományos munkának tekinthető tevékenység s a felsorolt számszerű adatok jól mutatták ennek nagyságrendjét és mérhető eredményességét. Hatásosan működnek tudományos fórumaink is. Vanak gondjaink, különböző nehézségekkel kell szembenéznünk. Mégis, orvosaink többségének hivatástudatát, a többletfeladatokat is vállaló, a kutatást belső indítékkal végző vezető és beosztott orvosok nem kis számát ismerve állithatom, hogy kórházunkban a tudományos munkának nemcsak multja és jelene, de jövője is van.

A haematológiai és onkológiai munkabizottság 1983. V.14-i
"A HAEMOBLASTOSISOK KEZELÉSÉNEK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI" témájú
tudományos üléséről

István Lajos
a munkabizottság elnöke

A bécsi L.Bolzmán Haematológiai és Leukaemia Kutató Intézet legismertebb szakemberei, az intézet igazgatója - Alois Stacher professzor vezetésével - munkacsoportunk meghívásának eleget téve Szombathelyre látogattak. Egésznapos /szombati/ tudományos-továbbképző program keretében 6 előadás hangzott el a lymphomák és a felnőttkori heveny fehérvérűség kezelésének újabb eredményeiről és mai helyzetéről.

A magas tudományos színvonalu beszámolókat hosszú és teljesen kötetlen vita követte, amelyben lehetőség nyílt az osztrák és a hazai eredmények összehasonlítására. A tudományos ülésen a PAB és a SZAB érdekelt szakemberei is részt vettek, és a kérdésben érdekelt tudományágak /haematológia, onkológia, radiológia, immunológia, cytológia/ képviselői is jelen voltak. A tudományos ülés külön értékének kell tekinteni, hogy elsősorban a gyakorlat kérdéseivel - a betegségek korszerű megállapításával, osztályozásával és kezelésével - foglalkozott. A VEAB területén élő, haematológiával foglalkozó szakembereknek kitűnő továbbképző lehetőséget is nyújtott. Alapot adott a soronkövetkező teendők megfogalmazásához.

A bécsi kutatócsoport magyarországi látogatása jól szolgálta a két szomszédos ország tudományos kapcsolatainak bővülését. Az azonos érdeklődésű kutatók találkozása, közvetlen eszmecsereje újabb lendületet adott a malignus lymphomák területén végzett kutatómunkának, a gyógyító eljárások továbbfejlesztésének.

Köszönettel tartozunk Stacher professzornak és vezető munkatársainak, hogy meghívásunknak eleget téve naprakész felkészültségen alapuló, saját módszereiket is részletesen bemutató előadásokat tartottak.

Az orvostudományi szakbizottság STOMATO-ONKOLÓGIAI SYMPO-
ZIONJA 1983. V. 19-20. Szombathelyen

István Lajos

A MTA-VEAB Haematológiai-Onkológiai Munkabizottsága nevében köszöntöm a Magyar Fogorvosok Egyesülete Szájsebészeti Szekciójá-

és annak Nyugat-Dunántuli Területi Szekciója, valamint a Magyar Onkológus Társaság Nyugat-Dunántuli Szekciója által rendezett mai symposium elnökségét, résztvevőit és előadóit.

Örömmel üdvözöljük a rendezők azon szándékát, hogy mostani tanácskozásukat a stomato-onkológiai időszakú kérdéseknek szentelik - ezzel is emlékezve Vámos Imre professzorra, a stomato-onkológiát érintő életművére. Mi, akik itt élünk, köszönjük, hogy erre a tudományos üléssel történő megemlékezésre éppen itt, Szombathelyen kerül sor, ahol Vámos Imre középiskoláit végezte, itt Vas megyében, ahol született, amely tájnak a neveltjeként került a magyar fogorvostársadalomba, a közéletbe, az egyetem tanári karába.

Nem hal meg az, akit nem felejtenek el, akinek életművét folytatják - irták a nekrológokban pályatársai, barátai. Életműve a mai tudományos üléssel folytatódik, azokat a törekvéseket szolgálja ezuttal is, amiért életében dolgozott: egy új tudományág, a klinikai onkológia, - annak egy egészen sajátos területe a stomato-onkológia - fejlődését, korszerűbbé, hatásosabbá válását.

Köszönjük a mai tudományos ülés megrendezőit azért is, mert azokat a törekvéseket támogatja, amelyek korszerű regionális onkológiai decentrumok kialakítására irányulnak, - ugyanakkor azok fáradozásait ismeri el, akik azért évek óta sokat tettek.

Az elmúlt évtizedek a klinikai onkológia hatalmas fejlődését eredményezték, alapvetően új ismereteket, gyógyeljárásokat, gyógyszereket, teljesen átalakult klinikai onkológiai szemléletet teremtve. Utalok saját munkaterületemen, a haematológiában elért hatalmas változásokra, a daganatos, leukaemiás sejtek teljes elpusztítására törekvő totális terapia elvének, módszereinek és stratégiájának kialakítására, amely pl: a gyermekkori ALL-ben meghozta nemcsak a kezelhetőséget, hanem a gyógyíthatóság lehetőségét is. Az elmúlt 10 évben bevezetett gyógyeljárások következtében ma 64 olyan gyermekkori ALL-t tartanak nyilván Magyarországon - közülük 16-t itt Szombathelyen - akik kezelés nélkül élnek évek óta, meggyógyultak.

Hasonló eredményeket értünk el a korábban teljesen gyógyíthatatlan Hogkin-kór kezelésében is. Ebben a változásban nemcsak az új gyógyszereknek volt döntő szerepük, hanem annak a gondolkodásmódnak is, amely a régi gyógyszerek újszerű alkalmazásához - pl: az intenzív polychemoterapiához - vagy középnyag és nagyadagu MTX újszerű alkalmazásához elvezetett.

Örömmel kell regisztrálni azt is, hogy a mai symposium magán viseli az új típusú klinikai munka egyik legjellemzőbb vonását az interdisciplinaritást - a kérdésben érdekelt szakmák összefogását is. Az onkológiában elért eredményekben nem kis része volt a csoportmunkának, a diagnosztikus és terapiás programokkal végzett tervszerű és a nemzetközi színvonalhoz mérhető klinikai munkának is.

Nekünk, akik onkológiával és onkológiai betegekkel foglalkozunk, egyfajta kettőslátással kell a magunk tevékenységét lát-

nunk és láttatnunk. Kifelé láttatnunk kell elért eredményeinket, - a betegek megváltozott sorsát és életqualitását -, azokat, akiket meggyógyítottunk, akik megszabadultak egy súlyos vagy nyomasztó betegség terhétől. Az ő példájukkal kell munkatársainkra, az orvosközvéleményre, a közhangulatra hatnunk. Ugyanakkor azonban befelé nézve azokat kell látnunk, azon betegeket kell felidézni, kórtörténeteiket tanulmányozni, akiket nem tudunk meggyógyítani, akik nem megfelelő életqualitással élnek, azokkal a kudarcokkal kell foglalkoznunk, amelyeket ma még nap mint nap el kell szenvedni. A programból ítélve ezt fogják a symposium előadói is tenni: eredményeiket bemutatni - azok konzekvenciáival tovább erősíteni azt a therápiás optimizmust, ami nélkül nincs orvostudomány és nincs klinikai onkológia sem -, és kudarcokat elemezni, új összefüggésekre rámutatni, amely megoldások, új eredmények kiindulását jelenthetik.

A Veszprémi Akadémia Bizottság területének képviselőjében köszönöm mindazoknak az előadóknak, akik eljöttek Szombathelyre, hogy elhozták a tudomány új eredményeit hozzánk, mert ennek nélkülözhetetlenül fontos szerepe van a vidék kulturális és tudományos életének fejlődésében, a betegellátás további javításában. Köszönöm a symposium kezdeményezőinek és szervezőinek munkáját, amelynek révén az új ismeretek eljuthatnak azokhoz, akiknek napi tevékenysége révén a tudomány gyógyító erővé válhat.

Az orvostudományi szakbizottság XII. mozgásbiológiai
szimpozionja 1983. május 31-június 3-án
Balatonfüreden

Az előadáskivonatok a konferencia programfüzetében
megjelentek.

Az orvostudományi szakbizottság sport és mozgásbiológiai munkabizottságának ülése 1983. VI. 29-én Szombathelyen

AZ EGYEDFEJLŐDÉS ÉS AZ ALKALMAZKODÁS ÉLETTANI FOLYAMATA A SPORTBAN

Iglói László

I. Bevezetés

A testnevelés és a sport bázisának növekedése, a társadalmi elvárások fokozódása indokolttá teszik a sportmozgások által előidézett szervezeti változások vizsgálatát.

Az emberi szervezet a megtermékenyítéstől a halálig folyamatos változáson, fejlődésen megy keresztül. Így van ez minden ember esetében, de szinte hatványozottan jelentkezik a változások sora és minősége az edzésnek kitett szervezetben. A testi fejlettség állapota, annak az életkori sajátosságoknak megfelelő volta és a terhelés korszerű felépítésének és fokozásának tervezhetősége teszi szükségessé a sporttevékenység által előidézett szervezeti változások vizsgálatát.

Nem elégedhetünk meg pusztán a számszerű eredmények felsorolásával, a teljesítmények és a rangsorok vezetésével. A korszerű gyakorlati munka hatékonysága, szilárd alapokon nyugvó elméleti megalapozottságot kíván. A szervezetben lejátszódó alapvető változások és a szabályozó mechanizmusok ismerete nélkül az edzőmunka eredményei behatároltak.

Az edzés és tanítás során felmerülő gyakorlati tapasztalatok és elméleti összegzések - a fejlődő szervezet reakcióinak ismeretében - új megoldások és hatékonyabb eljárások felismerését teszi lehetővé.

Ezen elméleti összegzéssel kívánok segítséget adni a gyakorlat szakemberei számára, mintegy jelezve, de nem rangsorolva a legérzékenyebben reagáló szervek és szervrendszerek terhelésre bekövetkező válaszát.

II. A fizikai képességek fejlesztéséről általában

A testnevelés és a sport a maga sokrétűségével nélkülözhetetlen alapot szolgáltat az egyéni fejlődés kiteljesedéséhez.

Különösen a fiatalok felkészítésében lényeges a sokoldalúság alapelveinek érvényesítése, amely komplexitásában döntően befolyásolja a dinamikus-sztereotipok tökéletesedésének folyamatát.

A terhelés és a fizikai, pszichikai alkalmazkodás törvényszerűségeit az edzésfolyamat tervezésénél, irányításánál éppen úgy figyelembe kell venni, mint a munka és a pihenés váltakozásának kedvező hatását. A testi képességek fejlesztésének lehetőségével élni kell, mindenkor szem előtt tartva az életkori sajátosságokat és a felkészültség szintjét. A megalapozatlan, látványos eredményekre törő edzői szemlélet sok ember pályafutását törte már derékba.

A tudatos felkészítés célja a mozgás-modellek fejlesztése, a tervszerű fizikai aktivitás, a célirányos készség- és képességfejlesztés, amelyet a tanulói ideje alatt kell megvalósítani. Az alkalmazkodási folyamatok sokrétűsége a felkészítés általánosanabb jellegét igényli, amelyben viszont jelentős szerepet kap a speciális képzés, az emberekben rejlő adottságok felszínre hozásával.

III. A vázrendszerben bekövetkező változások

A sporttevékenység végzése közben változik, fejlődik, alkalmazkodik az emberi szervezet, s ennek következtében képes károsodás nélkül elviselni az egyre növekvő terheléseket.

A testnevelés és a sport legszembetűnőbb hatásai közt a testalkat változásai emlithetők. Testünk szilárd vázának végleges formája, egyéntől függően 20-25 éves korban, a csontosodás befejeztével alakul ki, amely egyben az emberi test súlyának 1/6-1/7 részét alkotja. /1. sz. ábra/

Ez a folyamat a csontok szerves-szervetlen alkotórészeinek változása következtében sok veszélyt rejt magában. A gyermekek csontjának jelentős szervesanyag tartalma nagyfokú hajlékonyságot kölcsönöz, amely egyben a veszély forrása is lehet. Az egyoldalú, vagy túlzott terhelés szerkezetváltozásokat, vagy egyéb deformitásokat idézhet elő.

A csontszövet nagyfokú szilárdságot mutat a különböző mechanikai behatásokkal szemben, amely a szivacsos állomány sajátosan kialakuló erővonalain is nyomonkövethető. A felnőttek esetében a hosszanti terheléses próba 1500 kg-ot meghaladó értéke, valamint a keresztmetszetre merőleges erőhatásokkal szemben kifejtett, a réz nyomásszilárdsági értékeit meghaladó tűrőhatára is az alkalmazkodás életszerűségét bizonyítja.

Szerkezeti, működési és fejlődési sajátosságai miatt a biológiai kor meghatározásában "informátorként" is felfogható, melynek lényegét a csontmagvak "jelentkezési" idejének a megállapítása képezi. Nagyobb gyermekek esetében a könyök csontosodási magvainak megjelenését és az epifizis vonalak eltűnését veszik alapul. Pontosságát és megbízhatóságát az is bizonyítja, hogy 3 éves koron túl - segítségével - a nemi különbség is megállapítható. /1-2. sz. táblázat/

A csukló és a könyök csontosodási magvainak megjelenési ideje / 25/.

1. sz. táblázat

Megnevezés	Csontosodási időintervallum /év/
Epiphysis epicondylis lateralis humeri	Fiúk: 10,5 - 14 Lányok: 10 - 13
Trochleae	F.: 10 - 11,5 L.: 9 - 11
Epiphysis decranon ulnae	F.: 9,5 - 11,5 L.: 7,5 - 9,5
Epiphysis epicondylis medialis humeri	F.: 6 - 8,5 L.: 5,5 - 7,5
Epiphysis capitatis radii	F.: 3 - 5,5 L.: 2,5 - 5
Pisiforme	11 - 15,5
Naviculare	5,5 - 9
Epiphysis ulnae	5,5 - 9
Multangulus minor	4 - 8
Multangulus maius	4 - 7
Lunatus	2,5 - 5,5
Epiphysis pollicis	1,5 - 4
Triquetrum	1,5 - 5
Epiphysis radii	4. hó - 2
Hamatum	4 - 18. hó
Capitatum	4 - 15. hó

1. ábra

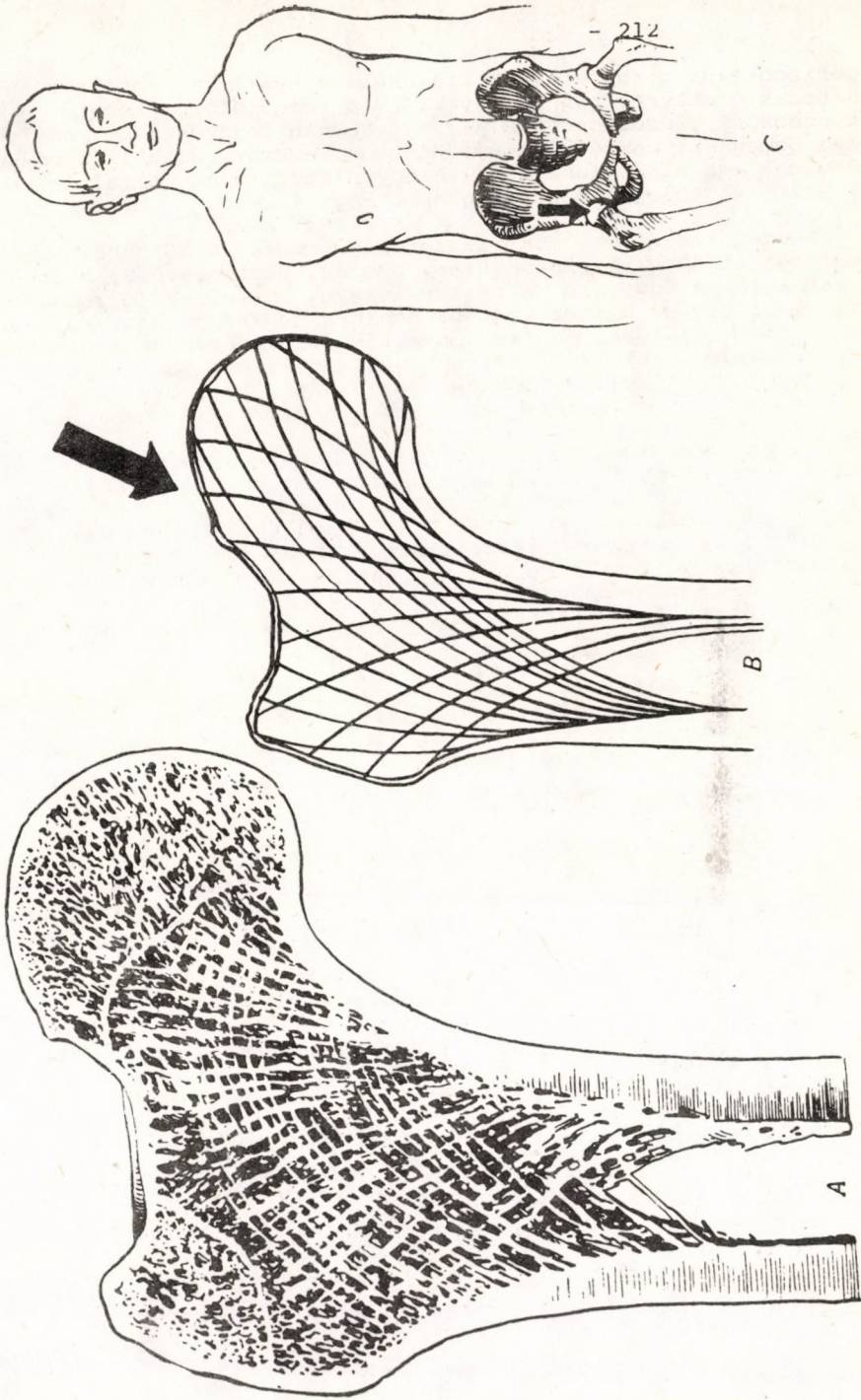
Az epiphysis vonalak záródási ideje a csuklóban
és a könyökben. /25/

2. sz. táblázat

Megnevezés	Időintervallum /év/
Epiphys.metacarp.II-V. et phalanges I-V.	Lányok: 13 - 16 Fiuk: 15,5 - 18,5
Epiphys. metacarp.I.	L.: 13 - 16 F.: 15 - 18
Epiphys.dist.ulnae	L.: 14 - 17 F.: 16 - 19
Epiphys.dist.radii	L.: 15 - 18 F.: 17 - 21
Olecranon ulnae	L.: 12 - 15 F.: 14 - 18
Capitulum radii	L.: 12 - 15 F.: 14 - 19
Epicond.med.humeri	L.: 13,5 - 16 F.: 14,5 - 18
Epicond.lat.humeri	L.: 11 - 12 F.: 12 - 13
Trochlea	L.: 12 - 15 F.: 13 - 16

2. ábra

3. ábra

A gerincoszlop görbületeinek kialakulása nyaki-háti szakaszon a hetedik életévre, míg az ágyéki iv a serdülőkorra tehető. A medencecsont elcsontosodása a 19-21. évben fejeződik be, amelynek ténye önmagáért beszél. Az ujszülöttek keskeny válla 12 éves korig a mellkas alsó szakaszával kiegyenlítődik, sőt a felnőtteknél pozitív jellegű arányváltozásba megy át.

A csontszövet nagyfokú szilárdságot mutat a különböző mechanikai behatásokkal szemben /ütés, nyomás, húzás egyéb/. A csontegységek lemezrendszere, a sejtnyulványok különleges elrendeződése, a szivacsos állomány erőhatásoknak megfelelően alakuló erővonalainak kiépülése, az alkalmazkodás "életszerűségét" bizonyítja. /A csöves csont szerkezetének vázlatos képét ábrázolja a 2. számú ábra. Baloldalt a csonthártya látható, ami rostocskákkal tapad a csonthoz és belőle erek jutnak a csontállományba is./

"A felnőtt ember ma kb. 10 cm-rel magasabb, mint a múlt században. A jelenség számos elképzelhető okai közt a jobb táplálás, a sport, napozás és a nagyobb vitaminbevitel a legvalószínűbbek. Más szóval az akceleráció jelenségét részben a régi időkben gyakori retardáció felszámolásának lehet tekinteni. Ha a táplálkozás és a higiéné hiányos, a genetikai adottságoknak megfelelő fejlődés és növekedés nem érhető el." /13/
/3. számú ábra; a. csontkeresztmetszet, b. erővonalrendszer, c. erőhatás helye./

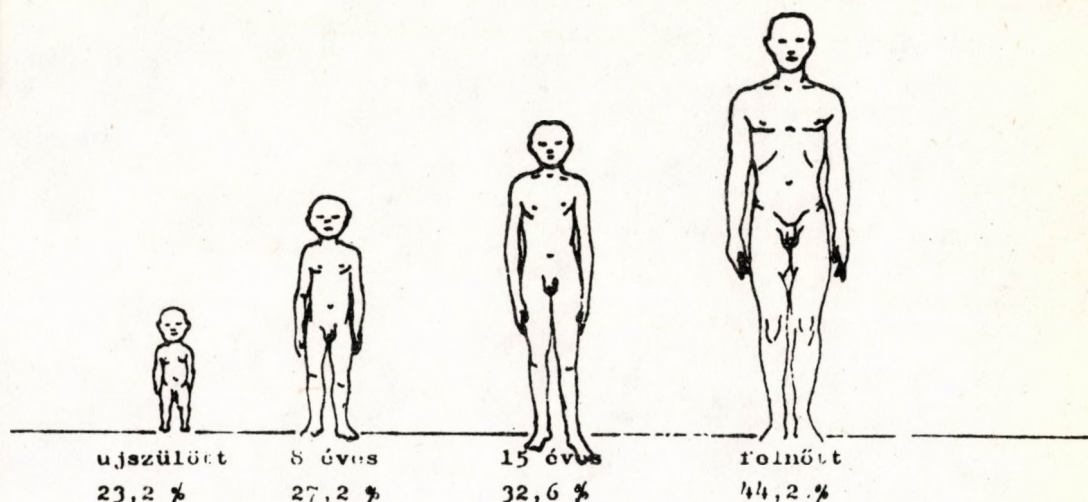
A gyenge testalkatu, aszténiás típusu, laza szalag- és gyenge vázrendszerrel rendelkező, csökkent izomtónusu és vegetatív labil gyerekek megsínylik a korosztályuknak ugyan megfelelő, de nem a szintjüknek kívánatos terhelést.

IV. Az izomrendszer változása

A csont és az izomrendszer egymásra gyakorolt hatása a mozgatórendszer fejlődését, az alkalmazkodás tökéletesedését, a teljesítmények fokozódását idézi elő, az egyéb szervrendszerekkel összhangban.

A kisgyermekkorú nagyizmok /törzs, comb, váll/ erősödését 6-7 éves korban "finomabb" mozgások elvégzésére alkalmas izomcsoportok fejlődése /például: kéz, ujjak/ váltja fel, amelyhez a serdülőkor has-, hát- és végtagizomzatának aktív fejlődése kapcsolódik. Ezekkel a tényekkel magyarázható az egymást követő életkori szakaszok sportteljesítményekben is tapasztalható ugrásszerű minőségi változásainak sora. Tehát megteremtődnek mindazon szerkezeti és működési feltételek, amelyek a motorikus tevékenység egyre magasabb szintű "igényeit" biztosítják.

Az izomrendszer testsúlyszázalékos változása

/súlyemelőknél, birkózóknál és dobóatlétáknál az 50 %-os arány sem ritka/

Kisgyermek testmagasság és testsúlytáblázata / 25 /

3. sz. táblázat

Fiúk	Életkor/év	Lányok
2,63-3,4-4,58 46,3-50,6-64,6	születéskor	2,63-3,36-426 47,1-50,2-53,6
8,39-10,07-12,38 71,3-75,2-80,3	1	7,62-9,75-12,29 68,9-74,2-78,8
10,57-12,56-15,83 82,7-87,5-94,6	2	9,8-12,29-15,6 80,1-86,6-93,3
12,25-14,61-17,78 90,6-92,6-102,8	3	11,61-14,42-18,96 88,4-95,7-103,5
13,65-16,51-20,09 97,5-103,4-110,4	4	13,25-16,42-21,86 95,2-103,2-112,3
15,24-18,37-22,86 102,1-108,7-116,1	5	14,56-18,37-23,95 100,9-109,1-118,0
18,55-21,91-25,58 111,2-117,5-123,5	6	17,96-21,09-24,58 110,6-115,9-122,3

Iskoláskorúak testmagasság- és testsúlytáblázata /25 /

4. sz. táblázat

Fiúk	Életkor/év	Lányok
20,77-24,54-29,21 116,9--124,1-130,5	7	20,19-23,68-27,76 116,8-122,3-128,9
23,22-27,26-33,11 123,1-130,0-137,3	8	22,04-26,35-31,71 122,1-128,0-134,6
25,54-29,94-36,74 128,3-135,5-142,6	9	23,86-28,94-35,88 127,0-132,9-140,4
27,71-32,61-40,78 132,8-140,3-147,5	10	25,9-31,89-40,69 131,7-138,6-146,0
30,07-35,2-45,04 137,3-144,2-151,8	11	28,4-35,74-45,54 137,0-144,7-153,4
32,66-38,28-49,71 142,4-149,6-157,9	12	31,52-39,74-50,58 142,6-151,9-160,6
34,97-42,18-55,88 146,6-155,0-163,3	13	36,24-44,95-56,47 149,1-157,1-164,8
39,55-48,81-62,1 152,1-162,7-172,4	14	41,28-49,17-60,46 153,0-159,6-167,0
45,09-54,48-67,04 157,8-167,8-176,4	15	44,18-51,48-62,64 155,2-161,1-168,1
50,35-58,83-71,35 162,8-171,6-179,7	16	45,77-53,07-64,0 156,1-162,2-169,0
53,3-61,78-74,66 165,5-173,7-181,6	17	46,63-54,02-65,0 156,3-162,5-169,4
54,43-63,05-76,66 166,3-174,5-182,4	18	46,95-54,39-65,54 156,3-162,5-169,4

A fejlődés folyamán bekövetkező testarány változásokkal szinkronban a testfelület m^2 -ben kifejezett értékei is sajátosan alakulnak a testhossz és a testsúly viszonylatában. Élénkebb a kisgyermek anyagszeréje és mintegy háromszor nagyobb az 1 kg testsúlyra jutó testfelülete a felnőttek értékeinél. Ismeretének fontosságát az támasztja alá, hogy az "egyes élettani paramétereiket, illetve teljesítményeket a testsúly egységére, másokat a testfelület egységére vonatkoztatunk, illetve hasonlítunk össze".

^{13/}
5. sz. táblázat

Különböző életkoru gyermekek testsulya, illetve
testfelülete /25 /
/hozzávetőleges számadatok/

Életkor	Testsúly/kg	Testfelület/ m^2
koraszülött	1	0,1
ujszülött	2	0,15 /10 %/
	3	0,2
1. hó	4	0,25
3. hó	5	0,29 /16 %/
	6	0,33
6. hó	7	0,38 /20 %/
	8	0,42
	9	0,45 /25 %/
1. év	10	0,49
3. év	15	0,64 /33 %/
6. év	20	0,82
7 1/2-8. év	25	0,95 /50 %/
10. év	30	1,11
	35	1,23 /70 %/
14. év	40	1,5 /75 %/

/A testfelület utáni % a felnőtt testfelületének hányadát jelzi./

Az izomrostok számának és vastagságának változása, valamint a kapillarizáció mértéke meghatározza az életteni keresztmetszetet és ennek következtében az abszolút izomerőt. A nemek közti különbségek a maximális izomerő alakulásában is nyomon követhetők. A születéstől számított fejlődési tendencia 10 éves korig közel azonos /25-30 %/ értékeket takar. A maximális izomerőt 100 %-nak véve 13 éves korban a fiuknál 55-60, a leányoknál 40, 15 évesen 70-75 %-os érték tapasztalható a fiuk javára Hettinger adatait elemelve. Az izomerő a fiuknál 18 éves korig töretlenül fokozódik és hozzávetőlegesen 25. évig maximalizálódik. A leányoknál 15 évesen számolhatunk az elvi csuccsal, amely 60-65 %-os mutatóval jelentkezik.

Az izommunka formája és életteni jellege izotóniás, izometriás tevékenységben nyilvánulhat meg, amelyek a dinamikus, vagy sztatikus gyakorlattartalmuk miatt különböző és jól elkülöníthető edzéshatásokat produkálnak. Az erőkifejtéssel szemben végzett összehúzódások harmadik formája az antagonisztikus izmok egyidejű tevékenységére épített megnyulásokat tartalmazza, amelyet az izom aktív erőkifejtése fékez /auxotóniás-ütközési rángás/. A sztatikus gyakorlatok izomerőnövelő hatását a méretek változása, az életteni keresztmetszet növekedése, az izomhipertrófia bizonyítja. Az állóképesség növekedésének életteni magyarázata a testgyakorlatok által előidézett szerkezeti és biokémiai változások "finomodások" sorával magyarázható, amelyhez még a kapillarizáció, a tápanyagellátás és a raktározás tökéletesedése kapcsolódik.

6. táblázat

Az izomműködés energetikai bázisai

Energetikai bázisok	Jellemzői	Élettani szerepe
Kreatinfoszfát	közvetlen ATP szintézis	ozmotikusan aktív vegyület; azonnali igény kielégítése; kismennyiségű energia raktározás
Izomglikogén	gyorsan mobilizálható, nagy kapacitású energiaraktár	0,5-1,0 %-os koncentráció az izomszövetben; inzulin segíti a képződését
Vérglukóz	az izomglikogén csökkenése vagy felhasználódása után az elsődleges bázis	a központi idegrendszer kizárólagos energiaforrása. Glikólizis, szubsztrátszintű ATP emelés; tartós, intenzív munkavégzésnél

Energetikai bázisok	Jellemzői	Élettani szerepe
Zsírszövet	funkcionális egységet képez az izomszövettel	nyugalmi energetikai szükséglet, a mobilizálódó zsírsavakkal fedeződik
Izomfehérjék	jelentős potenciális energia	lebomlásuk az izomműködés hatásfokát rontja, pl. éhségstrájk, súlyos fizikai leromlás egyéb

Az edzésintervallumok során a gyakorlatok jellege által tervezhető, mérhető és variálható a kívánt cél érdekében a két alapvető élettani folyamat.

Az aerob terhelés során a felvett O_2 mennyisége fedezi az oxidatív folyamatok szükségletét, ahol a "választóvíz" nem az O_2 hiánya, hanem a szénhidráttraktárok kimerülése. Rendkívüli előnye a tökéletes égés, amelynek során CO_2 és H_2O keletkezik, amely a szervezetből könnyen és gyorsan távozik.

Az anaerob folyamatok során az izomglikogén lebomlása után a vérből felvett glukóz a kizárólagos energiaforrás. A glikogénbontás során felszabaduló tejsavkoncentráció és az O_2 adósság arányos egymással.

Az izomrosttípusok eltérő jellegével magyarázható az a tény /tetanuszos-tónusos rostok/, hogy edzéssel az erő és az állóképesség látványosan, míg a gyorsaság csak kis mértékben fejleszhető. A különbségek a "szinbeli" eltérések mellett az anyagcsere-típusok, a kontrakciós-relaxációs idők, az ATP-áz enzim aktivitások és a kapillarizáció differenciáival is magyarázhatók. A rosttípusok és a beidegzési sajátosságok, kísérleti örülmények között /pl. idegkeresztezés/ feloldhatók, sőt egy-ésbe át is alakíthatók.

A kísérletek egyértelműen bizonyítják /például: kereszt-einnerváció/ a motoros ideg domináns szerepét, amely a regenerációt követő - mindig az idegre jellemző - funkcionális és bio-émiai folyamatok kialakulásában nyilvánul meg.

Hasonló hatás és változás indukálható a motoros ideg "kikapcsolásával" /pl. idegétől megfosztott izom/, s egyidejűleg az izomnak a másik típusu izomra jellemző impulzus adagolásának kísérletével /in VIVÓ/. A változások a működésen, túl anatómiai és szerkezeti módosulásokat, átszerveződéseket idéztek elő.

Elsődleges alakként az axoplazmatikus áramlás során a neurocyta felől szállított fehérje és lipoid természetű anyagok, másodsorban pedig az eltérő frekvenciájú impulzusok emlithetők. Inger hatására az adott izom a kereszt-reinnerváció esetében nem az anatómiailag determinált motoneuron specifikus mediátor anyagát kapja, és ennek ellenére aktivizálódik, változik.

Tehát a biokémiai differenciákon alapuló vezetési sajátosságok képesek az izmot az "információhordozó" mediátor anyag irányába változtatni, amely hatás erősítésében jelentős a feed-back axoplazmatikus áramlás.

A kísérleti körülmények között létrejött változások a gyakorlati élet számára egyértelműen jelzik az izmok és erek működését szabályozó mechanizmusok fejleszthetőségének lehetőségét.

Az edzések súlypontozott izomaktivitása, tervezett és egymásra épített igénybevétele, a motoneuronok informatív működésén keresztül valósul meg.

A mozgások minőségének és mennyiségének fiziológiásan optimális programozása pozitívan hat a motoneuron állapotára, befolyásolja annak működését, jelezve a mozgás fejlődésének, szerveződésének és gyorsaságának nyíltságát.

A gyorsaság globálisan és sportértelemben is az izomszerkezet és típus, valamint az ezt szabályozó motoneuron /mozgástól függő kérgi korrekciók/ által meghatározott.

A sokoldaluan és optimálisan foglalkoztatott motoneuron hatásfokát, és az izomtípusok differenciálódásának folyamatát az életkori sajátosságokra szabott izomaktivitásokkal - az egyénre szabott potenciális maximum - biztosítható.

Rövidebb időegységre szűkítve is lejátszódnak speciális idegi és izomélettani folyamatok, amelyek mindig az igénybevételek megfelelően szerveződnek. A biokémiai és fiziológiai optimum teszi csak lehetővé a versenykörülmények közötti egyéni maximális teljesítmények nyújtását. Vagyis a folyamat egészét vizsgálva megállapítható, hogy a terheléshez, igénybevételhez való alkalmazkodást a minimális teljesítményingadozás és a regenerációs idő lerövidülése jellemzi.

Tehát a vezetés gyorsasága, a mozdulatok minősége, gazdaságossága, szinkronja és a korrekció, mind a már korábban kialakított izom-ideg kapcsolat minőségében van kódolva.

7. számú táblázat

/dr.Bálint Miklós és dr.Hársing László után/

Vizsgálati szemp.	Izomrost típus	Fehér	Vörös
		rostok	
Kontrakciós idő		15-20 ms	50-60 ms
Relaxációs félidő		15-20 ms	70-90 ms
Élettani sajátosságok		rángások, tetanuszos kontrakciók /rövid időközönként/	hosszu ideig működik tónusos összehúzó-dás
Működési sajátosságok		helyváltoztató mozgások	testtartás kialakítása
Anatómiai előfordulások		felületi elhelyezkedés	csontközelben, mélyen
Idegimpulzus vezetése		100 imp/s	5-10 imp/s
Kapillarizáció mértéke		kevésbé dus	erőteljes, dus
"Z" membrán hm-i képe		közepesen vastag	duplája a fehér rostokénak
Mitokondriumok előfordulási aránya		kevesebb	több
Glikolitikus enzimek aktivitása a szarkoplazmában		nagy	kioszi
OXIDÁCIÓS rendszerek aktivitása		kioszi	nagy
Glikolitikus enzimek aktivitása a szarkoplazmában		nagy	kioszi
Myoglobín aránya		+	+++
Foszforiláz aktivitás mértéke		+++	+
Myozin-ATP-áz aktivitás aránya		+++	+

V. A szív- és a vérkeringés változása

A fokozott izommunka az alkalmazkodási folyamatok sorozatát váltja ki a szervezetből, amelyre leggyorsabban a szív és a keringési rendszer reagál. Beneke felmérése szerint az ujszülöttek 20 ml-es szívtérfogata a serdülőknél 140, míg a felnőttek esetében 260-300 ml-es nagyságrenddel jelentkeznek, összhangban a testméretek és az igénybevétel alakulásával. Az átlagember 300-350 g-os szív súlyával szemben az edzett szív a 350-450 g-os nagyságrendet is elérheti, amelynek kialakulását az állóképesség jellegű terhelések döntően befolyásolják.

8. számú táblázat / 6 /

I. csoport Erős szívnagyobbodás	Profi kerékpárosok Evezősök, sizók Kerékpárosok Hosszútávfutók
II. csoport Közepes szívnagyobbodás	Uszók, korcsolyázók Birkózók, ökölvívók Közép- és rövidtávfutók
III. csoport Kisfokú szívnagyobbodás	Labdajátékosok /labdarúgók, kézi-, kosár- és röplabdázók, rögbiók, jégkorongozók, teniszezők/ Ugrók, dobók Vívók
IV. csoport Bizonytalan	Súlyemelő Tornászok Lovasok Asztaliteniszezők

Az alkalmazkodási folyamat a szívizomrostok hipertrofiájában, valamint az átlagnál nagyobb diastolés telődéssel járó állapotokban, az érintett szív rész dilatációjában nyilvánul meg. Ez a dilatáció azonban nem a szívizomrostok fokozott megnyúlásának, hanem a változatlan rost hosszúság mellett a rostok sajátságos átrendeződésének a következménye /aktiv, tonogén dilatáció/.

A folyamat alkalmazkodási jellegét az is bizonyítja, hogy az aktív versenyzés abbahagyása után a testalkatnak megfelelő arányok alakulnak ki. A jelenséget korábban kóros elváltozásnak tartották és az edzéseket elsődleges kialakító tényezőként jellemték meg, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a beteg szívnél a kamra minden irányban túgyl /primér hipertrófia és miogén dilatáció/.

9. számú táblázat

A vérkeringés alkalmazkodása izommunkához

Nyugalomban	Izommunka alatt	
	erős munka extra kalória 390 kcal/óra	Igen erős munka extra kalória 840 kcal/óra
Systolés nyomás /Hgm/ 136,0	156,0	167,0
Diastolés nyomás /hgm/ 82,0	85,0	84,0
Középnomás /hgm/ 102,0	110,0	116,0
Szívfrekvencia 64,0	130,0	174,0
Pulzustérfogat /ml/min/ 90,0	90,0	130,0
Perctérfogat /l/min/ 5,8	11,7	22,6
Teljes perifériás ellenállás /TRR ₃ / /l _{igmm} x _{sxc} m 1,05	0,56	0,29

/Dr.Hársing László után (8) /

Az átlagember szívének nyugalmi systolés 20-30 ml tartalékával szemben a sportoló szíve 60-70 ml-rel rendelkezik. A diastolé fázisában a sportszív 20-40, míg az átlagos terhelésnek kitett szív 120 ml-es tartalékkal rendelkezik. A fizikai terhelés a kamraizomzat kontraktilitásának növekedését, ami viszont következmenyként a sistoles tartalék terheléssel arányos csökkenését váltja ki.

A nagy állóképességet igénylő sportágak vagy a határterhelés felé tendáló igénybevételek a sistoles tartalék kimerítése után a disztolis rezerv "bedobását" kényszerítik ki a szivből.

A nyugalmi és a terheléses szivviszonylatokat szemlélteti a 10-11. számú táblázat, edzett és edzetlen emberekre vonatkoztatva. /6/

10. számú táblázat

Nyugalmi viszonyok

mutatók		diesto-	pulzus	sisto-	perc-
csoport	Pulzusszám	lés- térfo- gat	térfo- gat	lés- térfo- gat	térfo- gat
Edzett	40-60/min	180- 240 ml	70- 80 ml	120- 150 ml	3,5- 4,5 l
Nem edzett	65-75/min	120- 140 ml	70- 80 ml	60 ml	4,5- 5,5 l

11. számú táblázat

Terheléses viszonyok

mutatók		diesto-	pulzus	sisto-	perc-
csoport	Pulzusszám	lés- térfo- gat	térfo- gat	lés- térfo- gat	térfo- gat
Edzett	180/min	180- 240 ml	160- 180 ml	20- 60 ml	32-34 liter
Nem edzett	180/min	120- 140 ml	100- 120 ml	20 ml	20-22 liter

A 10-15 évesek szivizomzatának relativ kisebbsége az üregek arányához viszonyítottan kritikus fejlődési szakaszként fogható fel, amely legérzékenyebben a túlterhelésre reagál. Ezért a rövid intervall edzések keringési rendszert fejlesztő gyakorlatanyagát kell alkalmazni a töretlen fejlődés és az egészségmegőrzés érdekében.

A pulzusszám változása és a vérnyomásviszonyok között fordított arányosság áll fenn, ugyanis a pulzus csökkenését a felnőtté válás folyamatában a szisztolés és a diasztolés vérnyomásértékek emelkedése követi /12. táblázat/.

12. számú táblázat

A pulzusszám és a vérnyomás középértékei a fejlődés alatt (13)

Életkor	Pulzusszám	Vérnyomás	
		Sistolés	Diasztolés
Újszülött	120-140	80	46
1 éves	120	96	66
5 éves	100	94	55
12 éves	85	113	59
16 éves	75	118	60

Vérnyomást módosító tényezőként kell megemlíteni a tápláltsági szintet, a klimatikus viszonyokat és az egyéb tényezőket is /öröklöttség, pszichés faktorok, életmód stb./. A súlyfelesleg és a megszokott normától eltérő magasabb hőmérséklet a vérnyomás emelkedését váltja ki. De változnak az artériás nyomás átlagértékei a különböző körülmények hatására is /18 éves emberek - Hgmm/.

Az izommunkához való alkalmazkodás következtében nő a pulzus és a perotérfogát, javul az izmok oxigénellátása, nő az oxigénadósság türésének felső határa és kialakul az edzésbradikardia /40-60/perc/. A pulzusfrekvencia növekedése elsősorban a diasztolés nyomást emeli, a verőtérfogát növekedése pedig a szisztolés nyomást fokozza.

A 180-220-as percenkénti pulzusszám jelenti a felső határt a gazdaságos szívműködés és a vérellátás tekintetében. A diasztolés telődés elégtelensége rontja a szív saját vérellátását, csökkenti a pulzustérfogatot és ebből adódóan kórosan befolyásolja a munkaizmok és az egyéb szervek tápanyag utánpótlását /14. táblázat/. /3/

13. számú táblázat (3)

	6 percen keresztülvégzett munka: oxigénfogyasztás /l/min/	systo- lés	diasto- lés	pulzus- nyomás	közép- nyomás
Fekvő helyzet	-	126	73	43	89
Ülő helyzet	-	137	82	55	102
Munkában	1,2	156	85	71	110
Munkában	1,8	159	81	78	111
Munkában	2,4	167	84	83	116
Munkában	3,0	167	83	84	112

14. számú táblázat

A perctérfogat megoszlása emberben nyugalomban és munkában

/Összes adat ml/min egységben/

N é v :	nyugalomban	könnyű munka	megerőltető munka	maximális munka
Szívizom /coronaria/	250	350	750	1.000
Vázizom	840	4.500	12.500	22.000
Vese	1.200	900	600	250
Máj stb.	1.500	1.100	600	300
Bőr	460	1.500	1.900	600
Agy	750	750	750	750
Egyéb	400	400	400	100
Perctérfogat	5.400	9.500	17.500	25.000
Oxigénfogyasztás	250	720	2.150	3,600

A szivizom elsődleges energetikai bázisát /foszfátkészletét/ a glikolízis, vagy a munkavégzés során keletkező tejsav oxidációja révén képes helyreállítani. Az edzésbradikardia /pulzusszám csökkenés/, amely a vágustónus nyugalmi viszonyok közti érvényesülésével van összefüggésben, nem befolyásolja károsan a szivizom energetikai tartalékainak regenerációját.

A perctérfogat és a pulzusszám aránya /az edzett és edzetlen emberek esetében / bizonyítja egyértelműen a sportoló szívének jobb élettani mutatóit. A sportoló szive pulzusszámának relatív alacsony értéke mellett is közel azonos pulzustérfogatot produkál, amihez még a hatékonyabb O_2 -kihasználás kapcsolódik, biztosítva a szív energetikai folyamatának oxigénszükségletét.

A koronáriákban keringő vér O_2 -tartalmát, amely a perctérfogatnak 4-8 %-át teszi ki, mintegy 70 %-ban képes a szív kihasználni. A koronáris-keringést - amely 80 %-ban a bal, 20 %-ban a jobb koronáris keringéstől valósul meg - az arteriola-tónus szabályozza, amelynek hatásfokát /szűkület vagy maximális terhelés esetén/ a collateralisok mintegy 30-40 %-kal javíthatnak.

Fájdalmat, "szivérzetet" vált ki a szivizomzat anoxasmiája, amely a vérellátás zavarával áll összefüggésben. A civilizációval szignifikáns összefüggést mutató angina pectoris mellett a tanári és edzői gyakorlatban jelentkező esetek vagy egyéb kiváltó tényezők is jelentősek. A neurózis vagy az edzettség nélküli, túlzott terhelés hatására kialakuló tahikardis, ájulás, valamint a vérszegénység és a gyermekkorban oly gyakori miokarditisz fordul elő jelentős %-ban az anoxaemia kiváltásában.

A szivizomzat ingerületi /240-250 ms/ és nyugalmi fázisának /150-250 ms/ váltakozása /depolarizáció-replarizáció/ hozza létre a vérkeringést, amelynek során az artériákban 0,9 l /18 %/, míg a vénás rendszerben 3-3,5 l /60-70 %/ vér található 5 l-es átlagértéket figyelembe véve.

A megoszlás Frenkl adatai szerint a következő:
Kisvérkör 1.300 ml /26 %/, nagyvérkör 3.200 ml /64 %/, szív 500 ml /10 %/.

15. sz. táblázat: Vérkörön belüli megoszlás

Kisvérkör	ml	%
A. pulmonaris	400	8
Tüdő hajszálerek	50	1
Vv. pulmonales	850	17
=====		
Nagyvérkör	ml	%
Artériás ter.	550	11
Hajszáleres ter.	300	6
Vénás ter.	2.350	47

16. számú táblázat (3)

Az egyes szervek véráramlásának és oxigénfogyasz-
tásának megoszlása

	súly kg	véráramlás		AVD ₀₂ tf% ₀₂	O ₂ -fogyasztás		Ellenállás		
		ml/min	%		ml/min	%	R	1/R	R _{kg}
Szívizom	0,3	250	4,6	11,4	29	11,6	21,5	0,05	6,5
Vázizom	31,0	840	15,6	6,0	50	20,0	6,4	0,15	198,4
Vese	0,3	1200	22,2	1,5	18	7,2	4,5	0,22	1,4
Máj	2,6	1500	27,8	3,4	51	20,4	3,6	0,28	9,4
Bőr	3,6	460	8,5	2,5	12	4,8	11,7	0,09	42,1
Agy	1,4	750	13,9	6,2	46	18,4	7,2	0,14	10,1
Egyéb	30,8	400	7,4	11,0	44	17,6	13,5	0,07	418,0
Egész test- összeg:	70,0	5400	100,0		250	100,0	-	1,00	-
Átlag	-	-	-	4,6	-	-	1,0	-	70

AVD₀₂ /arterio-venosus-oxigén-differencia/ Az arteriás vér és a kevert vénás vér oxigéntartalma közti különbség.

A fizikai igénybevétel hatására a vér elhelyezkedésének mennyiségi arányai változnak, amelyet a keringés homeosztatiszikus kontrollmechanizmusa szabályoz, a lokális regulációval szinkronban.

17. számú táblázat

A keringést befolyásoló tényezők területenkénti differenciája

Szerv-terület	Jellemző folyamatok	Befolyásoló tényezők
Agyi keringés ellenállása	viszonylagosan stabil, 40 ml/perc O_2 fogyasztás	artériás vér p CO_2 -je
V e s e	nyugalomban is maximális a véráramlás 18 ml/perc O_2 fogyasztás	vazokonstriktió-kompenzatórikus reakció: vazodilatáció nem tapasztalható
Máj és portális rendszer	vasokonstriktio-kompenzációs reakció; vasodilatáció az emésztéssel kapcsolatos /tágulás/ 51 ml/perc O_2 fogyasztás	erek miogén tónusa kompenzációs reakció, emésztés
Vázizomban	maximális terhelésnél a nyugalmi vérrellátás 15-20-szorosára fokozódhat. 50 ml/perc O_2 fogyasztás nyugalomban	szimpatikus kolinerger rostok vasodilatator hatásuk /tágító/; adrenalin szekréció fokozódása, kezdetben tágulást, majd szűkülést vált ki
Szövetekben, /egyéb területek/	a kémiai változások az arteriolák simaizomzatára hatva okoznak vazodilatációt. 44 ml/perc O_2 fogyasztás	a szöveti pO_2 és CO_2 változása, hőmérséklet lokális emelkedése, a ph-érték csökkenése

Az élettani átlagként meghatározott 35 ml/kg vörösvértest és a 45 ml/kg plazmatérfogaton belüli normál eltérés az alkalmazkodás következménye.

18. sz. táblázat

Az egyes véralkotó elemek változása a fejlődés során (23)

Vörösvértetek száma		Haemoglobin	Fehérvérsejt száma	Hematokrit érték
kor	mill/mm ³	Hb.g/100 ml	db/mm ³	vol.%
1 nap	5,1 ± 1,0	19,5 ± 10,0	22.000	54,0 ± 10,0
2-3 nap	5,1	19,0	11.000	53,5
4-8 nap	5,1	18,3 ± 4,0	11.000	52,5
9-13 nap	5,0	16,5	11.000	49,0
14-60 nap	4,7 ± 0,9	14,0 ± 3,3	10.000	42,0 ± 7,0
3-5 hónap	4,5 ± 0,7	12,2 ± 2,3	10.000	36,0
6-11 hó	4,6	11,8	9.500	35,5
1 év	4,5	11,2	9.500	35,0
2 év	4,6	11,5	9.000	35,0
3 év	4,5	12,5	8.500	36,0
4 év	4,6	12,5	8.500	37,0
5 év	4,6	12,6	8.500	37,0
6-10 év	4,7	12,9	8.200	37,5
11-15 év	4,8	13,4	8.000	39,0
Felnőttek				
férfi	4,5 ± 0,8	15,0 ± 2,0	5-8.000/mm ³	46 ± 5,0
nő	4,0 ± 0,6	13,0 ± 2,0	5-8.000/mm ³	42 ± 5,0

/Hematokrit érték Ht = a plazma és a sejtjes elemek aránya/

A terhelés jellegének és mértékének "közvetlen" visszacsatolása a laktát-adatok meghatározása, mely pihenten 0,55-1,70 mmol/l tejsavértéket képvisel.

17. számú táblázat folytatása

Szerv-terület	Jellemző folyamatok	Befolyásoló tényezők
Apikális bőrterületeken /kiálló, csucsi/	hőszabályozás befolyásolása	vazokonstriktor tónus fokozódása, illetve csökkenése
Nem apikális bőrterületeken	hőszabályozás 12 ml/perc O ₂ fogyasztás	vazokonstriktóriumját a vazokonstriktor idegek, vazodilatációt a bradikinin vált ki
Szivizom	vérellátása jelentős, relative nagy O ₂ fogyasztás, 29 ml/perc O ₂ fogyasztás	szabályozó mechanizmusok lokálisak és kémiaiak; Domináns vazodilatátor a szöveti pO ₂ változása

A vörösvértest élettartama 120-130 nap, amelynek képzését az eritropoetin szabályozza /90 %-ban a veseszövetben termelődik/. Kóros esetben a vérszegénység, de egyéb körülmények által előidézett /pl.: magaslatti levegő, egyéb/ hemoglobin O₂ telítettség csökkenés, veseszöveti hipoxiát vált ki, mintegy biztosítva az azonnali reguláció lehetőségét. Mivel 1 g hemoglobin 1,34 ml oxigént tud megkötni, ezért a képződés üteme egyenes arányban áll a szervezet O₂ szükségletével, vagy másként értelmezve a vörösvértest O₂ megkötő képességével.

Ismeretével az edzői gyakorlatban a két jelentős terhelési tartomány elkülöníthetővé válik. A kettő között átmeneti területtel is számolunk, ahol mérsékelt tejsavképződés és a tejsavlebontás nagyobb üteme, így aránylag alacsonyabb laktátszinten még megengedi az aerob energiaszolgáltatás egyensúlyát; ez az átmeneti terület kb. 4 mmol/l vérlaktát-szinten található és ezt nevezik aerob-anaerob küszöbnek vagy hullámnak." /17/

Sajátos a vér pH-értékének változása - a felkészültség mértékétől is függően - terhelésre, ugyanis a kialakuló acidózis mértéke és az eredményesség összefüggésbe hozható.

19. sz. táblázat

A pH-érték és kitevőinek változása (25)

	pH	pCO ₂ Hgm ^{mm}	st.bicarb. mmol/l
születés utáni órák	7,15-7,28	38-46	14-18
1. hó	7,23-7,32	36-44	15-20
2-12. hó	7,3 -7,38	36-44	17-22
Felnőtt	7,36-7,44	36-44	22-25

A vércukorszint artériás vérben 80-120 mg/100 ml, míg a vénás vérben 65-100 mg/100 ml. Fizikai igénybevétel hatására kialakulhat egy "átmeneti glukózhiány", amelynek fázisában - védőmechanizmusként - a glikogénlebontás, a glukóneogenezés és a zsírsavmibilizáció pótolja és tartja fenn a normális vércukorszintet.

A nyugalmi izom mm²-enként 5 működő kapillárisával szemben a működő izomban - a terhelés mértékével arányosan váltakozva - mintegy 200 funkcionál. Ezen tény teszi lehetővé a sejtek élet- és energetikai folyamatainak során fennmaradó biológiai egyensúly megtartását, jelzi az edzés élettani jelentőségét, s az alkalmazkodás sokrétűségének egyik titkát.

A keringés homeosztatiszikus kontrollmechanizmusa biztosítja - a vézreakció egy sajátos, kifinomult formájaként is felfogható rajthelyzetek, vagy maximális igénybevételek előtt tapasztalható - szívfrekvencia és perctérfogató növekedést. Az idegrendszer /kortikális és hipotalamikus/ irányítása és szabályozása nélkül a kardiovaszkularis neuronok /a szív és a vérerek együttes jelzője/ szelektív aktivizálódása elképzelhetetlen lenne. Ezért nem lehet közömbös, hogy a versenyző azonosul-e a feladattal, felmérte vagy megértette-e annak jelentőségét, tétjét. A "belső indi-

ték", a tudatos ráhangolás és a pszichés egyensúly ezért oly nagy jelentőségű, mivel a motorikum aktivizálódása nélkül is képes a keringésben változásokat előidézni. A maximális teljesítmények háttérében mindig megtalálhatók ezen törekvések, mintegy biztosítva a magasabb "fiziológiás alapról" történő indulás lehetőségét, amelyhez természetesen a bemelegítés és annak sportági sajátossága kapcsolódik.

A vörösvértestek számának jelentős csökkenése szöveti hipoxiát /relatív oxigénhiányt/ idéz elő, amely szélsőséges vagy kóros esetben fáradékonyságot, izomgyengeséget, szédülést, s egyéb szervi funkciókárosodásokat hoz létre.

A rendellenes vértérfogat növekedése közvetlenül befolyásolja a vérnyomás-értékek alakulását /magas vérnyomás/, s ugyanakkor közvetve keringési és szívműködési problémákat okoz.

Sajnos egyre gyakoribbak a balesetek, és az azok következtében fellépő vérzések, amelyek ha a 30 %-os vérveszteségszintet elérik, akkor eszméletvesztést vagy halált idézhetnek elő.

20. számú táblázat

Előforduló vérveszteség a törések helye szerint /51-es

átlagra vonatkoztatva/

Töréshely	Min.- max.	Min. - max.
Felkar	100 - 800 ml	2 - 16 %
Alkar	50- 400 ml	1 - 8 %
Medence	50 - 5000 ml	10 - 100 %
Combcsont	300 - 2000 ml	6 - 40 %
Sipcsont	100 - 1000 ml	2 - 20 %

A vérveszteség szakszerű pótlásánál a vércsoportokon és az Rh génkombinációkon kívül a vörösvértestek agglutinogén és a savó agglutinén tartalmát is ismerni kell.

21. számú táblázat

A vércsoport nemzetközi jelzése	A vörsejtek agglutinogénje	A savó agglutininje
A	A	anti-B
B	B	anti-A
AB	A és B	nincs
O /nulla/	nincs	anti-A és anti-B

Az antigénnel szemben egyes emberekben ellenanyagok, agglutininek képződnek. Az ilyen ellenanyagokat tartalmazó vérsavó az Anti-Rh-savó. Azok az egyének, akiknek vörösvértestjeit az Anti-Rh-savó agglutinálja, Rh-pozitívok, akiknek a vörösvértestjei nem agglutinálódnak, Rh-negatívok.

22. számú táblázat

Rh-pozitív génkombinációk	Rh-negatív génkombinációk
Rh ₀ vagy cDe	rh vagy cde
Rh ₁ vagy CDe	Rh' vagy Cde
Rh ₂ vagy cDE	Rh" vagy cdE
Rh _z vagy CDE	Rh _v vagy CdE

A légzés élettana

A nyugodt légzés /eupnoe/ állapotában a percenkénti légvételek száma 14-18, az egy légvétel kaposán felvett, illetve leadott levegő mennyisége 0,5 liter, tehát a légzési perotérfogat /ventilatio/ 7-9 liter. (2.)

Felnőtteknél a testmagasság mellett főleg az életkorral összefüggő, illetve gyermekkorban a testmagasság viszonylatában számított vitálkapacitási értékeket az un.

"kell"-érték táblázat tartalmazza.

23. sz. táblázat

A gyermekek "kell"-érték táblázata (26)

Test- magas- ság	F i u k					L á n y o k				
	m	TLC	VC	RV	FRC	FEV	TLC	VC	RV	FRC
1.10	1.6	1.3	0.3	0.8	1.1	1.5	1.2	0.3	0.7	1.1
1.12	1.7	1.4	0.3	0.8	1.1	1.6	1.3	0.3	0.7	1.1
1.14	1.7	1.4	0.3	0.8	1.2	1.7	1.4	0.3	0.8	1.2
1.16	1.8	1.5	0.3	0.9	1.3	1.7	1.4	0.3	0.8	1.2
1.18	1.9	1.6	0.3	0.9	1.3	1.8	1.5	0.3	0.9	1.3
1.20	2.0	1.6	0.4	1.0	1.4	1.9	1.6	0.3	0.9	1.3
1.22	2.1	1.7	0.4	1.0	1.4	2.0	1.6	0.4	1.0	1.4
1.24	2.2	1.8	0.4	1.0	1.5	2.1	1.7	0.4	1.0	1.5
1.26	2.3	1.9	0.4	1.1	1.6	2.2	1.8	0.4	1.1	1.5
1.28	2.4	2.0	0.4	1.1	1.6	2.3	1.9	0.4	1.1	1.6
1.30	2.5	2.0	0.5	1.2	1.7	2.4	1.9	0.5	1.1	1.6
1.32	2.6	2.1	0.5	1.2	1.8	2.5	2.0	0.5	1.2	1.7
1.34	2.7	2.2	0.5	1.3	1.9	2.6	2.1	0.5	1.3	1.8
1.36	2.8	2.3	0.5	1.3	1.9	2.7	2.2	0.5	1.3	1.9
1.38	2.9	2.4	0.5	1.4	2.0	2.8	2.3	0.5	1.4	1.9

23. sz. táblázat folytatása

Test- magas- ság	F i u k					L á n y o k				
	m	TLC	VC	RV	FRC	FEV	TLC	VC	RV	FRC
1.40	3.1	2.5	0.6	1.4	2.1	2.9	2.4	0.5	1.4	2.0
1.42	3.2	2.6	0.6	1.5	2.2	3.0	2.5	0.5	1.4	2.1
1.44	3.3	2.7	0.6	1.6	2.3	3.1	2.5	0.6	1.5	2.2
1.46	3.4	2.8	0.6	1.6	2.3	3.3	2.6	0.7	1.6	2.2
1.48	3.5	2.9	0.6	1.7	2.4	3.4	2.7	0.7	1.6	2.3
1.50	3.7	3.0	0.7	1.7	2.5	3.5	2.8	0.7	1.7	2.4
1.52	3.8	3.1	0.7	1.8	2.6	3.6	2.9	0.7	1.7	2.5
1.54	4.0	3.2	0.8	1.9	2.7	3.7	3.0	0.7	1.8	2.6
1.56	4.1	3.3	0.8	1.9	2.8	3.9	3.2	0.7	1.8	2.7
1.58	4.2	3.4	0.8	2.0	2.9	4.0	3.3	0.7	1.9	2.8
1.60	4.4	3.6	0.8	2.0	3.0	4.1	3.4	0.7	2.0	2.9
1.62	4.5	3.7	0.8	2.1	3.1	4.3	3.5	0.8	2.1	3.0
1.64	4.7	3.8	0.9	2.2	3.2	4.5	3.6	0.9	2.1	3.1
1.66	4.8	3.9	0.9	2.3	3.3	4.6	3.7	0.9	2.2	3.2
1.68	5.0	4.1	0.9	2.4	3.4	4.8	3.9	0.9	2.3	3.3
1.70	5.2	4.2	1.0	2.4	3.5	4.9	4.0	0.9	2.4	3.4
1.72	5.3	4.3	1.0	2.5	3.6	5.1	4.1	1.0	2.4	3.5
1.74	5.5	4.5	1.0	2.6	3.8	5.2	4.2	1.0	2.5	3.6
1.76	5.7	4.6	1.0	2.7	3.9	5.4	4.4	1.0	2.6	3.7
1.78	5.8	4.7	1.1	2.8	4.0	5.6	4.5	1.1	2.7	3.8
1.80	6.0	4.9	1.1	2.8	4.1	5.7	4.6	1.1	2.7	4.0

24. sz. táblázat

Nők vitálkapacitási értéktáblázata cm^3 -ben (27)

Élet- kor	T e s t m a g a s s á g/cm					
	135	140	145	150	155	160
15	2750	2850	2950	3050	3150	3250
16	2750	2850	2950	3050	3150	3250
17	2700	2800	2900	3000	3100	3200
18	2700	2800	2900	3000	3100	3200
19	2700	2800	2900	3000	3100	3200
20	2650	2750	2850	2950	3050	3150
21	2650	2750	2850	2950	3050	3150
22	2650	2750	2850	2950	3050	3150
23	2650	2750	2850	2950	3000	3100
24	2600	2700	2800	2900	3000	3100
25	2600	2700	2800	2900	3000	3100

Életk.	165	170	175	180	185	190	195
15	3350	3450	3550	3650	3750	3850	3950
16	3350	3450	3550	3650	3750	3850	3950
17	3300	3400	3500	3600	3700	3800	3900
18	3300	3400	3500	3600	3700	3800	3900
19	3300	3400	3500	3600	3700	3800	3900
20	3250	3350	3450	3550	3650	3750	3850
21	3250	3350	3450	3550	3650	3750	3850
22	3250	3350	3450	3550	3650	3700	3800
23	3200	3300	3400	3500	3600	3700	3800
24	3200	3300	3400	3500	3600	3700	3800
25	3200	3300	3400	3450	3550	3650	3750

Férfiak vitálkapacitási értéktáblázata cm³-ben (27)

Élet- kor	T e s t m a g a s s á g /cm						
	140	145	150	155	160	165	170
15	3650	3750	3900	4050	4150	4300	4400
16	3600	3750	3900	4000	4100	4250	4400
17	3600	3700	3850	4000	4100	4250	4350
18	3600	3700	3850	4000	4100	4200	4350
19	3550	3700	3850	3950	4100	4200	4350
20	3550	3700	3800	3950	4050	4200	4300
21	3550	3650	3800	3900	4050	4150	4300
22	3550	3650	3800	3900	4050	4150	4300
23	3550	3650	3750	3900	4000	4150	4250
24	3550	3600	3750	3850	4000	4100	4250
25	3550	3600	3700	3850	3950	4100	4200

Életk.	175	180	185	190	195	200	205
15	4550	4700	4800	4950	5050	5200	5350
16	4500	4650	4800	4900	5000	5150	5300
17	4500	4600	4750	4900	5000	5150	5250
18	4500	4600	4750	4850	5000	5100	5250
19	4450	4600	4700	4850	5000	5100	5250
20	4450	4600	4700	4850	4950	5100	5200
21	4450	4550	4700	4800	4950	5050	5200
22	4400	4550	4650	4800	4900	5050	5150
23	4400	4550	4650	4750	4900	5000	5150
24	4350	4500	4600	4750	4850	5000	5100
25	4350	4450	4600	4700	4850	5000	5100

A vitálkapacitási értékek alakulásában több módosító tényezőt is meg kell említeni. Így döntő jelentőségű az életkor, a nem /elsősorban szomatikus paraméterein keresztül/, a tüdőrugalmasság, a légutak, hörgők állapota, a légzés technikája, valamint a testalkati paramétereken belül a testsúly és a testmagasság. Nem elhanyagolható a légzőizmok fejlettsége sem, amelyek az igénybevételtől függően - anatómiai elhelyezkedésükből adódóan eltérő mértékben - "szinkronvezérléssel" segítik a szervezet oxigénszükségletének a felvételét.

A légzésben résztvevő izmok /26/

Elsődleges belégzők:

- m. diaphragma
- m. intercostalis externus
- m. sternocostalis
- m. serratus posterior superior

Kilégző izmok:

- m. rectus abdominis
- m. obliquus abdominis
- m. intercostalis intern.
- m. serratus posterior inferior

Másodlagos belépzők:

- m. sternocleidomastoideus
- m. scalenus
- m. pectoralis

A különböző tevékenységi formák is rendkívül eltérő oxigénszükségletűek, amelyek között a sport a maga sokrétűségével is kiemelkedő helyen szerepel.

25. sz. táblázat

Példák az oxigénszükségletre l/óra (24)

- alvás	280
- fekvés	400
- állás	450
- séta	1000
- kerékpározás	1400
- uszás	2600
- hegymászás	3100
- evezés	3600

A hiperventilláció stresszhelyzetben történő sajátos kialakulása, valamint a sport gyakorlatában jelentkező rajt előtti maximalizált légzési funkciók a motorikus és az emocionális reakciókat szabályozó idegi központok /kéreg, agytörzs, hypothalamus/ és mechanizmusok szinkronkapcsolatát jelzik a légzőközpontokkal.

De meg kell említeni a légzést befolyásoló tényezők között az izmokból felszabaduló metabolitok mellett a vér pH-értékének változását és ennek következtében az acidózis serkentő, az alkaloziának pedig a gátló hatását.

Izommunka alatt a diffundáló O_2 mennyiségének 3-4-szeres emelkedése, viszont csak a diffúz felszín növekedésével hozható összefüggésbe, s ezzel magyarázható az oxigénfelvétel 200 l/min felső határa. Éppen ezért a maximális izommunka során felvett O_2 értékek különbségéből arra lehet következtetni, hogy az effektív gázcserében - nyugalomban - csak az alveolaris felszín 30-35 %-a vesz részt, amelynek 1,2 kcal/min. értéke az ember nyugalmi energiaszükségletének csak a 0,2-0,4 %-át jelenti.

Speciális élettani környezetet jelent a hegymászóknál jelentkező alkalmazkodási mechanizmus, amely a tengerszinttől származott magasságnövekedéssel fordított arányban álló légnyomás-csökkenés káros hatásait igyekszik kiküszöbölni.

26. sz. táblázat

A magasságváltozások fizikai és élettani kapcsolatai (8)

Magasság m	Légnyomás Hgm ^{mm}	Atmoszféras PO_2	ALVEOLARIS		Az adott PO_2 -nek megfelelő O_2 -tar- talom 760 Hgm ^{mm} légnyomás mellett /tf.%/
			PO_2 Hgm ^{mm}	PCO_2 Hgm ^{mm}	
0	760	158	100	40	20,9
1000	674	141	87	37	18,4
2000	596	124	75	34	16,2
3000	526	109	66	31,5	14,5
4000	462	96	56	29	12,8
5000	405	84	47	27	11,0
6000	354	74	39	25,5	9,6
7000	308	64	30	24	8,2

A légzést befolyásoló tényezők között az anyagcsere-folyamatok is említést érdemelnek, mivel az O_2 fogyasztás és a kalóriatermelés szoros összefüggésben van egymással.

27. sz. táblázat (25)

Kor	O_2 ml/mín/m ²	Kal/24 ^h /m ²
koraszülött	37	250
ujszülött	102	700
6 hónapos	160	1100
1 éves	183	1250
6 éves	160	1100
felelőtt	124	850

VII. IRODALOMJEGYZÉK

1. Dr. Barton József: Testnevelés anatómia, élettan és egészségtan TK. Bp. 1980.
2. Dr. Bálint Miklós: Az izomműködés molekuláris alapjai. Medicina 54-85. o. Bp. 1978.
3. Bálint Péter: Orvosi élettan I-II. Medicina Bp. 1979.
4. Dr. Botár Zoltán, dr. Kereszty Alfonz, dr. Frenkl Róbert, dr. Mohácsi János: Egészségtan-sportegészségtan I-II. 112. o. Tk. Bp. 1975.
5. Dr. Frenkl Róbert: Tanulmányok a testnevelés és sporttudományok köréből 1978/1. 151-154. o. TP Bp.
6. Dr. Frenkl Róbert: Sportélettan 164-165. o. Bp. 1977.
7. Dr. G.J.Tammeling prof. - dr. ph. H. Qnanjev prof.: Phiziologie der Atmung
Medizinisches Zentrum der Universitet Leiden 1980.
8. Dr. Hársing Lajos: Élettan, kórélettan. Medicina, Bp. 1979.
9. Hettinger: Az izomzat erőedzése. Edzéselmélet. Szöveggyűjtemény II. 11-14. o. Bp. Tk 1971.
10. Iglói László: A határterhelés fiziológiai és pszichológiai változásai TDK-dolgozat Pécs, TKF 1972.
11. Iglói László - Iglói Lászlóné: Testnevelés a számok tükrében. Testnevelés Tanítása 1980/3.
12. Iglói László: A sportmozgások hatásmechanizmusa. VEAB Értesítő 1981. III.
13. Kerpel-Fornius Ödön: Gyermekgyógyászat. Medicina Bp. 1971.
14. Koltai Jenő - dr. Nádori László: Sportképességek fejlesztése. Sport, Bp. 1973.
15. Koltai Miklós: Az általános iskolás kornak légzésfunkciós értékeinek összehasonlító vizsgálata /TDK-dolgozat/ Szombathely, 1982. Témavezető: dr. Iglói László, dr. Havas Paula
16. Dr. Kontra György: Az emberi test I. 181. o. Gondolat Bp. 1982.
17. Malomsoki Jenő, Ékes Erzsébet, Nemeskéri Veronika: A laktacid energiaszolgáltató vizsgálatok futás és uszás során. Sportorvosi Szemle, 1981. XXII.évf./4.sz.

18. Dr. Nagy György: Testnevelés és tudomány. Bp. 1978.
19. Dr. Nádori László: Az edzéselmélet és módszertan. Bp. Sportpropaganda, 1980.
20. Nádori László: Izometriás erőedzés. Edzéselmélet. Szöveggyűjtemény II. 38-42. o. Bp. 1971. TK.
21. Dr. Nemessuri Mihály: Sportanatómia. Sport, Bp. 1960.
22. Roskamm H. - Reindell H. - Kenl J.: A különböző edzés módszerek élettani alapjai. Edzéselmélet. Szöveggyűjtemény IV. 145-158. o. Bp. 1973. TK
23. Dr. Szentgáli Gyula: Klinikai-laboratóriumi leletek értékelése /EM kiadványa/ Szekszárd, 1978.
24. Peter Törhning, Stefan Grözing: Sportbiologie 1. Limpert Verlag 1982. Bad Hamburg
25. Véghelyi Péter: Gyermekgyógyászati Vademecum. Medicina, Bp. 1975.
26. Dr. G.J. Tammeling prof., dr. Dh.H. Qnanger prof.: Physiologie der Atmung Medizinisches Zentrum der Universität. Leiden, 1980.
27. H.A. Gerlach: Praktikum der Methoden zur Untersuchung der Lungenfunktion. Zeitschrift für Tuberkulose, Bd. 111, Heft 5,6, 1958.

A társadalomtudományi szakbizottság filozófia-szociológia és marxista propaganda módszertani munkabizottságainak 1983. III. 25-én megtartott Marx emlékülése
Veszprémben

A SZABADSÁG ESZMÉJE MARX IFJUKORI MŰVEIBEN
/1843-1844/

Gelle Lászlóné

A Marx és Engels által megalapozott dialektikus és történelmi materializmus, politikai gazdaságtan és tudományos szocializmus egysége, a marxizmus létrejötte óta világtörténelmi jelentőségűvé vált. Világméretű befolyását napjainkban még a kapitalista országok ideológusai is elismerik. Aron, a francia politológus pl. úgy nyilatkozik, hogy "Csaknem egymilliárd embert befolyásol az a doktrína, amelyet - joggal vagy tévesen - marxistának minősítenek". /1/

Marx a tudományos társadalomelmélet megalapozásával elérhetetlen érdemeket szerzett, s eszméi máig hatóan szolgálják társadalmi tudatunk fejlesztését és társadalomalakító gyakorlatunkat egyaránt. A marxi nézetek kialakulásában szerepet játszottak a kor gazdasági, politikai és ideológiai harcai. Harc folyt a hatalomért a burzsoázia és a földbirtokos arisztokrácia közt, és vivta osztályharcát a proletáriátus is a burzsoázia ellen. A burzsoázia két tűz közé kerülése egy sajátos, kompromisszumokkal teli társadalmi fejlődést eredményezett.

A korabeli Németország nem volt egységes sem területi, sem gazdasági, sem politikai vonatkozásban. A keleti tartományokban uralkodó földbirtokos nemesség még elég szilárdan tartotta kezében a hatalmát. A Rajnavidéken viszont a feudális kiváltságok eltörlése után az ipar és kereskedelem gyors fejlődésnek indulhatott. A gazdasági fejlődés zökkenőkkel ugyan, de a kapitalizmus felé haladt. Az 1830-as és 40-es évek német viszonyai közt ezért megindult a német egységért vívott demokratikus küzdelem, s feltűntek a munkásmozgalom szervezkedései is a tőke uralma ellen.

1. Kiss Arthur: A marxizmus-leninizmus klasszikusainak politikatudományi elméletéről. In: Politikatudományi tanulmányok. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1982. 30.o. és R.Aron: Main Currents in Sociological Thought. Basic Books Inc. New York-London 1967. 109-110. o.

A korabeli gazdasági és politikai harcok empirikus forrást jelentettek a jogi kérdésekkel foglalkozó, de filozófikus hajlumu Marxnak társadalomelméleti kérdései megfogalmazásához és megválaszolásához.

Az adott időszak társadalmi küzdelmeinek kritikus szemtanuja volt a fiatal Marx, radikális gondolkodásu ujságíróként cselekvő részese is, később pedig a munkásmozgalom kiemelkedő vezéregyéniségévé, teoretikusává vált.

Az ifju Marx számára a filozófiával való foglalkozás reális életalternatívát jelentett. Társadalomfilozófiai kérdések iránti érdeklődése viszonylag korán jelentkezett. "Társadalmi viszonyaink mindig bizonyos mértékig már elkezdődtek, mielőtt még módunkban lenne megszabni őket" - állapítja meg 17 éves korában, érettségi dolgozatában. /2/ Itt már érinti későbbi materialista társadalom- és emberfelfogásának alapgondolatát, amely a történelmi materializmus tudományos rendszerré formálásához és történeti-logikai kifejtéséhez vezetett el.

Materialista társadalommagyarázatához humanista és forradalmi demokratikus nézetein keresztül jutott el. A polgárosuló német viszonyok átmeneti, kompromisszumos jellege tükröződött viszsza az akkori ideológiai viszonyokban, burzsoá osztálytudatban, a kor gondolkodóinak és utkeresőinek eszméiben. A korabeli német polgári világnézetre jelentős befolyást gyakorolt a hegeli filozófia, s annak utóéletékeként megjelenő ifjuhegeliánus mozgalom, a mechanikus feuerbach-i társadalomfelfogás és az utópisták elvontan felfogott szocialista eszménye.

Marx és Engels saját koruk aktiv közéletli harcosaiként a polgári társadalomszemlélet talajjáról kiindulva kritizálták a különböző idealista és antidialektikus felfogásokat. Engels felvette a harcot az utópisták elvont szocialista eszményének és az egész addigi történelemnek a metafizikus szembeállításá ellen.

Marx egyre több empirikus bizonyítékot talált az idealizált hegeli történetfelfogás és államelmélet tarthatatlanságára. Feuerbach materializmusa felszabadító hatást gyakorolt ugyan a korabeli elmékre, de a klasszikus német filozófia utolsó képviselője társadalomfelfogásában egészében véve az idealizmus foglya maradt, emberfelfogása metafizikus, antropologisztikus.

Az 1843-44-es években Marx és Engels számára egyre áttetszőbbé vált az uralkodó társadalomszemléletben az idealista megközelítés spekulatív jellege és a metafizikus szemlélet lezárt-sága. Gondolkodásuk eredetiségét bizonyítja, hogy külön utakon jutottak el ugyanahhoz az eredményhez, a materialista és dialektikus társadalomfelfogáshoz.

2. F.Mehring: Marx Károly életrajza. Gondolat Kiadó, Budapest 1957. 9. o. és W.Viktor: Marx Károly élete. 24. o.

"Marx esetében a materializmusra és kommunizmusra való áttérés kezdete elsősorban a klasszikus német filozófia spekulatív konstrukciónak bírálatahoz, és az elmaradt német valóság politikai és gazdasági problémáinak elemzéséhez kapcsolódik." /3/

A fiatal Marxot foglalkoztatta a szükségszerűség és a szabadság szerepe a történelemben. Hamarosan be kellett látnia, hogy a hegeli rendszer egyik igen bizonytalan pontja az, mely szerint a világtörténet "haladás a szabadság tudatában". A radikális gondolkodású Marx újságíróként az elnyomott néptömegek szabadságnélküliségét tárta fel vallási, jogi, politikai területeken. Hegel nyomán egy ideig lehetségesnek tartotta, hogy "a világfejlődés célját", a szabadságot a burzsoázia állama fogja megvalósítani. Ám a nép elnyomott helyzete, a konkrét jogi politikai, gazdasági tények kiábrándítják e hegeli eszméből. A sajtószabadsággal foglalkozó egyik írásában kifejti, hogy "a törvénykönyv a nép szabadságának bibliája". Ám e polgári törvénykönyvet úgy magyarázták, ahogy az uralkodó osztály pillanatnyi érdekének éppen megfelel. A sajtószabadság törvényét a cenzura "kényszerzubbonyába" erőszakolják, így a nép hozzászokik az egy lényegű törvény és szabadság szembenállásához. Ekkor még Marx abban hitt, hogy igazságos felvilágosítással, a nép előtt leleplezve a félrevezetést, el lehet a dolgozó tömegeket juttatni a politikai nagykorusághoz. Látta, hogy a nép számára nem elérhető az egyenlőség az osztálytársadalomban, s így a szabadsága egyes területeken erősen korlátozott, más területeken pedig formális. Nincs anyagi egyenlősége - vallja a Mosel-vidékről tudósítva, nincs politikai egyenlősége - állapítja meg a Landtag tanácskozásain, nincs jogi egyenlősége - szögezik le a fapadosi törvényről készült írásában.

Látta, hogy Poroszországban, ebben a "minta despotikus" államban a meglevő szabadság lehetőségek jórésze formális. A dolgozó ember, az egész nép felszabadulásához keresett reális lehetőséget az emancipációban találta meg. Ily módon a szabadság eszméje azonosult nála az emancipáció gondolatával az 1843-44-es években. Az akkoriban használatos marxizmus kifejezések, mint elidegenedés, emberi emancipáció, az ember nembeli lényege, nem egészen mentesek a feuerbach-i antropologizmus hatásaitól.

Később egyre pontosabb terminológiát használt ezek helyett. Kíérlelt gondolatokat tartalmazó műveiben az emancipációt a szabadság legfőbb feltételeként, alapjaként tartja számon.

A Deutsch-Französische Jahrbücherben megjelentek "A zsidókérdéshez" és "A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés" című művei, amelyek közös alap gondolata az emberi emancipáció. E munkák Marx intellektuális fejlődése szempontjából kiemelked-

3. T.Ojzerman: A marxista filozófia kialakulása.
Kossuth Kiadó, Budapest, 1978. 175. oldal

nek addigi írásai sorából. A minőségi ugrást a marxi elmélet fejlődésében a "Bevezetés" jelenti. A zsidókérdésről szólóban exponálja a problémát azzal, hogy különválasztja a politikai és emberi emancipációt, s utóbbi megvalósítását tartja célnak. A "Bevezetés" viszont nemcsak a materialista társadalomelméletre való áttérés bizonyítéka, hanem a szociális kérdések osztályszempontu megközelítésének is. A zsidókérdésről szóló írásában még szó sincs arról, hogy a társadalom melyik csoportja lesz az emberi emancipáció zászlóvivője, s ezzel együtt az elidegenedés megszüntetője.

A Bevezetés aforisztikus gondolatsora igazolja, hogy megellette az emberi emancipáció megvalósítóját, a proletáriátust.

Marx tullépett elődei és kortársai társadalomszemléletének szűk korlátain. Hogyan tudta Marx az új tudományos társadalomszemlélet elméleti szintézisét létrehozni?

Az elméleti szintézis alapja nála a gyakorlat. Demokratikus felfogásából adódóan Marx egyre szorosabbra fűzte sorsát a néppel. Empirikus tények birtokában szociológiai pontossággal igyekezett feltárni a dolgozók súlyos anyagi helyzetét pl. a moselvidéki szőlőtermelők nyomorát. Forradalmi szenvedélyességgel harcolt az empirikus, gyakorlati tényeket felmutatva a nép felszabadításáért.

A hegeli államjogot kritizálva eljutott ahhoz a következtetéshez, hogy elődje elmélete ellentmond a mindennapi jogi és politikai gyakorlatnak. Ennek kapcsán kiemelte a nép és állam ellentétét, s a nép alávetettségét a polgári államban.

Az emancipáció kérdését is a konkrét történelmi gyakorlat vetette fel. A Rajna vidéken a zsidók rendelkeztek ugyan polgári egyenjogúsággal, de a többi német területen jogfosztottak voltak. Ezért harcoltak a német zsidók a politikai egyenlőségért. Ezek a politikai körülmények ösztönözték Marx apját zsidó vallásának feladására. E probléma nemcsak a kor politikai gyakorlatában jelent meg, hanem elméletben is. Bauer írásaiban azt az illuzórikus nézetet terjesztette, hogy a zsidó nép felszabadulásához elégséges, ha a vallásától megszabadul. Marx a német történelem tényei alapján mondja ki, hogy a cél az emberi emancipáció, s a politikai emancipáció kevés. A politikai emancipáció jelentené többek között a jogi egyenlőség elismerését, és a vallásszabadság törvényes biztosítását. Ha a polgári állam kimondaná mindenki számára a vallásszabadság gyakorlását, ez még nem menne túl a polgári társadalom keretein. Az ifjú Marx úgy érvel, hogy a vallásszabadság biztosítása bár haladást jelent, nem szünteti meg a népvallási alávetettségét, nem szünteti meg az istenek titokzatos uralmát, magát a vallást sem. Ezért kevés a politikai emancipáció.

Marx nemcsak sűriti kora problémáit, hanem a teoretikus lelkiismeretességével igyekszik is megválaszolni azokat. E korban Feuerbach is feltette magának a "mit kell tennünk" kérdését, s válaszában a vallási elidegenedés megszüntetését mondta ki. A vizsgált időszakban Marx mindenfajta elidegenedés forradalmi uton történő felszámolását tartotta társadalmi feladatnak.

Az emberi emancipáció lényege szerinte az, hogy a társadalmi erők felett, a létviszonyok felett az ember urrá válik. Tehát társadalmi viszonyait emberivé teszi, s kiiktatja a dologi viszonyok uralmát, az elidegenedést. "Minden emberi emancipáció az emberi világnak, a viszonyoknak visszavezetése magára az emberre". /4/ E viszonyokat előbb meg kell ismernünk, s a feltárt szükségszerűségeik alapján lehet csak megváltoztatni a társadalmat. Marx sokoldalúan megismerte korát, így felismerhette az adott kor történelmi szükségszerűségét. Hogyan szabadulhat fel az ember a korabeli német viszonyok között? "A kufárkodás és a pénz, tehát a gyakorlati, reális zsidóság alól való emancipáció volna korunk önemancipációja." /5/

Kora társadalmi gyakorlatából kiindulva állapítja meg, hogy az önzés, a haszonlesés, az emberi munka elidegenült lényege, a pénz uralma alól kell a német embernek megszabadulnia. Itt mutatja ki az "emberi viszonyokat", vagyis azokat a reális anyagi, gyakorlati viszonyokat, amelyek meghatározzák az embert, s annak szabadságlehetőségeit.

Az emancipáció kérdését Marx egyre konkrétan állítja elének, és egyre szélesebb társadalmi szférákat elemezve tárja fel. Az elidegenedést már korábban "szabadságnélküliségként", a szabadság hiányaként jellemezte. Az elidegenedés megszüntetését az emberi emancipációtól remélte. Az elidegenedés szféráit egyre szélesebben elemezve gyarapodtak az emberi emancipáció elééréseinek feltételei. Az anyagi, /1. pénz/ jogi, vallási elidegenedésvizonyokkal kölcsönhatásban álló politikai elidegenedést is vizsgálta. A korabeli porosz államban, s így minden polgári államban jelentkezett "a kettévált ember" problémája. Az absztrakt állam-polgárként igazi ember és önző egyénként valódi ember ellentétéről, társadalmi és állami szembenállásáról van itt szó. /E gondolatot másutt nép és állam szembenállásaként fogalmazta meg./

A marxista szabadságkonceptió mai radikális polgári ellenfelei is okulhatnak a marxí fejtegetésből, amely a polgári társadalmakra vonatkozik, az "emberi jogok ... nem egyebek, mint a polgári társadalom tagjának, azaz az önző embernek, az embertől és közösségtől elvált embernek a jogai ... A szabadság emberi jogának gyakorlati hasznosítása a magántulajdon emberi joga." /6/ A polgári állam tehát valójában elidegeníti az embertől a részszabadságot, csak ennek illuziója marad meg. "A politikai emancipáció ugyanis egyáltalán nem szabadította meg az embert a vallástól és a tulajdontól, hanem ellenkezőleg, csak megerősítette ezeket, amennyiben megadta az embernek a vallás és a tulajdon abszolút szabadságát." /7/

4. MEM I. köt. Kossuth Kiadó, Budapest, 1957. 371. oldal

5. Uo. 373. oldal

6. Uo. 365. és 366. oldal

7. A. Cornu: Marx és Engels 1818-1844. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 711. oldal

A valóságos egyén és az absztrakt állampolgár egységében lehetjük fel az ember nembeliségét, s csak az egységgel valósulhat meg az emberi emancipáció, amely felszabadítja az egyént alárendelt helyzetéből.

Marxnak e fiataalkori írása a szabadsághoz szükséges emancipációt általánosan, helyenként elvontan veti fel. Harcosan követeli a magántulajdon megszüntetését, de nem mondja ki a proletárrorradalom szükségességét benne.

A vallási és a politikai elidegenedés megszüntetését a magántulajdon felszámolásától várja. Az eszmei jelenségek anyagi magyarázata, a materializmusra való áttérése e mű alapján érzelhető. A forradalom szükségességének felismerése, a pénz uralmának megdöntése olyan mozzanatok eszmei fejlődésében, amelyek jelzik a kommunista eszmékhez való fokozatos közeledését.

Ákár az emancipációról, akár a szabadságról beszél Marx az 1843-ig irt művekben, nagyon elvontan fejti ki e kategóriákat. Szabadságfelfogása akkor válik konkrétá, amikor felhasználja gyakorlati, szociális tapasztalatait, s azokat általánosítja. Feltárja a társadalmi viszonyok anyagi alapjait, megvilágítja a magántulajdon elidegenült, sötét hatalmának lényegét.

Marx filozófiai gondolkodása továbbra is az elmélet és gyakorlat kölcsönhatásos viszonyára épülve fejlődött. Párizsi tartózkodása idején munkásgyűlések résztvevőjeként gyűjtötte empirikus tapasztalatait. Nemcsak a német, hanem a francia és angol munkásosztály helyzetéről és harcairól tájékozódott. Személyes és kellemetlen élményei is hozzájárultak nézeteinek radikálisabbá válásához, mint az ellene kiadott letartóztatási parancs, majd szakítása a kispolgári Rugeval.

A hegeli jogfilozófia kritikájához irt "Bevezetés"-ben már kimondja a kommunista társadalom megvalósításának szükségességét. Az új társadalmi formát összekapcsolja a teljes emancipáció megvalósításának gondolatával.

Egy olyan osztályról beszél, amely "a társadalmi szabadság előfeltételével szervezi meg az emberi létezés minden feltételét", amely nem emancipálhatja magát anélkül, ... "hogy a társadalom összes többi szféráit ne emancipálná"./8/

A proletárosztály szabadsága kivívásának gondolata, a teljes emancipáció célkitűzése jelzi, hogy az ifju Marx áttért a kommunista álláspontra. Szabadságkonceptiójában megtalálta azt az osztályt, amely a felszabadításért, az emberi emancipációért, a teljes ember visszanyeréséért vívott harcot majd győzelemre viszi. 1844-től kezdődően szabadságfelfogása materialista, és a proletáriátus történelmi küldetésének felismerésére épülő elmélet.

Marx észreveszi, hogy a történelmi folyamat szubjektumai

az osztályok, s az elért rész-szabadság is csak osztályjelleggel vizsgálható. A mai polgári ideológiákban gyakran visszatérő probléma, hogy a szabadság kérdését elvontan, általánosan vetik fel, mintha osztályok feletti szabadságról is beszélhetnénk. "A marxista nem a "tiszta szabadság", vagyis osztály nélküli, osztályon kívüli szabadság szempontjából ítél, hanem az osztályok helyzete, egymáshoz való viszonya és az osztályharc alapján." /9/ Nélkülözi a szabadság osztálytartalmát a Nyugaton ma oly divatos szociáldemokrácia elmélete, a "demokratikus szocializmus" utjának megfogalmazása. Képviselői az erkölcsi kategóriaként bevezetett "korlátlan szabadság" idealista elképzelésével próbálják a néptömegeket félrevezetni. /1. 10./

Marx szabadságkonceptiója kora osztályküzdelmait adekváтан tükrözve formálódott ki társadalomelmélete részeként. Figyelmeztet bennünket arra, hogy egy adott országban az elért szabadságfokot, amely ma még csak rész-szabadság lehet, osztályszempontból vegyük szemügyre. Ne tévesszen meg bennünket a polgári ideológusoknak "a szabadság hazájáról" elhangzó fecsegése! Ne maradjunk a látszatok rabjai, hiszen Marx szavaival élve "a polgári társadalom rabszolgasága látszatra a legnagyobb szabadság." Ennek a látszatnak a rabja ma Reagan elnök, amikor reményeit a "szabadság diadalaként" jellemzi. A szabadság jenki értelmezése ugyanis egyértelműen csak a szabad piacot, a tőke szabad mozgásának akár erőszakkal történő biztosítását tartalmazza. /11/ Röviden a tulajdon rabságát az uralkodó osztály számára - ez a legnagyobb szabadság", ami a polgári társadalmakban elérhető.

A marxi elméletben az emancipáció fogalma a későbbi művekben még pontosabbá válik, és egy idő után háttérbe szorul. Helyét a szabadság eszméje foglalja el, egyre adekvátabb tartalmi kifejtésben. Az ugyancsak 1844-ben írt Gazdasági-filozófiai kéziratokban tovább finomítja még az emancipáció jelentéstartalmát. Rámutat ebben arra, hogy a magántulajdon megszüntetése "valamennyi emberi képesség és tulajdonság teljes emancipációja." /10/

A kommunizmusról úgy vall, mint az ember lényegének valóságos elsajátításáról. A marxi szabadságfelfogás nemcsak a múlt századi európai fejlődés számára mutatott irányt. Felvázolja jelen tennivalóinkat a személyiségfejlesztés optimális lehetőségeinek biztosítása vonatkozásában is. A jelenkori történelmi folyamatban, amikor a szubjektív faktor megnövekedett szerepéről beszélünk, az emberi képességek felszabadítására vonatkozó marxi gondolatot tovább építve kellene szocialista személyiségfejlesztő programjainkat kidolgoznunk.

9. Vörös Gyula: Marx, Engels és Lenin időszerűségéről. Kossuth Kiadó, Budapest, 1976. 84.

10. Kovács László: A szociáldemokrácia a szocializmusról. In: A nemzetközi ideológiai harc időszerű kérdései II. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 105. oldal

11. A "szabad bizniss" szerepét hirdetik Kensey nyomán Rostov és Wallich. Hook már bevallja, hogy a szabad üzlet is megbukik. G.L.

A marxi szabadságfelfogás irányt mutat a jövőre vonatkozóan is. A megvalósítandó kommunista, valóságos közösségekben érheti el az egyén a totális értelemben vett szabadságát. Az igazi közösségek kialakítása is távlati céljaink közé tartozik. A marxista társadalomfelfogás, s ezen belül a marxi szabadságkonceptió szocialista jelenünk, és kommunista jövőnk számára egyaránt a cselekvés vezérfonalát adja meg. Ez a forradalmi ideológia a korabeli forradalmi gyakorlat alapján keletkezett, az osztályharcok alapján fejlődött, és ma is szüntelenül változó, önmagát megújító elmélete a munkásosztálynak. Életképességét azért tudja megőrizni, mert fejlődik, s így birtokában válaszolni tudunk korunk égető kérdéseire.

Ezekben a napokban tisztelettel gondol Marxra Földünk sok dolgozó embere.

Emlékezünk céltudatos, sokoldalú személyiségére, aktív közéleti politikus tevékenységére. Teoretikusként úgy őrizhetjük meg emlékét leginkább, ha öröködünk a marxizmus tisztasága felett, és alkotó módon továbbfejlesztjük, hogy ez a forradalmi elmélet irányt mutathasson az emberiség fejlődésében a kommunista cél felé, a szabadsághoz és a békéhez.

A TERMELÉSI ESZKÖZÖK HASZNOSÍTÁSÁNAK TÁRSADALMI FELTÉTELEI MARX GAZDASÁGI ELMÉLETÉBEN

Kövesdi László

A mai emlékülésünk nemcsak a kegyelet nyilvánítása az emberi gondolkodás nagy egyéniségének, hanem a 100 éve elhunyt tudós ember örökségének, a mai ember számára is értékes gondolatrendszerének megőrzésére való törekvés is. Arra való kísérlet, hogy a gondolati gazdagság egy-egy értékes elemét elővegyük, azon elgondolkozzunk és időszerűségét bizonyítsuk.

A marxi életmű nemcsak a tőkés gazdasági viszonyok tudományos bemutatása, hanem a gazdálkodás általános törvényszerűségeinek feltárása és leírása, nemcsak egy történelmi korszak tudományos bírálata, hanem az egymást váltó nemzedékek munkájával teremtett értékek összegezése és megőrzése is.

Hozzászólásom témája a termelési eszközök gazdaságos hasznosítása. Marx tudományos fő művében sok oldalt szánt az állandó tőke gazdaságossága vizsgálatára. Motivált a marxi felvetés gondolati gazdagsága, de azért is szükségesnek tartom a probléma megismerését, mert a gazdálkodásnak mindenkor, napjainkban is nemcsak feltétele, hanem feladata is a termelés tárgyi tényezőinek hatékony alkalmazása.

A felhalmozott és működtetett termelési eszközök mennyisége és azok műszaki színvonala a gazdasági fejlettség legkifejezőbb mutatója, és a gazdasági fejlődés nélkülözhetetlen feltétele. Állományukba soroljuk mindazon berendezéseket és létesítményeket, amelyek lehetővé teszik az eredményes gazdálkodást, a természeti tényezők és az emberi alkotóképesség hasznosítását. Szerepük nemcsak a létrehozott anyagi javak mennyiségében és minőségében fontos, hanem a termeléssel szerzett emberi tudásban is meghatározó, mert az eszközök fajtája és korszerűsége a foglalkozás színvonalát is érinti, és ezen keresztül a termelési kultúrát is alakítja, ami pedig nem más, mint a dolgozók képessége az új eszközök termelésére, és a meglévők eredményes működtetésére.

Mondanivalóm rendező elve a gazdaságosság kategóriája, ami értelmezésem szerint a hatékonyság kifejeződése. Közismert, hogy a gazdálkodási folyamat és társadalmi szervezete két követelményhez; a szükségletkielégítés és a hatékonyság elvéhez igazodik. Az előbbi a termelés indítéka, célja, az utóbbi pedig ennek módszere és feltétele, a gazdaság zavartalan működésének és fejlődésének módja. A hatékonyság két mozzanatban figyelhető meg; egyrészt a természeti környezet és az emberi munkaképesség jobb hasznosítását szolgáló eszközök és társadalmi szervezetek létrehozásában, másrészt a meglévő eszközök és intézmények eredményesebb használatában. A gazdaságosság az utóbbi mozzanatban érvényesülő folyamatok hasznosításának mértéke, tehát a már meglévő és működő vagy működtethető termelési tényezők eredményességének foka. A gazdaságosság a ráfordítások és az általuk elért eredmények viszonya, amely a két tényező arányát fejezi ki. Eredménye és valódi tartalma a társadalmi munka megtakarítása, amely időbeni megtakarításban is kifejeződik. A megtakarításból származó erőforrásokat vissza kell fordítani a termelőerők fejlesztésére; mind a tárgyi, mind a személyi tényezőkre, mert csak ezáltal alakul ki a gazdaságosság javítását szolgáló érdekelttség. A tőkés viszonyok között a megtakarítás javarésze a tőkevagyon szaporítására kerül, s ilymódon a tőkés érdekének és a tőke termékének tűnik a gazdaságosság.

A gazdaságosságra való törekvést és annak érvényesülését a gazdálkodás általános elvének tekinthetjük, de elérésének formáit, módszereit, és következményei felhasználásának módjait az adott termelési viszonyok határozzák meg. Nem független tehát a termelési viszonyokon uralkodó osztály érdekeitől és céljaitól. A marxizmusban a gazdaságosság és a jövedelmezőség nem elkülönített kategória. Marx a gazdaságosságot azonosítja a jövedelmezőséggel. Magyarozatként csupán annyi fűzhető ehhez, hogy a gazdaságosság valóban megjelenik a jövedelmezőségben és annak fő alakítója. Lehetővé teszi azt is, hogy a termelési költségek és az árbevételek hányadosa közül a legoptimálisabb megoldást válasszuk. /A termékszerkezet alakításában a gazdaságossági megfontolások kerülnek előtérbe./

Ha a gazdaságosságot általános érvényű gazdasági kategóriaként értelmezzük, akkor annak valódi tartalma a társadalmi munka /holt és eleven/ megtakarítása, a munka termelőerejének gazdagodása, és következménye a munkaidő és a szabad idő, a produk-

tiv és inproduktív munka arányának változása, a termelésből kibocsátott javak tömegének növekedése, a szükséges és a többlettermék arányának módosulása.

Ezen eredmények a marxi elemzés szerint az emberi együttműködésből, a munkamegosztás fejlettségéből és az alkalmazott termelési eszközök minőségéből erednek. Marx A tőke I. kötetében a relatív értéktöbblettermelés feltételeiként veszi számba ezeket, amelyek a tőkés tulajdonában vannak ezért "... szembe kerülnek a munkással, gazdaságosságuk is különleges művelteként jelenik meg, amely nem tartozik a munkásra, és ezért a munka kifejtője el van választva azoktól a módszerektől, amelyek a munkás személyes termelékenységét fokozzák." /1/ A tőkés viszonyok miatt a gazdaságosság sajtóságot tartalmaz. "A termelési eszközök gazdaságosságát... kettős szempontból kell vizsgálnunk. Egyrészt abból a szempontból, hogy olcsóbbá tesz árukat, és ezáltal csökkenti a munkaerő értékét. Másrészt, hogy megváltoztatja az értéktöbbletnek az előlegezett ösztökhöz... való viszonyát." /2/

E célok elérése kettős irányba tereli a tőkések törekvését. Az egyik: "a munka termelőerejének fokozása, hogy az árut, és az áru olcsóbbítása révén magát a munkást olcsóbbá tegye." /3/

A másik; a munkaeszközök szaporítása, tökéletesítése, amely a géprendszerek kialakulásához vezet, és a "tőke kezében objektív és rendszeresen alkalmazott eszközzé lesz arra, hogy ugyanazon idő alatt több munkát préseljen ki." /4/

E törekvések felerősítik a munka társadalmivá válásának folyamatát, és ennek megfelelően átalakul a munka társadalmi kombinációja, kialakulnak azok a szervezeti formák, amelyek a kooperáció és a munkamegosztás elmélyülése által lehetővé teszik a termelés gazdaságosságának fokozódását. A kooperáció révén az egyéni termelőerő hatásfoka hatványozódik, és a termelés gazdaságosságát is javítja, mert "a munkatárgy ugyanazt a teret rövidebb idő alatt futja le." /5/ Együttal a kooperáció egy termelőerő termelése is, amelynek önmagában tömegerőnek kell lenni. /6/ Tehát olyan termelési tényező keletkezik, amelynek nincsenek költségei, a tőkésnek nem kerül semmibe, de nem is a tőke alakítja ki, mert ez a társadalmi munka természeti ereje. Hasonló eredményhez vezet a munkamegosztás elmélyülése is. "A munka megosztása tökéletesebbé teszi a terméket és a termelőt, nagyobb használati értékűt előállítását teszi lehetővé." /7/ Hozzájárul a munkaerő olcsóbbításához, és evvel is javítható a ráfordítások és az eredmények aránya.

A termelés nagyüzemi formáinak kialakulásával a kooperáció és a munkamegosztás a gépi termelés mozzanatává válik. Ezek teljességgel csak a gépi termelés technikai bázisán bontakoznak ki, de lényegesen át is alakulnak. /8/ A nagyüzem a termelési tényezők célszerűbb elrendezését és jobb hasznosítását teszi lehetővé, és a telephelyet is kedvezőbben lehet megválasztani. A munkafolyamat kooperatív jellege technikai szükségesség lesz, amelyet maga a munkaeszköz természete diktál. /9/

A gépi berendezés használatának legközvetlenebb eredménye az, hogy megnöveli az értéktöbbletet, s egyszersmind azt a termék-tömeget, amelyben ez megtestesül. /10/ A nagyipar azáltal, hogy roppant természeti erőket koncentrálnál, és bekebelezi a természet-tudományok eredményeit "szükségképpen rendkívüli módon fokozza a munka termelékenységét." /11/ Ezáltal a munkaerő értékének csökkenését is előidézi. Másik oldalon viszont növeli a tőke ráfordításait, mert a gépek tömegét kell beszerezni, ehhez egyszeri nagy tőkebefektetés szükséges, és növekszik a lekötött és a felhasznált tőke értéke közötti különbség. A gazdaságosság csak úgy érhető el, ha növelik az előállított terméktömeget. "... men-nél hosszabb az a periódus, amelyben működik, annál nagyobb terméktömegegre oszlik el az általa hozzátett érték; és annál kisebb az az értékresz, amelyet az egyes áruhoz hozzáad." /12/

A gazdaságosság feltételévé válik a géprendszer folyamatos működtetése, hogy teljesítményének teljes hasznosítása által rövidüljön az a periódus, amely alatt a gép összértéke ujratermelődik. E szükségesség egyben előidézi a munkanap meghosszabbítását és a munka intenzitásának fokozását, de nélkülözhetetlenné teszi az állandó tőke elemeinek megtakarítását, tehát a termelési eszközök gazdaságosságának javítását. "... a munkanap korlátja a tőkést a termelési költségekkel való legszigorubb gazdálkodásra kényszeríti." /13/

Nyilvánvaló, hogy az állandó tőke elemeit a termelési folyamatban az összmunkás fogyasztja el, ezért a gazdaságosság alapja az ebben rejlő képességek hasznosítása "... az egész gazdaságosságnak, mely a termelési eszközök koncentrációjából és tömeges alkalmazásából fakad, lényeges előfeltétele a munkások összpontosítása és összeműködése, tehát a munka társadalmi kombinációja." /14/ - írja Marx. A termelési eszközök tőkés tulajdona esetén a gazdaságosság elérésének egyik ösztönzője a megtérülési periódusok rövidítése, amelynek legmegfelelőbb eszköze a munka időtartamának nyújtása, ennek azonban természeti és társadalmi korlátja van, ezért inkább lehetséges módszerre a munkások számának szaporítása, a nagyobb tömegű munka alkalmazása, a munka intenzitás növelése és a munkatermelékenység fokozása lett. Mindezek a tényezők együttesen határozzák meg a munkafolyamat összetartamát, amely alatt az állótőke értéke ujratermelődik. A gazdaságosság egyik forrása tehát a nagytömegű álló és forgó tőke megtérülésének gyorsítása a munkafolyamat oldaláról, az értéktöbbletráta növelése révén.

Ha az értéktöbblet adva van, a profitrátát csak az ártermeléshez szükséges állandó tőke értékének csökkentése útján lehet növelni. /15/ Ennek pedig két lehetősége kínálkozik:

- 1./ Az állandó tőke termelésének olcsóbbítása.
- 2./ A már működő tőkeelemek gazdaságos hasznosítása.

Mindkét módszer egy adott termelési periódusban csökkenti az erre eső tőkekiadást /olcsóbbá teszi a befektetést, és mér-sékli a felhasználás költségeit/.

"A munka termelőerejének fejlődése az egyik termelési ágban - ami részben megint összefügghet a szellemi termelés, főleg

a természettudomány és annak területén elért haladással - feltételeként jelenik meg annak, hogy csökkenjen a termelési eszközök értéke és ezzel költsége más iparágakban."/16/ A profitráta emelkedése az egyik iparágban annak köszönhető, hogy a munka termelőereje fejlődött egy másikban. Ami itt a tőkés ölébe hull, megint olyan nyereség, amely a társadalmi munka terméke, és nyilvánvaló, hogy a tőkés a társadalmi munkamegosztás rendszerének előnyeit használja fel. /17/ Ez az előnyszerzés azonban a gépi eszközök állandó tökéletesítésére is sarkallja; amelynek megnyilvánulása a gépek anyagának javítása, a gépgyártás általános tökéletesítése, a technológia fejlesztése. /18/

A gazdaságosság másik forrása, a profitráta emelésének eszköze magának az állandó tőkének gazdaságos alkalmazása. E módszernek az alapja szintén a munkások koncentrációja és nagymértékű kooperációja. A tőke a saját termelési ágában is javítja a gazdaságosságot, úgy, hogy a munka jövedelemteremtő képességét fokozza, úgy is, hogy csökkenti a megfizetett munkát, és az adott termelési méretek mellett a lehető legkisebb költségre törekszik. Ez a gazdaságosság a kooperációból, és a gépek által elérhető értéktermelésből fakad. E folyamatban a tőke számára a beszerzési ár, a gépek csereértéke közömbös. Egyrészt az a tömeg fontos, amely technikailag szükséges belőlük meghatározott eleven munka lekötésére, másrészt célszerűségük, a használati értékük. A jó gép folyamatosan működik, az értéktobblettermelést elősegíti. A jó nyersanyagból kevesebb kerül a hulladékba, tehát kisebb tömeg szükséges belőle ugyanazon munka felszívásához, de kisebb az anyag ellenállása is a géppel szemben. Ha rossz a nyersanyag, a munkásnak több időre van szüksége a megmunkáláshoz, tehát a minőség hat az értéktobbletrátára is. A tőkés törekvése az, hogy a termelési eszközöket "... a termelés által megkövetelt módon használják fel, ami részben a munkások betanításától és képzettségétől, részben attól a fegyelemtől függ, amelyet a tőkés a kombinált munkások között tart."/19/ A gazdaságosság valójában a közvetlenül termelő munka társadalmi jellegének terméke, ez azonban úgy jelenik meg, mint a tőkés termelési mód sajátos és jellemző módszere. A belső összefüggést a tőkeviszony elrejtí, mert a termelési eszközök, amelyből a tőke áll, csak a tőkés pénzt képviselik:

- a munkást nem érdekli olcsóságuk, vagy drágaságuk
- a munkás úgy viszonylik munkája társadalmi jellegéhez, mint neki idegen hatalomhoz.

A gazdaságossághoz vezető folyamatok elemzése hozzásegít bennünket a tőkés társadalmi viszonyok jellegzetes tendenciáinak megismeréséhez, ahhoz, hogy természetéhez tartozik a társadalmi munka termelőerőinek fejlesztése, és az állandó tőke elemeinek gazdaságos hasznosítása, azonban az is kiderül, hogy ez a takarékoság a munkások rovására megy, és nagymértékben tékozolja az emberi munkát.

A marxi elemzés azonban a szocializmus gazdasági folyamatainak vizsgálatához is segítséget ad. A gazdaságosság érvényesülése a szocializmus társadalmi viszonyai fejlesztésének feltétele, de minőségének kifejezője is. Jellemzője e viszonyoknak az,

hogy kialakulnak a társadalmi feltételei a szükségletkielégítési és a gazdaságossági elv összekapcsolásának, lehetővé válik a gazdaságosság következményeinek társadalmi érdekű hasznosítása. Az ehhez vezető összefüggés feltárása is kiolvasható Marx műveiből "A valódi gazdaságosság - megtakarítás - munkaidő megtakarításában áll; de ez a megtakarítás azonos a termelőerő fejlesztésével. ... a termelésre való erő, képességek kifejlesztése... A munkaidő megtakarítása egyenlő a szabad időnek, azaz az egyén teljes fejlődésére szolgáló időnek a gyarapításával, amely maga mint a legnagyobb termelőerő, megint visszahat a munka termelőerejére. Ez a közvetlen termelési folyamat álláspontjáról úgy tekinthető, mint állótőke termelése; lévén ez az állótőke maga az ember."/20/

Az idézet lényeges mondanivalója, hogy a gazdaságosság alapja és célja a termelőerők fejlesztése, és a gazdálkodó, a termelési folyamatban résztvevő ember számára egyformán fontos a munkatermelékenység és a termelési eszközök termelése. A két termelési tényező nem állhat szemben egymással, hisz a tárgyi elemek "... az emberi iparkodás termékei..... Az emberi agynak az emberi kéz alkotta szervei; tárgyasult tudás - erő. Az állótőke fejlődése jelzi, hogy milyen fokig vált az általános társadalmi tudás, ismeret közvetlen termelőerővé, és ezért milyen fokig kerültek magának a társadalmi életfolyamatnak feltételei az általános intellektus ellenőrzése alá, és vannak neki megfelelően átformálva."/21/

Ennek megfelelően a cél; a társadalmi viszonyok olyan irányu fejlesztése, amely lehetővé teszi az emberi egyéniség kibontakozását és továbbfejlődését.

Rövid eszmefuttatásom csak felvillantja a marxi elemzés lényegét. A figyelemkeltés és az örökség nagyságára való figyelemztetés szándékától vezetve, az időszzerűséget is hangsúlyozva kiemelném, hogy a klasszikus örökség tanulmányozása során jobban kell figyelnünk azokra a részletekre is, amelyek a marxi gondolkodásmód lényegét éppen olyan előremutatóan sűritik, mint az átfogó tételek. E téma mondanivalója és a vázolt összefüggések gazdasági tartalma ma is aktuális, a mai kor emberének gondolkodási tartománya és gyakorlati feladata is.

J e g y z e t e k

- /1/ Marx Károly: A tőke I. kötet Kossuth Könyvkiadó Budapest 1961. 305-306. oldal.
- /2/ Uo. 305. oldal.
- /3/ Uo. 301. oldal.
- /4/ Uo. 384. oldal.
- /5/ Uo. 307. oldal.
- /6/ Uo.
- /7/ Uo. 343. oldal.
- /8/ Ágh Attila: A termelő ember világa. Kossuth Könyvkiadó 1979. 61. oldal.

- /9/ Marx: A tőke I. kötet 360. oldal.
- /10/ Uo. 415. oldal.
- /11/ Uo. 360. oldal.
- /12/ Uo. 377. oldal.
- /13/ Uo. 384. oldal.
- /14/ Marx: A tőke III. kötet Kossuth Könyvkiadó Budapest 1961. 99. oldal.
- /15/ Uo. 100. oldal.
- /16/ Uo. 101. oldal.
- /17/ Uo. 101. oldal.
- /18/ Uo. 100. oldal.
- /19/ Uo. 103. oldal.
- /20/ Marx: A politikai gazdaságtan birálatának alapvonalai. Karl Marx és Friedrich Engels Művei Kossuth Könyvkiadó Budapest 1972. 46/II. 174. oldal.
- /21/ Uo. 170. oldal.

A SZOCIALISTA PEDAGÓGIA ALAPJEGYEI MARX TÁRSADALOMELEMZŐ
TEVÉKENYSÉGÉBEN

Pozsgai Vidáné

A XIX. század középső, majd utolsó harmadának Európája bőségesen szolgáltatta a tapasztalati tényeket ahhoz, hogy Marx Károly gondolkodó elméje felismerje, feltárja, magyarázza a tőkés társadalom jellemző vonásait, a tipikus összefüggéseket kimutató törvényszerűségeket. A társadalom gazdasági valóságából levont filozófiai következtetéseiben található a kapitalista termelési viszonyok között élő munkás kulturáltságával, valamint kulturálódásának jövőbeli szükségességével és annak tartalmával kapcsolatos megállapításai.

Társadalomelemző tevékenységében szükségszerűen tárgyalnia kellett a proletáriátus szakmai és általános műveltségének problémáit, a proletár-személyiség már meglévő, és egy fejlettebb társadalmi rendszerben majd kívánatos jellemzőit. Eközben meghatározta a tudás és a neveltség helyét, szerepét a jövő kommunista társadalmában, illetve annak előkészítésében. Ezt bizonyítják fiatalkori írásai, majd későbbi műveinek megérlelt fejtegetései, amelyeket a következő forrásokban tanulmányoztam:

Gazdasági-filozófiai kéziratok
Tézisek Feuerbachról

A német ideológia /M-E/
A Kommunista Kiáltvány /M-E/
A politikai gazdaságtan bírálatahoz
Utásítás az ideiglenes Központi Tanács küldötteinek egyes kérdésekről
A tőke

Álláspontjának alapigazságait bizonyítja az azóta eltelt idő, a szocialista társadalmi rendszerekben megvalósított marxista kulturpolitika és nevelési gyakorlat. Mondanivalómat ezért a Marx műveiben kitapintható, vagy fellelhető neveléstudományi megállapítások szempontjából a következőképpen állítottam össze:

- I. A kommunista nevelés alapjellemezőinek tükröződése Marx műveiben
- II. a/ A marxi személyiségeszmény
A mindenoldalúság fogalma, tartalmi ismérvei
Az intellektuális, a testi, a politechnikai nevelés
Az oktatás- és a termelésben való részvétel egysége
b/ A személyiségfejlesztés mint társadalmi érdek
Az állam közoktatáspolitikai kötelezettsége
- III. A marxi tanítás napjaink szocialista nevelési koncepciójában

A klasszikus kapitalizmus korszakának proletáriátusát a létminimum megszerzéséért vívott küzdelem kényszerítette a nagyipar és a tőke szolgálatába, családjának gyermekkorú tagjaival együtt. A látástól vakulásig tartó munka mellett még akkor sem gondolhattak volna tanulásra, ha történetesen erre személyi igényük vagy társadalmi indíttatásuk lett volna. Az európai proletáriátusra tipizálható tudásszintet Engels így ábrázolja:

"Anglia munkásosztályának soraiban még Spanyolországot és Olaszországot is megszegyenítő tudatlanság uralkodik. De ez nem is lehet másképp; a burzsoáziának kevés reméltni, de annál több félnivalója van a műveit munkásoktól." /L. 148.l./

Az adott történeti szakaszban csak az uralkodó osztály tagjainak és utódainak adatott meg a művelődésben való részvétel. A tudást a gazdasági, a közéleti hatalom fenntartása és átörökítése miatt tartották fontosnak. Így szellemi területre koncentrálták. Tartalma szintén e célt szolgálta. Ezáltal egyoldaluvá tették saját nevelődésüket, valamint kiteljesítették a fizikai-szellemi tevékenység szétválásának folyamatát, amelyet a tudománynak az ipar szolgálatába állítása tett általánossá. Ezzel szemben a kizsákmányolt porletáriátusnak és a parasztság szegény rétegeinek csak abból a nézőpontból lehetett minális iskolázásban részesülnie, hogy a termelési folyamatban a számukra kijelölt alacsony szintű fizikai feladatokat végrehajtsák, a gépeket és uraikat kiszolgálják, nekik nagy anyagi hasznot hozzanak létre. De annyit semmiképpen ne tudjanak, hogy elnyomott mivoltukra ráébredjenek, és azon változtatni akarjanak.

Az osztálymeghatározottságu program magában hordta saját ellentmondását, mert a szakképzetlen munkástömeg előbb-utóbb ke-

rékkötőjévé vált a kapitalista ipar fejlettebbé válásának. Társadalmi tapasztalatai viszont megteremtették öntudatra ébredésének alapjait. Az angol munkást - írja Engels - nem az iskola, hanem sorsa tanítja meg gondolkodni és cselekedni.

A proletariátus dolgozó fiataljai és gyermekei esti és vasárnapi iskolákban tanultak, amelyekben a tizenkét órás és rossz körülmények között végzett termelőmunkától kimerülve néhány órás foglalkozásokon vettek részt, általában kulturálatlan, szakképzetlen és durva iskolamesterek irányításával, minimális alapismereti tananyagra kárhoztatva. A tarthatatlan helyzeten az uralkodó osztály - pl: Angliában - erőtlenséggel parlamenti reformokkal akart változtatni. A munkásosztály pedig - kezdetleges szervezettsége ellenére - már ekkor iskolakötelezettségi igénnyel lépett fel, és az oktatás-nevelés ügyének központi rendezése mellett foglalt állást, egyelőre gyengén és eredménytelenül.

Marx volt az, aki kimutatta a termelési és társadalmi folyamatok összefüggő mozgását, ezen belül a kulturálódási folyamatban való részvétel lehetőségének társadalmi meghatározottságát. Ő alapította meg a munkásosztály "tudatlanságának démoni erejét" a forradalmiság késleltetett megjelenésében. Szemléletesen ábrázolta a kapitalista termelési viszonyok között tudatlanságba kényszerített proletár testi-szellemi-erkölcsi elnyomorodását. Marx a munkafolyamat elemzésekor a korabeli népoktatásról szóló parlamenti jelentést idézve írja:

"Csakis a törvényhozást kell hibáztatni, amiért egy csalóka törvényt bocsátott ki, amely azt szinleli, hogy gondoskodik a gyermek neveléséről, de egyetlen rendelkezést sem tartalmaz, amellyel ez az állítólagos cél biztosítható volna... A gyermekeket egy iskolának nevezett hely négy fala közé kell bezárni, és a gyermek alkalmazójának erről hetenként bizonyítványt kell kapnia egy személytől, aki mint iskolai tanító, vagy tanítónő írja alá a nevét. /Vagy keresztet!/" /VII. 175.1./

És milyen az iskola?

"Siralmas lyuk, levegőtlenység, bűz, tudatlan tanító, nyomoruságos bér, létszám szerinti pennyik." /VII. 175.1./

Elemezte, mi és miért helytelen az uralkodó osztálynak és a munkásnak, valamint utódainak a művelődéséhez való viszonyában. Ennek kritikájaként fogalmazta meg a kommunista társadalom nevelési alapvonásait, optimális jellemzőit. A kommunista nevelési eszmény kapitalista termelési viszonyok között rajzolódott ki. Reális talaját a társadalmi valóság adta. Neveléstörténeti szempontból éppen az adja Marx kiemelkedő értékét, hogy abban a korban adott igaz képet a pedagógiai jelenről és megbízható támpontot annak jövője számára, amikor más filozófusok és a neveléstudomány foglalkozó szakemberek idealista filozófiai és erkölcsi aspektusból közelítettek a nevelés kérdéseire. Többben felismerték a társadalmi bajokat. Szükségesnek is tartották a helyzeten való változtatást, de nem látták meg a bajok gyökerét, a gazdasági tényezők meghatározó szerepét. Voltak, akik a nevelés mindenhatóságában bizva hirdették, hogy a tudás váltja meg a világot

minden nyomortól. /Pestalozzitól Herbarton át Fröbelig és Eötvösig, a filantropista mozgalmak./ Mások helyesen látták a kapitalizmus ellentmondásait, a belőlük eredő társadalmi problémákat, de a kivezető utat helytelenül fogalmazták meg. Az uralgó osztály belátására, értelmi befolyásolására törekedve alkották meg jó szándéku programjaikat. Az elnyomott tömegek helyzetén pedig értelmi felvilágosítással és a gyermekek munkával összekapcsolt kollektív nevelésével próbáltak segíteni. /Az utópista szocialisták, Fourier, Owen, Saint-Simon./

Munkásságuk részleteiben sok jó elemet tartalmaz, amelyeket Marx is felhasznált. Alapvető hibájuk viszont, hogy helytelenül érzékelték a társadalom mozgásának objektív feltételeit: a termelők fejlődését és az osztályharcot, mint a történelem mozgatóerejét. /15. 1124. 1./

Marx műveiben nem alkot összefüggő rendszert a munkásosztály szak- és általános műveltségével, neveltségével kapcsolatos kritika és program. A nevelés lényegével, annak világnézeti és politikai meghatározottságával mindig az aktuális politikai gazdaságtani-társadalomfilozófiai mondanivaló elemzése közben foglalkozott. Így például az értéktöbblet termelését taglalva mondja:

"Az az értelmi elszívárosodás pedig, amelyet éretlen embereknek puszta értéktöbblet-gyártó gépekké való átváltoztatása mesterségesen kitermel- és amelyet nagyon meg kell különböztetni attól a természetadta tudatlanságtól, amely a szellemet parlagon heverteti, - de magát a fejlődőképességet, természetes termékenységét nem rontja meg, végül még az angol parlamentet is rákényszerítette, hogy az elemi oktatást a gyári törvény alá vetett minden iparban a 14 éven aluli gyermekek felhasználásának törvényes feltételévé tegye." /VII. 224.1./

A munkaidővel kapcsolatos fejtegetésében olvashatjuk:

"Az általános emberi természet olyan módosításához, hogy az ember egy meghatározott munkaágban ügyességre és készségre tegyen szert, hogy fejlett és specifikus munkaerővé váljék, bizonyos képzés és nevelés szükséges, s ez is kisebb vagy nagyobb áruegyenértékbe kerül. Aszerint, hogy a munkaerőnek többé vagy kevésbé bonyolult jellege van, kiképzési költségei különbözők." /VII. 95. 1./

Megállapításainak summázata, hogy a nevelés "praktikus társadalmi viszony" /6.4.1./, amelyben: Az osztálytársadalmi érdekeknek a gyakorlatiasság jegyében kell érvényesülniök. Kifejtette, hogy a munkaerő-nevelésre fordított költség szükségszerű társadalmi ráfordítás, meghatározott mennyiségű társadalmi munka, amelynek használati értéke később jelentkezik - a munkaerő teljesítményének mennyiségében és minőségében. A munkaerő ugyanis:

"...azoknak a fizikai és szellemi képességeknek az összessége, amelyek egy ember testi mivoltában, élő személyiségében léteznek, s amelyeket mozgásba hoz, valahányszor va-

lamilyenfajta használati értéket termel." /VII. 91.1./

E sokoldalúságot - ha nem mindenoldalúságot - követelő képességek a nevelés útján fejlődnek kedvező irányba, a munkával szerves egységet alkotva, az egyén önfejlesztő közreműködésével. Ez a fejlődés döntő módon a munkafolyamatban megy végbe:

"A testi mivoltához tartozó természeti erőket, karját és lábát, fejét és kezét mozgásba hozza, hogy a természeti anyagot saját élete szempontjából használható formában el-sajátítsa, miközben e mozgása által hat a rajta kívülálló természetre és megváltoztatja azt, egyuttal megváltoztatja saját természetét. Kifejleszti a benne szunnyadó képességeket, és saját uralma alá hajtja erői játékát." /VII. 100.1./

A nevelés társadalmi funkciója éppen az, hogy az emberre irányuló fejlesztő hatásokat egymással koordinált, és egészszé szerveződő rendszerbe foglalja. /18. 276.1./

II.a/ A Marx műveiben visszatükröződő nevelési alapjellemzők egy fejlettebb társadalmi-gazdasági alakulat létrehozására és működtetésére kész ember személyiségére vonatkoznak. Helytelen tehát a polgári filozófiának az a marxizmust bíráló álláspontja, hogy hiányos tanítás, mert nincs személyiségelmélete. Az állítás csak formailag igaz, mert a marxizmus klasszikusai - élükön Marxszal - szó szerinti értelemben valóban nem alkottak személyiségelméletet, de személyiségképet igen. Így a kommunizmus által igényelt ember fő vonásainak megrajzolásával létrehozták egy olyan marxista jellegű személyiségelmélet kidolgozásának alapját, amely az új társadalom szükségszerűen új embereszményét a társadalomhoz való viszonyában dolgozza ki. A marxizmus alkotó továbbfejlesztése során mindig is folytak ilyen típusú munkálatok. /Néhány név a kutatók közül: A szovjet Rubinstein, Kovaljov, Platonov, a lengyel Jaroszewszky, a magyar Lick József, Farkas Endre, Huszár Tibor./

A polgári személyiségelméletek az embert általában egyedi mivoltában vizsgálták és vizsgálják. A személyiség tartalmának alakulásában nem sulyuknak megfelelően veszik figyelembe a reális környezeti hatások szerepét. A perszonalizmus, az egzisztencializmus, az individualizmus, a neotomizmus eltérő vonásaik ellenére, korai és mai szakaszukban is közös nevezőn állnak. Közös idealista megközelítésű, elszigetelt emberszemléletük és a személyiség lélek-központu felfogása. Az embert szellemi egyednek tekintik, akinek társadalmi fejlődése elszigetelt másokétól.

A marxi tanítás igazságának hatására foglalkoznak az emberrel mint társas lényvel, de felfogásuk lényegén ez nem változtat. Az Egyesült Államok-beli Aronson így fogalmaz:

"Annak, hogy társas lények vagyunk, egyik következménye, hogy az individualitással, illetve a konformitással társult értékek közötti feszültség állapotában élünk." /7. 45.1./

- és az egyén sohasem öntudatosan, hanem nyájszellemből, valódi vagy vélt nyomásra követi a többi.

Előfordul fejlettebb nézet is. Az ugyancsak Egyesült Államok-beli Allport a személyiséget integrált egységnek tekinti, akinek vonásai és képességei kölcsönhatásban vannak, és a külső - objektív - hatásokkal való összhangot fejezik ki.

A marxista személyiségkonceptiót a társadalmi jelleg határozza meg, - írja Marx az eldologiasodott társadalmi viszonyok kritikájában. Magyarázata:

"A kommunista társadalom keretében - az egyetlenségben, ahol az egyének eredeti és szabad fejlődése nem frázis - ennek feltétele éppen az egyének összefüggése, olyan összefüggés, amely részben a gazdasági előfeltételekben áll, részben a mindenki szabad fejlődéséből eredő szükségképpeni szolidaritásban, és végül az egyéneknek a meglévő termelőerők bázisán kifejtett egyetemes tevékenységi módjában." /A tőke 3. kötet 434.l. Kossuth K. Bp. 1968./

Ebben a gondolatsorban rejlik a marxista személyiségkonceptiónak a polgári nézetektől való különbözősége. Eszerint a természeti lét alapján a társadalmi viszonyok teszik személyiséggé az embert:

"Az ember lényege nem az egyes egyénben lakozó elvontság, hanem a társadalmi viszonyok összessége." /II.I.m.72.l./

Az a személyiség, aki önmagát a többi emberhez és a társadalom intézményeihez fűződő viszonyában, szociális jellegében fejezi ki, aki a teljes ember; egyéni képességeinek, tevékenységének és az általa betöltött társadalmi funkcióinak az egységében létezik, aki mindig társadalmi fejlődés terméke és részese." /17. 322.l./

A kommunizmus lesz az a társadalom, amely megvalósítja a személyiség és a társadalom közötti optimális viszonyt a természetes kölcsönhatást és harmóniát, melyet a gazdasági létet szabályozó tényezők uralnak:

"Az anyagi élet termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot. Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem fordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza." /V.l.k.6.l./

Ennek a tömör gondolatnak részletes kifejtését már egy évtizeddel előbb olvashatjuk történeti megközelítésben:

"Az eszméknek, képzeteknek, a tudatnak a termelése először is közvetlenül bele van növe az emberek anyagi érintkezésébe, a valóságos élet nyelvébe. A képzetalkotás, gondolkodás, az emberek szellemi érintkezése itt még anyagi magatartásuk közvetlen folyamánnyaként jelenik meg." /III. 1. k. 79.l./

Majd a valóság visszatükröződése általánosan az eszméig, a társadalmi tudatig, mely a konkrét anyagi létben, az emberek tevékeny életfolyamatában van jelen. Az eszmék gazdagsága viszont teljes egészében valóságos vonatkozásaiknak a gazdagságától függ. /III. l.k. 80, 91.1./

A "tevékeny életfolyamat" magas szintű követelményének megfelelő személyiség kiépülése nem spontán folyamat eredménye, hanem tudatosan szervezett nevelési tevékenység következménye. Marx szerint az emberi érintkezés ugyanis a szellemi, erkölcsi, pszichológiai fejlődés tényezője, amely a kölcsönösségi szükségletből jön létre, megtervezett ráhatás útján.

A kommunista személyiségeszménynek megfelelő tartalom lényegét a mindenoldalúság fogalma adja. Ezt Marx először az Engelszel közösen írt "A német ideológia"-ban fogalmazta meg. Itt összemberi szempontból, az emberiség munkamegosztásos együttműködéséből eredő mindenoldalúságra, mint összehangolt tevékenység eredményére konkretizálta:

"Az egyes egyének gyakorlati vonatkozásba kerülnek az egész világ termelésével /szellemi termelésével is/, és abba a helyzetbe kerülnek, hogy az egész föld e mindenoldalu termelését /az emberek alkotásait/ élvezhessék. A mindenoldalu függőség, az egyének világtörténelmi együttműködésének a formája /a kommunista forradalom hozza létre/ lesz az emberek egymásra hatásából keletkező ellenőrzés és tudatos uralkodás olyan hatalmak felett, melyektől féltek, s eddig azok uralkodtak őrajtuk." /III. l.k. 91.1./

Az emberiség egészére értett mindenoldalúság az egyének kooperációjából jön létre. Olyan emberek együttműködéséből, akik a nevelés társadalmilag szervezett folyamatában felkészítést kapnak rá:

"A munkásosztály legfelvilágosodottabb része tökéletesen tudatában van annak, hogy osztályának és következésképpen az emberiségnek a jövője teljességgel a felnövekvő munkásnemzedék nevelésétől függ." /3./VI/89.1./

Ennek a nemzedéknek a mindenoldalúsága az új társadalom szükségszerűen új személyiségeszményében rejlő totalitás követelményét hordozza:

"Egy társadalmi részletfunkció pusztá hordozóját helyettesítsék a totálisan fejlett egyénnel, akiknek számára a különböző társadalmi funkciók egymást felváltó tevékenységi módok... a munkások lehető legnagyobb sokoldalúságát általános társadalmi termelési törvénynek ismerjék el, és ennek morális megvalósításához a viszonyokat hozzá-ídomítsák." /III.3.k.72.1. az 1960. évi kiadásban/

A nagyarányú programhoz a kapitalizmusban is megvannak az anyagi feltételek - írja Marx - de politikai feltételeket csak a szocializmus teremthet hozzá:

"...amikor a proletáriátus növekedése és koncentrálódása létrehozza azt a társadalmi politikai erőt, amely... új, magasabb társadalmi forma létrehozására képes és hivatott, egyúttal kulturális téren kialakítja egy újfajta nevelés csiráit." /5. 113.1./

Tehát a szocialista társadalom valósítja meg a mindenoldaluan képzett ember nevelését, abból az aspektusból, hogy a társadalmi tudatot termelőerővé tegye.

A totálisan fejlett teljes ember kinevelendő személyiség-tartalmát a következő megállapítás tartalmazza:

"A szülőknek és munkáltatóknak egyetlen esetben sem engedhető meg a gyermekek és fiatalok munkájának felhasználása, ha az nem társul neveléssel. Nevelésen három dolgot értünk:

Először: szellemi nevelést

Másodszor: testi nevelést, amilyent gimnasztikai iskolákban és katonai gyakorlatokkal nyújtanak

Harmadszor: politechnikai oktatást, amely megismertet minden termelési folyamat alapelemeivel, és egyszersmind kialakítja a gyermekben vagy fiatalokorban a minden termelési ág legelemibb eszközeivel való bánás készségét is." /VI. A 3.sz. irod. 89.1./

A mindenoldalúságról, mint személyiségkritériumról szóló gondolatsor a szocialista pedagógia kulcsmondata. Ellentétben áll a burzsoá társadalomban a munkásra kényszerített, egyoldalú termelési szerepből származó kárral, melyet Marx így jellemez:

"Az ismeretek, az értelem és az akarat, amelyeket az önálló paraszt vagy kézműves, ha csak kis mértékben is, de kifejleszt..., most már csak a műhely egésze számára szükségesek." /VII. 2.k. 192.1./

További elemzésében Adam Smidttől idéz:

"Egy embernek, aki egész életét néhány egyszerű művelet elvégzésére fordítja... nincs alkalma értelmét gyakorolni" /VII. 2.k. 91.1./

- szellemi, testi, termelékenységi értékét kiművelni."

A mindenoldalúság marxi célkategóriája három lényegi fogalmat tartalmaz:

Először a szellemi nevelést, amelyben különböző részegységek vannak. A tárgyi ismeretekben jelentkező általános és szakmai műveltség-elemek, a tudáshoz vezető megismerő eljárások, az ismeretszerző képességek - köztük az intellektuális képességek kiemelt - fejlesztésével; az ember erkölcsi-politikai-közösségi magatartására pozitívan ható nevelési jellemzőkkel. A szellemi nevelésnek a gyakorlati tapasztalatokkal való összhangjában szerzett műveltség és neveltség társadalmi hasznosságát így fejezi ki Marx:

"A tudás mint felhalmozás, az "állótőke" tulajdonsága, mint a tudás, ügyesség, a társadalmi agy általános termelőerői." /VIII. 1.k. 539.1./

A második lényegi fogalom a testi nevelés. Kettős tartalmat hordoz. Először: A test fizikai állapotának tökéletes kifejlesztését és szinten tartását, a fizikai és szellemi munkához egyaránt szükséges erőnlét biztosítását, gimnasztikai gyakorlatokkal. Másodszer: A katonai gyakorlatoknak nemcsak testfejlesztő célzatuk miatt van helyük a nevelés rendszerében. A proletariátus készüljön fel a forradalmi harcra, a fegyveres küzdelemre, ideológiai és katonai tudással, mert:

"A burzsoázia... megszülte azokat a férfiakat is, akik e fegyvereket forgatni fogják - a modern munkásokat, a proletárokat." /VII. 2.k. 142.1./

A testi nevelésnek a mindenoldalúság megvalósítható integrációjában elfoglalt helyéről a következő olvasható:

"Bármennyire szegényesek a gyári törvény nevelési záradékai egészen véve, az elemi oktatást a munka kényszerfeltételének nyilvánították. Sikerük bizonyította be először, hogy lehetséges az oktatást és a tornát /a fiuk számára katonai gyakorlatot is/ kétkezi munkával, tehát a kétkezi munkát is oktatással és tornával összekapcsolni." /VII. 2.k. 151.1./

A mindenoldalúságra nevelés harmadik lényeges elemét a termelés folyamatában közvetlenül történő értékes részvétel követelménye tette szükségessé. Ez a politechnikai nevelés. Marx úgy irt róla, mint az általánosnak szükséges alkotóeleméről, és mindenoldaluan fejlett ember képzésének nélkülözhetetlen eszközéről. Ismeretanyaga a természettudományos tényekre alapozott technológiai látásmód, a korszerű termelési folyamatban való tájékozottság legyen. /5. 114.1./ Szükségessége Marx alátámasztásában:

"A modern ipar a termelés technikai alapzatával együtt a munkások funkcióit és a munkafolyamat társadalmi kombinációit is megváltoztatja... A nagyipar természete ezért feltételezi a munka váltakozását, a funkció fogékonyságát, a munkás mindenoldalu mozgékonyágát." /VII. 1.k. 254.1./

A munkás kapitalista termelési viszonyok között csak egy-egy gépies részletfunkció betöltésére képes, ami által személyisége egysikuvá csökken, tehát megszűnik teljes ember lenni. Holott a természet- és műszaki tudományok sokszoros gazdagságából származó tudását az anyagi javak előállításának változó munkahelyzeteiben rugalmasan alkalmazhatná, és ezzel kölcsönhatásban ép maradna személyiségének totalitása. Marx nem vonja kétségbe a természet és a műszaki tudományok kapitalista viszonyok közötti óriási fejlődését, de kifogásolja annak kisajátítását az uralkodó osztály számára. A gépi nagyiparról írja:

"Szellemet termel, de a munkásnak ostobaságot, kretinizmust termel." /I. 2.k. 22.1./

A politechnikai nevelés szükségességének tökéletes termelési viszonyok közötti kibontakozásáról és csak a szocialista társadalmi viszonyokban történő kiépüléséről mondja Marx:

"Ennek a forradalmasodási folyamatnak a nagyipar alapzatán természetadta módon kifejlődött egyik mozzanatát a politechnikai és agronómiai iskolák alkotják, egy másikat a szakoktatási iskolák, amelyekben a munkások gyermekei némi oktatást kapnak a technológiában, és a különböző termelési szerződések gyakorlati kezelésében. A munkások osztály ezeket az iskolákat is meg fogja hódítani, a politikai hatalom meghódításával." /VII. l.k. 255.1./

A mindenoldalúságnak filozófiailag az emberiségre, nevelési programként a teljes ember személyiségére értendő elemzését kiegészíti Marx a kivitelezés módszeres eljárására vonatkozó tanítás modelljével:

"A gyárrendszerből - ahogyan Robert Owenál részleteiben nyomon követhetjük - kisarjadt a csirája a jövő nevelésének, amely minden gyermek számára egy bizonyos koron túl összekapcsolja majd a termelő munkát az oktatással és a tornával, nemcsak egyik módszerként a társadalmi termelés fokozására, hanem egyetlen módszerként mindenoldaluan fejlett emberek termelésére." /VII. l.k. 252.1./

Miért tartotta Marx a termelőmunkát a nevelés tényezőjének? A társadalmi valóság tényei döntően bizonyították számára, hogy a proletárcsaládok nem nélkülözhetik a gyermekek munkájáért kapott minimális bért sem. Ezt a helyzetet azonban fel kell használni a gyermekek tudatos munkássá nevelésére, az elmélet és a gyakorlat egységében, iskoláztatással összekapcsolva, a gyermekek életkori sajátosságainak figyelembevételével, személyi és társadalmi érdekeinek védelmével.

"Meg kell védeni a gyermekek és fiatakoruk jogát. Ők maguk nem képesek önmagukról gondoskodni. A társadalom kötelessége tehát, hogy érdekeiket képviselje." /VI. 3.sorsz. 89.1./

Mikor, mely életszakaszban kezdődjön a tudatosan befolyásolt intézményes nevelés?

"Ésszerű társadalmi rendszerben minden gyermeknek kilenc éves korától kezdve termelő munkássá kellene válnia..." /VI.3.sorsz. 88.1./

- írja Marx: "A mindkét nembeli gyermekek és fiatakoruk munkájával" kapcsolatban.

A nevelés és a munkafolyamat egységesítésének követelése mint a proletariátus politikai követelésének része jelenik meg a Kommunista Kiáltványban:

"Minden gyermek nyilvános és ingyenes nevelése. A gyermekek

mai formában való gyári munkájának eltörlése. A nevelés egyesítése az anyagi termeléssel." /M-E művei 4.k. 460.1./ Kossuth K. Bp. 1959./

Az oktatásban és egyidejűleg a termelésben való részvétel minden korcsoportban folyamatosan bonyolultabbá váló szervezeti rendje Marxnál a munkafolyamat oldaláról: /VI. 3.sorsz. 89./

Életkor:	9-12 év	Elfoglaltság:	2 óra	Szinhely:	műhely
	12-14 "		4 "		vagy bentlaká-
	14-16 "	3+3 óra egyórás meg-			szos otthon
		szakítással /pihe-			
		nés, étkezésre/			

E felső határ nem kötött. Addig járjon iskolába az egyén, míg a társadalom önálló tagjaként léphet fel - mondja Engels.

Az iskoláztatási koncepció hiven tükrözi a totalitásra nevelés totális műhelyének koncepcióját, ahol a nevelés távlati értékének kimutatásával szinkronban bemutatja Marx a közvetlenül hasznos eredményt:

"A gyárfelügyelők csakhamar felfedezték az iskolamesterek kihallgatásaiból, hogy a gyári gyermekek, bárcsak feleannyi oktatásban részesülnek, mint a rendes nappali tanulók, ugyanannyit, sőt gyakran többet tanulnak. A dolog egyszerű. Azok, akik csak fél napot tartózkodnak az iskolában, állandóan frissek és csaknem mindig képesek és készek oktatás befo-gadására. A fele munka, fele iskola rendszere mind a két foglalatosságot pihenéssé és felüdüléssé teszi a másik után. Következésképp sokkal megfelelőbb a gyermek számára, mintha valamelyikük szakadatlanul folynék." /VII. 1.k. 251.1/

A mindenoldalúság ebben a fizikai-szellemi tevékenység egy-ségét megvalósító foglalkoztatási formában mennyiségileg és minő-ségileg fokozódó követelményekkel válik egyre gazdagabbá.

Marx a termelési folyamatban való sokoldalú részvételle, a termelés munkafolyamataiban való tevékeny közreműködéssel akart felkészíteni. A gyakorlati hasznossággal egységben látta az érté- ket létrehozó munkának a személyiség alakulásában betöltött pozi- tiv szerepét. Következtetéseit megerősítette mások tapasztalata- inak azonos értelmű tanulságaival. Például Owenen kívül Adam Smithtel mondja:

"Az emberek nagy többségének szelleme szükségszerűen min- dennapi foglalatosságaikból és foglalatosságaikon fejlődik ki." /VII. 1.k. 192. 1./

II.b/ A totálisan fejlett ember által és számára az ujonnan létrejövő szocialista társadalom messzemenően gondoskodik polgá- rai műveltség- és neveltségtartalmának magas szintű megszerzésé- ről. Mindezt az értéket a termelő munka folyamatában való hasz- nos, tudatos részvétel igénye miatt teszi - a felismert társadal- mi érdek szolgálatában. A társadalmi érdektől meghatározott sze- mélyiség fejlesztéséről olvashatjuk:

"Vajon nem a társadalom határozza-e meg a ti neveléstekeket is? Nem azok a társadalmi viszonyok határozzák-e meg, amelyek közt neveltek, a társadalomnak az iskola, stb. révén történő közvetlenebb vagy közvetettebb beavatkozása? Nem a kommunisták találták ki a társadalom hatását a nevelésre, ők csupán megváltoztatják e hatás jellegét, kiragadják a nevelést az uralkodó osztály befolyása alól " /VI. 2.k. 151. l./ -

mindenkinek hozzáférhetővé és elengedhetetlen követelménnyé téve. A társadalom gazdasági és ideológiai-politikai építésében való konkrét közreműködés megköveteli a munkásosztálytól munkavégzésre képesítő szellemi és testi erejének maximális kifejlesztését, munkaképességének teljes bevetését, a más társadalmi csoportokra gyakorolt kedvező hatás marxista értelmezésével.

A szocialista társadalom munkásosztályának erkölcsi fölénye nyilvánul meg abban, hogy az előző társadalmi-gazdasági alakulatok uralkodó osztályaival ellentétben az ideológiai hatalmat sem használja fel más társadalmi osztályok leigázására. Ezért kap napjainkban haladó értelmet a Marxnál negatív előjelű tapasztalatokra alapozott következtetés:

"Az uralkodó osztály gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok, vagyis az az osztály, amely a társadalom uralkodó a n y a g i hatalma, az egyszersmind az uralkodó s z e l l e m i hatalma is." /III. 1.k. 79.1./

A marxi tanítás ellenzői a kizsákmányoló tőkésosztály nézőpontjából bírálták a magas tudati felkészítésű személyiségszemély demokratizálódását. A válasz: /M-E./

"Mindazokat az ellenvetéseket, amelyeket az anyagi termékek kommunista elsajátítási és termelési módja ellen felhoztak, ugyanugy kiterjesztették a szellemi termékek elsajátítására és termelésére is." /III. 2.k. 150.1./

Ahogy az osztálytulajdon megszűnését a termelés egésze megszűnésének értelmezi a burzsoázia, úgy:

"az osztályműveltség megszűnése az ő szemében azonos egyáltalában a műveltség megszűnésével." /III.2.k.150.1/

De az a műveltség - folytatja Marx és Engels - melynek vesztét siratja, az óriási többség számára a géppé idomítást jelenti.

Ha a szocialista társadalom követelményeinek megfelelő totális személyiség alakítása társadalmi érdek, akkor mindenoldalúságának fejlesztési feltételeiről a társadalmi gyakorlat egészét szervező államnak kötelessége gondoskodni. A gondolatot Engels fogalmazta meg "A kommunizmus alapelvei" vázlatában:

"Kivételem nélkül valamennyi gyermeknek állami költségen való általános nevelése...nemzeti intézetekben és nemzeti költségen..." /4. 74.1./

- minél korábban kezdve és gyári munkával együttesen. Az erberfeldi munkásegylet számára adott tanácsaiban pedig az alapelvenként sugallta ugyanezen gondolat személyi vetületét:

"...minden embernek joga van a művelődésre, és mindenkinek részesednie kell a tudomány gyümölcseiből..." /4. 60.1./

Marx az értéktöbblet-elméletekről szóló fejtegetésében a tudást és a tudományt csereértéket létrehozó szolgáltatásnak nevezte. Eszerint az államnak a személyiség tervszerű befolyásolására fordított nevelési-oktatási befektetései a munkaképesség növekedésében és újratermelésében térülnek vissza. Az okfejtésből következik, hogy a személyiségformálásban döntő szerepet vállaló nevelés és oktatás tehát: termelőerő.

Marx a Feuerbachról írt nyolcadik tézisében mondja: "Mindен társadalmi élet lényegileg gyakorlati." /II. 1.k. 72.1./

E tétel közoktatáspolitikai bizonyítása:

Az állam központi irányító szervek útján a művelődéshez-nevelődéshez való jog gyakorlásához az anyagi javakat adja, tartalmi programjukat centrálisan kidolgozza, a részvétel demokratizmusát és polgárainak a művelődési folyamatban való általános részvételét biztosítja - közoktatáspolitikai kötelezettségeit a gyakorlatban a gyakorlat számára teljesíti.

III. A máig ható marxí tanítás adja napjaink szocialista neveléstudományának és gyakorlati kivitelezési koncepciójának gyökereit. Igazságtartalmának érvényesítéséért már a XIX. század második felétől kezdve küzdelmet folytatott a nemzetközi és a hazai munkásosztály, a haladó értelmiség. A keletkezése óta bekövetkezett társadalmi változások tanulságaival kiegészült vagy módosult javaslatok a szocialista államok létrejöttével jutottak el a megvalósulás alapjaihoz. Marx elgondolásának három alapjegye kiállta a történelem próbáját. A mindenoldalúság, mint cél és eszmény, az oktatás-nevelésnek a termeléssel való egysége, mint feladat és mód, a társadalmi méretekben a párt és az állam által központilag szabályozott működtetés, mint feltétel és eredmény van jelen a szocialista világ művelődési rendszereiben.

A MSZMP XII. kongresszusának irányelveiben is megfogalmazódott az oktatás termelőerőkénti fejlesztésének tétele:

"Az oktatás /a nevelés/ jelentősége a tudományos technikai haladás felgyorsulásával mindinkább növekszik, és ez társadalmi gazdasági előrehaladásunknak is egyik legfontosabb tényezője." /14.b. 30.1./

Az alaptételek a kapitalista és a fejlődő országok kulturális életének szervezett alakulására is kedvező hatást gyakorolnak, mert nem lehet figyelmen kívül hagyni felhasználásuk kézzel fogható tanulságait.

Nem véletlen, hogy kiépített rendszer helyett gyökerek, a szocialista pedagógia alapjegyei Marx filozófiájának neveléssel

kapcsolatos nézetei. Az ő dialektikus materialista szemléletét nem lehetne helyesen alkalmazni, ha a megváltozott történeti-társadalmi viszonyok között mereven érvényesülne a Marx korának tapasztalataira épített személyiségfejlesztési stratégia.

A teljes ember mindenoldalúságának harmóniája /például/ ma úgy érvényesül, hogy a kor és a szocializmus által igényelt általános műveltség tartalmában legyen járatos:

"A közoktatás által közvetített, minden magyar állampolgár számára hozzáférhető általános alapműveltséget úgy tekintjük, mint a szocialista nevelés céljainak és értékeinek megfelelően kiválasztott ismeretek, képességek és készségek összességét, valamint a belőlük eredő és szemléleti - világnézeti szintézisükre épülő társadalmi magatartásmódot." /13. 4.1./

A neveltségben és a szakmai művelség tartalmában pedig fejlessze maximálisra képességeit, önmaga és a társadalom hasznára.

Abban a korban szükségszerű és célravezető volt a termelőtevékenység és az oktatás - nevelés összekapcsolása. A mai gyermek helyett a nevelésközpontu oktatás folyamatában előkészül a termelőmunkában való részvételre.

A szocialista állam a marxizmus ideológiáját hordozó párt elvi irányításával intézi a kultúra össznépi tulajdonná válásának ügyét, hogy az az anyagi- szellemi gazdagodás egyik záloga legyen. Ezért szorgalmazza az

"...önállóan gondolkodó, elkötelezett, aktív, kezdeményező és alkotó személyek nevelését, a széles és szilárd alapműveltségen nyugvó tudás kialakulását." /14.a. 26.1./

Ugyancsak a Marxtól tanult dialektikus szemléletmód alapján kell látni, hogy a fejlődés ezen a területen sem állhat meg, mert mindig:

"Az anyagi élet /adott/ termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot." /2. 44.1./

Marx élő tanításának összegező bizonyítására szolgáljon a koncepciójának alkotó alkalmazását tükröző ajánlás, melyben a Magyar Tudományos Akadémia /1976-ban/ foglalt állást a fejlett szocializmus érdekében szükséges perspektivikus neveltség- és művelség tartalom távlati fejlesztése mellett:

"Az érett szocializmus iskolája... csak nevelőiskola lehet, ...amely hozzájárul... a fejlett szocialista társadalom felépítésére képes, azt tudatosan vállaló emberek neveléséhez." /13. 18.1./

- akik személyiségük teljességében a marxista materialista világnézettől és politikai elkötelezettségtől indítatva benső szükségletből végzik munkájukat. Önálló ítéletalkotásra képesek.

Folyamatos igényük van az önművelődésre, önnevelésre. Közéleti emberek, jól képzett szakemberek és magánéletükben is a szocialista értékek érvényesülnek. /13. 18.1./

F o r r á s o k :

Cím:	Keletkezési időpont
I. Gazdasági-filozófiai kéziratok	1844
II. Tézisek Feuerbachról	1845
III. A német ideológia /M-E/	1845
IV. A Kommunista Párt Kiáltványa /M-E/	1848
V. A politikai gazdaságtan bírálatához	1859
VI. Utasítás az Ideiglenes Központi Tanács küldöttesteinek egyes kérdésekről	1866
VII. A tőke	1867 /1885, 1894/
VIII. A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai.	

Az idézeteknél és a szövegben közölt lapszámok általában a Marx és Engels Válogatott Művei I.II.III. kötetének lapszámait jelzik. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1975. /Az eltérés a közlés helyén jelölve./

Felhasznált irodalom:

- /1/ Engels: A munkásosztály helyzete Angliában 1845. Szikra K. Bp. 1954.
- /2/ Marx-Engels-Lenin: A kulturáról. Kossuth K. Bp. 1982.
- /3/ Marx-Engels-Lenin-Sztálin: A nevelésről. Tankönyvkiadói szerk. és kiadás Bp. 1955.
- /4/ A marxista pedagógia története dokumentumokban. I. Tankönyvkiadó Bp. 1967. Szerk.: Vág Ottó
- /5/ Heinz Karras: A szocialista pedagógia alap gondolatai. A tőkében. Tankönyvkiadó Bp. 1962.
- /6/ Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó Bp. 1982.
- /7/ Elliot Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi K. Bp. 1978.
- /8/ Gordon W. Allport: A személyiség alakulása. Gondolat K. Bp. 1980.
- /9/ A. Kovaljov: Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó Bp. 1972.
- /10/ Tadeusz Jaroszewsky: Személyiség és közösség. Kossuth K. Bp. 1974.
- /11/ A személyiség nevelésének alapkérdései. Szovjet vál. Szerk.: dr. Petrikás Árpád Tankönyvkiadó Bp. 1981.
- /12/ Farkas János: A tudomány társadalmi lényege. Akadémiai K. Bp. 1982.

- /13/ A MTA állásfoglalásai és ajánlásai a távlati műveltség tartalmára, és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére 1973-1976. Akadémiai K. Bp. 1976.
- /14/ Az állami oktatásról szóló 1972. június 15-i központi bizottsági határozat végrehajtásának tapasztalatai és a közoktatás további fejlesztésének irányelvei. /MSZMP KB 1982. ápr. 7-i állásfogl./ Kossuth K. Bp. 1982.
- /14/b/ Az MSZMP KB. XII. kongresszusának irányelvei. Kossuth K. Bp. 1979.
- /15/ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. OPI Bp. 1978. Szerk.: Dr. Szebenyi Péter
- /16/ A kultúra világa IV. V. kötet. Minerva K. Bp. 1960. Szerk.: Pók Lajos
- /17/ Filozófiai kislexikon. Kossuth K. Bp. 1976. Kiadói szerk.: Tomori Lajos
- /18/ Pedagógiai lexikon. Akadémiai K. Bp. 1978. /Kiadói szerk./

MARX - SZÁZ ÉV TÁVLATÁBÓL

"Marx tanítása mindenható erejű, mert igaz"

/V.I.Lenin/ /1/

Sztankó János

EMLÉKEZZÜNK!

Száz évvel ezelőtt, 1883. "Március 14-én délután háromnegyed háromkor, korunk legnagyobb gondolkodója megszűnt gondolkodni... karosszékeiben nyugodtan elszenderült - de örökre." /2/

A nagy gondolkodót eltemették, de gondolatai tovább élnek. Tanítása, amelyet már életében is és azóta is, a legnagyobb el-lenségeskedéssel és gyűlölettel fogadnak a burzsoá ideológia képviselői, egyben megalapozta a modern materializmust, a modern tudományos szocializmust, "... mint a világ valamennyi civilizált országa munkásmozgalmának elméletét és programját." /3/

Ez az elmélet, ez a program történelmileg született, fejlődött és fejlődik ma is. Marx élete, munkássága, egy nagy tehetségű, korát és környezetét kritikusan szemlélő, bátran és logikusan következtető forradalmár életutja.

Marx életutja 1818. május 5-én a porosz, Rajna-menti Tri-
erban, egy jómódu, korántsem forradalmi érzelmű családban kezdő-
dött. Apja ügyvéd volt, aki azt szerette volna, hogy fia a biz-
tos megélhetést jelentő nyugodt, jól jövedelmező polgári pályán
helyezkedjen el. Ezért az ifju Marx a gimnázium elvégzése után
először a bonni, majd a berlini egyetem jogi karán kezdte tanul-
mányait, de a már korán megnyilvánuló szociális érdeklődése egy-
re inkább a történelem és a filozófia felé vonzotta. E vonzódás
eredményeként 1841-ben, 23 éves korában, Epikurosz filozófiájá-
ról megírta és a berlini egyetemen megvédte doktori disszertáció-
ját.

A tehetséges fiatal doktor - aki kezdetben még Hegel tani-
tásaiból kiindulva közeledett a materializmushoz, a forradalmi
gondolkodáshoz -, hamarosan szemben találta magát kora valameny-
nyi reakciós elméletével és társadalmi gyakorlatával. Hiába volt
tehetséges, nem taníthatott a bonni egyetemen, az általa szer-
kesztett Rheinische Zeitungot a reakciós kormányzat hármas cen-
zurának vetette alá, majd betiltotta. A békés polgári élet he-
lyett Marx egyre inkább közeledett ahhoz a nehéz, küzdelmes,
megpróbáltatásokkal teli uthoz, amely a hegeli és más elméletek
bírálatától saját társadalomelméletének megalkotásához, az elnyo-
mottakkal, a kizsákmányoltakkal való szimpátiától, a teljes for-
radalmi azonosulásig vezetett.

E forradalmi életut első állomása Párizs. Mivel a reakciós
porosz kormányzat minden baloldali tevékenységet lehetetlenné
tett. Marx Franciaországba utazott, hogy ott egy radikális fo-
lyóirat a "Deutsch-Französische Jahrbücher"/Német-Francia év-
könyvek/ szerkesztésében és kiadásában vegyen részt. E folyóirat-
tal kapcsolatos remények ugyan nem valósultak meg, de Párizs mé-
gis jelentős mérföldkő Marx életében, mivel 1844 szeptemberében
itt találkozott Friedrich Engelsszel, aki ettől az időtől leg-
meghittebb barátja, szerzőtársa, elvtársa lett egy életen át./4/

A korabeli Párizs forradalmi légkörében Marx végleg szaki-
tott a hegeli filozófia korlátaival, és a kispolgári szocializ-
mus különféle irányzataival folytatott kiméretlen küzdelemben
kidolgozta a proletariátus számára egyedül célravezető szocializ-
mus elméletét, a kommunizmus marxista elméletét és taktikáját.
Ma már tudjuk, hogy Marxnak ez a tevékenysége korszakalkotó je-
lentőségű volt, mert amíg "Darwin a szerves természet fejlődési
törvényét fedezte fel - Marx az emberi történelem fejlődési tör-
vényét: azt az eddigi ideológiai burjántól ellepített egyszerű
tényt, hogy az embereknek előbb enniük, inniük, lakniuk, és ru-
házkodniuk kell, mielőtt politikával, tudománnyal, művészettel,
vallással stb. foglalkozhatnak: hogy tehát a közvetlen anyagi
létfenntartási eszközök termelése, s ezzel egy nép vagy korszak
mindenkori gazdasági fejlődési foka az az alap, amelyből az il-
lető emberek állami berendezkedési, jogi nézetei, művészetük,
sőt vallási képzetei kifejlődtek, és így ebből az alaphól kell
ezeket magyarázni is, nem pedig - ahogy eddig történt - megfor-
ditva." /5/

E marxi felfedezés, a valóban tudományos forradalmi elmé-
let megalkotása természetesen szivós és következetes elvi küz-

delemben ment végbe. Ennek során Marx mindenek előtt nemcsak szakított a hegeli idealizmussal - megtartva és továbbfejlesztve a filozófia pozitívumait - de elhatárolta magát a megelőző korok korlátolt, következtelen materializmusától is. Nagy érdeme, hogy "...nem állt meg a XVIII. századi materializmusnál, hanem előbbre vitte a filozófiát. Gazdagította a német klasszikus filozófia eredményeivel, különösen Hegel rendszerének vívmányai-val... E vívmányok legfőbbje a dialektika, vagyis a fejlődésről szóló tanítás, annak legteljesebb, legmélyebb és minden egyoldaluságtól mentes formájában..." /6/

A marxi materializmus új vonása tehát, hogy minden egyoldaluságtól mentes és következetes. Ez a következetesség többek között azt jelenti, hogy Marx materializmusa nem korlátozódott csupán a természetre, hanem kiterjedt az egész anyagi világra, így annak sajátos részére, a társadalomra is. A korábbi, tudománytalan, idealista, vagy nem egyszer éppen materialista köntösben megjelenő önkényes konstrukciók helyébe létrehozta a valóban tudományos társadalomelméletet, a TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUST. "A történelemre és a politikára vonatkozó nézetekben eddig uralkodó káoszt és önkényt bámutatosan egységes és következetes tudományos elmélet váltotta fel, amely megmutatja, hogyan bontakozik ki a társadalmi élet egyik alakulatából a termelőerők fejlődése folytán, egy másik, magasabbrendű alakulat - például a feudalizmusból a kapitalizmus." /7/

E nagy teoretikus azonban nem volt szobatudós, nem ragadt meg az elvont elméletnél, hanem egész életét az élő gyakorlatnak szentelte. Ezért Engelsszel együtt tevékeny szerepet vállalt a korabeli párizsi társadalmi mozgalom fellendítésében.

Marx forradalmi tevékenységét természetesen nemcsak a porosz, de a francia kormányzat sem nézte jó szemmel, és ezért, - miután 1845-ben kiutasították Párizsból - kénytelen volt áttelepülni Brüsszelbe. Ez azonban nem törte meg Marx forradalmiságát. Nemcsak hogy nem szakít a forradalommal, hanem ellenkezőleg, 1847 tavaszán Engelsszel együtt belépett a "Kommunisták Szövetsége" elnevezésű titkos forradalmi szervezetbe. E szervezet megbízásából Engelsszel közösen kidolgozták a szövetség programját, amely "A Kommunista Párt Kiáltványa" címen vált közzismertté. E történelmi jelentőségű dokumentum 1848 februárjában jelent meg és benne "...zseniális világossággal és élességgel fejtették ki az új világszemléletet, a társadalmi élet területét is átfogó következetes materializmust, a dialektikát, mint a legsokoldalubb és legmélyrehatóbb fejlődést, az osztályharc elméletét és a proletariátusnak mint az új, kommunista társadalom megalkotójának világtörténelmi forradalmi szerepéről szóló elméletet." /8/

Marx egész életében e forradalmi elmélet szellemében élt és tevékenykedett. Ezért, mivel 1848-ban - a februári forradalom kitörésekor - Belgiumból is kiutasították, újból Párizsba ment, hogy közvetlenül is kivegye részét a forradalmi harcból.

E forradalmi harc kimenetele közismert. Párizs sem valószínűtlen meg a nagy forradalmár álmait. Ezért a forradalmi hullámot követve Marx utja Párizsból újból Németországba vezetett, ahol Kölnben 1849. május 19-ig az ott megjelenő "Neue Rheinische Zeitung" főszerkesztője volt. E tevékenységéért a győztes ellenforradalom bíróság elé állította, majd 1849. május 16-án kiutasította Németországból. A nagy forradalmár megint csak Párizsba ment, ahonnan azonban az 1849. június 13-i tüntetés után szintén távoznia kellett. Ezután költözött Marx Londonba, amely életének utolsó állomása volt.

Az 1850-es évek elején Londonban gyűlt össze a legkülönbözőbb nemzetiségű európai emigráció színe-virága. E vegyes összetételű emigrációt, az eltérő osztályhelyzet és világnézet következtében az éles viták és nem egyszer kicsinyes viszályok jellemezték. Marx távotartotta magát ezektől a kicsinyes viszályoktól, intrikáktól, helyette inkább tovább szerkesztette a "Neue Rheinische Zeitung"-ot, amely havi szemle formájában jelent meg 1850-ig, amellett, mint a "New York Tribune" tudósítója, rendszeresen elemezte cikkeiben az európai politikai életet, annak aktuális kérdéseit. Az európai politikai élet figyelemmel kísérésének terméke a New Yorkban 1852-ben megjelent "Louis Bonaparte Brumaire tizenhatalmadikája", amelyben III. Napóleon és államcsínyének ragyogóan szellemes és pontos jellemzését adta.

Mindezek mellett Marx a tudományos kutatómunkának szentelte életének hátralevő idejét. Rendszeresen látogatta a British Museum könyvtárát, ahol az ott összegyűjtött hatalmas anyagot, mindennek előtt a nagyrészt még feldolgozatlan közgazdasági irodalmat tanulmányozta. E kutatómunka jelentőségét értékelve írta Engels: "Most végre tudományával foglalkozik, amelyet 25 éven át tanulmányozott, és páratlan lelkiismeretességgel megfontolt, oly lelkiismeretességgel, amely nem engedte számára, hogy következtéseit rendszerezett formában közzétegye, amíg formájuk és tartalmuk őt magát ki nem elégíti, ami végleg meg nem győződött arról, hogy nem maradt egyetlen könyv, amelyet át nem olvasott volna, egyetlen ellenvetés, amelyet ne mérlegelt volna, hogy minden kérdést teljesen kimerített. Korunkban, az epigonok korában - írta Engels - rendkívül ritka az eredeti gondolkodó, és ha valaki nemcsak eredeti gondolkodó, hanem felülmulhatatlan tudással is rendelkezik saját területén, kétszeresen is rászolgált az elismerésre. /9/

Marx elismerésre és követésre méltó kutatómunkájának első gyümölcse "A politikai gazdaságtan bírálatához" címmel 1859-ben Berlinben jelent meg. Ezt követte és mintegy betetőzte az 1867-ben Hamburgban kiadott "A tőke", "A politikai gazdaságtan bírálat" című művének első kötete. "Ez a könyv egy egész élet tudományos munkájának eredménye. Ez - a munkásosztály politikai gazdaságtanának tudományos kifejezése... Ez az első mű, amely teljesen és világosan kifejti a tőke és a munka közti tényleges viszonyt abban a klasszikus alakjában, amelyet Angliában öltött." /10/ A "Tőke" II. és III. kötete, amelyekben Marx továbbfejlesztette a tőkés társadalmi renddel kapcsolatos felfedezéseit,

valamint kidolgozta a földjáradékról szóló elméletet, sajnos már csak Marx halála után Engels szerkesztésében jelenhetett meg.

E páratlanul lelkiismeretes kutatómunka mellett Marx tevékenyen résztvett a Nemzetközi Munkásszövetség, az I. Internacionálé létrehozásában és működtetésében. Ő volt a szerzője - többek között - az 1864-es Alapító Üzenettől kezdve a szervezet szinte valamennyi fontosabb okmányának, ő volt az, aki elvi utmutatásaival, nemzetközi tekintélyével éveken át egyesítette Európa és Amerika legkülönbözőbb forradalmi irányzatait, felvéve a harcot a proudhonizmussal, az anarchizmussal és mindenféle más egységbontó irányzattal, törekvéssel szemben. "Mert Marx mindezekelőtt forradalmár volt. Igazi élethivatása az volt, hogy valamilyen módon közreműködjék a tőkés társadalom, és az e társadalom által létrehozott állami berendezések megdöntésében, a modern proletariátus felszabadításában, amelyet elsőként ő ébresztett helyzetének és szükségleteinek tudatára, felszabadulása feltételeinek tudatára. A harc volt az eleme. S harcolt olyan szenvedéllyel, olyan kitartással, olyan sikerrel, mint kevesen." /11/

A megerőltető, lelkiismeretes kutatómunka, a forradalmi mozgalom menetének, eseményeinek szakadatlan figyelemmel kísérése, segítése, a megpróbáltatásokkal teli életet aláásta egészségét és a munkásokért, a dolgozókért, a forradalomért égő, végletekig meghajszolt szíve végülis felmondta a szolgálatot.

Száz éve már, hogy Marx szíve megszűnt dobogni. Ezalatt a száz év alatt generációk nőttek fel, fejlődtek, harcoltak és győztek az ő tanítása szellemében. Ma - száz év távlatában - már elmondhatjuk, hogy Marx tanításai "anyagi erővé" váltak. Bár természetesen, voltak és vannak olyanok, akik nem fogadják el a marxizmus napnál is fényesebb igazságait.

A polgári társadalomtudomány képviselői újból és újból megpróbálják kétségbevonni a marxista tanítások igazságát és aktualitását. Sokan úgy írnak Marxról, mint akinek a tanításai az elmúlt száz év alatt elavultak. Szerintük Marx ugyan fel tudta tárni a XIX. század fejlődésének speciális törvényszerűségeit, de nem ismerte, és nem is ismerhette fel a "modern ipari társadalom" létrejöttével megnyilvánuló új törvényszerűségeket. Szerintük e törvényszerűségek legfőbbje az, hogy a monopolisztikus és állammonopolista kapitalizmus létrejötté feleslegessé, értelmetlenné, sőt lehetetlenné teszi a társadalmi forradalmat. Természetesen nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a marxizmus ilyen értelmezése nem más, mint a burzsoá társadalom apológiája, mellyel azt szeretnék elérni, hogy a munkásosztály - lemondva a marxi örökségről - jámbor belenyugvással türje a "modern ipari társadalom" szerintük már nem is létező kizsákmányolását.

Számunkra - marxisták számára, az új, kizsákmányolástól mentes társadalom építői számára - a marxi tanítások ismerete, a marxi hagyaték alkotó alkalmazása, korunk megértésének és átalakításának nélkülözhetetlen eszköze. Az elmúlt száz év történelmi

tapasztalatai megmutatták számunkra, hogy a "modern ipari társadalom" legradikálisabb változásai is legfeljebb módosították csupán, de korántsem szüntették meg a kapitalizmus lényegi vonásait. Ezért a marxista életmű, a marxista örökség aktualitását nemcsak az adja meg, hogy az általa elképzelt világ valósággá kezd valni, hanem az is, hogy ismeretük nélkül ma egy lépést sem tehetünk sem forradalmi elméletünkben, sem forradalmi gyakorlatunkban.

Egy ilyen évforduló, nemcsak lehetővé, hanem kötelezővé is teszi számunkra, hogy a marxista életművet, a marxista örökséget reálisan értékeljük, és a szocializmust építő mindennapi gyakorlatunkban alkotóan alkalmazzuk. Napjainkban objektív szükségszerűség a marxista életmű ismerete, annak állandó elemzése és nem utolsósorban továbbfejlesztése, gazdagítása. "Ez megóvjaa a marxista tanításokat attól, hogy holt dogmává merevedjenek, elméleti tételek elvont gyűjteményévé váljanak. A marxista elmélet egyik legfőbb sajátossága, hogy állandóan fejlődik, mert magába szivja, magába olvasztja a tudományok legújabb eredményeit, és korunk munkásmozgalmának általános tapasztalatait. Így a marxizmus nemcsak létrejöttében, hanem ma is a forradalmi cselekvés eszköze és egyben terméke, mert lényege az élő mozgalom; amely minden elért állapotot egy ezt követőnek előzetes láncszemévé tesz." /12/. Ezért valljuk - a marxizmus klasszikusainak fogalmazásával egyetértve, - hogy "A kommunizmus a mi felfogásunk szerint nem állapot, amelyet létre kell hozni, nem is eszmény, amelyhez a valóságnak hozzá kell majd igazodnia. Mi kommunizmusnak azt az élő mozgalmat nevezzük, amely a mai állapotot megszünteti." /13/

Ma - amikor Marx halhatatlan tanításainak szellemében a mindenkori meglévő állapot dialektikus tagadásával, egy jobb, emberibb társadalom felépítésén munkálkodunk -, különösen időszerűek a tanítások, és a mindennapi gyakorlat konkrét tényei igazolják újból és újból azt a lenini felismerést, hogy "Marx tanítása mindenható erejű, mert igaz." /14/

J e g y z e t e k:

- /1/ V.I.Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Lenin válogatott Művei 1. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 52. old.
- /2/ Engels Frigyes: Karl Marx temetése. Marx-Engels Válogatott Művei 3. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 428. old.
- /3/ V.I.Lenin: Karl Marx. Lenin Válogatott Művei 1. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 13. old.
- /4/ E barátság jelentőségét hangsúlyozva Lenin így irt: "Marx nézeteinek helyes értékeléséhez feltétlenül meg kell ismerkedni Marx legközelebbi elvarátja és munkatársa, Friedrich

Engels műveivel. Lehetetlen megérteni a marxizmust, és azt egységes egészében ismertetni, ha nem vesszük figyelembe Engels valamennyi művét." Irodalom. Lenin Válogatott Művei I. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 44. old.

- /5/ Engels Frigyes: Karl Marx temetése. Marx-Engels Válogatott Művei 3. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 428. old.
- /6/ V.I.Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Marx-Engels, Marxizmus, Szikra Kiadás, Budapest, 1949. 62. old.
- /7/ V.I. Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Lenin Válogatott Művei I. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 53. old.
- /8/ V.I. Lenin: Ugyanott 11. old.
- /9/ Engels Frigyes: Marx Károly 1869. Engels Frigyes Marx Károlyról. A marxizmus-leninizmus kis Könyvtára. Szikra Kiadás, Budapest, 1950. 13. old.
- /10/ V.I. Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Lenin Válogatott Művei I. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 12. old.
- /11/ Engels Frigyes: Karl Marx temetése. Marx-Engels válogatott Művei 3. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 429. old.
- /12/ Társadalmi Szemle, 1968. május XXIII. évfolyam, 5. szám, 7. old.
- /13/ Marx-Engels: A német ideológia. Marx-Engels Válogatott Művei 1. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 88. old.
- /14/ V.I.Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Lenin Válogatott Művei I. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 52. old.

A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának előadói ülése 1983. február 25-én Veszprémben

A munkabizottság, dr. Beszteri Béla elnök előterjesztésében, meghallgatta és elfogadta az 1983-as évre szóló munkaprogramját, továbbá a szervezeti fejlesztésre és tevékenysége kiszélesítésére javasolt irányelveket, majd, László József titkár előadásában meghallgatta és megvitatta: "A történelmi tudat alakításának néhány problémája a propagandamunkában" c. előadást. Ezt tömörített formában az alábbiakban adjuk közre:

Az előadó bevezetőjében foglalkozott azzal a sajátos helyzettel, amely napjainkban jelentős gondokat okoz a marxista tárgyakat előadó oktatóknak, propagandistáknak, de amely általában is problémákat okoz a közgondolkodásban. Közgondolkodásunk ma különös erővel fordul a történelemhez, történelmünk egyes korszakai és sorsfordulói elementáris erővel törnek fel közvéleményünkben. Ugyanakkor ezt a nagy érdeklődést különböző irányokból, eltérő társadalmi töltettel, akarva, akaratlanul még erősítik, hogy úgy mondjuk, szitják is. A múlt és a közelmúlt történelmével kapcsolatban a kérdések sora merül fel, és ezekre a kérdésekre vagy tudunk válaszolni, vagy magunk sem érezzük kielégítőnek a válaszainkat, főleg a tankönyveink válaszait. Hiszen, ma, régen "megtanult igazságok" kérdőjeleződnek meg, stabilnak vagy kizárólagosnak hitt nézetek, elméleti tételek, történelmi értékelések "kuszálódnak" össze.

A jelen helyzet értékelése után az előadó azt a következtetést vonja el, hogy ma még nem alakult ki és nem vált elfogadottá hogyan értelmezzük a történelmi gondolkodás mai konkrét jelenségeit; problémáit. Általában pozitívnak tekintjük és üdvözljük a történelmi múlt és tanulságai iránt megnövekedett érdeklődést; ám még nem tudjuk, hogyan kezeljük a felfokozott érdeklődéssel együtt járó ellentmondásokat, nehezen találunk rá ezek feloldásának legjobb módjaira.

Nyilvánvaló, hogy nem az oktató, a propagandista, hanem a szaktudományok, a történettudományok feladata, hogy rendet vágjanak a "kuszaságban", hogy feloldják az ellentmondásokat. Az előadó a propagandisták feladatait kívánja meghatározni, hiszen minden kérdős, elhallgatás vagy erőszakolt válasz csak rontja a propagandista pozíciót, és lehetetlenné teszi, hogy megóvja hallgatóit a hamis problémáktól. A feladat: tudatosítani és elfogadtatni az elért eredményeket, őszintén, nyíltan, de osztályszempontok alapján, pártosan ismertetni a gondokat, azokat a kérdéseket, amelyekre még nincs válasz, éreztetve azt a meggyőződést, hogy a marxizmus, mint eddig is, meg fogja találni a választ.

A fenti igény viszont követelményt állít az oktató, a propagandista, de a befogadó elé is, amelyet az előadó a következőképpen fogalmaz meg: "történelmünkkel, múltunkkal és jelenünkkel kapcsolatos minden alapvető, szemléletmeghatározó vagy befolyásoló probléma aktív figyelemmel kísérése és tudatos feldolgozása, és e feldolgozás eredményeinek nyílt, őszinte ki nyilvánítása és tudatosítása a hallgatókban, a hallgatók részéről pedig az igényesség, a konkrétság és a szakszerűség követelményének betartása, az őszinte nyitottság és a bizalom gyakorlása."

Az előadás második része a problémák gyökereivel foglalkozik. Mielőtt az előadó rátérne a gyökerek ismertetésére, először tisztázza, hogy mit ért a történelmi tudat, a reális történelmi önismeret és a marxista történelemszemlélet fogalmán, majd a következőkkel folytatja:

"Az egyik ilyen ok forrása egy sajátos látásmód, általános szemlélet, amelyet a történelemtudomány historizálásnak nevez.

Ami tény; Magyarországon, de más kelet-európai kis népeknél is, ellentétben más népekkel /angol, német, amerikai, stb./, a közgondolkodás a történelemben való gondolkodás mintáját mutatja. Népünk körében a jelen gondoljai, gazdasági, társadalmi és politikai problémái gyakran történelmi kérdésként fogalmazódnak meg. Ennek a szemléletmódnak vannak valós történelmi meghatározói: a viszonylagos történelmi lemaradás, a modern világrendszerben elfoglalt peremhelyzet, az egységes államiság és független nemzeti lét hosszas hiánya és a hazai felemelkedés zavarai, ellentmondásai. Ezek az okok, különösen a nemzeti ébredés korszakától fogva, érthetően vezettek olyan szemlélet kialakulására, hogy történelmünk időről-időre nehéz próbatételek elé állít bennünket. Ezek az objektív történelmi körülmények ugyanakkor jó táptalajt teremtettek annak a gondolkodásmódnak az elterjedéséhez, ami a múlt századi nemzeti romantikához kapcsolódott, és amit historizálásnak nevezünk.

A historizálás olyan gondolkodási módszer, amely a történelmet példatárként kezeli, és a jelen bármilyen aktuálisnak tekintett tennivalóját a megelőző történelmi folyamatok megfelelő, bár önkényesen kiválasztott vonulatával igazolja. Vagyis a történelmet úgy kell kezelni, mint ami közvetlen politikai hatékonysággal rendelkezik, aminek redménye óhatatlanul az, hogy a történelmet önkényesen, a mindenkori jelenhez "hozzáigazítva" használja. Ennek a szemléletnek viszont előbb vagy utóbb, mind a történelemtudomány, mind pedig a politika kárát szokta vallani.

Az utóbbi százötven évben többször is fordult közgondolkodásunk ilyen értelemben különös erővel a történelemhez. Először a reformkorban és a negyvennyolcas időkben, fő irányát tekintve haladó jelleggel, majd a dualista korszakban, és különösen a két világháború között, élesen retrégrad jelleggel. Legyen itt példa erre Ady Endre felismerése: "Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt énekl".

Sajnos, felszabadulás utáni korszakunk sem volt mentes a historizálástól, és ma sem vagyunk teljesen mentesek tőle.

Van egy másik ok, amely reális történelmi önismeretünk kialakulásának gátja volt, bár a felszabadulás után a helyes, marxista történelemszemlélet objektív feltételei már megteremtődtek. Kétségtelen, hogy történelmünk át- és újraértékelésében voltak értékes marxista eredmények, de az is kétségtelen, hogy főleg a dogmatista vezetés és a személyi kultusz eluralkodásával létrejött egy többfelé számítgató és agályoskodó, szimplifikáló, apologetikus történelemszemlélet, amely a magyar történelem folyamatosságát néhány kiszakított évszámra szorította le, és ezzel misztifikálta még az évszámokhoz fűződő eseményeket is. Ez a szemlélet a politikai vitákat szintén a történelem mezejére terelte, vagyis, rossz értelemben, a nemzeti történelmet és a napi politikai feladatokat szinkronba hozta, ez pedig nem más, mint a jelen problémáit a történelmi múlt mezejére vivő historizálás.

E szimplifikáló és apologetikus szemlélet következményeként kialakult egy marxista mezbe öltöztetett vulgarizáló történelem-szemlélet. Minden egyszerű, fekete és fehér lett, minden történelmi értékelés kizárólagossá vált, minden történelmi személy vagy harcos forradalmárrá vagy "sötét reakcióssá".

Az előadó a történelmi közgondolkodásban gondot okozó jelenségek elemzését félbeszakítva, kitérőt tesz két aktuális problémára. Az egyik, hogy nálunk a történelemtudományt - éppen az elterjedt historizáló szemlélet miatt - két irányból is érik "megrendelések": alulról is és felülről is. Viszont, ha a történelemtudomány valóban, marxista értelemben tudomány akar lenni, akkor ezeknek a megrendeléseknek nem tehet eleget. A másik, napjainkban gyakran teszik fel a kérdést: miért tudott a Horthy-korszakban a történelemoktatás hatékonyabb lenni, mint ma? Az előadó kiindulva a történelemtudományról való gondolkodás motiváló tényezőiből, rámutat arra, hogy a családnak milyen nagy szerepe van abban. A Horthy-korszakban a családi ráhatás iránya többnyire /eltekintve a kivételtől/ egybeesett az iskolai hatás irányával, ma pedig éles diszkrépancia jött létre az iskolai hatás és a családi hatás között, amely különösen élessé válik, ha figyelembe vesszük, hogy az iskolai történelemoktatás valóban elmaradt a történelemtudomány fejlődésétől.

A kitérő után az előadó folytatja a történelem-szemléletünkben jelentkező ellentmondások okainak felsorolását:

"A harmadik ok, forrás, amely történelemszemléletünkben bizonytalanságokat szül, sőt meg is rendíti történelmi önismeretünket, paradox módon, éppen a történelemtudományok jelenlegi fejlődéséből és eredményeiből ered. A történelemtudományok új eredményei konfliktusba kerülnek nemcsak a historizáló felfogás igényeivel, hanem azokkal az ismeretekkel is, amelyek immár majd egy évszázada szilárd ismereteknek bizonyult történelmi "tények" voltak, egyúttal a nemzeti büszkeséget is táplálták, és most új, esetleg ellentétes tartalmat nyernek."

Több kérdésben újraértékelés alatt áll például őstörténelmünk és a honfoglalás története. Gondoljanak a finn-ugor eredetre és a kettős honfoglalásra. Új tények kerültek napvilágra, amelyek azt bizonyítják, hogy Dózsa nem mondott beszédet Cegléden, mert amikor arra járt, még nem kezdődött el a parasztháború, de az is lehet, hogy egyáltalán nem mondott beszédet. Ugyancsak a legendák világába tartozik ma már Nagybotu Mészáros Lőrinc ceglédi pap is, mert ilyen nevű pap nem élt, viszont élt sok Lőrinc nevű parasztvezér, akiket a XVI. század végén élt történetírónk Istvánffy Miklós olvasztott egybe. De ide tartozik a déli harangszó nemzeti büszkeségünket tápláló eredete is, amely mint közismert, pápai rendeltre, a nádorfehérvári győzelem tiszteletére szólaltatnak meg. Ez sem egészen így van, mert a pápai bullát /Bulla oratorium/ 1456. június 29-én hirdették ki a Szent Péter bazilikában, vagyis olyan időpontban, amikor az ostrom még el sem kezdődött. A bulla célja pedig az volt, hogy könyörgő imára szólítsa fel a hívőket, déltájban kettőt, hármat kongatva a harangokon. Mivel a bulla lassan jutott el az európai városokba,

ezért az történet, hogy több helyen pl. Budán és Bolognában is hamarabb huzzák meg a harangokat a győzelem hírére, mint a pápai bulla utasítására.

De újabb, árnyaltabb értékelést nyernek nagy forradalmaink: 1848 és 1919 is. És még akkor nem szóltunk arról a nagyarányú átértékelésről, amely most folyik legújabbkori történelmünkkel kapcsolatban, s amely átértékelés, többek között ilyen kérdéseket vet fel: hogyan fogadta az ország lakossága a háborubalépés tényét és hogyan találkozott a háborúval, ugy-e valóban, ahogyan ezt eddig "véltük"? Egységes-e népünkben a felszabaduláskép? Milyen volt lakosságunk felkészültségi állapota a felszabadulásra, olyan volt-e amilyenek eddig "véltük"? Milyen álláspontra helyezkedjünk az 1950-es évek történelmével kapcsolatban, tagadjunk meg mindent vagy "könyvelői" szemlélettel mondjuk azt, hogy ez jó volt, ez pedig rossz, ezt vessük el, azt pedig tartjuk meg? Valószínűleg egyik sem volna helyes!

Azok a kérdések és eredmények, amelyeket a történelemtudomány az utóbbi huszonöt évben feltett és elért, nem maradtak a szakma "titkai", hiszen a könyvkiadás, a folyóiratok és napilapok hasábjain keresztül, a rádió és a televízió közreműködésével közkinccsé váltak, belekerültek a közgondolkodásba, részben bizonyosságot, részben pedig kétségeket támasztva.

Történelemszemléletünk bizonytalanságainak negyedik forrása az előzőekből következik. Az utóbbi huszonöt évben a megváltozott politikai feltételek és társadalmi igények alapján fejlődő történelemtudományok sok új eredménnyel lepték meg a közvéleményt, különböző reakciókat váltva ki. E reakciókat megnyergelve, a jelentkező bizonytalanságokat felhasználva, más és más irányból és társadalmi töltettel részben felujultak, részben pedig újként jelentkeznek különböző történelmi iskolák és áltudományos nézetek is; no meg a divatok, hiszen divattá vált mindent másként értékelni. Konkrétan: újra jelentkezett a sumerológia, amely a "háltszagu és primitív" finn-ugor rokonság helyett a "kulturált" sumér - magyar rokonság gondolatának a híve. Megkezdődött a deheroizálás és ellentéte a heroizálás. Vajon Bajcsy-Zsilinszky Endre ölte-e meg Áchim L. Andrást, a békési parasztvezért vagy a bátyja? Krimibé illő fantáziával kezdik feldolgozni a tragikus sorsu történelmi személyek életét. Öngyilkos lett-e Széchenyi vagy megölték? Öngyilkos lett-e Teleki Pál miniszterelnök vagy a Gestapo ölette meg? Vajon a Kassát provokatív céllal bombázó gépek melyik repülőterrről szálltak fel? /A jelenlegi állítás, hogy románról/. Ujraértékelődnek a történelmi események, és így leszünk az "utolsó csatlós" országból "ellenálló nemzet" stb.

Az előadás harmadik része a feladatokról szól, amelyek alapvető szemléletváltozást igényelnek a propaganda munkában jelentkező, a történelmi múltunkkal kapcsolatban felvetődő problémákat illetően.

A történelemszemlélet társadalomszemlélet, ezért a történelem ismerete önmagában, ha még olyan gazdag és széleskörű is, nem biztosítja a marxista történetiség elvének érvényesítését, hiszen

a sok tudás önmagában még senkit sem tett tudatossá. Természetesen van a történelmi ismereteknek egy olyan minimuma, amely szükséges a történelmi önismeret, a történelmi tudat alakításához, amelyet el kell sajátítani és sajátítani. Van viszont egy általános követelmény is, amelyet érvényesíteni kell: ez a dialektikus szemlélet követelménye.

A marxista történetiségből következő dialektikus szemlélet követelménye pedig a következőket foglalja magába: /1/ az összefüggések kronológiai vonatkozását, hogy feltáruljanak a történelmi cselekvések tényleges lehetőségei, hogy megérthessük a kortársi viszonyok tartalmát, a nemzedékek viszonyát. Nem elég a történelmi szemléletet csak a tanulságokra korlátozni, hanem önmagunkat, mint az előző nemzedékek másait, a jövő meghatározó tényezőit kell szemlélnünk; /2/ a történetiség időbeli összefüggéseit, hogy megérthessük a történelmi események lényegét és ellentmondásosságát, mert ezek az ellentmondások keletkeznek, megoldódnak és újraképződnek más szinten; /3/ a történelmi fordulópontokat, hogy megérthessük és megértessük a történelmi korszakok lényegét és fő tendenciáit. Tudatosan kell elemeznünk a történelem csomópontjait, mert ezek sűrített formában tárják fel a lényegét, a reális lehetőségeket és az elvi alapon álló kompromisszumok szükségességét; /4/ a kritikai szemléletet, amely segíti az itéletformálás objektív jellegét, és gyengíti a szubjektivitást. Nemcsak a hibák "feltárására" szorítkozik, hanem a valóság feltárására. Vegye figyelembe a kritika, hogy mi a megőrizendő és mi a megszüntetendő, tárja fel az ujat, amit meg kell valósítani.

A történelmi önismeret, a szocialista történelmi tudat fejlesztése, a marxista történelemszemlélet követelményeinek az elterjesztése érdekében az előadó ma két fontos, aktuális feladatot lát. Az egyik: tudatosítani a propaganda minden befogadójában, hogy a magyar politikai gondolkodás erősen történeties beállítottságu, hogy hajlamosak vagyunk a historizálásra, és ez a historizálás még progresszív formájában sem azonosítható a marxista történetiség követelményével. A propagandistának pedig számolnia kell azzal, hogy közvéleményünk számottevő része élénken érdeklődik a történelem iránt, igényli és fogékony rá. Ezt az igényt pedig ugy kell kielégíteni, hogy historizáló jellegét vissza kell szorítani, és elő kell segíteni a marxista történetiség térnyerését.

A másik: fel kell számolnunk egy sajátos viszonyt, amely nálunk a kinyomtatott szöveg vagy a rádióban, televízióban elhangzott szöveg megítélésére vonatkozik. Fel kell ismertetnünk hallgatóinkkal azt, hogy nálunk minden közlés abban a pillanatban, hogy nyomtatásban jelenik meg, az emberek szemében legitimmé /hivatalossá/ válik, pedig lehet, hogy az csak egyes embereknek vagy csoportoknak sajátos nézete, próbálkozása, és nem biztos, hogy hivatalos vélemény. Különösen fontosnak tartom ezt akkor, ha arra gondolok, hogy a szocialista demokrácia fejlődésével egyre nagyobbak lesznek a lehetőségek arra, hogy különböző kísérletek, műhelymunkák nyilvánosságot kapjanak. Ugyanakkor, csak ezzel tudjuk megteremteni alapját annak is, hogy hall-

gatóinkat megóvjuk a hamis proféciáktól, és attól, hogy a történelmi problémák megítélésében az "ellensematizmus" irányába to-
lódjanak".

Az előadást igen élénk vita követte. A témához hozzászóltak: Bakos Miklós, dr. Beszteri Béla, Devánszki Márton, Horváth Ottóné, Farkas József, Süveges Mihály, dr. Varga Gábor munkabizottsági tagok.

A hozzászólók egybehangzóan huzzták alá a történelemtudományok felelősségét és feladatait. Kijelentették: igaz történelmi ismeretek nélkül nem lehet feloldani a napjainkban keletkezett ellentmondásokat, nem lehet eredményesen formálni a szocialista történelmi tudatot. Példákat sorakoztattak fel arra, hogy mennyire kell vigyázni még meg nem alapozott hipotéziseik nyilvánosság-ra hozására.

Ugyancsak egyértelműen ítélték el a tömegkommunikációs eszközök gyengésségeit, munkájuk hiányosságait és azt a jelenséget, hogy gyakran behódolnak az olcsó divatoknak. Több felelősséget követeltek a televíziótól és a rádiótól.

A hozzászólók nagy jelentőséget tulajdonítottak a történelmi tudat formálása kérdésében az érzelmi motivációknak. Ez az a terület, ahol a legszegényebb tevékenységünk, amelynek oka lehet egy tulzott szemérmesség, vagy a mult rossz tapasztalataitól való elzárkózás, de ezt nem szabad elfogadnunk. Számos példát hoztak fel a szovjet gyakorlatból, amely biztosítja az érzelmi ráhatás szükségességét és eredményességét. Sőt még azt az igényüket is kifejtették, hogy a módszereket illetően az ideológiai ellenfeleinktől is van mit tanulni.

Végül, minden hozzászóló egyetértett abban, hogy bár az alapvető feladat a szaktudományok kezében van, mégis a propagandista rendelkezik olyan tudományos világnézeti alappal, amelynek segítségével tenni tud a napjainkban tapasztalható, a történelmi önismeretben megnyilvánuló zavarok ellen. Sok segítséget adnak azoknak a konferenciáknak az anyagai, amelyeket a párt szervezett e témákban az elmúlt időkben.

A munkabizottság azzal zárta előadói ülését, hogy felhívta a figyelmet azokra a területekre és témákra, amelyek lehetővé tesznek egy aktívabb kutatói munkát e fontos kérdés, a történelmi tudat, a történelmi önismeret területén.

A társadalomtudományi szakbizottság marxista propaganda módszertani munkabizottságának 1983. IV. 22-én megtartott ülése Veszprémben

A MARXI ÖRÖKSÉG JELENTŐSÉGE ÉS AKTUALITÁSA A PROPAGANDÁBAN

Beszteri Béla

100 évvel Marx halála után az a forradalmi tanítás, amelyet Friedrich Engelszelegyütt megalkotott, s amelyet azután Lenin és a marxizmus több más követője tovább fejlesztett és gazdagított, vezérli a forradalmi munkásmozgalmat, a forradalmárok különböző osztagainak, a szocializmus építőinek cselekedeteit. Marxról szólni nem ünnepi, nem protokolláris aktus. Az élő Marxról szólni vitát, elemzést, töprengést jelent.

Hogyan áll Marx tanításainak érvénye 100 évvel halála után? Válságban van-e a marxizmus, haldoklik vagy végérvényesen halott? /1/ Eleven-e még az életmű, mit reánk hagyott, vagy már csak elmélettörténeti momentum? /2/ Ezek a kérdések gyakran felvetődnek a politikai és ideológiai vitákban.

A marxizmus ellenségei nem győzik hangoztatni, hogy a marxista elmélet a XIX. század terméke, nem nyújthat már semmit változó világunknak. A marxizmust XIX. századi utópiának vagy a dogmatizmus sötétségének tekintik, amelytől meg kell szabadulni. /3/

A marxizmus ellenfelei Marx életművét szeretnék a történetírás hatáskörébe utalni, és azt tanácsolják: valami gyökereken más helyre kezdni. Gazdasági determinizmussal, historicizmussal, szubjektivizmussal vádolják és a totalitarizmus hordozójának állítják be. /4/

A polgári ideológia azt próbálja bizonygatni, hogy megváltozott a kapitalizmus természete, eltűntek azok az éles osztályellentétek és szociális feszültségek, melyek a XIX. században a marxizmust szülték. Idealizálják és népszerűsítik a mai tőkés társadalmi rendszert, és szembeállítják a fiatal szocializmussal.

A hagyományos szociáldemokrata reformizmus és a "demokratikus szocializmus" képviselői nyíltan feladják a marxizmus látszatát is.

A marxizmus tartalmának átértelmezésében a polgári marxológusok szövetségei napjainkban a marxizálókat. A marxizálókat a polgári marxizmus-kritikusoktól elsősorban az a szándék különbözteti meg, hogy ők nem a marxizmus ideológiai megsemmisítése cél-

jából kritizálják, hanem "korszerűsítésének" szándékával és programjával értelmezik át a marxizmust. Magukat formailag Marx őszinte követőinek és folytatójának tüntetik fel, lényegében azonban az alapelveket vetik el.

Marxra hivatkozva revízió alá veszik a marxizmus politikai elméletét és gyakran álforradalmi frázisokkal támadják e politikát. E kísérletek logikusan elvezetnek a marxista filozófia pluralizálásához, a többféle marxizmus hirdetéséhez. A marxizálók értelmezései nemcsak a kommunista pártok által képviselt marxizmusmal állnak szemben, hanem egymással is, miközben mindegyik az "autentikus marxizmus" nevében magának követeli a marxizmus hiteles értelmezésének és továbbfejlesztésének jogát.

A mai ujkonzervatizmus abból indul ki, hogy az emberiség eszmetörténete végérvényesen lezárult, és Arnold Gehlen szerint "elérkeztünk az utótörténelemhez... az emberiségnek be kell rendezkednie a nagy vezérlő elképzelések most meglévő körén belül."
/5/

Hobsbawn angol marxista történész szerint, ha korábban a marxi tételeket gerincükben támadták ellenfelei, akkor most sokkal jobban elterjedtebb a "kételyek", és a marxi gondolatok, írások "elavultságának" hangsúlyozása. /6/

Helyzetünket nehezíti, hogy a szocializmus építésében elkövetett hibák, a marxizmustól való eltérések negatívan hatottak vissza a marxizmus nemzetközi és hazai térhódítására is. A létező szocializmus országainak jelenlegi gondjai a marxizmus presztízseire sem hatottak kedvezően. A szocializmus ellenségei kihasználják ezt a körülményt, és a szocialista gyakorlat belső problémáinak a felnagyításával, egyoldalú ábrázolásával is csökkenenti próbálják a marxizmus vonzerejét.

Senki sem harcolhat valamely ügyért, hogy hiveket és ellenségeket ne szerezne. Marx volt egyszerre korának leggyűlöltebb és legtöbbször rágalmazott embere, ugyanakkor munkások milliói tisztelték, szerették életében és gyászolták halálakor. Tanítása tovább él, óriási hatással van ma is az elmélet fejlődésére és a társadalmi élet menetére.

Halála óta 100 év telt el, de ma is minden osztály és társadalmi réteg rákényszerül arra, hogy valamilyen formában meghatározza viszonyát a szocializmus mai történelmi realitásához és annak elméletéhez, a marxizmus-leninizmushoz. Ez már önmagában is az érdeklődés és az eszmei harcok középpontjába helyezi a marxizmus elméletét.

Sokan felvetik ma a kérdést: "mi maradt meg Marxból"? A válasz nyilvánvaló: nagyon sok. Marx korának társadalomtudományában a "koronázatlan király" Herbert Spencer volt, aki azóta valóban elavult, ma senki fel sem veti a gondolatot, miként lehet Spencer nyomán megérteni napjaink problémáit. Spencer organikus társadalomelmélete kísérletet tett a társadalmi élet biológiai terminusokkal való elemzésére. Határozottan szemben állt a szo-

cializmussal; rendszerében jelentős helyet foglalt el a "megismerhetetlenről" szóló tan.

Sokan próbálták és ma is megpróbálják Marxot eltemetni, mondván, hogy a XX. század megértéséhez alapvetően új elméletre van szükség. Ez a felfogás a magukat szubjektive marxistának vallók között is terjed, főképp a legutóbbi tíz év állítólag váratlan fejleményeinek hatására. Erre a kérdésre Tőkei Ferenc akadémikus a következőket válaszolja: "Tudományos meggyőződésemet szerint a XX. század és benne napjaink megértése csak a klasszikus marxizmus, tehát mindenekelőtt a marxizmus életmű alapján lehetséges. Mégpedig azért, mert a marxizmus életmű a múlt század gondolkodásának, önmagáról való tudásának legmagasabb fokát jelenti. Napjaink története pedig e százados multnak a folytatása, kibontakozása, persze fontos módosulásokkal. A változások, új fejlemények azonban nem teszik a kapitalizmust nem kapitalizmussá - hát alapjában véve ezért kortársunk Marx." /7/

A múlt század tiszteletreméltó relikviája volna a marxizmus? De hiszen éppen a XX. században terjed el az egész világon, és hatása nem csupán a munkásmozgalomban érvényesül, hanem hat a fejlődő országok nem marxista teoretikusaira és politikusaira, sőt a polgári világ képviselőire is.

A tőkés társadalmi rendszert dicsőítő és reklámozó elméletek egyre inkább elveszítik hitelüket, és ezzel egyidőben erősödik az érdeklődés a kapitalizmus marxizmus kritikája iránt.

Az állítólag "halott" Marxról halála után száz évvel is a világ különböző lapjaiban - politikai hovatartozás nélkül - megemlékeznek, és tudományos konferenciák egész sorát tartják, természetesen nem egyforma szellemben. A konzervatív jobboldal továbbra is azért, hogy ismét eltemesse.

Trierben, Marx szülővárosában nemrég tartott nemzetközi konferencián a nyugat-német kereszténydemokraták a marxizmus életművet így magyarázták: ha az NSZK-ban sikerült elérni a szegénység felszámolását és a jogegyenlőséget, akkor mindebben Marxnak is nagy része van. De a szociális és jóléti társadalom elérése Marxot egyben ki is iktatta a továbbható gondolkodók köréből /Zimmermann, Trier polgármestere/. /8/

Az afrikai, latin-amerikai és ázsiai előadók és felszólalók abban a szellemben beszéltek, hogy a marxizmus módszereket mintként alkalmazhatják országaik történelmi multja vizsgálatánál, sőt napjaink problémáinak megközelítésénél is. A fejlődő világból érkezők a szocialista fejlődés lehetőségét vizsgálták, e vonatkozásban Marx irásaihoz nyultak vissza, hogy a marxizmus módszereket a közelmúlt és a jelen problémáinak elemzésénél alkalmazhassák.

Bizonyos változás a legutóbbi időben a Marxhoz való viszonyban a szociáldemokrata mozgalomban is érzékelhető. Walter Hesselbach, a Német Szociáldemokrata Párt intézetének, a Friedrich Ebert Stiftung kuratóriumának elnöke azt hangsúlyozta, hogy a

"marxi gondolatok termékenyítőleg hatnak a mi nemzedékünkre is." /Hans Jochen Vogel testvére, miközben arra utalt, hogy a német szociáldemokrata mozgalom találkozása Marxszal sohasem volt problémátlan, mégis hangsúlyozta: még most is támaszkodhatnak Marxra, s ez éppen az igazságosabb, szociálisabb társadalom követelése.

Marx "élő" voltát a nem marxista társadalomtudósok is elismerik. Alig van e századnak jelentős polgári gondolkodója, aki nem Marx és a marxizmus kritikája révén kísérelte megfogalmazni saját identitását, és az érthetetlen lenne Marx eszméinek XX. századi hatása nélkül. /Pl. Max Weber, Jean-Paul Sartre, Claude Lévy-Strauss, Adorno, Raymond Áron, Popper/. Még az elfogult Marx-ellenes gondolkodók is kénytelenek tanaiból elfogadni mindazt, aminek tagadása a tájékozatlanság, sőt hovatovább már az elméleti igényesség hiányának jele volna.

Fernand Braudel, korunk legjelentősebb francia történésze a közelmúltban a Le Monde-ban jegyezte meg: "Nincs komoly történész, aki a marxi fogalomtártól /osztály, osztályharc, termelési mód, termelőerők, értéktöbblet, relativ elnyomorodás, eredeti felhalmozás, alap és felépítmény/ kész lenne megválni. Valójában nem lehet történelmet írni és történelemlről gondolkodni, hogy ne használjuk korunk nyelvét." Ezt a nyelvet mindnyájan Marxtól tanultuk!

Tehát nem lehet megkerülni a választ korunk súlyos nehézségeire, problémáira, a marxi örökség aktuális érvényességére vonatkozó kérdésekre. /Csak így derülhet fény arra, miként folytatódik és miként fejlődhet a 80-as években Marx tanítása./

E vita is azt mutatja: Marx egy évszázad alatt a munkásmozgalom és ezen túlmenően a tudományos társadalomkutatás számára megkerülhetetlen tekintéllyé vált.

Gyakran teszik fel a kérdést, tévedett-e Marx? Igen, hiszen ember volt! Ráadásul tudós, aki mert is tévedni, tudván, hogy bizonyos értelemben ez a tudomány jellemzője, nem pedig a semmitmondó "abszolút igazságok" kergetése. Ám a nagyobb perspektívában Marx tévedései részlegesnek bizonyultak, alapvető elméletéhez képest apróságoknak, amelyeket állandóan ő maga korrigált. Klasszikusnak lenni nem annyit tesz, mint minden téren az igazság csálhatatlan birtokosának lenni, hanem főként annyit jelent, mint egy tovább gondolható és tovább gondolandó elméleti tradíció megalapítójának és inspirátorának lenni. "Őt követni annyi, mint saját módszere segítségével szüntelenül változtatni is rajta, saját elméleti bázisán meg is haladni egyes megállapításait" /9/ - állapítja meg Lukács József akadémikus.

Az igazság szüntelen ujrafogalmazását célzó szenvedély teszi Marxot a társadalomtudományok klasszikusává, a filozófia, a gazdaságtan és a politikai cselekvés elmélete szintézisének nagy uttörőjévé. Példát mutatott az elmélet forradalmán túl, a forradalom elméletére is, így válhatott az elmélet és a gyakorlat egyesítésének forradalmi klasszikusává.

Marx életműve egészének hatása - mindenek előtt Leninnek és marxista követőinek köszönhetően - széles körben termékenyítette meg a tudományt, gyorsította meg a történelmi mozgást.

Marx sirjánál harcostársa, a Német Szociáldemokrata Párt egyik vezetője, Wilhelm Liebknecht így bucsuzott: "A halott nem halt meg. Él a proletariátus szívében és a proletariátus tudatában. Emléke nem halványul el, tanítása mind szélesebb körökben hat majd." /10/ És tegyük hozzá Engels szavaival: "Neve és műve élni fog századokon át!" /11/

Foglaljuk össze röviden Marx tanításainak lényegét! A marxizmus, osztálytartalmát tekintve a proletariátus elmélete és taktikája a társadalom szocialista átalakításáért folyó harcban. Mint tudomány, Marx és Engels tanítása egységes egészet alkotó és harmónikus rendszere azon filozófiai, gazdasági és társadalmi-politikai nézeteknek, amelyek megalapozzák a kapitalizmusból a szocializmusba és a kommunizmusba való átmenet útjainak és formáinak törvényszerűségeit.

Ennek az átmenetnek a filozófiai megalapozása azáltal vált lehetővé, hogy Marx és Engels a materializmust a dialektikával, vagyis a fejlődésre vonatkozó sokoldalú tanítással gazdagították, és kidolgozták a materialista történelemfelfogást. Engels mondja: "Darwin a szerves természet fejlődési törvényeit fedezte fel - Marx az emberi történelem fejlődési törvényeit: azt..., hogy tehát a közvetlen anyagi létfenntartási eszközök termelése, s ezzel egy nép vagy korszak gazdasági fejlődési foka az az alap, amelyből az illető emberek állami berendezkedései, jogi nézetei, művészete, sőt vallási képzetek is kifejlődtek, és így ebből az alapból kell ezeket magyarázni is - nem pedig, ahogy eddig történt, megfordítva." /12/

A kapitalizmus gazdasági rendszerének tudományos elemzésével Marx feltárta a tőkés kizsákmányolás titkát, megmutatta azt a mechanizmust, ahogyan a tőkés elsajátítja az értéktöbbletet. Ezzel felfedezte a gazdasági gyökereit a munkásosztály és a burzsoázia közötti kibékíthetetlen ellentétnek. Kimutatta, hogy elkerülhetetlen az osztályharc kiéleződése közöttük, a kizsákmányolás teljes felszámolásáig. Lenin szerint: "Marx tanításában a legfontosabb az, hogy megvilágítja a proletariátusnak, mint a szocialista társadalom megteremtőjének világtörténelmi szerepét." /13/ Megállapította tehát, hogy törvényszerű és elkerülhetetlen a szocialista forradalom, amely véget vet a tőke hatalmának, és megteremt a munkásosztály hatalmát.

Ma még szélesebben és mélyebben tárul fel a marx tanítások gazdag tartalma, mint azok megszületése idején. Más dolog ugyanis megérteni és elfogadni a szocializmus történelmi szükségtségének eszméjét annak elméleti megfogalmazásában, s más dolog résztvevőnek, tanúnak lenni ezen eszmék megvalósításában" /14/ állapította meg Jurij Andropov.

Marx életművének szelleme számos alapvető elméleti megállapítása száz évvel halála után is elősegíti a XX. század bonyolult

valóságának jobb megértését, a jövő felé vezető utak elméleti feltárását. Tudományos felfedezései beépültek sok ország és nép mindennapi gyakorlatába, emberek százmillióinak életébe és harcába. Eszméi a forradalmi munkásmozgalom hatalmas erejű ösztönzői voltak és azok is maradnak, sőt napjainkban egyre inkább szélesednek.

Az idő igazolta és igazolja Marx korszakalkotó jelentőségét a gondolkodás történetében. Ez összhangban van azzal a meggyőződésünkkel, hogy a marxi örökség számunkra nemcsak tananyag, hanem alkotásra hívó feladat is. Olyan hagyatéék ez a mű, amely nem kész ajándékként lehet a miénk, hanem meg kell tennünk érte a saját küzdelmes utunkat Marxhoz. Lukács György mondja, hogy "Csak a valóság elfogulatlan vizsgálata és a Marx által felfedezett módszer segítségével történő feldolgozás vezethet oda, hogy a valósághoz és ugyanakkor a marxizmushoz is hívek legyünk."/15/ A marxizmushoz való viszony próbakő mindenki számára, aki komolyan veszi saját világnézetének tisztázását és a társadalom átalakításához való viszonyát.

Nagyon sokszor fogják fel Marxot egyszerre utópistának és prófétának is. Pedig Marx nem volt sem utópista, sem próféta. Lenin erről a következőket írja: "Marxnál nyoma sincs afféle kísérleteknek, hogy utópiákat agyaljon ki, hogy hasztalanul találgassa azt, amit nem lehet tudni... Skolasztikusan kigondolt, kiagyalta meghatározásokon és szavakon való terméktelen viták helyett /mi a szocializmus, mi a kommunizmus/ Marx azt elemzi, amit a kommunizmus gazdasági érettsége fokainak nevezhetnénk." /16/

Mind a dogmatikusok, mind a polgári kritikusok a marxi gondolatokat valamiféle biztos és meghatározott utat megjelölő elméletnek igyekeznek feltüntetni. A gondolatok ereje azonban semmiképpen sem azonosítható egyfajta elképzelt, kötelező modellel.

Akik Marxból a jövőt megrajzoló, az utakat minden tekintetben kijelölő prófétát csinálnak, azok Marx lényegét tagadják meg. Minden igazi tudomány, amely egzakt alapokon nyugszik, és minden filozófia, amelynek társadalomtudományilag is megvan az egzakt megalapozottsága, szükségképpen "kiméletlen" a fennállóval szemben, /Marx szavaival: de omnibus dubitandum - mindenben kételkedni kell/ mert az új felfedezése, megteremtése mindig a mai éles bírálatán épül. Találónan fejezi ki Ansel Éva, hogy Marx: "Földulta kortársainak gondolkodását, és nyugtalanságban tartja az utódok szellemét... Minden nagy sulyu igazság nyugtalanító. Nem nyújt szellemi harmóniát, mint a gyarló szükségleteinket kielégítő hamis tudat. Maradandóságának pedig megfejtett titka, hogy igazságai új igazságok keresésére köteleznek, olyan tisztánlátásra, amely nemcsak a változót képes megragadni, hanem a változtathatót mindenekeelőtt." /17/

Magyarország azon országok közé tartozik, amelyekben Marx tanítása, a tudományos szocializmus viszonylag korán befogadásra talált. Hazánkban a munkásmozgalom későbbi eredetű, mint Nyugat-Európában, hiszen maga a munkásmozgalom is később alakult ki. A későbbi indulás azonban előnnyel is járt. Lehetővé tette a kez-

deti tévutak elkerülését. A magyarországi munkásmozgalom nem ment át a géprombolásnak és az utópikus szocializmusnak a szakaszán, nem volt proudhonista, blanquista és tradeunionista korszaka.

Igen rövid lassalleánus periódus után marxista eszméiségűvé vált, és ezt a jellegét alapvetően mindvégig megtartotta. Az I. világháború vérzivatarának és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a hatására a marxizmus alkotó alkalmazásához és továbbfejlesztéséhez a magyar munkásmozgalomban is a lenini eszmék adták meg a kulcsot. A történelmi feladat megoldását az 1918. november 24-én megalakult kommunista párt kezdte meg, amely folytatója és igaz képviselője lett a munkásmozgalom marxi hagyományának.

Magyarország szerény, de elismert, tevékeny részese a legnagyobb forradalmi átalakulásnak. Részt vesz abban az egyedülálló történelmi kísérletben, amely a marxizmus-leninizmus tanítása alapján a fejlett szocialista társadalom megteremtése érdekében folyik. Tanulságos ebből a szempontból a felszabadulás utáni magyarországi fejlődés 38 éves időszaka. /18/

Kezdetben a marxizmus-leninizmus olyan tartalmi elemei kaptak különös hangsúlyt, amelyeket az akkori gyakorlat vetett fel: az osztályharc, a politikai forradalom, az államhatalom, a proletárdiktatúra kérdései. Egy későbbi periódusban a gazdasági építés, mindenekelőtt a szocialista termelési viszonyok általánossá tétele és megszilárdítása, az ennek megfelelő intézményes formák megteremtése került előtérbe. Még nem jutottunk túl ezeknek a feladatoknak a megoldásán, s közben nehezebb körülmények között kell biztosítani a továbbfejlődés feltételeit. Ez a marxizmus elméletnek olyan mozzanataira irányítja a figyelmünket, mint a társadalomirányítás, a gazdasági, politikai intézményrendszer működése, az oktatás, a képzés, a személyiségformálás, általában az emberi tényezők szerepe.

Az ellenforradalom leverését követő 26-27 éves történelmi időszakban a mi utunkat az jellemezte és tette biztonságossá, hogy pártunk a marxizmus-leninizmus tanításait jól alkalmazta.

A marxizmus elméletének alkotó alkalmazása ma is létkérdés a szocializmust építő társadalmak számára. Problémáinkra mi kell, hogy válaszoljunk, tapasztalatainkat is magunknak kell elemeznünk. Ezeknek a tapasztalatoknak nemzetközi jelentősége is van, hiszen nemcsak részesei, hanem minden bizonnyal értékes részei is vagyunk a szocializmus nemzetközi gyakorlatának. Ezek elemzésével a magyar marxista kutatók hozzájárulhatnak a marxizmus-leninizmus nemzetközi fejlődéséhez is.

A marxizmus ma is a társadalom átalakításának és megváltoztatásának az elmélete, amelyhez különböző módon, eltérő utakon lehet eljutni. Minden szocialista ország és kommunista párt nemzeti gyakorlati tapasztalata által megfogalmazandó elméleti általánosítás, ami egyben közös ügyünkhöz, céljainkhoz is jelenthet hozzájárulást.

A mai fiatal korosztály számára, akik főleg tankönyvekből ismerik, mást jelent a marxizmus, mint az idősebbeknek, akik életük, mozgalmi munkájuk során ismerkedtek meg vele. Más az érzelmi viszonyuk a marxi örökséghez, napjaink marxista ideológiájához is.

Nevelőmunkánk fogyatékosága miatt a marxizmus eszméi nem egyszer pusztá ismeretanyag megtanulására degradálódnak. Az ifjúság körében végzett nevelőmunkából gyakran éppen a marxizmus lényege hiányzik: a jelen társadalmi konfliktusainak feltárása és tudatosítása, a gyakorlati cselekvés, a valóság formálásának, átalakításának a lehetősége.

Miben lehet ma segítségünkre a marxi örökség? A materialista történelemfelfogás alapján ismerhetjük és érthetjük meg saját társadalmunkat is. Magából a valóságból, a tényekből, a létviszonyok elemzéséből kiindulva alkothatunk reális képet társadalmunk strukturájáról, a benne ható érdekviszonyokról, politikai rendszerünkről, az állandóan változó tudati, ideológiai tendenciákról.

Az átmeneti korszak különös sullyal huzza alá a történeti szemlélet igényét, amely nélkülözhetetlen jelenünk igazi megértéséhez. Önismeretünknek egyik gyenge pontja, hogy a szocialista társadalom fejlődését nemegyszer állapotszerűen fogjuk fel: nem keletkezésének, fejlődésének összefüggésében értelmezzük és értékeljük. A történeti szemlélet hiánya lehetetlenné teszi a reális történeti értékelést is, problémáink és ellentmondásaink valóságos természetének helyes, objektíven igaz felfogását, a megfelelő gyakorlati reagálást.

Politikai viszonyaink továbbfejlesztése, a korábban meghirdetett reform folytatása ma a feladat. Még fokozottabban szükséges tehát az árnyalt és tudományos történelemszemlélet kialakítása.

A politikai bizottság 1983. március elseji határozata előírja, hogy "A propaganda jelentőségének megfelelően foglalkozzon Marx életművével, mutassa be a marxizmus mai szerepét, és meggyőzően bizonyítsa időszerűségét." Nagy szükség van erre, mert az egymást követő nemzedékek, viszonylag széles rétegek többnyire közvetítők, kommentátorok által ismerték meg jól-rosszul a marxi életművet. /19/

A marxizmus napjainkban egyáltalán nem merülhet ki a marxi gondolatok idézgetésében, hiszen a marxi kutatási módszerek alkalmazására van szükség, és az eredményeket még konfrontálni kell nemcsak a valósággal, hanem a nem marxista tudósok írásaival és nézeteivel is.

A nemzetközi kommunista és munkásmozgalom és a marxizmus előtt ma kettős feladat áll: a marxizmus alapjainak megvédése minden eszméi bomlasztással szemben, és a kor problémáinak alkotó megválaszolása.

A marxizmus vonzerejének további növekedése és térhódításának valóságos tartalma nagymértékben függ ennek a kettős feladatnak a megoldásától.

A "Marx-renezszánsz" számos vonatkozásban még előttünk álló, megvalósítandó feladat: Marx újraolvasása és a mai valóság beható elemzése.

Nagy tanulság propagandánk számára: jó lenne, ha a marxizmus életmű végre nem idézetek tárháza lenne szellemi restek számára, hanem: módszer, elmélet, program - egy új társadalom megteremtésére és benne az emberek önmegvalósítására. Ma a marxizmus-leninizmus egyre inkább a szocialista társadalom bírálóivá is válik, miközben védelmezi, fejleszti saját alapjait, vívmányainak valóságos és maradandó értékeit. Az igazi marxizmus sohasem válhat a létező szocializmus apológiájává, ebben az esetben ugyanis elveszítene forradalmi jellegét.

A marxizmusról megemlékezni sem lehet másként, mint olyan igénnyel fordulni saját korunk problémáihoz, ahogy Marx fordult százada valóságához. Marx életműve propagandánk számára nem csupán helyes nézetek gyűjteménye, hanem mindenek előtt az elemzés példája, és ugyanakkor a további elemzés ösztönzője is.

Propagandistáink figyelmét sohasem kerülheti el annak érvényesítése, hogy Marx hus-vér ember volt, a maga markáns hibáival /csapongás, szertelenség, lobbanékonyosság/ és még inkább imponáló értékeivel. Marx vitathatatlanul a múlt század egyik legvonzóbb, legszínesebb és legmozgalmasabb egyénisége volt.

Sajnálatos, hogy egy évszázad múltán szinte teljesen eltűnt ez a jellemzés a tankönyvek lapjairól, de propagandistáink emlékezetéből is, pedig a maga korában személyisége nagyságát még ellenfelei is elismerték. "Marx személyiségének felfedezése nem csak történelmi igazságtevés, hanem szükséges elméleti korrekció is" - /20/állapítja meg Ágh Attila. Marx olyan ember volt, aki vállalta hibáit, és maga ismerte fel tévedéseit, szenvedélyes volt mások kritikájában és önkritikájában egyaránt, s úgy alapozta meg tekintélyét, hogy nem tartott igényt semmiféle tekintélyre.

Közös feladatunk, hogy a monumentális szobrok talpazatáról, a heroszi magasságokból visszahozzuk a földre Marxot, igazi "hus-vér emberként" mutassuk be. Hiteles, teljes és eleven személyiségnek ábrázoljuk, amilyen az életben volt; kerülve minden eszményítést, heroizálást, romantikát és dicsőítést. Ily módon lehetünk hűek hozzá, és ragadhatjuk meg az emberi, elméleti és történelmi igazságot.

J e g y z e t e k:

- /1/ Nice, Françoise: La venue au marxisme = Le Drapeau Rouge, 1983. február 8., 12. old.
- /2/ V. Bálint Éva: Beszélgetés Tőkei Ferencsel. Kortársunk-e Marx? = Magyar Hirlap, 1983. március 12.
- /3/ Jouary, J.-P.-Spire, A.: Essai sur la guerre ideologique = Cahiers du Communisme, 1980. 6. sz. 33. old.

- /4/ Nice, Françoise: Id. mű... 12. old.
- /5/ Gehlen, Arnold: Studien zur Anthropologie und Soziologie = Neuwied-Berlin, 1963. 322-323. old.
- /6/ In: J.J.: Az élő Marx Károly. Nemzetközi történésszkonferencia Linzben = Népszabadság, 1983. január 27.
- /7/ V. Bálint Éva: Beszélgetés Tőkei Ferencsel. Kortársunk-e Marx? = Magyar Hírlap, 1983. március 12.
- /8/ In: Hemnitz János: Trier 1983. Konferencia Marx szülővárosában = Népszabadság, 1983. április 6.
- /9/ Lukács József: Marx és a társadalomelmélet mai kérdései = Társadalmi Szemle, 1983. 3. sz. 4. old.
- /10/ Liebknecht, Wilhelm: Beszéd Marx temetésén = Marx-Engels Válogatott Művei 3. kötet. Kossuth Könyvkiadó 1977. 431. o.
- /11/ Engels, F.: Karl Marx temetése: Marx-Engels Válogatott Művei 3. köt. Kossuth Könyvkiadó 1977. 429. old.
- /12/ Engels, F.: Id. mű... 428. old.
- /13/ Lenin, V.I.: Karl Marx tanításának történelmi sorsa = LÖM. 23. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1969. 1. old.
- /14/ Andropov, Jurij: Marx Károly tanítása és a szocialista építőmunka néhány kérdése a Szovjetunióban = Kommunizist, 1983. 3. sz.
- /15/ Lukács György: Az esztétikum sajátossága I. köt. Akadémia Kiadó, 1965. 14. old.
- /16/ LÖM. 33. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 77. és 90. old.
- /17/ Ancsel Éva: A változtatható ismerője = Népszabadság, 1983. március 12.
- /18/ Kornidesz Mihály: A marxi eszmék időszerűsége = Pártélet, 1983. 3. sz. 12. old.
- /19/ száraz György: Nem idézetek tárháza = Népszabadság, 1983. március 12.
- /20/ Ágh Attila: Marx világa = Népszabadság, 1983. március 10.

**Beszámoló a II. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpó-
ziumról /Veszprém, 1982. augusztus 21-26./**

Éri István

Előzmények

Az MTA-VEAB Történeti Szakbizottsága keretében működő kézművesipartörténeti munkabizottság 1978 novemberében rendezte meg első nemzetközi szimpóziumát. /Ezen kívül már négy belföldi szimpóziumot is rendezett: 1972, 1973, 1976, 1980./ Az első nemzetközi találkozón 26 külföldi /17 szocialista és 9 nyugati/ kutató mellett közel 60 belföldi szakember vett részt. Itt 4 főtémakörben összesen 39 előadás, illetve korreferátum hangzott el, amelyek a résztvevők között élénk érdeklődést váltottak ki. A szimpózium anyagát a VEAB külön magyar és külön német nyelvű kötetben publikálta.

A résztvevők annakidején mindnyájan egyetértettek abban, hogy ez a nemzetközi találkozó igen hasznos volt, és azt megfelelő időpontban célszerű volna megismételni. Az első nemzetközi szimpózium, illetve a tanulmánykötet a külföldi szaksajtóban kedvező visszhangra talált. Figyelembe véve, hogy a szimpózium zárószavában Ránki György akadémiai levelező tag felhívta a figyelmet az 1982 nyarán Budapesten megrendezésre kerülő gazdaságtörténeti világkongresszushoz történő csatlakozás lehetőségére, a munkabizottság úgy döntött, hogy közvetlenül a gazdaságtörténeti világkongresszust követően megrendezi a II. Veszprémi Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpóziumot.

A szimpózium megrendezésének célja a magyarországi kutatómunka további eredményeinek és célkitűzéseinek megismertetése mellett a tájékozódás a hasonló témakörökkel foglalkozó külföldi munkaközösségek és kutatók tevékenysége felől, a külföldi kutatási módszerek és eredmények megismerése, és a további nemzetközi kapcsolatfelvétel és együttműködés lehetőségeinek felmérése volt.

A szimpózium középpontjában a gazdaságtörténeti megközelítés hangsúlyos kidomborításával a kézművesség és az ipari forra-

dalom problematikájának vizsgálatát helyezte a Bizottság. Ezen belül külön helyet kaptak a legénymozgalmak és vándorlások, valamint a falusi ipar kérdései. Végül a kézművesipartörténet interdiszciplináris jellegéből adódóan a régi kézművesség öröksége és jövője, valamint az egyes kézműves szakmák néprajzi és iparművészettörténeti, muzeológiai kérdéseinek vizsgálata is a programba került.

Az előkészítés

Az előkészítés munkáját - miután 1981 áprilisában az MTA Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya a szimpózium megrendezésére az engedélyt megadta - 1981 őszén kezdtük meg. Novemberi körleveleinkre kereken 60 külföldi kutató jelentette be érdeklődését és helyezte kilátásba személyes részvételét, 13 országból.

A magyar résztvevők számát a behatárolt elszállásolási és tanácskozási hely-lehetőségek figyelembe vételével kénytelenek voltunk korlátozni, és így mindössze 60-70 szakember részére hirdettük meg a szimpóziumot.

A munkabizottság az élénk külföldi érdeklődés láttán elhatározta, hogy egy, időszakonként közrebocsátott, három nyelven sokszorosított hírlevélben fogja az érdekelteket nemcsak a most megrendezésre kerülő szimpózium programjáról, hanem - amennyiben erre továbbra is igény mutatkozik - a kézművesipartörténeti kutatásokkal kapcsolatos publikációkról, a bel- és külföldi munkacsoportok és egyes kutatók kutatási tevékenységéről, stb. tájékoztatni. Az első ilyen körleveleinket "LITTERAE CURRENTES HISTORIAM OPIFICII ET CEHARUM CONCERNENTES" címen április hóban küldtük szét. /L. 1. sz. melléklet./ Ezt követően elküldtük a végleges jelentkezési lapokat, a részvételi feltételek pontos közlésével és az ideiglenes programmal. /L. 2. sz. melléklet./ A LITTERAE juniusi számában - /3. sz. melléklet/ - további tájékoztatásokat adtunk, majd az augusztus elején szétküldött harmadik körlevél /4.sz. melléklet/ már a végleges, részletes programot tartalmazta, az előadások címével és a résztvevők pontos listájával.

A résztvevők megoszlása

A végleges jelentkezések és a menetközben beérkezett lemondások után összesen 37 külföldi /köztük 31 szakember és 6 kísérvett részt a szimpóziumon. 27-en a tőkés országokból /NSZK 16, Ausztria 4, Svédország 3, Franciaország 2, USA 2/ 10-en a szocialista országokból /NDK 4, Csehszlovákia 2, Románia 2, Szovjetunió 1, Jugoszlávia 1/ érkeztek.

A magyar résztvevők száma - beleszámítva a szállást és el látást nem igénylő 1-2 napos résztvevőket is - 43 főt tett ki.

Az összesen 80 jelenlévő közül 12-en a budapesti Gazdaságtörténeti Világkongresszusnak is résztvevői voltak. Köztük Franklin Mendels professzor a világkongresszus egyik szekcióvezetője volt.

Az elhangzott előadások

A szimpózium 3 teljes munkanapján az előre kiadott program szigorú betartása mellett 37 előadás hangzott el, és 5 személyes megjelenésében akadályozott kutató előre beküldött referátumának ismertetésére került sor. Az összesen 42 referátum közül 27-et külföldiek, 15-öt magyarok tartottak.

A szimpózium munkaüléseit 1982 augusztus 23-án dr. Markó László, a Veszprémi Akadémiai Bizottság titkára, egyetemi tanár nyitotta meg.

A főtémekek általános részében elhangzott, elsősorban gazdaságtörténeti jellegű 12 előadás az ipari forradalom és a kézművesség kapcsolatával, annak részletkérdéseivel és egyes országokban, vagy részterületeken megnyilvánuló sajátosságaival foglalkozott /Flandria, Csehország, Ausztria, Észtország, magyarországi városok, stb./. Az egyes előadások után kialakult rövid viták végül egy esti kerekasztal megbeszélésbe torkolltak, ahol a "protoindusztrializáció" fogalmának meghatározása és területi jelentkezése körül további igen élénk, termékeny és érdekes vita bontakozott ki, amelyet méltán tekinthetünk a Gazdaságtörténeti Világkongresszuson elhangzott viták egyenes és érdemi folytatásának.

A legénymozgalmakkal és legényvándorlással 5 előadás foglalkozott, amelyek az ezzel kapcsolatos gazdaság- és társadalomtörténeti kérdéseket különböző szemszögből, igen sokoldalúan világították meg. /Pl. a vándorkönyvek adatai alapján, a memoárok életmódtörténeti szemüvegén át, stb./

Itt kell megemlítenünk, hogy a Karl-Marx-Stadt-i levéltár /NDK/ igazgatósága kifejezetten a II. Veszprémi Kézművesipartörténeti Szimpózium alkalmából külön száoldalas német nyelvű publikációt jelentetett meg "Legényvándorlások az ipari forradalom időszakában" címen, amelyet Helmut Bräuer levéltáros, lipcsei egyetemi docens irt és állított össze. A kiadvány egy-egy példányát a Karl-Marx-Stadt-i levéltár igazgatóságának megtisztelő figyelmessége folytán a szimpózium valamennyi résztvevője kézhez kapta. A kötet függelékében 186, a történeti Magyarország-ról az 1836-61 közti időben Chemnitzbe érkezett vándorlegény adatait közölte a szerző.

Ezek után hat előadásban a falusi kézművesipar szerepének és helyzetének vizsgálata következett az ipari forradalom idején, különböző mezőgazdasági jellegű régiókban. /Buda környéke, Dél-Dunántul, Schleswig-Holstein, Bánát./ Majd egy érdekes céhszerű szervezet, a Pozsony körüli vincellérek életéről és tevékenységéről és a néprajzi szempontú életrajz történeti kutatás kézművesipartörténeti vonatkozásairól esett szó.

A második témakör színes, változatos csokorba kötve foglalkozott a kézművesipar multjával és jövőjével, a céhtárgyakal, a kézművesipartörténeti muzeológia problémáival, és egyes mesterségek és szakmák helyi sajátosságaival és történetével.

A régi kézművesség szükségszerű terméktípusváltásáról, korunk művészi kézművességének helyéről és lehetőségeiről, a né-

metországi céhtárgyak regisztrálásának és publikálásának tervéről, a középkorig visszanyúló céhjelvények ikonográfiájáról, a fazekasipar, az ötvösség, az önművesség, órásmesterség és csizmadiaipar egy-egy területhez kötött sajátosságairól és történetéről hangzottak el a beszámolók.*

Végül egy előadás a magyarországi kézművesipartörténeti kutatások történetét tekintette át a múlt század közepétől napjainkig, egy másik pedig a munkabizottság forrásfeltáró, rendszerező és publikáló tevékenységének számítógépes metodikájával foglalkozott.

Az előadások egy részét az előadók diával, táblázatokkal, rajzokkal illusztrálták.

Az egyes előadások után a jelenlévők feltett kérdéseire az előadók azonnal válaszoltak, esetenként hosszabb-rövidebb, érdekes viták is kialakultak.

Az elnöki tisztet témakörönként felváltva magyar és külföldi kutatók látták el, akik végül összefoglalták és értékelték az elhangzottakat. Az elnökök összefoglalóiból és értékeléseiből meg lehetett állapítani, hogy általában igen pozitív vélemény alakult ki a szimpózium színvonaláról és szervezettségéről.

A külföldi résztvevők közül, s mintegy azok nevében Gustav Otruba linzi professzor foglalta össze a szimpózium eredményeit. A további nemzetközi együttműködés reményének hangot adva megköszönte a VEAB szervezőbizottságának fáradozását és vendégszeretetét.

Zárszavában Éri István, a VEAB történeti szakbizottságának és kézművesipartörténeti munkabizottságának elnöke köszönetet mondott a résztvevőknek az értékes előadásokért, a termékeny vitákban való részvételért. Majd minden résztvevő számára átnyújtotta a Veszprém XVIII. századi látképeivel ellátott, latin nyelvű bizonyáglevelét, a megjelenés tanuságaként.

A VEAB székház könyvtártermében a munkabizottság közszemlére helyezte ki saját szimpóziumainak magyar és német nyelvű tanulmányköteteit, eddigi munkásságának már elkészült, vagy félig kész kiadványait /Céhkataszter, Limitációkataszter, 11 nyelvű mesterségnévszótár/, valamint a teljesség igénye nélkül mindezeket a külföldi és magyar publikációkat, könyveket és különlenyomatokat, amelyek legnagyobb részét az egyes kutatók juttatták el a munkabizottság kialakulóban lévő kis szakkönyvtára részére. A résztvevők az előadások közti szünetekben nagy érdeklődéssel tanulmányozták a rögtönzött kis kiállítást, és azt saját publikációikkal a helyszínen tetemesen gazdagították is.

Kísérő programok

A kísérő programok közül az 1982 augusztus 22-i egéssznapos balatonfelvidéki autóbuzskirándulást emelhetjük ki. Ez a szimpózium érdemi megkezdése előtti időpontban lett lebonyolítva, így kitünő ismerkedési alkalomnak is bizonyult. A kirándulás során

a külföldi vendégek megismerkedhettek a Balatonfelvidék táji szépségein kívül annak műemlékeivel, települési formáival. Felsőörsön és Vörösberényben rövid orgonahangverseny fogadta a kirándulókat, Tihany nevezetességeinek megtekintése után pedig a nagyvázsonyi végvárral és egy mezővároska céhes iparát is bemutató népi műemlék-takácsházzal ismerkedhettek meg a vendégek. Badacsonyan az Egry József Emlékmúzeum adott izelítőt a Balaton művészeket ihlető szépségeiről. Végül egy szentgyörgyhegyi pincében borkóstolóval végződött a kirándulás.

Ezenkívül sor került a veszprémi várnegyed - köztük a püspöki palota egyházművészeti gyűjteményének - megtekintésére is. Az egyik este a VEAB székház udvarán hangversenyen, egy másik este filmvetítésen vettek részt a jelenlévők, az utolsó este pedig a Bakfark-lanttrió bucsuztatta el a vendégeket a VEAB székház pincéjében.

Szervezési-gazdasági lebonyolítás

A szimpózium anyagi fedezetéül a résztvevők befizetett részvételi díjai szolgáltak. A tőkés országokból érkezők 120,- US \$ -, a szocialista országokból érkezők 2.000,- Ft, a belföldiek 1000,- Ft részvételi díjat fizettek /a részvétel időtartamától függően/. Ezenkívül a szimpózium előkészítése költségeinek fedezésére /levelezés, sokszorosítás, fordítás/ a MTA a VEAB részére 15 ezer forint póthitelt biztosított. Összesen 169.165,- Ft folyt be.

A külföldi és magyar résztvevők elszállásolása, valamint étkeztetése a veszprémi Államigazgatási Főiskola kollégiumában történt. Igénybe vettük a VEAB vendégszobáit is. A 3 napon át tartó tanácskozás színhelyéül a VEAB székház nagy előadóterme szolgált. Az előadások, viták tolmácsolására német-angol-francia szinkron tolmácsokat alkalmaztunk.

III. SZEMÉLYI HIREK

- Dr. Molnár Imre a Magyar Alumíniumipari Tröszt vezérigazgatóhelyettese 1983. június 7-én, életének 53. évében elhunyt. Személyében alumíniumipari munkabizottságunk tevékeny tagját veszítettük el.
- Pesovár Ferenc táncfolklórista 1983. február 27-én, életének 53. évében elhunyt. Személyében zenetörténeti munkabizottságunk tagját veszítettük el.

KINEVEZÉSEK

- Dr. Kuroli Géza A KATE mosonmagyaróvári mezőgazdaságtudományi kar növényvédelmi tanszékére egyetemi tanári kinevezést kapott.
- Dr. Várhelyi István a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem mark-szizmus-leninizmus tanszékére egyetemi tanár kinevezést kapott.

KITÜNTETÉSEK

- Ferencz Lászlónak a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa április 4-e alkalmából a Munka Érdemrend bronz fokozata kitüntetését adományozta.
- Dr. Kapolyi Lászlónak a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa a hazai energiaforrások feltárása és kiaknázása, továbbá az energiagazdálkodás ésszerűsítése terén kifejtett munkájáért Állami-Díjat adományozott.
- Karászi Kálmán a Veszprém megyéért kitüntető jelvény aranyfokozata kitüntetésben részesült.
- Dr. Kelényi Lorándnak a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa április 4-e alkalmából a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetését adományozta.

- Dr. Méhes Károly Semmelweis Ignác születésének 165. évfordulóján Kiváló Orvos kitüntetésben részesült.
- Dr. Nemezc Ernőnek a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az "eocénprogram" ásványi nyersanyagbázisának felkutatása és feltárása terén elért eredményeiért Állami-Díjat adományozott.
- Dr. Ormós Zoltánnak a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa április 4-e alkalmából a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetést adományozta.
- Vájer László a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesítette.

TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉSEK

- BÁCSKAI VERÁT a Tudományos Minősítő Bizottság "Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején" című disszertációja alapján a történelemtudományok doktorává nyilvánította.
- BÉRES IMRÉT a Tudományos Minősítő Bizottság "A parlagfü /Ambrosia elatior L./ hazai elterjedése, biológiája és a védekezés lehetőségei" című disszertációja alapján a biológiai tudományok kandidátusává nyilvánította.
- BESZTERI BÉLÁNÉT a Tudományos Minősítő Bizottság "A tanácsrendszer létrehozása, a tanácsok tevékenységének alakulása a szocializmus alapjai lerakásának időszakában Veszprém megyében /1945-1962/" című disszertációja alapján a történelemtudományok kandidátusává nyilvánította.
- CZIRÁKI JÓZSEFET a Tudományos Minősítő Bizottság az "Energia-takarékos technológiák kialakításának elméleti és gyakorlati kérdései, a faforgács nedvességtartalmának szerepe a forgácsalapgyártásban" című disszertációja alapján a műszaki tudományok doktorává nyilvánította.
- ISÉPY ISTVÁNT a Tudományos Minősítő Bizottság "A Vértes-hegység erdeinek kvantitatív cönológiai jellemzése; a gyertyános-tölgyesek anyagforgalma" című disszertációja alapján a biológiai tudományok kandidátusává nyilvánította.
- POZSGAI JENŐT a Tudományos Minősítő Bizottság "A cukorrépa és gyomnövényzete közötti kompetíció" című disszertációja alapján a biológiai tudományok kandidátusává nyilvánította.

MUNKATÁRSAINK MEGJELENT KÖNYVEI

- Kapolyi L.: A dikalcium-ortoszilikátok polimorfizmusa és alkalmazása a komplex ásványvagyongazdálkodásban. /A kémia újabb eredményei 55./ Akadémiai Kiadó 1983. 331 l.
- Méhes K.: Minor malformations in the neonate. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 129 l. 39. ábra.

KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK, RÉSZVÉTEL
KÜLFÖLDI KONFERENCIÁKON

- Dr. Beszteri Béla Dessauban, a Karl Marx Kollokviumon referátumot tartott 1983. június 1-én "Die Bedeutung und Aktualität des Marxchen Erbes in der Politik der USAP" címmel. Ugyanebben a témában előadást tartott Bad Dürrenbergben, a NSzEP Halle területi Bizottságának Sonderchulejában, 1983. június 2-án.
- Dr. Gilicz Béla 1983-ban az alábbi külföldi tanulmányutakon vett részt és tartott előadást: áprilisban Clausthali Műszaki Egyetemen /NSZK/ "A furólyukhidraulika aktuális problémái, és ezek megoldása a TI-59 számítógéppel", májusban a Freibergi Bányászati Akadémián /NDK/ "Jet furások hidraulikus programjának méretezése a PTK-1096 számítógéppel."
- Dr. Horváth Mihály /Rahói K, Kármán M, Németh L, Pszota Á, Böszörményi E./ 1983. május 26-án Brüsszelben az Európai Nukleár Medicina Társaság kongresszusán előadást tartott "Dipyridamole loading experiences on ischaemic heart disease-patients with our nuclear stethoscope-like radiocyclographie method and gamma camera" címmel.
- Dr. Tamás Ferenc 1983. február 15-24 között konzultációs- és előadókörúton volt Angliában. Ennek során részt vett a Royal Society "A technológia a kilencvenes években" c. vitaértekezlet-sorozatának "A cementtechnológia" c. munkaülésén, továbbá előadásokat tartott az Imperial Collegeban /London/, az Oxfordi Egyetemen és a Surrey-i Egyetemen /Guildford./ Április 20-22 között plenáris előadást tartott az Eindhoveni Műszaki Egyetem /Hollandia/ által rendezett munkakonferencián.
- Dr. Veress Gábor /Böszörményi E., Szatmáry L., Strommer M./ 1983. május 1-16-ig Bécsben részt vett a VII. th. World Symposium on Dardiac Pasing c. kongresszuson, az alábbi címen tartott előadást: "Clinical significance of intraventricular conduction disorders after acute myocardial infarction".

